

NORGES BANK

KNUT GETZ WOLD

I SAMARBEID

NORGES BANKS SKRIFTSERIE OCCASIONAL PAPERS NO. 52

Norges Banks skriftserie / Occasional Papers can be ordered by e-mail:
servicesenter@norges-bank.no
or from Norges Bank, Subscription Service
P.O. Box 1179 Sentrum
N-0107 Oslo

©Norges Bank 2017

The text may be quoted or referred to, provided that due acknowledgement is given to the authors and Norges Bank.
Views and conclusions expressed in this paper are the responsibility of the authors alone.

NORGES BANKS SKRIFTSERIE Nr. 52

I samarbeid

Knut Getz Wold

Forord

Denne utgaven av Norges Banks Skriftserie inneholder memoarene til Knut Getz Wold, formann i Norges Banks direksjon 1970-1985 og nestformann 1958-1970. Manuskriptet ble til i perioden fra Getz Wold fratrådte sin stilling 1. april 1985 fram til han døde 9. oktober 1987 og ble maskinskrevet av Getz Wolds sekretær gjennom mange år, Solveig Andresen. Det var opprinnelig tenkt å bli utgitt som bok, noe som ikke skjedde.

Getz Wolds upubliserte memoarer har blitt brukt som kildemateriale i forbindelse med bøkene som ble utgitt til Norges Banks 200-års-jubileum i 2016. I likhet med det øvrige materialet som har blitt produsert som bakgrunnsstoff for jubileumsbøkene, ønsker Norges Bank å gjøre memoarene offentlig tilgjengelige.

Memoarene kan sees på som tidsvitneskildringer fra en person som gjennom mange tiår satt i sentrale posisjoner i statsforvaltningen. Skildringene starter med oppveksten i Verdal, studietiden i Oslo under Ragnar Frischs kateter før Getz Wold ble uteksaminert som en av sju i det første kullet med sosialøkonomer fra Universitetet i Oslo. Forfatteren skildrer sitt faglige arbeid med sosialpolitiske utredninger før krigen, deretter arbeidet for Finansdepartementet i London under krigen, samt arbeidet med å ”bygge landet” etter krigen, alt sett fra forfatterens ulike posisjoner i Sosialdepartementet, Handelsdepartementet og Norges Bank.

Memoarene har en noe uferdig form. Kapitlene som omhandler Knut Getz Wolds periode som formann i Norges Banks direksjon fra 1970, inneholder en del materiale av mer anekdotisk karakter samt opplevelser som ligger nokså fjernt fra hans embetsutøvelse, blant annet en 17. mai tale som Getz Wold holdt i hjembygda Verdal i 1980. Dette var også en periode hvor Getz Wold mot slutten ble plaget av alvorlig sykdom, og hvor han i større grad enn tidligere i karrieren opplevde at hans råd ikke ble fulgt. Dette gjaldt blant annet i saker som angikk valutakurspolitikken, lokaliseringen av bankens nye hovedsete i Oslo, og i spørsmålet om den nye loven om Norges Bank skulle inneholde en instruksjonsparagraf.

I samråd med Getz Wolds familie har vi besluttet å utgi memoarene slik de foreligger. Jan Thomas Kobberrød, som er professor i historie ved Høgskolen i Sørøst-Norge og medforfatter av jubileumsboken *Norges Bank 1816-2016*, har skrevet en innledning til memoarene som setter dem inn i en historisk sammenheng. Boken avsluttes med en oversikt over Knut Getz Wolds forfatterskap 1936-1985. Vi takker Getz Wolds familie for tilgang til et rikt bildemateriale til denne boken.

Getz Wold ga selv memoarene tittelen *I samarbeid*. Det reflekterer hans overbevisning om behovet for et nært samarbeid mellom Norges Bank og de politiske myndigheter. Norges Bank skulle etter hans oppfatning gi klare råd til regjeringen. Det var imidlertid utenkelig for ham at Norges Bank ikke skulle følge regjeringen hvis det var uenighet om en sak som formelt lå innenfor bankens ansvarsområde.

Oslo, 15. november 2017

Harald Bøhn, Øyvind Eitheim, Jan Fredrik Qvigstad

Innhold

Biografisk innledning til Knut Getz Wold: <i>I samarbeid</i>	<i>side 1</i>
1 Fra barneår til pionérkullet	15
2 Politisk engasjement	25
3 Kostholdets og levestandardens økonomi	29
4 Til "Stockholm-skolen"	35
5 I London-regjeringens tjeneste	37
6 Tilbake til Oslo	43
7 Til Sosialdepartementet og folketrygden	47
8 Planøkonomi i USA og Norge. TVA.	51
9 Havana-konferansen	55
10 Handelspolitikk i harde tider	59
11 Fra Marshall-planen til OEEC	63
12 Nordisk økonomisk samarbeid	67
13 I styret for EPU	71
14 Utredninger for Nobels fredspris	75
15 Økonomiske oversikter i NRK	81
16 Styrearbeid i Alcan og Dagbladet	89
17 Til Norges Bank i 1958	97
18 Den penge- og kredittpolitiske komité	105
19 Formann i direksjonen i 1970	109
20 Fra motkonjunkturpolitikken til Arlanda	119
21 Kontakter på toppen	133
22 Kontakter landet rundt	137
23 Kvinner på sedler	143
24 To statsrådstilbud	149
25 17. mai 1980	153
26 Milton Friedman	157

Innhold

27	Oss kolleger imellom	159
28	Besøk utenfra	167
29	Nytt bygg	173
30	Ny lov	181
31	Avgang	187
	Knut Getz Wolds forfatterskap 1936-1985	199

Biografisk innledning til Knut Getz Wold: *I samarbeid*

av

Jan Thomas Kobberrød¹

”Alle memoarer er systematiske forsøk på å forvri og fordreie alle fakta i favør av forfatteren!”² Erik Brofoss var kategorisk da Knut Getz Wold oppfordret ham til å skrive sine memoarer. Getz Wold hadde da nylig overtatt Brofoss’ stilling som direksjonsformann i Norges Bank. De to var enige om det meste, men ikke i synet på memoarer. Getz Wold nedtegnet sine erindringer da *han* gikk fra stillingen, og de fyller det meste av denne publikasjonen.

Getz Wolds memoarer er ikke noe systematisk og bevisst forsøk på å stille seg selv i best mulig lys, selv om han selvsagt er fortellingens hovedperson. Den mangeårige finansråd Eivind Erichsen stod både Brofoss og Getz Wold nær, og kommenterte få år etter Getz Wolds død at memoarmanuskriptet i store deler var ”lite faglig preget”, men hadde en ”sterkt personlig synsvinkel”.³ Erichsen fant at det var mest en tekst om Getz Wolds opplevelser og synspunkter – og det hadde han helt rett i. Slik er memoarers natur. At teksten var lite faglig preget kan man derimot stille spørsmål ved. Erindringerne skiller seg nok i skrivestil, stoffutvalg og sammensetning klart ut fra de mange, nøkterne notater og innstillinger om alle slags saker fra Getz Wolds hånd som Erichsen hadde lest. Men faglig preget var nå likevel memoarene. Når økonomifaget preger hele livsløpet, så blir det personlige også faglig.

Den som vender seg til memoarene for avslørende detaljer og pikanterier vil bli skuffet. Slikt var ikke Getz Wolds stil. Gjennom memoarene trer han derimot frem som et tidsvitne. Getz Wold var en av de mest sentrale embetsmenn i Norge i drøyt 35 år etter andre verdenskrig, hovedsakelig i Handelsdepartementet og i Norges Bank. Memoarene ble nedtegnet på midten av 1980-tallet, og den historiske distansen til både hendelser og skrivetidspunkt gjør at tidsvitneaspektet nå ved utgivelsen trer nokså tydelig frem. Vi ser noe annerledes på en del forhold i dag enn den gang, og ting som Getz Wold oppfattet som helt selvsagte er ikke lenger det. I det ligger memoarenes største interesse og verdi for oss.

*

Distriktslegesønnen Knut Getz Wold ble født i Verdal i Nord-Trøndelag i 1915. Etter examen artium ved Katedralskolen i Trondheim i 1933, reiste han til Oslo for økonomistudier ved Universi-

¹ Jan Thomas Kobberrød er professor i historie ved Høgskolen i Sørøst-Norge. Han er medforfatter av boken *Norges Bank 1816-2016*, skrevet av historikerne Einar Lie, Jan Thomas Kobberrød, Gjermund F. Rongved og Eivind Thomassen, som ble utgitt på Fagbokforlaget i forbindelse med Norges Banks 200-årsjubileum i 2016

² KGW-manus 19:2a [denne publikasjon: 110]

³ Eivind Erichsen, notat datert 25.9.1989, utlånt av Marit Getz Wold

tetet samme høst. Interessen for økonomi var vakt av de voldsomme opp- og nedturene som preget Norge gjennom Getz Wolds oppvekst.

Getz Wolds første barneår falt under en av de sterkeste oppgangskonjunkturer Norge har opplevd. Første verdenskrig medførte en voldsom etterspørsel etter norske eksportvarer og skipsfartstjenester. Krigen ble fulgt av en kortvarig etterkrigsboom som ble punktert i 1920. Dette ble innledningen til et av Norges aller mest dystre tiår i økonomisk forstand. Tiårets første halvdel var preget av en voldsom svekkelse av norsk valuta, og av norgeshistoriens (til nå) største bankkrise. Andre halvdel var preget av store problemer for norsk eksportindustri, og dermed stigende arbeidsledighet. Perioden var samtidig preget av økende problemer for de mange som hadde satt seg i gjeld, både under og etter oppgangskonjunkturen. Gjelda ble dyrere å betale tilbake når den norske krona ble mer verd, på vei- en tilbake til den lovfestede gullverdien som representerte gode og normale dager. Gjeninnføringen av Norges Banks seddelinnløsningsplikt til lovfestet gullverdi i 1928 var en triumf for de borgerlige politiske partier, og for den bestående samfunnsorden. Den tilbakevunne normalitet ble imidlertid kortvarig. Børskrakket på Wall Street året etter skulle vise seg å bli innledningen til en global krise. Med noe forsinkelse slo krisen inn også over Norge, og ga grunnstemningen da Getz Wold startet studiene.

Økonomistudiene var under omforming da Getz Wold kom til Oslo. Det var blitt opprettet et studieprogram i økonomi i 1905 som ledet frem til det som ble kalt statsøkonomisk eksamen. Dette var et to-årig studium som ikke i seg selv kvalifiserte til embeter i staten. Det måtte heller oppfattes som et påbyggingsstudium for jurister og andre med embetseksamen. Stortinget vedtok imidlertid i 1934 en lov om økonomisk embetseksamen, som nettopp skulle være embetskvalifiserende – og dermed mer omfattende og krevende. Etter noe usikkerhet valgte Getz Wold det nye studiet som nå var under etablering.

Det var professor Ragnar Frisch som kom til å bli den dominerende i utformingen av den konkrete studieplanen for det nye studiet, og som studentene oppfattet som den fremste blant lærerne. Frisch var en blendende begavelse, som i 1931 ble hentet hjem fra et professortilbud ved Yale, etter at Stortinget hadde bevilget midler til et personlig professorat for ham. Året etter stilte Rockefeller Foundation driftsmidler til rådighet slik at Universitetets Økonomiske Institutt ble opprettet. Dermed var det skapt en institusjonell posisjon for at Frisch kunne bli skoledannende, innen det som i økonomifaget er kjent som Oslo-skolen.

Grunnleggende var ”det aktive grunnsyn”.⁴ For første gang ga den økonomiske vitenskap klare oppskrifter på hvordan statens politikk skulle kunne gripe effektivt inn overfor konjunktursvingninger. Den gamle teori hadde advart mot statlig lånefinansiert underskuddsbudsjettering, både fordi slikt veltet byrdene over på kommende generasjoner og fordi det ville fortrenge privat investering. Den britiske økonomen John Maynard Keynes utviklet nettopp i årene rundt 1930 teorier hvor sparing og investering ble knyttet sammen på en ny måte. En økning i investeringene ville for det første gi en konsumøkning, ved at inntektsnivået økte. For det andre ville inntektsøkningen gi økt sparing; sparing var den delen av inntektsøkningen i samfunnet som ikke gikk til økning i konsumet. Under visse forutsetninger ville en generere en økning i sparingen som var like stor som investeringen selv. Konklusjonen måtte dermed bli at i krisetider burde staten investere, så ville sparingen følge automatisk. Premisset var at man måtte oppfatte det slik at det var et *samfunn* som investerte, og et *samfunn* som sparte.

Oslo-skolen skilte seg ikke avgjørende fra denne formen for makroøkonomisk tenkning. ”Utlån

⁴ Fremstillingen i dette og neste avsnitt trekker veksler på, og låner delvis formuleringer fra Einar Lie: *Ambisjon og tradisjon. Finansdepartementet 1945-1965*, Oslo 1995: 64-77

skaper innskudd”, siterer Getz Wold sin læremester Frisch på.⁵ Det var imidlertid ett forhold som særmerket den norske varianten: den sterke presiseringen av at det var de realøkonomiske forholdene, ikke de rene pengestørrelsene, som var viktige. Slik Ragnar Frisch og hans elever stilte det opp, fikk man to atskilte sirkulasjonssystemer. Den realøkonomiske sirkulasjon tok for seg produksjonsfaktorer som naturressurser, kapitalutstyr og arbeidskraft – og de varene og tjenestene som ble skapt av disse produksjonsfaktorene. Det var dette systemet som hadde betydning. Man måtte ikke la seg forvirre av hva som skjedde i den finansøkonomiske sirkulasjon, for eksempel ved å tro at et samfunn ble rikere ved at innbyggerne sparte ved å sette penger i banken.

Et strategisk grep var for Frisch konjunkturregulering med basis i en oversikt over ikke bare statens virksomhet, men også over vekselvirkningen mellom stats- og kommunebudsjettene og andre fundamentale økonomiske faktorer for landet. En slik oversikt ville virke som et samlet nasjonalregnskap, og først med et slikt redskap ville man få et verktøy for å vurdere den realøkonomiske vekten av argumenter som ble kastet inn i den økonomiske diskusjon.⁶ Slik skrev Frisch i 1933, nettopp det året Knut Getz Wold kom til økonomistudiene i Oslo. Gjennom god statistikk og anvendelse av de riktige, matematiske metoder, skulle sosialøkonomene vise hva det var *riktig* å gjøre, for å utnytte samfunnets ressurser optimalt. Som 22 år gammel student bemerket Getz Wold i en utredning at mye politisk meningsforskjell skrev seg fra manglende kunnskap eller bevisst forvrengning av motstanderes synspunkt. Han konstaterte samtidig at det i den senere tid hadde vist seg strømninger som pekte bort fra dette, og som ”søker å underkaste også de økonomisk-politiske og sosial-politiske samfunnsproblemer en mere fordomsfri og saklig behandling.”⁷ Til denne strømmingen regnet han også seg selv.

Da Getz Wold i 1939 ble uteksaminert som pionérkulletts beste kandidat, satte Frisch ham umiddelbart i gang med en krevende utredningsoppgave: *Kosthold og Levestandard. En økonomisk undersøkelse*. Utredningen var ferdig tidlig i 1940. Frisch formulerte de grunnleggende spørsmålene i undersøkelsen: Hvilke sosiale og økonomiske forhold lå til grunn for forskjellen mellom ideale kostholds krav og faktisk forbruk, og mellom potensiell produksjonskapasitet og faktisk matproduksjon? Hvilke virkninger ville forandringer i kostholdsvanene, i tråd med de ernæringsfysiologiske optimumskrav, få for produksjon og distribusjon av matvarer? Og endelig: hvilke politiske midler kunne fremme gjennomføringen av et rasjonelt kosthold, og hvilke økonomiske og sosiale konsekvenser ville gjennomføringen gi?⁸ Også her er de store ambisjonene og den sterke tilliten til at objektiv fagkunnskap kunne brukes til rasjonell samfunnsstyring fremtredende. Selve undersøkelsen var det Getz Wold som hadde utarbeidet, og for ham representerte dette arbeidet avslutningen av økonomistudiene i Oslo. Neste stopp ble Stockholm.

Getz Wold fikk i 1940 stipendmidler for et studieopphold ved Socialvetenskapliga Institutet ved Stockholms Högskola. I Stockholm fant Getz Wold et stimulerende miljø, hvor levestandardkrav, inntektsfordeling, forbruksregulering og annet som han var interessert i ble grundig drøftet. Getz Wold lærte og publiserte, men var det her han burde forbli? I Stockholm fantes det etter den tyske okkupasjonen av Norge en stor norsk koloni, med kontakter både til Norge og til eksilmiljøet i London. Kunne ikke en mann med Getz Wolds utdanning og bakgrunn gjøre god nytte for seg i regjeringens tjeneste? Forsiktige kontakter resulterte høsten 1941 i at den unge økonomen ble sekretær, senere konsulent, i Finansdepartementet i London.

⁵ KGW-manus: 1:13 [denne publikasjon: 21]

⁶ Jfr Rune Slagstad: *De nasjonale strateger*, Oslo 1998: 170

⁷ Knut Getz Wold: *Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter*, Oslo 1938: 9

⁸ Knut Getz Wold: *Kosthold og levestandard. En økonomisk undersøkelse*, Oslo 1941: 23

Målet var selvsagt å befri Norge. Utgangspunktet for det frie Norge måtte rimeligvis bli den stillingen okkupasjonene hadde ført landet til, og fra London skulle Getz Wold holde øye med den økonomiske utviklingen i det okkuperte Norge. Den viktigste oppgaven var likevel å planlegge for fremtidens Norge. Hva skulle skje med pengestellet, finansielle forhold, valutapolitikk – og hvordan skulle det fremtidige forholdet bli mellom de sentrale institusjonene på det økonomiske området? Det kunne ligge an til en nyorientering mellom Storting og regjering, mellom de ulike departementene, og mellom de politisk valgte organer og en institusjon som Norges Bank. Getz Wold, og flere med ham, så for seg et system hvor staten hadde en klart styrende rolle. Her kunne faktisk okkupasjonstidens ordning, med vekt på offentlig plan og kontroll, være en god arv. ”Det økonomisk-politiske system som er bygget opp i Norge under okkupasjonen byr på særlig store muligheter for å løse rekonstruksjonsproblemene”, skrev Getz Wold i et notat våren 1942.⁹ Nå kunne selvsagt ingen vite hva fremtiden ville bringe på dette området. Det ville avhenge av politiske valg i det befridde Norge, med utgangspunkt i de planer som ble lagt, både i London, i Stockholm og i det okkuperte Norge selv.

Getz Wold deltok altså i planleggingen fra London. Hans memoarer gir her et interessant innblikk, blant annet i de større og mindre stridigheter som oppstod mellom Finansdepartementet og det som formelt sett var Norges Banks direksjon, som satt i London. Blant annet opererte Norges Banks direksjonsmedlem Wilhelm Keilhau (en av Getz Wolds lærere fra studietiden) nokså fritt i forhold til sitt mandat da han ble oppnevnt som Norges hovedforhandler under Bretton Woods-konferansen i 1944. Også denne konferansen handlet om å planlegge for freden, gjennom å skape et mer stabilt internasjonalt valutasystem enn det man hadde hatt i 1930-årene. Nettopp økonomiske forhold mellom stater skulle bli Getz Wolds særlige arbeidsfelt i etterkrigstiden, men det visste han jo ikke mens han satt i London.

Finansdepartementets ledelse var blant de første som returnerte til det frie Norge i mai 1945. Konsulent Getz Wold ankom derfor Oslo allerede 12. mai, sammen med finansminister Paul Hartmann. I juni overtok Venstres Gunnar Jahn som finansminister, før han ble avløst av Erik Brofoss da Einar Gerhardsen dannet sin rene Arbeiderparti-regjering etter stortingsvalget høsten 1945. Getz Wold arbeidet under alle disse tre med det samme: å finne og tilpasse virkemidler for å sikre at gjenoppbyggingen av så vel krigsherjede distrikter som utbedringen av nedslitt produksjonsutstyr gikk hurtigst mulig.

I 1946 ble så Getz Wold hentet fra Finans- til Sosialdepartementet, som statssekretær under Sven Oftedal. At Getz Wold var Venstre-mann forårsaket mer enn ett hevet øyenbryn. Venstre har imidlertid, uansett størrelse, alltid vært et parti med flere strømninger. Den politiske avstanden mellom Getz Wold og Arbeiderparti-statsråden var i realiteten mindre enn avstanden mellom den nye statssekretæren og andre fløyer i Venstre.

Knut Getz Wold hadde slett ikke Venstre-sympatiene med seg fra oppveksten hos distriktslegen i Verdal. Det var under studietiden han ble tiltrukket av Venstre, med sosialpolitikken som inngangsport. Og sosialpolitikkenes hovedoppgave bestemte student Getz Wold slik: ”øking og trygging av inntekt og forbruk hos de minst bemidlede lag av folket.”¹⁰ Getz Wold oppfattet i studietiden Wilhelm Thagaard som sin politiske ledestjerne, i en viss opposisjon til partiets leder og høvding Johan Ludvig Mowinckel. Thagaard var prisdirektør fra 1920 til 1960, og mente i korthet at det skulle være statens oppgave ”å tilstrebe en bedret organisert kapitalisme”.¹¹ Under Mowinckels tredje og siste

⁹ Sitert etter Lie 1995: 31

¹⁰ Getz Wold 1938: 10

¹¹ Slagstad 1998: 158

statsministerperiode (1933-1935) avviste imidlertid Venstre kravene om å møte den økonomiske krisen med mer statlig reguleringspolitikk. Thagaard fikk ikke overbevist Venstres statsråder eller stortingsgruppe. Han hadde større hell overfor landsmøtet i Venstre, som i 1936 vedtok et nokså radikalt program. Striden mellom Thagaard-Venstre og det mer næringsliberale Venstre fortsatte etter 1945. Denne striden tapte Thagaard og Getz Wold i Venstre, men de vant frem i Arbeiderpartiet.¹²

8. mai 1945 hadde London-regjeringen vedtatt en provisorisk anordning som er kjent som Lex Thagaard. Anordningen ga Prisdirektoratet, ledet av Thagaard, vidtgående fullmakter til å gripe inn overfor næringslivet. Direktoratet kunne forby innskrenkning eller stans i produksjon, påby fremstilling av bestemte varer, bestemme at bedrifter ikke skulle opprettes eller at bedrifter skulle nedlegges. Det kunne videre pålegge avgifter i prisreguleringsøyemed og inndra utilbørlig fortjeneste, uavhengig av om prisene var lovlige eller ikke. Anordningen var skrevet av Thagaard selv, med tanke på overgangstiden til mer normale forhold etter krigen. I 1947 ble det så foreslått å erstatte anordningen med en midlertidig lov (kjent som Lex Brofoss), med stort sett samme innhold. Reguleringsmulighetene, som nå så ut til å bli forlenget på nokså varig basis, vakte betydelig misnøye på borgerlig side. Venstre satte for sin del ned et internt utvalg, som endte med å argumentere mot Lex Brofoss. Den ene stemmen som skilte seg ut i utvalget, var Knut Getz Wolds. Han leverte en prinsipielt begrunnet dissens, som sluttet opp om lovens reguleringsmuligheter.¹³ I dette, som i mange andre spørsmål, var altså Getz Wold mer enig med Arbeiderpartiet enn med sitt eget partis offisielle syn.

Getz Wolds meningsfeller innad i Venstre fantes helst i partiets Oslo-lag, som hadde et effektivt talerør i Dagbladet, under ledelse av redaktør Einar Skavlan. Frontene innad i Venstre var i andre halvdel av 1940-tallet nokså harde. Misnøyen innen partiet med Dagblad-fløyen var så sterk at det i 1948 ble gjennomført en aksjon for å få kontroll over Dagbladet gjennom aksjekjøp. Da aksjonen mislyktes ble Dagbladet utestengt fra møtene i Venstres partigruppe på Stortinget, og gjennom en resolusjon fraskrev landsstyret seg ansvar for de standpunkter avisen måtte hevde.¹⁴ Som styremedlem i Dagbladet fra 1947 fikk Getz Wold selvsagt denne siste saken tett inn på seg, og den er fyldig omtalt i memoarene.

Getz Wolds hovedoppgave som statssekretær i Sosialdepartementet ble å utarbeide utkast til stortingsmeldingen om folketrygden, som var departementets store reformplan. Som han selv sier i memoarene, var utgangspunktet for folketrygden ”å sikre alle en viss minimal levestandard som gav et sosialt forsvarlig livsunderhold selv om inntekten skulle falle bort av en eller annen grunn eller reduseres sterkt.”¹⁵ Den sosialpolitiske interesserte økonomen var tilsynelatende kommet i den perfekte posisjon. Det var imidlertid også andre interessante muligheter som åpnet seg.

Mens han fortsatt var statssekretær, ble Getz Wold medlem av Norges delegasjon til FNs konferanse om handel og sysselsetting. Den er bedre kjent som Havana-konferansen, etter stedet hvor den ble avholdt, i en fire-måneders periode fra november 1947. I Bretton Woods hadde man i krigens slutfase oppnådd enighet om stabilisering av internasjonale valutaforhold for freden. Havana-konferansen skulle følge opp gjennom å sørge for ryddige spilleregler i internasjonal handel. Etter lange forhandlinger ble det oppnådd enighet om det som er kjent som Havana-charteret, som igjen skulle lede frem til opprettelsen av International Trade Organization (ITO). Getz Wolds egen omtale røper hans innstilling til saken: ”Et viktig steg framover i retning av friere utenrikshandel og økono-

¹² Jfr. Slagstad 1998: 233f

¹³ Slagstad 1998: 239

¹⁴ Jfr. Olav Rovde: Borgarleg samlng, side 401-454 i Trond Bergh og Helge Pharo (red): *Vekst og velstand. Norsk politisk historie 1945-1965* (3. utg, 3. oppl), Oslo 1991: 415ff

¹⁵ KGW-manus 7:3 [denne publikasjon: 48]

misk vekst i gjenoppbyggingens og framstegets tjeneste.”¹⁶ For Getz Wold var det en grunnleggende innsikt at Norges økonomi – og på den måtte man bygge ut all sosial velferdspolitikkk – var uløselig knyttet til verdenshandelen. Slik er et lite lands lodd, og da bør det finnes reguleringer som hindrer at det økonomiske samkvetmet mellom statene degenererer til maktkamp. For Getz Wold var det en skuffelse at ITO ikke ble realisert, blant annet grunnet motvilje i USA. Det var imidlertid en trøst at en del av enigheten man hadde oppnådd ble tatt inn i GATT-avtalen (General Agreement on Tariffs and Trade), som trådte i kraft i 1948.

Allerede under oppholdet i Havana hadde Erik Brofoss via en mellommann begynt å bearbeide Getz Wold for å få ham over til Handelsdepartementet, som under Erik Brofoss’ ledelse nå skulle bli det viktigste departementet for økonomisk planlegging og styring. Bakgrunnen var slik. I mars 1947 hadde Stortinget fått seg forelagt Norges første egentlige nasjonalbudsjettet; hva hadde samfunnet av ressurser, og hvordan skulle de anvendes? På Stortinget ga også nasjonalbudsjettet, som Lex Brofoss, opphav til politisk strid, ”... samfunnsdirigering av det slaget som er tenkt nytta til gjennomføringa av planane i nasjonalbudsjettet, er i strid med det fridomsideal som er vårt”, het det i Venstres fraksjonsbemerkning.¹⁷ Dette var en kommentar Getz Wold neppe ville ha signert på. Siden Arbeiderpartiet kunne mønstre rent flertall fikk imidlertid nasjonalbudsjettet Stortingets velsegnelse. Men hva hjalp vel det, når virkeligheten ikke kom til å stemme med planene? Manglende kontroll med at eksport- og importreguleringene som lå i nasjonalbudsjettet faktisk ble fulgt opp, skapte høsten 1947 en alvorlig valutakrise. Brofoss tok da selv kontroll med det han mente dannet rammen for så vel forbruk som eksport og investering: valutaresservene og valutatilgangen. Makten ble, for en tid, samlet i Handelsdepartementet.

Da Getz Wold kom hjem fra Havana gikk Brofoss for alvor inn for å få ham til å bli ekspedisjons-sjef i det som ble hetende Avdelingen for varebytte med utlandet. Dette var altså en embetsmanns-stilling, ikke en politisk stilling som statssekretærposten. Getz Wold var sterkt fristet, og skriver noe særdeles interessant: ”Jeg hadde nå ellers det inntrykk på denne tid at Handelsdepartementet ikke syntes å være noe egentlig departement, men snarere en Brains Trust av yngre sosialøkonomer.”¹⁸ I dette lå det vel en oppfatning om at de yngre sosialøkonomene rett og slett representerte en faglig og saklig innsikt som ikke kunne være gjenstand for debatt. Getz Wold takket ja, og startet i stillingen i april 1948. I 1952 ble så det økonomiske planleggingsapparatet ført tilbake til Finansdepartementet, som dermed i økende grad kom til å bli den sentrale premissleverandøren på det økonomiske feltet. Det er verd å legge merke til at Getz Wold ble værende i det internasjonalt orienterte Handelsdepartementet resten av sin departementskarriere.

Grunnleggende for å forstå Getz Wolds oppgaver som sjef for varebyttet med utlandet er situasjonen slik den så ut ved slutten av andre verdenskrig. De tradisjonelle spillereglene i varebyttet mellom landene var brutt sammen, og det økonomiske samkvetmet var underlagt full regulering. I dette regimet ble Getz Wolds oppgave blant annet å føre forhandlinger med Norges handelspartnere. Samtidig hadde han nær kontakt med den innenlandske økonomiske utviklingen gjennom deltakelse i flere råd og utvalg som var sentrale i utarbeidelse av nasjonalbudsjettene.¹⁹ Getz Wold skulle rett og slett fremme muligheten av eksport av norske varer, og samtidig bidra til at Norge fikk importert varer som ble ansett å være nødvendig for å nå de økonomiske målene som var trukket opp. Når det

¹⁶ KGW-manus 9:7 [denne publikasjon: 57]

¹⁷ Sitert etter Lie 1995: 95

¹⁸ KGW-manus 7: 5 [denne publikasjon: 49]. Uttrykket gjentas også 10:1 [denne publikasjon: 59]

¹⁹ Jfr. Petter Jakob Bjerve: *Økonomisk planlegging og politikk*, Oslo 1989: 26, 29, 32, 108, 140

samtidig var reguleringer på veksling mellom ulike lands valuta, ble det hele nokså konkret. Getz Wolds eget eksempel med belgiske francs og nederlandske gylden er meget illustrerende.

Belgia hadde nemlig stor jern- og stålproduksjon, og slike produkter trengtes i gjenreisningsarbeidet. Alle varer som kunne selges til Belgia for francs fikk derfor automatisk eksportlisens. Francs kunne konverteres til belgisk stål – men da kunne man selvsagt ikke gi lisens til å importere mindre viktige produkter fra Belgia. Derimot hadde Norge slett ikke bruk for å eksportere til Nederland, for hva skulle man med gylden? Som Getz Wold selv skriver: ”Denne valutaen kunne stort sett bare nyttes til å kjøpe tulipaner og andre luksusvarer for.”²⁰ Nå kunne meningene om hva som var luksus være delte. Appelsiner var for eksempel i Norge en strengt regulert luksusvare, men fritt tilgjengelig i Danmark. I memoarene er Getz Wold solidarisk med den strenge reguleringspolitikken, og poengterer at ”det norske folk forstod hvor viktig det var å konsentrere seg om gjenoppbyggingen og utbyggingen av næringslivet og renonsere på konsumsiden.”²¹ Det kan for så vidt være en riktig observasjon at folk aksepterte politikken. Det kan til og med være slik at den styrket den nasjonale fellesskapsfølelsen fra okkupasjonstiden, selv om den også skapte en del irritasjon blant forbrukerne. Det ble også utvilsomt skapt rom for store investeringer i de prioriterte sektorene på denne måten. Et annet spørsmål er om investeringene reelt sett ledet til større økonomisk vekst enn man ville fått med mindre regulering, uten at det skal forfølges her.

De bilaterale forhandlingene og avtalene var krevende og interessante oppgaver for Getz Wold. For ham var det likevel helt klart at det trengtes et videre multilateralt samarbeid, og det kommer virkelig glød over skriveingen når han kommer til det europeiske samarbeidet USA krevde fra sine vest-europeiske allierte. Symbolfiguren blir her USAs utenriksminister George Marshall, som i følge Getz Wold ”i aller høyeste grad” fortjente å bli tildelt Nobels fredspris.²² Det var slik sett sikkert en stor glede for Getz Wold å skrive utredningen som lå til grunn for Nobel-komiteens beslutning om å gi prisen til Marshall i 1953. Fra 1946 til 1958 var nemlig Getz Wold konsulent for komiteen, og skrev i den sammenheng en rekke utredninger om foreslåtte kandidater. Getz Wold ville nokså sikkert også ha gledet seg over den langt senere tildelingen av Nobels fredspris til EU. Han så nemlig alltid det europeiske økonomiske samarbeidet først og fremst som fredsarbeid i praksis. Derfor var han stødig tilhenger av norsk medlemskap i EF, uten at han aktivt kjempet for saken.²³

Mange vil i dag forbinde ”Marshall-hjelpen” med lån og gaver fra USA til Vest-Europa, og det er riktig. Det som ofte glemmes i den allmenne historieforståelsen, er at hjelpen også kom med noen viktige handelspolitiske føringer. Fra USAs side var det et ønske om at de europeiske landene skulle samordne sine gjenreisningsplaner, slik at man kunne utnytte de samlede ressursene på europeisk side best mulig. Midlene som USA kanaliserte til Europa skulle fordeles av Organization for European Economic Cooperation (OEEC), men siktemålet var videre enn som så. Produksjonen skulle økes gjennom liberalisering av handelen, men slikt blir ikke realisert ved politiske intensjonserklæringer. Som Getz Wold skriver: ”For oss som arbeidet i Handelsdepartementet, var oppgavene store og reisene mange.”²⁴ Det er riktig som det er blitt skrevet: Getz Wold fikk i særlig grad ”internasjonal økonomi som virkefelt, og mellomfolkelige forhandlinger som spesialie.”²⁵ Gjennom

²⁰ KGW-manus 10: 6 [denne publikasjon: 61]

²¹ KGW-manus 10: 2 [denne publikasjon: 59]

²² KGW-manus 14:14 [denne publikasjon: 80]

²³ Samtale med Marit Getz Wold, 28.6.2017

²⁴ KGW-manus 11: 4 [denne publikasjon: 64]

²⁵ Preben Munthe, Hermod Skånland og Arnljot Strømme Svendsen: Knut Getz Wold. En biografi, side 7-10 i *Knut Getz Wold. Økonomisk styring i et fritt samfunn. Artikler utvalgt av Preben Munthe, Hermod Skånland og Arnljot Strømme Svendsen*, Aschehoug, Oslo 1975: 8

1950-tallet kom han til å bruke mye tid som styremedlem i Den europeiske betalingsunion (EPU), og på lange forhandlinger om nordisk økonomisk samarbeid – som egentlig kom til å bli realisert gjennom opprettelsen av Det europeiske frihandelsområdet (EFTA). Getz Wold var formann i det norske utvalget for nordisk økonomisk samarbeid frem til 1960, men innen den tid hadde han forlatt Handelsdepartementet.

I 1958 hentet nemlig Erik Brofoss igjen Getz Wold. Denne gang til Norges Bank, hvor Brofoss hadde tatt over som formann i direksjonen i 1954 etter Gunnar Jahn. Sentralbanksjef ville vi sagt i dag, men helt til 1985 var det gamle former som gjaldt. Formelt sett var det regjeringen som utnevnte Getz Wold til direksjonens nestformann. Getz Wold oppfattet det likevel utvilsomt slik at det var Brofoss som avgjorde saken, og det var blant annet det gode samarbeidet og tankefellesskapet med direksjonsformannen som gjorde stillingen attraktiv.

Getz Wold la betydelig vekt på at Norges Bank hadde, og måtte ha, et godt samarbeid med den til enhver tid sittende regjering. Det kunne nok være slik at den gjeldende loven om Norges Bank – den var fra 1892 – ga Norges Bank formell avgjørelsesmyndighet på enkelte viktige områder. Det var likevel uaktuelt å bruke denne myndigheten til å gå mot regjeringen på områder hvor den hadde et klart definert syn, mente Getz Wold. Dette handler om et stort og viktig generelt spørsmål, både prinsipielt og i praksis: hvor stor selvstendighet skal sentralbanken ha i forhold til politiske myndigheter?

Getz Wold skisserte selv gjerne to fløyposisjoner i dette spørsmålet. På den ene siden en helt uavhengig sentralbank, som gjennom utstrakt bruk av sitt handlingsrom kunne sikre en stabil pengeverdi. På den andre siden en organisering hvor sentralbanken ble lagt helt under Finansdepartementets løpende styring og direkte instruksjonsmyndighet. Han foretrakk ingen av dem. I moderne velferdsdemokratier var vekst, prisstabilitet og inntektsfordeling de grunnleggende økonomiske målsettingene, og den økonomiske politikken ambisjonsnivå hadde økt enormt sammenlignet med mellomkrigstiden. Derfor var det meningsløst å skulle snakke om sentralbankens særansvar for prisutviklingen, sa Getz Wold i 1972.²⁶ På den andre siden kunne og burde sentralbanken spille en viktig rådgiverrolle, samt treffe konkrete avgjørelser fra dag til dag innenfor en ramme som politiske myndigheter hadde trukket opp. For å kunne vareta disse oppgavene på en best mulig måte burde sentralbanken være organisert som en selvstendig enhet, utenfor departementet. "Sentralbanken er medspiller, ikke motspiller", var kortformen.²⁷

Den sterke insisteringen på medspillerrollen har i norsk sammenheng delvis en historisk forklaring. Selv i Getz Wolds memoarer kan vi finne et uttrykk som "sjefdirektør Ryggs beryktede pari-politikk!"²⁸ Dette viser til den prosessen som i løpet av 1920-tallet brakte norske pengesedler fra halvparten av sin lovfestede verdi mot gull, til full verdi i 1928. Konsekvensene av dette for den som hadde gjeld i norske kroner, eller som tjente sine penger på å selge varer for fremmed valuta på verdensmarkedet gir seg selv. Gjelda ble dyrere, konkurranseevnen svekket. For etterkrigs-Norges ledende økonomer og politikere ble pariføringspolitikken kroneksemplet på hvor ille det kunne gå, om man overlot for mye makt til en sentralbank som ikke stod under løpende politisk kontroll – og ikke skjønnte at noe så vilkårlig som en lovfestet kroneverdi burde underordnes kravet om full sysselsetting. Ingen har noen gang tvilt på at det var Norges Bank, under Ryggs ledelse, som utøvde pari-politikken. En bør imidlertid legge merke til at Getz Wold poengterer at Rygg *ikke* utøvde en politikk *i strid* med de aktuelle regjeringene på 1920-tallet: "Det som kan bebreides ham, er at han

²⁶ Jfr. Knut Getz Wold: *Norges Banks samarbeid med statsmaktene, bankene og utlandet*, Bergen 1972: 6

²⁷ KGW-manus 17: 3 [denne publikasjon: 98]

²⁸ KGW-manus 1: 9 [denne publikasjon: 20]

gav regjeringene dårlige råd, som disse fulgte, men ikke at Norges Bank førte en politikk i strid med regjeringenes ønskemål.”²⁹ Også Getz Wold ville gjerne gi regjeringene råd, som de burde følge, men hans råd ville selvsagt være bedre enn Ryggs. Der lå forskjellen.

Getz Wold skriver i memoarene lite om hvordan arbeidshverdagen for ledelsen i Norges Bank fortonte seg. Selv en helt overflatisk undersøkelse av arkivene avdekker imidlertid en evig strøm av møter og konferanser – med bankens egne folk, med embetsverket, med statsråder, med private aktører og med utenlandske representanter. I tillegg kom den fortsatt utstrakte reisevirksomheten, innen- og utenlands.

Den saken Getz Wold omtaler mest utførlig fra nestformannsperioden, er formannsvervet i Den penge- og kredittpolitiske komité. Bakgrunnen for denne saken var den samarbeidsformen mellom aktørene i kredittmarkedet og de offentlige myndighetene som var blitt etablert i løpet av 1950-årene. Her var det ikke markedet som rådde, med renta som styringssignal til aktørene. Renta skulle være fast og lav. Fordeling av kreditt til ulike virksomhetsområder ble i stedet forsøkt styrt via avtaler mellom myndighetene og bankene og de øvrige kredittinstitusjonene, og forut for avtalene gikk det drøftinger i det som het Samarbeidsnemnda. Frem mot 1960 kom det opp en diskusjon om dette systemet var rasjonelt og effektivt nok. Det kunne for eksempel tenkes en *lov* som åpnet for å pålegge finansinstitusjonene å holde innskuddsreserver eller plikt til å plassere midler i statsobligasjoner. Da dette ble tatt opp i Samarbeidsnemnda viste det seg å være så stor meningsforskjell mellom myndighetenes og kredittinstitusjonenes representanter at en anså det umulig å nå frem til enighet. Derfor ble Den penge- og kredittpolitiske komité nedsatt i 1960. I denne komiteen hørte Getz Wold til flertallet som mente at myndighetene til enhver tid burde kunne disponere over virkemidler som gjorde det mulig å påvirke omfanget og sammensetningen av kreditttilgangen. Derfor trengte en lovbestemmelser, i fall man ikke gjennom samarbeid kom frem til avtaler – eller om det skjedde en uheldig utvikling, på tross av inngått avtale.

Komiteens innstilling vakte stor debatt da den ble offentliggjort. Kritikerne mente at en slik lov ville være et skritt i feil retning, og legge til rette for statlig dirigering av økonomien. Getz Wold kunne slett ikke forstå at innstilling eller proposisjon skulle være noe å reagere på, og i alle fall ikke i den skarpe formen kritikken nå fikk. Etter å ha sittet i tre år i fredelig og saklig arbeid med spørsmålene i komiteen, måtte han riktig gni seg i øynene når han så hva som ble skrevet om saken i pressen, skrev han i en kronikk i *Aftenposten*.³⁰ Det kritikerne omtalte som ”sniksosialisering” og opplegg for ”diktatorisk kontroll over penge- og kredittvesenet” var for Getz Wold simpelthen ”mer tidsmessige og fleksible bestemmelser”. Det er godt mulig at mye av kritikken skjøt over målet, men den noe fornærmede reaksjonen fra komitelederen er også talende. Å legge rammevilkårene for den økonomiske virksomheten i landet er et politisk spørsmål, ikke et rent teknisk – slik Getz Wold synes å ha oppfattet det. At Getz Wold tilhørte det politiske flertallet som stilte seg bak den Kredittloven som til slutt ble vedtatt er en annen sak – og også innad i komiteen hadde det vært et svært kritisk mindretall.

I 1970 valgte Erik Brofoss noe overraskende å ta avskjed fra stillingen som direksjonsformann i Norges Bank, og Getz Wold tok over. Året etter tok Hermod Skånland, som ble hentet fra Finansdepartementet, over som nestformann i direksjonen. Skånland var ikke Getz Wolds kandidat; han hadde foretrukket Einar Magnussen, leder av Norges Banks pengepolitiske avdeling. Flertallet i

²⁹ Getz Wold 1972: 9

³⁰ Det vesentlige av kronikken er gjengitt i KGW-manus 18:6 [denne publikasjon: 107]

representantskapet hadde imidlertid endt med å innstille Skånland, og regjeringen fulgte flertallet.³¹ Getz Wolds skepsis overfor Skånland var ikke knyttet til Skånlands faglige dyktighet. Det handlet mer om at Skånland ikke hadde den samme internasjonale orienteringen som Getz Wold. Så skal man heller ikke undervurdere at det personlige forholdet mellom de to aldri var hjertelig.³²

Mens 1960-årene var preget av god og jevn økonomisk vekst, moderat inflasjon og stabile valutaforhold, ble 1970-årene langt mer turbulente. Fastkurssystemet fra Bretton Woods brøt sammen ved innledningen til 1970-årene. Norge måtte finne frem til et nytt valutakursregime og knyttet seg til det europeiske valutasamarbeidet fra mai 1972. Som søkerland til EF var det nokså naturlig. Til Getz Wolds skuffelse ble det ikke noe norsk EF-medlemskap, men dagen etter folkeavstemningen høsten 1972 ble han kalt inn til regjeringen og bedt om å fremforhandle en assosieringsavtale med Fellesskapets valutasamarbeid. Det var et oppdrag han mottok med glede. Forandring i et lands valutakurs har stor betydning for landets handelspartnere, og er en sak som bør drøftes med dem før endelig vedtak blir fattet, mente Getz Wold.

Gjennom 1970 og 1980-tallet ble justering av kursen på norske kroner et spørsmål som skapte noe disharmoni mellom Finansdepartementet og Norges Bank, og innad i Norges Bank selv. Første gang var høsten 1973. Finansminister Per Kleppe mente en revaluering av norske kroner ville gi et moderat lønnsoppgjør våren 1974, men Getz Wold likte ikke planen. Dels var han usikker på om norske eksportnæringer ville tåle en revaluering, dels fryktet han de internasjonale reaksjonene. Tendensen til "konkurrerende revaluering" ble møtt med kritikk fra Organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling (OECD), blant annet. Da saken kom til behandling i Norges Banks direksjon ble det også splittelse. Getz Wold og to til frarådet en revaluering. Mindretallet på to, deriblant Skånland, gikk inn for en revaluering. Regjeringen endte opp med å følge finansministerens opplegg, ikke rådet fra flertallet i Norges Banks direksjon.

Uenigheten i 1973 kan sees som prelude til den konflikten som slo ut for full musikk i 1978. På dette tidspunktet hadde Norge deltatt i det europeiske valutasamarbeidet i seks år, og nå stod EF på trappene til å innlede et noe mer forpliktende samarbeid i det som ble kalt European Monetary System (EMS). Der ble Norge ikke med – enda så gjerne Getz Wold ville. Og nå var splittelsen innad i Norges Banks direksjon blitt åpenbar.

Tidlig i 1978 rådet flertallet i direksjonen i Norges Bank regjeringen til å nedjustere kronen med 8 % mot de andre valutaene som deltok i det europeiske samarbeidet. Getz Wold tilhørte mindretallet, advarte mot nedjusteringen og understreket betydningen av det internasjonale samarbeidet. Nestformann Skånland og flertallet støttet justeringen, og stilte samtidig spørsmål ved den norske deltakelsen i det kommende EMS i det hele. Sysselsetningspolitikken kunne gjøre det nødvendig med gjentatte nedjusteringer i tiden fremover, og da burde en kanskje ha større nasjonal kontroll med sakene. I desember samme år kom så den prinsipielle uttalelsen fra Norges Bank, hvor direksjonens flertall gikk inn for at Norge ikke skulle søke tilknytning til EMS. I stedet burde man stabilisere norske kroner mot et gjennomsnitt av valutaer sammensatt ut fra norsk utenriksøkonomi – en såkalt valutakurv. Getz Wold var igjen i mindretall, og regjeringen fulgte flertallet.

At overgangen til kurv-systemet kom nettopp da den gjorde skyldtes nok at EMS-tilknytningen så ut til å reaktivere konfliktlinjene fra EF-kampen i velgermassen. Dermed var det politisk opportunt for Arbeiderparti-regjeringen å legge saken død. Det er samtidig ingen tvil om at det var Skånland som var arkitekten bak kurvsystemet, og han hadde aktivt arbeidet for en endring gjennom flere år.

³¹ Jfr. Eivind Erichsen: Glimt fra karrieren, side 41-56 i *Stabilitet og langsiktighet. Festskrift til Hermod Skånland*, Oslo 1994: 47

³² Samtale med Bjørn Kjetil Getz Wold, 28.6.2017

Det nye systemet skulle gi norske myndigheter større autonomi i kursstyringen. Dette gjaldt både vedtak om kursendring og mulighet til å bestemme *når* det skulle skje, slik at det kunne koordineres med andre økonomisk-politiske tiltak. I denne sammenheng er det mest interessante Getz Wolds prinsipielle begrunnelse for sin kamp for EMS-tilknytningen. Den autonomi som var attraksjonen ved kurssystemet var nettopp også det betenkelige. Slikt skapte risiko for ”konkurrerende devalueringer og proteksjonisme”.³³ For en som hadde viet det meste av sitt yrkesaktive liv til forhandlinger for å løse internasjonale økonomiske problemer gjennom forpliktende samarbeid var dette rett og slett feil vei å gå.

I memoarene skriver Getz Wold uten forbehold ”ut fra omsynet til et effektivt mellomfolkelig samarbeid, som Norge er så vitalt interessert i, var det en uheldig avgjørelse å trekke Norge ut av kurssamarbeidet i dets nye fase.”³⁴ Dette avslutter hans behandling av hendelsene i 1978. Det er fristende å tolke dette i retning av at Getz Wold i ettertid mente at slaget stod da – og han tapte. Frem mot Getz Wolds avgang ble det flere ganger foretatt justeringer av kronekursen, i praksis devalueringer, hvor han hadde innsigelser. De ble likevel gjennomført. Om årene som fulgte etter 1978 skriver Getz Wold at det forekom meningsforskjell om valutakursene, ”men av relativt begrenset omfang.”³⁵ Memoarene har her en noe resignert tone. Devalueringene under det nye regimet ble foretatt i Kåre Willochs tid som statsminister, og ble da forberedt av et ”uoffisielt valutaråd”. Der fantes blant andre Skånland, men ikke Getz Wold, som nærmest var ekskludert fra den reelle beslutningsprosessen.³⁶ Getz Wold var da også blitt rammet av en uheldig sykdom, som klart svekket hans arbeidskraft. Alt dette er det imidlertid umulig å lese ut av memoarene alene. Det vil slik sett være rimelig å si at memoarene har en viss harmoniserende tendens. En annen personlighet kunne nok i større grad ha valgt å understreke fortidens konflikter.

Getz Wold tapte også en annen sak som han kjempet lenge for; han ville unngå at Norges Bank ble underlagt regjeringens eksplisitte instruksjonsmyndighet. Dette handlet om arbeidet med en ny lov for Norges Bank. Den gjeldende loven var fra 1892, og det var ingen som tvilte på at den var foreldet. Allerede på 1950-tallet hadde det foreligget et lovforslag, men det kom aldri til realitetsbehandling. På den andre siden var det ikke slik at den utidsmessige lovgivningen hadde skapt praktiske problemer for styringen av penge-, kreditt- og valutapolitikken. Getz Wold var som før nevnt meget bestemt på at Norges Bank etter 1945 hadde samarbeidet godt med den til enhver tid sittende regjering. Å fatte beslutninger på tvers av regjeringens vilje, selv i saker som etter loven formelt tillå banken, var helt uaktuelt.

I januar 1968 ble det oppnevnt et utvalg under ledelse av høyesterettsdommer Rolv Ryssdal for å utrede spørsmålet om nye lover, for Norges Bank spesielt og pengevesenet generelt. Utvalgets innstilling forelå ikke før høsten 1983. Mange av hovedtrekkene i utvalgets innstilling hadde da vært kjent i over ti år, og Getz Wolds posisjon var konsistent gjennom hele perioden. I månedsskiftet mai-juni 1971 skrev den da nokså nyutnevnte direksjonsformann Getz Wold et fortrolig notat til Ryssdal, med utgangspunkt i et lovutkast fra januar samme år.³⁷ Han var sterkt kritisk. Han mente forslaget gikk lenger enn til å oppdatere loven slik at den kom i samsvar med praksis: ”med ett eller to unntak synes en rekke foreslåtte endringer å peke i retning av å svekke Norges Banks status innad og utad.

³³ Sitert etter Einar Lie, Jan Thomas Kobberrød, Eivind Thomassen og Gjermund Forfang Rongved: *Norges Bank 1816-2016*: 376

³⁴ KGW-manus 20: 10 [denne publikasjon: 123]

³⁵ KGW-manus 20: 18 [denne publikasjon: 127]

³⁶ Christoffer Kleivset: *Inflasjon og akkomodasjon. Norsk valutakurspolitikk fra 1971 til 1986*, Masteroppgave i historie, Universitetet i Oslo 2010: 67

³⁷ Knut Getz Wold, notat datert 25.5/4.6.1971, Riksarkivet, privatarkiv 627, serie D/Dp, boks 133

Det synes som om komiteen har ment at det her foreligger et slags maktpolitisk spørsmål.” Noe slikt fantes jo ikke, var Getz Wolds poeng.

Også Getz Wold var enig i at man burde endre loven slik at regjeringen for fremtiden eksplisitt skulle fatte alle viktige policy-beslutninger. Men hva skulle man da kunne instruere Norges Bank om? I Getz Wolds egen formulering: ”Skal Kongen kunne instruere banken om hvilke råd den skal gi Kongen?” Getz Wold fikk for øvrig helhjertet støtte fra sin forgjenger Erik Brofoss. Det var grunnleggende viktig at en eventuell instruksjonsparagraf ble utformet slik at Norges Bank som rådgiver ikke ble begrenset til å ”uttrykke det som den på forhånd er blitt bedt om å si.”³⁸ Det var den reelle rådgiverfunksjonen Getz Wold oppfattet som truet, og konsekvent forsvarte gjennom hele 1970-tallet. Da Ryssdal-utvalgets innstilling på 1980-tallet endelig ble forelagt Norges Banks direksjon for uttalelse, så var rimeligvis Getz Wold fortsatt enig med seg selv. Han frarådet at det ble innført noen instruksjonsparagraf, men ble også i dette spørsmålet stående alene i direksjonen. Helt urimelig kan likevel ikke synspunktet ha vært. 11 av representantskapets 15 medlemmer støttet direksjonsformannen, uten at det gjorde nevneverdig inntrykk på Finansdepartementet eller Stortinget, som til slutt vedtok en lov *med* instruksjonsparagraf.

En sak vant imidlertid Getz Wold – for en tid. Det var kampen for de regionale avdelingenes posisjon. I Getz Wolds tid hadde Norges Bank 20 avdelinger spredd over hele landet – og han mente dette var en god ting. Nå var selvsagt Getz Wold klar over at avdelingsnettet hadde en historisk forklaring, og at man slett ikke ville fått en slik struktur om banken var blitt etablert på 1980-tallet. Likevel ønsket han meget sterkt å beholde den arvede strukturen. Han prøvde nok å forsvare det bestående med argumenter om hvilken nytte avdelingene hadde, men lest i ettertid slås en av det nokså sterke konservative elementet i hans tenkning her: ”aller verst stilt ville en by være der det måtte bli vedtatt å nedlegge en avdeling av Norges Bank. I store deler av næringslivet ville det bli tolket som et signal om å være tilbakeholdne og forsiktig med utbygging i en slik by.”³⁹ Ut fra en slik tankegang ville det i praksis være umulig å gjennomføre noen form for endring.

Myndigheten til å opprette og nedlegge regionale avdelinger hadde helt siden bankens opprettelse i 1816 ligget hos Norges Banks organer, men styrene til de mange avdelingene hadde alltid blitt valgt av Stortinget. Ryssdalutvalget ville la Norges Banks representantskap få myndighet over opprettelse og nedleggelse av avdelinger, og gi hovedstyret (som skulle komme i stedet for direksjonen) rett til å bestemme om avdelingene skulle ha et eget styre. Direksjonsflertallet sluttet seg til utvalget, mens Getz Wold også her tok dissens. Han pekte på at vel var det slik at Norges Bank formelt kunne nedlegge distriktskontorer, men man hadde alltid forelagt slike saker for Stortinget – og da var de alltid blitt avvist. Og noen grunn til å fjerne de stortingsvalgte avdelingsstyrene kunne han ikke se. Også i denne saken fikk Getz Wold tilslutning av et stort flertall i bankens representantskap, og til sin store glede også av et flertall på Stortinget. § 8 i den nye loven av 24.5 1985 lot *Stortinget* bestemme om det skulle opprettes eller nedlegges avdelinger i Norge, og Stortinget skulle velge tre av avdelingenes styremedlemmer. ”Denne saken fikk altså et meget positivt og gledelig utfall, som styrker avdelingenes stilling”, konkluderte Getz Wold.⁴⁰ Basert på Stortingets holdning inntil da var konklusjonen rimelig, men den viste seg å være helt feil. I tiårene etter 1985 ble hele avdelingsnettet lagt ned, men det fikk ikke Getz Wold oppleve.

I hele Getz Wolds tid i banken var det 1892-loven som gjaldt, og den inneholdt intet om aldersgrense eller åremål for formann eller nestformann. Stillingen var krevende, ”men heldigvis følte jeg

³⁸ Jfr. brev fra Erik Brofoss til Knut Getz Wold, datert 2.6.1971, Riksarkivet, privatarkiv 627, serie D/Dp, boks 133

³⁹ KGW-manus 22: 3 [denne publikasjon: 138]

⁴⁰ KGW-manus 30: 11 [denne publikasjon: 185]

meg i god form”, skriver Getz Wold.⁴¹ Det han ikke nevner er altså at han var uheldig syk. Han var rammet av den sjeldne nervesykdommen amyotrofisk lateralsklerose (ALS). Han mente at ingen ville ha innvendinger mot at han ble i stillingen til han var 70. Han ville likevel gå av et sted mellom 69 og 70, og 70 ville han bli i august 1985.

Den åpenbare sykdomsvekkelsen til tross, ønsket finansminister Rolf Presthus at Getz Wold skulle delta på flere konferanser i utlandet gjennom sommeren 1984. Avgangsdatoen ble derfor opprinnelig satt til 1. november 1984, men ble siden skjøvet på – av hensyn til valget av Getz Wolds etterfølger. Høsten 1984 måtte en nemlig påregne at Stortinget ikke ville være nevneverdig opptatt av kredittpolitikk, valutapolitikk og annet som i normale tilfeller ble debattert i forbindelse med Norges Banks årsberetning. Stortinget ville denne gang heller interessere seg for byggekostnader, og de etter hvert meget store overskridelsene i forbindelse med Norges Banks nybygg. Problemet var nå at Hermod Skånland var byggekomiteens formann. Han hadde fått sterk kritikk i pressen for overskridelsene, til tross for at ansvaret lå hos direksjon og representantskap. Likevel mente statsminister Kåre Willoch det kunne skape en vanskelig politisk situasjon, og regjeringen snart etter stortingsdebatten skulle utnevne nettopp Skånland til sentralbanksjef. Dermed aksepterte Getz Wold å bli sittende til over årstalen i 1985, og Skånland ble hans etterfølger. Om Getz Wold oppfattet det slik at hans lojalitet mot banken og regjeringen her ble presset vel langt, unnlot han å kommentere det i memoarene. Sterkt svekket klarte han i årene etter 1985 å diktere memoarene, før han døde høsten 1987.

Det ville vært mer enn underlig om samfunnsutviklingen og den politiske debatten ikke hadde ført til at også Getz Wold tenkte noe annerledes om økonomi og økonomisk styring mot slutten av livet enn som student på 1930-tallet. Under Norges Banks avtakkingshøytidelighet for Getz Wold uttalte representantskapets formann Kristian Asdahl at Getz Wolds årstaler etter hvert hadde anbefalt at markedskreftene burde få større muligheter til å påvirke tilbud og etterspørsel av varer og tjenester, og også av penger og kreditt.⁴² I et portrettintervju i *Sosialøkonomen* ble Getz Wold spurt om hans tro på planlegging var blitt svekket med tiden. Svaret var at det nok var slik, i noen grad: ”Erfaring har vist at mange forhold er mer komplisert enn vi trodde da vi studerte under professor Frischs kateter.”⁴³ Nettopp derfor er Getz Wold interessant; han er et tidsvitne fra en tid da tiltroen til offentlig styring av økonomisk utvikling var sterkere enn i tiden før, og tiden etter.

Getz Wold var en av Norges mest sentrale embetsmenn i denne perioden. Det var i den rollen han mente å kunne gjøre best nytte for seg. Han var på mange vis et dypt politisk menneske, men valgte bort noen sentrale politiske roller han kunne ha fått. Han hadde mulighet til å bli handelsminister under John Lyng i 1963, og utenriksminister under Lars Korvald i 1972. I det første tilfellet måtte man regne med det ville bli en meget kortvarig regjeringperiode, og det falt nok relativt lett å takke nei. Det andre tilbudet var mer fristende, men etter å ha sovet på saken valgte Getz Wold heller å fortsette som direksjonsformann i Norges Bank. Et moment som var medvirkende til denne beslutningen var at Getz Wold ikke ønsket å overlate Norges Bank til Skånland – som ville være en sannsynlig arvtaker.⁴⁴

En annen mulighet Getz Wold valgte bort var academia. I 1948 foreslo Frisch at både Getz Wold og Johan Vogt skulle ta tre måneders permisjon, med godtgjøring fra Universitetet. I denne tiden skulle de skrive konkurranseavhandling for et dosentur i sosialøkonomi. Nå vet vi jo ikke om Getz

⁴¹ KGW-manus 31: 1 [denne publikasjon: 187]

⁴² Jfr. *Orientering. Norges Bank. Informasjon til de ansatte* 2/85: 13

⁴³ *Sosialøkonomen* nr 3, 1985: 12

⁴⁴ Samtale med Bjørn Kjetil Getz Wold, 28.6.2017

Wold ville ha slått ut Vogt, men han takket uansett nei til muligheten. Stillingen i Handelsdepartementet lokket mer.

Mens Vogt fikk dosere for studentene, fikk derimot Getz Wold mulighet til å opplyse hele folket. Kort tid etter at han begynte i Handelsdepartementet fikk nemlig Getz Wold tilbud om å holde økonomiske oversikter i radio. Når man vet at befolkningen på dette tidspunkt kun hadde én radiokanal å lytte til, og TV bare var fremtidsvyer, forstår en at gjennomslagskraften kunne bli stor. Erling Petersen, da professor ved Norges Handelshøgskole, hadde allerede en tid holdt slike oversikter – og nå var meningen at de to skulle alternere. Getz Wold takket først nei, av hensyn til sitt nye virke i departementet. Men det aksepterte slett ikke statsråd Brofoss. De hadde tatt opp dette i regjeringen, og det var helt nødvendig ”å skaffe en motvekt mot det som Erling Petersen sprøyter ut.”⁴⁵ Petersen var nemlig Høyre-mann, og ikke en Frisch-elev. Så da fikk Getz Wold ringe opp kringkastingssjef Kaare Fostervoll igjen, og spørre om muligheten fortsatt fantes. Det gjorde den. Gjennom 22 år kombinerte Getz Wold de økonomiske radioforedragene med ekspedisjonssjefsstillingen i Handelsdepartementet og nestformannsstillingen i Norges Banks direksjon. Først da han ble formann i direksjonen, valgte han etter eget ønske å avslutte denne lærergjeringen for folket. Gjennom foredragene nådde Getz Wold det han selv oppfattet som ”et overraskende stort og bredt antall lyttere”, og foredragene ble ofte brukt til opplæring om økonomiske spørsmål.⁴⁶ I rettferdighetens navn skal det understrekes at Getz Wold samarbeidet godt med Erling Petersen, og siden hans bror Kaare Petersen. Samarbeidet var også godt da Getz Wold senere møtte de to igjen i Norges Banks direksjon.

Hvilken rolle var Getz Wolds viktigste? Det gis det intet kort svar på. Hermod Skånland skrev i en nekrolog at Getz Wolds radioforedrag hadde vært et folkeuniversitet i samfunnsøkonomi.⁴⁷ Det var Getz Wold og hans generasjon økonomer som lærte både folk og politikere forskjellen på nasjonalbudsjett og statsbudsjett. Det var viktig, og de en gang fremmedartede begrepene fra Oslo-skolen gikk etter hvert inn i den allmenne politiske debatten. Hadde Getz Wold større makt som ekspedisjonssjef i Handelsdepartementet enn som formann i direksjonen i Norges Bank? Muligens. Hvilken innflytelse hadde egentlig den rådgivende Norges Bank? For Getz Wold selv ville slike spørsmål vært fullkomment uinteressante. Han ønsket alltid å etterstrebe det saklige samarbeidet for å oppnå fellesskapets beste. Derfor var det helt ut rimelig at han valgte å kalle sine memoarer nettopp: *I samarbeid*.

⁴⁵ KGW-manus 15: 2 [denne publikasjon: 81]

⁴⁶ KGW-manus 15: 2 [denne publikasjon: 81]

⁴⁷ *Aftenposten* 20.10.1987

Fra barneår til pionérkullet

Verdal er en bred, vakker og produktiv Trøndelagsbygd, som strekker seg fra svenskegrensen til Trondheimsfjorden, der Verdalselva munner ut. Og der ved munningen ligger Verdalsøra, som var et idyllisk lite tettsted og som nå også har preg av industristed. Den er administrasjonssenter for kommunen, som har over 13.000 innbyggere. Øra har over 5.000.

Jeg ble født og vokste opp i Verdal og er glad for det. Familien bodde først i Braarud-gården, som var bygd som jordbruksgård selv om den lå midt på Øra. Noen år senere flyttet vi til den store villaen Sole i utkanten. Der bodde vi lenge til vi flyttet over til den såkalte Getz-gården på sørsiden av Verdalselva og like utenfor Øra.

Far, Trygve Wold, var trondhjemer og mor, Anna Ella Getz, var verdaling. Far praktiserte som lege. Han var også sanitetskaptein, og det førte med seg omfattende oppdrag med helsekontroll for rekrutter og ved militære anlegg. Så ble han sanitetsmajor. Men neste fase var distriktslegeembetet i Verdal. En meget krevende jobb i en bygd med så store avstander og bare én praktiserende kollega.

Men nettopp fars praksis og disse avstandene var en inspirerende bakgrunn i mine barneår. Jeg fulgte ofte med far i bilen og kom mye rundt både på Øra og i bygda ellers. Det gav et interessant innblikk i levevilkårene i ulike folkegrupper.

Den konklusjon var uunngåelig at levevilkår og inntektsforhold var temmelig ulike. Det var jo også lett å se at vi i fars familie lå nær toppen. Men alt tidlig syntes jeg det var noe rettferdig og tiltalende at far på denne måten fikk mye igjen for sin energiske innsats og lange arbeidsdag.

Sommerturene gikk ofte inn i Sverige. Avstanden var vel 5 mil, og etter hvert fant min litt yngre bror, min søster og jeg selv ut at det var en høvelig sykkeltur. Vi overnattet mye på Værdalsbrukets trivelige hytte Billingen på fjellet. Mens vi var små, bodde vi også ofte sammen med mor på det tradisjonsrike turiststedet Sandvika Fjellstue, som lå ved det store Innsvatnet. Dette hotellet lå like ved svenskegrensen og var et godt utgangspunkt for fotturer både dit og innover i grensefjellene. Litt lenger ned i bygda lå Sulstua, som vi også ofte besøkte.

Turene inn i Sverige gav også en tidlig erfaring i valutaforhold: Skiftende kurser var interessante. Og svenske penger sirkulerte ofte i Verdal og norske over svenskegrensa. Men jeg ante jo ikke ennå i hvor stor grad jeg senere i livet skulle få høve til å trenge inn i valutaspørsmål.

Til Sandvika og Sverige kunne man altså bile. Men det var meget få biler i bygda. Og det var knapt med bilveier. Som lege måtte far rundt i alle deler av bygda. Ofte krevde dette hestetransport. Og vi hadde også lenge en hest hjemme på Sole. Det var en festlig opplevelse.

Et annet barndomsminne fra Sole er fyrverkeriene. Jeg fikk utstyr fra snille onkler og tanter og laget festlige fyrverkeriforestillinger utenfor huset f.eks. ved St. Hans og nyttår. Og ettersom dette ble kjent, kom flere og flere av mine skolekamerater til disse forestillingene.

Mor var altså født i Verdal. Og familien var nøye knyttet til Værdalsbruket. Det hadde sin forløper i Værdalsgodset som opprinnelig var kirkegods. Det ble solgt og skiftet eier flere ganger og utvidet inntil det ble omgjort til aksjeselskap i 1887 med navnet Værdalsbruget A/S. Arealet utgjorde over 900.000 mål skog, fjell og dyrket mark. Verdal kommune eide det noen år før den første verdenskrigen, men solgte det til et nytt aksjeselskap. I 1930-åra overtok så Idun og Storebrand Værdalsbruket. Min morfar Johan Getz ble bruksbestyrer i Værdalsbruket i 1881, og 10 år senere ble han administrerende direktør, 35 år gammel. Han stod i denne stillingen til han døde i 1905. Jeg traff ham altså aldri. Men til gjengjeld hadde mine søsken og jeg meget hyppig kontakt med mormor Margrethe Getz. Hun bodde i den store og prektige Getz-gården ved Verdalselva i utkanten av Øra og levde helt til 1961.

Morfars sønn, som også het Johan Getz, ble styrets formann i 1919. Han var altså min onkel, som vi hadde god kontakt med. Han nedla "et meget betydelig arbeide for Værdalsbruket og dets datterselskaper både gjennom gode og onde tider", heter det i Leif Lykkes bok om Værdalsbrukets historie (1977). Onkel Johan overtok også etter hvert Værdalsbrukets aksjer i Helge Rein By Brug, som hadde tresliperi ved Byafossen og betydelige skogeiendommer. Lykke påpeker også at "Hans slekt hadde forøvrig vært knyttet til Værdalsbruket som eiere og administratorer i 100 år, efter at hans oldefar Nicolay Jenssen hadde kjøpt godset i 1832." Men i 1930 var "perioden Getz til ende". Min fetter Knut Getz leder imidlertid fortsatt bedriften på Byafossen.

Og huset på Melen, der mormor bodde, kalles fremdeles Getz-gården. Der fortsatte også min mor å bo etter at min far døde i 1939. Og hit flyttet min mors søster Hjørdis da hennes mann døde. Mannen var Sverre Øverland, som ble disponert for sagbruket Trones Bruk og Værdalsbruket i 1921. Han ledet det store sagbruket på Trones og bodde i en stor og vakker villa, Asphaugen, i Sjøbygda i Verdal. Dit var det vel 4 km, og jeg husker de meget hyppige og populære besøk som jeg gjorde hos tante og onkel i 1920-åra og 1930-åra.

Utrasene omkring Verdalselva var hyppige og delvis alvorlige. Jeg husker en episode fra mine gutteår i 1926 da jeg besøkte mormor på den andre siden av elva. Plutselig feide en stor isgang og flom hele brua vekk. Og hvordan skulle jeg så komme tilbake? Jo, litt høyere opp i elva gikk jernbanebrua, og den overlevde raset. Der var det mulig å komme fram også for fotgjengere. Men det var altså ingen framkomstmuligheter for biler i lang tid. Jeg husker at far måtte kjøre en meget lang og vanskelig omvei for å nå en bru langt oppe i bygda.

I barndommen gikk jeg på en privat skole på Verdalsøra. Denne skolen hadde dyktige lærere og var betraktet som en god start for videre utdanning. Den sløyfet nemlig både 1. og 7. klasse. Etter 6. klasse fulgte så 1. og 2. middel. Men noen eksamensrett hadde den jo ikke, så 3. middel måtte vi ta på middelskolen i Levanger, 12-13 km borte. Men denne ordningen førte altså til middelskoleeksamen etter 8 år istedenfor 10. Jeg var da 15 år gammel. Vi syklet til Levanger eller tok toget. Men ofte kom far eller en annen elevfar og hentet oss etter at skoletiden var over. Levanger er en idyllisk by, som den gang var stolt over at den var "kjøpstad" i motsetning til konkurrenten Steinkjer lenger nord i fylket som bare var "ladested".

Både i Verdal og Levanger var undervisningen god og grundig. Overgangen til gymnasiet i Trondheim i 1930 skapte derfor ingen problemer. Men jeg husker at jeg undertiden følte litt dårlig samvittighet overfor de fleste jevngamle barn på folkeskolen på Øra. Var det et slags klasseskille vi barn av bedrestilte foreldre nøt godt av? Skolepenger hørte jo også med til en privat skole.

Verdals største severdighet var Stiklestad kirke fra 1100-tallet og Olavsstøtten fra 1905. Her var det hvert år festligheter i forbindelse med Olsok (Olavsdagen) og senere fra 1950-årene friluftsteater på stevneplassen. Året jeg fylte 15 - i 1930 - fikk jeg oppleve en virkelig storhending på

(a)

(b)

Bilde 1 (a) Knut og broren Torolf Getz Wold etter fisketur etter laks i Verdalselva. Torolf Getz Wold falt under krigshandlingene etter det tyske overfallet 9. april 1940, i trefning ved Kotsøy i Sør-Trøndelag den 4. mai 1940. (b) Knut Getz Wold – stolt student etter examen artium i 1933. Foto: Privat.

Stiklestad. 900-årsjubiléet for slaget på Stiklestad ble feiret 29. juli i staselige former med Kongen, Dronningen, Kronprinsen, biskoper og andre prelater og en rekke toppembetsmenn til stede.

For meg var dette en særlig festlig opplevelse fordi jeg hadde fått et bokskamera noen år tidligere og brukte det med stor interesse. Og denne dagen var det gode muligheter for å fotografere Kongefamilien. Belysningsforholdene var gode. Jeg tok flere bilder av Kongefamilien og dens følge da de kom, da de hilste på biskopene, da de tok plass på plattformen ved Olavsstøtten osv. [Bilde 2 (red. anm.)] I de tider var det faktisk ingen media som opptrådte selv ved en så stor begivenhet som denne. Jeg gikk nær de kongelige og trykket av. Og resultatet ble bra.

Flere år senere ble disse bildene gjengitt i flere aviser. Ja, jeg har i årenes løp vært forfatter til mange avisartikler. Men det var en stor opplevelse å finne i et Lørdags-Dagblad ved 950-årsjubiléet i 1980 fire store fotografier med oppslag i ramme: "Foto: Knut Getz Wold".

Jeg begynte på det sosialøkonomiske studiet ved Universitetet i Oslo i 1933, 18 år gammel, etter artium ved Trondheim Katedralskole samme året. Det var altså relativt tidlig, takket være den private skolen på Verdalsøra. Men det var nyttig å starte på det sosialøkonomiske studiet i god tid, Det skulle komme til å ta lang tid - i mitt tilfelle 6 år - fram til den første sosialøkonomiske embetseksamen i 1939. Den saken var jo imidlertid slett ikke avgjort i 1933 - selv om spørsmålet om endring i studiets omfang "lå i luften".

Interessen for studiet ble nok stimulert av de meget store økonomiske problemene med massearbeidsløshet og stagnasjon som preget samfunnet på denne tiden, på bunnen av den internasjonale depresjon. Men samtidig var sysselsettingsmulighetene for en cand. oecon. ennå høyst usikre.

Jeg husker til min far, som altså var distriktslege, en dag kom noe bekymret hjem etter å ha truffet sin kollega i nabadistriktet. Også denne kollegaen hadde en sønn som hadde tatt artium, og han spurte interessert far om jeg nå hadde bestemt meg for hva jeg skulle studere. "Ja", svarte far, "sosialøkonomi". "Jaså, sosialøkonomi", sa kollegaen, "men har han ikke tenkt å studere et fag som han kan leve av, da?" Vel, det var en vanlig vurdering på den tid. Og en viss usikkerhet følte vi vel alle som begav oss inn på dette studiet. Men virkeligheten skulle i sannhet vise seg å bli en ganske annen.

Av venner med studieerfaring fikk jeg det råd å ta til også med sosialøkonomiske forelesninger straks, og ikke vente helt til de forberedende prøvene var unnagjort. Jeg fulgte rådet og husker den første sosialøkonomiske forelesningen som var den i går.

Den ble holdt av professor dr. Wilhelm Keilhau. Han var en meget fargerik og særpreget mann. Forelesningene var krydret med hans rullende r'er og hyppig gjentatte "Mine damer og herrer". I faget var Keilhau en meget selvstendig professor, som ofte stod i opposisjon også til vel innarbeidete teoretiske grunnsetninger.

Det skulle også vise seg i denne forelesningen. Han polemiserte mot grensenyttelæren trass i at denne grunnleggende teorien var - og er - alminnelig akseptert. Jo mer en har av et gode, enten det er varer eller tjenester - jo mindre er "grensenytten". Det gjelder også penger og inntekter.

Men slik så slett ikke professor Keilhau på saken. "Mine damer og herrer", sa han. "De som har skapt denne teorien, kan aldri ha smakt en saftig biff. For i så fall ville de jo vite at den andre biten smaker bedre enn den første og den tredje bedre enn den andre. Og de kan aldri ha drukket en god rød Bordeaux-vin. For den andre slurken smaker bedre enn den første og den tredje bedre enn den andre. Og - og - og - mine damer og herrer! Hvis det hadde eksistert en synkende grensenyttekurve i livets mest intime øyeblikk - mine damer og herrer! Det ville aldri bli født barn mer til verden!"

Jeg innrømmer at etter denne første forelesning følte jeg at jeg hadde valgt et ganske interessant studium. Og det var flere av mine samtidige som følte det på samme vis.

(a)

(b)

Bilde 2 Stiklestad Olsokdag 29. juli 1930. Kongefamilien ved Olavsstøtten. Kong Haakon VII, Dronning Maud, Kronprins Olav. I bakgrunnen (a) sitter stortingspresident C. J. Hambro. Foto: Knut Getz Wold.

Noen dager etter fikk jeg forresten en samtale med Keilhau. Han stanset meg på vei ut fra hans forelesning og sa: "De la sikkert merke til at min forelesning i dag varte 5 minutter over tiden. Men saken var den: Jeg var ikke i stand til å finne en virkelig effektiv sortireplikke tidligere!" Han mente tydeligvis at dette måtte være en fullgod forklaring.

Professor Frisch fikk høre om, og ble nok litt bekymret over, sin kollegas synsmåter. I en forelesning kort tid senere korrigerste han Keilhaus utsagn slik: "Grensenyttkurven må ikke forveksles med et helt annet forhold, nemlig forløpet av den historiske metningskurve under en individuell konsumsjonsakt!"

Hos meg selv, som hos de fleste studiekollegene, var motivet for å velge dette studiet altså dobbelt: en innsats i løsningen av de samfunnsøkonomiske problemene og en yrkesmessig karriere.

Den økonomiske krisen nådde bunnpunktet nettopp på denne tiden. Det var i sannhet tale om "de harde 30-åra". Depresjonen i Norge som i utlandet satte inn i 1930 og økte til og med 1932. Dertil kom at lockoutene og streikene i Norge i 1931 rammet direkte nesten 60.000 arbeidere. I 1933 var det en svak framgang, men fra 1934 til 1937 - altså i vår studietid - økte framgangen i styrke. 1938 brakte et lite tilbakeslag, men så vokste økonomien markert igjen i 1939 - kanskje fordi krigen nærmet seg. For hele perioden fra 1934 til 1939 steg bruttonasjonalproduktet med vel 25%. Betalingsbalansen brakte underskott de par første 30-åra, men deretter økende overskott. Den gjennomsnittlige arbeidsløsheten blant registrerte fagforeningsmedlemmer steg fra 17% i 1930 til 31% i 1934, men var i 1938 22%.

Et annet særtrekk ved begynnelsen av 30-åra jevnført med nåtidens økonomi var at prisene fortsatte å falle, slik de hadde gjort gjennom nesten hele 20-åra. Konsumprisindeksen sank hvert eneste år og nådde bunnen våren 1934 på et nivå som var under halvparten av hva den hadde vært i 1920.

Lenge reflekterte dette sjefdirektør Ryggs beryktede pari-politikk! Kronen nådde førkrigstidens gullparitet i 1928, men prisene fortsatte altså å falle i ytterligere 6 år. Det kan imidlertid være grunn til å minne om at paripolitikken ikke var noe Rygg og Norges Bank bar ansvaret for alene. Både regjeringene Lykke og Mowinckel støttet ham. Men universitetsøkonomene gikk mot paripolitikken. Den første som tok klart standpunkt mot pari, var Wilhelm Keilhau i 1924.

Fallende priser betydde at realverdien av gjeld og pengefordringer økte, og rentene var realrenter. Jeg husker at jeg som gymnasiast en gang fikk 100 kroner i julegave fra min mormor. Da det ble lagt ut et statslån på samme tid, kjøpte jeg en obligasjon for de 100 kronene og fikk et fargerikt dokument med elegante kuponger. Hvert halvår forfalt en kupong på kr. 2,25. Det beløpet var nok til ni store iskrem om sommeren og ni store marsipanbrød med sjokolade om vinteren. En pen realrente! Og samtidig steg altså realverdien av obligasjonen.

Den høye arbeidsløsheten, sosiale nødsforhold og økonomisk stagnasjon satte naturlig nok etter hvert sitt preg på den politiske situasjon i Norge. Utviklingen betydde også en sterk appell til det sosialøkonomiske faget - dets professorer og lærere og dets studenter.

De politiske reaksjonene på denne utviklingen var naturlig nok meget sterke. Arbeiderpartiet vant en stor seier ved Stortingsvalget i 1927, og året etter dannet Hornsrud Norges første Arbeiderpartiregjering. Den ble felt etter 19 dager. Johan Ludvig Mowinckels mistillitsforslag ble vedtatt av Stortinget.

Her spilte Norges Banks daværende ledelse en aktiv rolle. Det hang sammen med den sterke uroen i bank- og finansketser og på valutamarkedene når Mowinckel gikk til sjefdirektør Nicolai Rygg. Ifølge Ryggs bok "Norges Bank i mellomkrigstiden" spurte Mowinckel ham "Kan De, med hånden på hjertet, si at det er nødvendig for tilliten at regjeringen faller?" Rygg svarte hertil: "Ja. Våre valutabeholdninger er snart uttømt, og kommer vi da på minussiden, vil det springe."

Så langt Rygg. Dermed gikk Mowinckel tilbake til Stortinget. Og dagen etter framsatte han et mistillitsforslag, som fikk flertall og førte til Mowinckels regjering.

Ja, i de dager tellet altså Norges Banks syn tungt. Hvilken avstand til Ryssdal-utvalget!

I 1930 fikk Arbeiderpartiet et alvorlig tilbakeslag ved valget. Den økonomiske verdenskrisen etter børskrakket i New York året før rammet også Norge med full styrke dette året. Arbeidsløsheten steg voldsomt og nådde over 200.000 i 1932. Tvangsauksjoner og sosiale misforhold økte sterkt i omfang. I 1931 kom meget store arbeidskonflikter og en ny regjering utgått av Bondepartiet og med Vidkun Quisling som forsvarsminister.

Både økonomisk og politisk var det altså en meget spent situasjon. Men det var også den som la grunnen for det sosialøkonomiske fags store gjennombrudd. Den ledende britiske sosialøkonomen John Maynard Keynes spilte en avgjørende rolle også her i Norge. Hans teorier viste veien til en aktiv motkonjunkturpolitikk. En ekspansiv finanspolitikk og kredittpolitikk ville redusere arbeidsløsheten og skape ny økonomisk vekst.

Ole Colbjørnsen og Axel Sømme var ledende talsmenn for disse idéene. Og de var viktige forutsetninger for at Johan Nygaardsvold og Martin Tranmæl kunne lede Arbeiderpartiet fram til dets store valgseier i 1933. "Gubben"s manende slagord var "Arbeid og trygge kår for alle".

Av avgjørende betydning var at dette grunnleggende systemskiftet i norsk politikk i tid falt sammen med en nyorientering i det sosialøkonomiske fag og studiene ved Universitetet i Oslo. Vårt kull skulle i høy grad komme til å nyte godt av det.

Blant våre universitetslærere spilte professorene Ragnar Frisch, Wilhelm Keilhau og Ingvar Wedervang den ledende rolle. Og uten å gjøre noen urett mot de andre må en kunne understreke at Frisch var en klar nr. 1. Han ble professor i 1931. Han var en inspirasjon for norsk sosialøkonomi og ikke minst for oss studenter. For første gang hadde vi i Norge en sosialøkonom med internasjonal status, kjent og anerkjent i det faglige miljø verden over.

Viktig for Frisch var å formulere teoriene i et matematisk språk. Han var økonometriker. Dette gjaldt ikke minst i produksjonsteorien og den sakalte makrodynamiske teorien. Han var en av stifterne av "The Econometric Society" og redaktør av foreningens tidsskrift gjennom 20 år. En grunntanke hos Frisch var skillet mellom "sak" og "vurdering".

Frisch samarbeidet med Arbeiderpartiet om en del av partiets kriseprogram av 1934. Han hevdet selv at Arbeiderpartiet "er det eneste parti i Norge som med full forståelse har formulert hovedproblemet i vår tids krise". Han påvirket ikke minst Ole Colbjørnsen. Verdensdepresjonen stimulerte Frisch's politiske interesse. Han var skuffet over hva han syntes var negativ reaksjon i de borgerlige partier overfor forslag om en mer aktiv konjunkturpolitikk. Han gikk ikke inn for grunnleggende endringer i det økonomiske systemet. Men planøkonomiske tiltak trengtes i kredittpolitikken. Den private sparing var for stor, etterspørselen burde stimuleres. "Utlån skaper innskudd", var en grunntese hos Frisch.

Det trengtes en mer ekspansiv finanspolitikk med underskottsbudsjettering. Og det var behov for mer langsiktig planlegging.

Selv om disse tankene lå nær Keynes' idéer, hadde Frisch visse reservasjoner overfor ham. Men Frisch var selv med på å gjøre Keynes til æresdoktor ved Universitetet i Oslo i 1938.

Når det gjaldt synet på den økonomiske politikken, stod professorene Keilhau og Wedervang og den senere professor Erling Petersen alle Frisch og Keynes nær. Og dette forholdet virket med til den ekspansive økonomiske politikken under Nygaardsvolds ledelse i siste halvdel av 30-åra. Men Keilhau var også mer kritisk og kom bl.a. i konflikt med Ole Colbjørnsen, som mente at Keilhau i motsetning til Frisch tilhørte "de gammeldags innstillede" økonomer.

Det var nå ikke en særlig treffende karakteristikk. I sine forelesninger plasserte Keilhau flere ganger følgende utsagn: ”Jeg tilhører den generasjon av nordmenn som har lært å skifte verdensoppfatning og livssyn mens vi leser ettermiddagsavisen hjem på trikken.” Det hadde han nok rett i. Og Dagbladets redaktør var meget fornøyd da han fikk referert denne uttalelsen.

Keilhau var altså en fargerik vitenskapsmann som ofte argumenterte imot de innarbeidete teorier i faget. Han deltok i en rekke offentlige kommisjoner og utredningsarbeider og var bl.a. formann i Den pengetekniske komité. Han la stor vekt på forbindelser i næringslivet og stod ikke minst skipsreder Leif Høegh, som selv var sosialøkonom, nær. Etter Keilhaus død i 1954 ble det opprettet et minnefond for ham. Men noen egentlig representant for ”Oslo-skolen” var han altså ikke.

Også professor Wedervang stod næringslivet nær, både faglig og personlig. Hans forelesninger gav oss betydelige kunnskaper om næringsøkonomiske problemer. Og Wedervang har hovedæren for den omlegging av studiet som skapte den sosialøkonomiske embetseksamen. Det statsøkonomiske studiet var kortvarig og hadde ikke noe klart yrkeskvalifiserende preg. Wedervang, med støtte av professor Jæger, så det som nødvendig å utvide fagkretsen. Bedriftsøkonomi, sosiologi, økonomisk og sosial historie måtte inn, og det matematiske innslaget i teoretisk sosialøkonomi burde styrkes. Studiet måtte få status som embetseksamen. Wedervang og Jæger prøvde også å peke ut stillinger som sosialøkonomene burde få enerett til.

Dette siste punktet gikk imidlertid Mowinckels Venstre-regjering imot. Men ellers fikk forslagsstillerne bred politisk støtte i Stortinget. Ikke minst inntok Arbeiderpartiet etter hvert en meget positiv holdning, noe som nok hang sammen med partiets nære samarbeid med Frisch om kriseplanen av 1934. Men partiets forslag om at ”arbeidslære” skulle inngå som selvstendig fag i studiet, fikk ikke hans støtte.

Mowinckel-regjeringens proposisjon til lov om sosialøkonomisk embetseksamen ble vedtatt av Stortinget i 1934. Dermed var veien åpen for fagets nye status.

Arbeidsmarkedet ble radikalt bedret. Nå fikk nok det store flertallet av kandidater med statsøkonomisk eksamen¹ også jobb raskt. De aller fleste av dem havnet først i privat virksomhet. Men etter hvert kom en stor del over i offentlig virksomhet. Særlig viktig som arbeidsgiver var Statistisk Sentralbyrå. Men en rekke andre offentlige etater tilsatte også statsøkonomer. Likevel var uvissheten såpass stor at professor Wedervang sa at den gav ”faget og eksamensavleggelsen et preg av liebhæber for økonomisk velsituert ungdom”.

For kandidater med den nye sosialøkonomiske embetseksamen ble offentlige stillinger relativt viktigere. Og etterspørselen økte markert fra statlige organer, men også fra kommunale og private.

Det første kullet med den nye embetseksamen ble uteksaminert i 1939. For oss som studerte i overgangsårene, kunne valget mellom den gamle og den nye eksamen skape litt av et dilemma. Selv syslet jeg en tid med tanken om å ta statsøkonomisk eksamen først og så kanskje 2 år senere sosialøkonomisk embetseksamen. Men da jeg nevnte dette på et møte i Sosialøkonomisk Samfund, frarådet professor Wedervang meg dette i bestemte ordelag. Og jeg gav opp og gikk helt inn for den nye embetseksamen. Der ble jeg en av ”pionérkullet”.

Sosialøkonomene holdt til i Frederiksgt. 3. Der var det auditorier, lesesaler og oppholdsrom, og vi kom til å se på huset som en del av vårt hjem. Bare professor Keilhau syntes ikke det var eksklusivt nok og ville bare holde sine forelesninger i det tradisjonelle universitetsbygg.

Ved siden av forelesningene og studiet spilte møtene i Sosialøkonomisk Samfund (som Norske Sosialøkonomers Forening den gang het) og Statsøkonomisk Forening stor rolle for oss. Våre professorer og øvrige universitetslærere var meget flinke til å møte opp, og de deltok hyppig og aktivt i

¹ Red. anm: Tidligere økonomutdanning ved Universitetet i Oslo.

ordskiftene. Det var i det hele et meget stimulerende miljø. Selv var jeg formann i Socialøkonomisk Samfund i det siste året av studietiden fra 1938 til 1939.

En særlig attraksjon var de nordiske møtene som tok til i 1936. Det første møtet ble holdt i Stockholm. Professorene Gunnar Myrdal og Bertil Ohlin var vel kjent og anerkjent også her hjemme, både på grunn av sin høye faglige status og sterke politiske engasjement. Det var også en stor opplevelse å bli buden hjem til dem privat.

På det neste møtet i Helsinki i 1937 holdt Arne Skaug innledningsforedraget om "Socialpolitikken og dens økonomiske grunnlag". Vi hadde utarbeidet manuskriptet i fellesskap. Både foredragene og ordskiftene ble publisert i "Socialpolitik och Planekonomi", Helsinki 1937.

Så kom embetseksamen i to avdelinger med den avsluttende i 1939. Jeg hadde altså den glede å høre til dette pionérkullet som hadde 7 kandidater. Det var Aftenposten som fotograferte oss på Universitetstrappen og gav oss denne karakteristikken. Vi har holdt sammen senere. Og Aftenposten brakte jubileumsomtale av Pionérkullet både ved 20-årsjubiléet i 1959 og ved 40-års-jubiléet i 1979 (med nytt foto på Universitetstrappen og overskriften "De første økonomer").

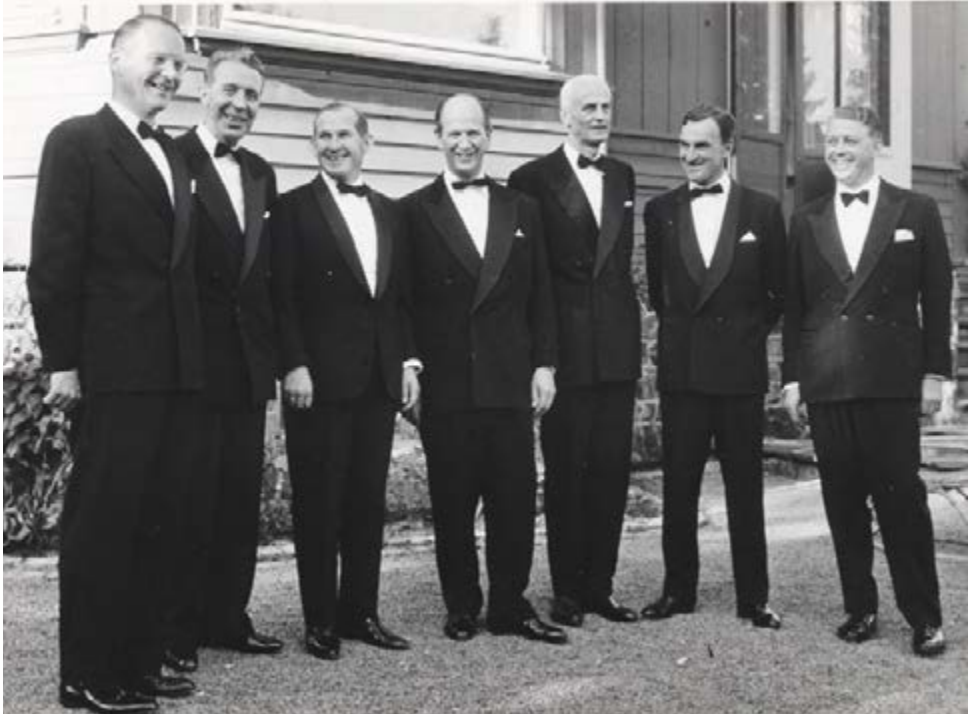
Det viste seg at gjennomsnittsvekten på pionérene steg fra 65 kg i 1939 til 86 kg i 1959. Et annet forhold avisen pekte på, var at 43% av kullet bar fornavnet Knut. Men den føyde riktignok til "uten at det i og for seg bør tillegges noen særlig betydning". Og i det må en jo være enig.

Det ble sagt at "som Livingstone beveget vi oss inn i det mørke fastland". Litt usikkerhet nærte vi nok alle. Socialøkonomisk Samfund fant grunn til å gjøre propaganda for bruken av "Socialøkonomer i offentlig og privat tjeneste" og gav ut en brosjyre med denne tittel. Jeg utarbeidet storparten av den sammen med Erling Wærenskjold. Men det viste seg meget snart at frykten for arbeidsløshet var helt ugrunnet. Etterspørselen etter de nye sosialøkonomene var mer enn tilstrekkelig.

Vi sju i pionérkullet dannet "Frokostklubben" og har holdt sammen i den senere. (Knut Morten Beyer-Arnesen, Jens Marius Giverholt, Hans Chr. Grøner, Søren Chr. Sommerfelt, Knud Haartmann Søyland, Kåre Odd Varvin og Knut Getz Wold)

Ikke bare arbeidsmarkedet for oss sosialøkonomer, men også de samfunnsøkonomiske utsiktene syntes meget gode. Den tidsperioden da vi studerte, hadde brakt markert økonomisk vekst i Norge. Den omleggingen av den økonomiske politikken som våre universitetslærere, ledet av Frisch, hadde gått så sterkt inn for, var en klar suksess. Bruttonasjonalproduktet økte som alt nevnt med 25% i volum. Arbeidsløsheten sank sterkt. Det var i sannhet et stimulerende miljø vi gikk inn i. Og ennå visste vi jo ikke hvor nær krigens skygger var.

Selv tok jeg med takk mot et tilbud fra professor Frisch. Han ville ha meg til medarbeider i koordineringsavdelingen av Økonomisk Strukturoversikt for Norge.

Bilde 3 De første økonomer fra Universitetet i Oslo - 20 år senere i 1959. Fra venstre Knut Getz Wold, Knut Morten Beyer-Arnesen, Hans Chr. Grøner, Jens Marius Giverholt, Knud Haartmann Søyland, Søren Chr. Sommerfelt, Kåre Odd Varvin. Foto: Grethe W. Sandberg.

Politisk engasjement. Sosialpolitikken i søkelyset.

Tilbudet fra professor Frisch gikk ut på å produsere og publisere en grundig undersøkelse av kostholdsproblemet i Norge ut fra en samfunnsøkonomisk analyse. Dette var en stimulerende oppgave på et nybrottsfelt. Den gikk ut over de rent konjunkturpolitiske og sysselsettingspolitiske mål som preget slutten av 1930-årene. Men det var naturligvis også en sammenheng mellom disse områdene av økonomisk og sosial politikk.

For meg var tilknytningen til sosialpolitikken en ekstra stimulans. Dette arbeidsfeltet hadde stått sentralt også i mitt begynnende politiske engasjement i studietiden. Tidlig i studietiden ble jeg valgt inn i styret i Studentvenstrelaget, der jeg senere ble formann. Jeg kom også inn i styret i Oslo Venstre.

For oss aktive Venstre-ungdommer var Wilhelm Thagaard en stor inspirasjon, både personlig og politisk. Hans oppfatninger hørte hjemme på partiets venstrefløy. I flere sentrale spørsmål stod han i opposisjon til partiets leder og høvding: Johan Ludvig Mowinckel. Også Mowinckel kom flere ganger til møter i Studentvenstrelaget. Det hendte endog noen ganger i hans statsministertid, og det var en stor opplevelse for oss alle. I de tider var en statsminister høyere hevet over vanlige mennesker enn han er i dag.

Jeg ble tiltrukket av Venstre fordi jeg så på det som et parti med sterk sosialpolitisk orientering, som la stor vekt på økonomisk vekst og høy sysselsetting og en grønn miljøvernlinje. Trass i sin sterke nasjonale historiske bakgrunn hadde det en klar internasjonal orientering og vilje til utvidet mellomfolkelig samarbeid med Mowinckel som en framtreddende talsmann for politikken, ikke minst på dette området. Partiets standpunkter var ikke ekstreme, men preget av dets moderate sentrumspolitiske linje. Og i politikk er det jo nettopp mellomstandpunktene som er de riktige.

I en stor artikkel av P(er) B(ratland) i Arbeiderbladet 15. februar 1958 med tittelen "Getz Wold på kammeret" inkluderte han også et intervju med meg sålydende:

"- Hvorfor gikk De egentlig inn i Venstre i mellomkrigsårene. Med de meninger De lufter er det jo klart at De hører hjemme i Arbeiderpartiet?"

- Hvorfor det? Arbeiderpartiet fører på en rekke områder Venstre-politikk. At denne politikken, slik som forholdene ligger an, settes ut i livet av andre enn Venstre får jeg jo finne meg i. Men derfor behøver jeg ikke bli medlem av Arbeiderpartiet. Det er mange ting jeg ikke liker ved Arbeiderpartiet, på enkelte vis er det litt for konservativt for meg.

- Mens Venstre med Bøyum og kolleger og vestlandsk svartsyn altså tilfredsstillers Deres behov for radikalt miljø?"

- Vi bor i Oslo og det er her jeg har mine politiske venner. Hvis vi gransker hjerter og nyrer innenfor Arbeiderpartiet kan det vel tenkes at vi finner atskillig konservatisme der også.

- Har De egentlig møtt *ett* menneske i Venstre som De kan regne som meningsfelle?
 - Jada. Flere. Helge Seip, Thagaard, Rognlien er meningsfeller av meg. Jeg håper på Garbo. La meg forresten ta med Trygve Bull også.

- Jamen, han er jo stortingsmann for Arbeiderpartiet

- Hva gjør vel det. Han hører hjemme hos oss. Bulls medlemskap i Arbeiderpartiet er en misforståelse.

- Men hva med Helge Seip som fører en innett kamp i Dagbladet mot flere av Deres, ja, skal vi si hjertesaker - f.eks. nordisk fellesmarked. De *er* jo det nordiske samarbeid innenfor veggene i handelsdepartementet. Og De har jo et helt annet syn på omsetningsskatten enn Dagbladet. De ser forhåpentlig også litt annerledes på arbeiderorganisasjonene enn Dagbladet gjør. Bladet betrakter jo hets mot arbeiderorganisasjonene som en slags journalistisk gymnastikk som må til hvis det skal holde seg i form. Men likevel, De ser på redaktør Helge Seip som Deres meningsfelle?

- Det nordiske fellesmarked og liknende saker er praktiske spørsmål som det kan være meningsforskjell om. De har ikke noe med prinsipper å gjøre. Ellers vil jeg ikke stå som noen offentlig kausjonist for Dagbladet. Jeg vil bare si at en viss margin må en opposisjonsavis ha. Arbeiderbladet gjorde marginen bred nok da dere var i opposisjon.

- Men Dagbladets oppførsel må da angå Dem. De sitter jo i avisens styre?

- Jada. Men styret beskjefstiger seg ikke med politikk. Det er redaktørens oppgave. Som sagt, jeg vil ikke forsvare Dagbladets standpunkt til alle konkrete saker, men jeg har naturligvis sympati for den alminnelige, radikale linje som bladet representerer.

- Den form for politisk virksomhet og miljø som De, Getz Wold, snakker om, har jo ikke noe med partivirkosomhet å gjøre. Det De søker og dyrker er en politisk diskusjonsklubb som hvem som helst kan være med i, ikke sant?

Getz Wold er på nippet til å svare, men slår retrett etter et sekunds betenkning. Det *ja* som lå på beddingen blir erstattet av en historie:- Han forteller om sin første tid i Oslo, da han som 20-åring tok kampen opp mot "Mot Dag". Blant annet husker han et semester i Studentersamfunnet da 9 av 10 foredragsholdere var medlemmer av Arbeiderpartiet og 4 av dem tilhørte familien Ording. Det blir 90 pst. arbeiderparti-politikk og 40 pst. familien Ording, sa Getz Wold og protesterte.

Det er bedre med litt allsidighet, mener han. Og som om dette skulle være en protokoll i handelsdepartementet ber han om å få tilføyd at han ikke *bare* kjempet mot "Mot Dag". Han og "Mot Dag" fant hverandre i kampen mot Fedrelandslaget og andre reaksjonære elementer.

- Best å få det med for balansens skyld, sier Getz Wold."

Mitt politiske syn ble nok også noe påvirket av den klassiske uttalelse som daværende statsminister Gunnar Knudsen hadde kommet med i Stortinget i oktober 1919. Det politiske grunnsyn han her gav uttrykk for, ble sitert meget hyppig i en lang årrekke framover og fikk stor gjennomslagskraft. Det gjaldt også i mine ungdomsår.

På det tidspunktet i 1919 var det blitt klart at Venstre neppe kunne gjenvinne flertallet i Stortinget i en overskuelig framtid. Gunnar Knudsen hevdet at det i tiden framover ville bli et rent unntak om et enkelt parti fikk sikkert flertall. Og han fortsatte:

"Da vil jeg ut fra mitt synspunkt på Norges utvikling uttale det håp og det bestemte ønske, at det parti jeg tilhører, dersom det inngår blokkforbindelse, må holde seg til venstre. Det må vokte seg for å gå til høyre!"

Gunnar Knudsen fortsatte som leder for en mindretallsregjering av Venstre etter valget i 1918 og til juli 1920. Han bekreftet flere ganger den oppfordringen om politisk samarbeid som han var kommet med. Men han understreket også at det utelukkende var et samarbeid med den demokratiske delen av arbeiderbevegelsen han hadde siktet til, og ikke den som så på mindretallets diktatur i det røde Russland som et forbilde. (Jfr. Per Fuglum i "Venstres hundre år", Gyldendal 1984.)

Ja, et parti i samarbeid. Og senere skulle jeg komme til en sentralbank i samarbeid.

I studieårene skrev jeg hyppig artikler i Dagbladet. De ble meget godt mottatt helt fra starten av og fikk utmerket plass og utstyr trass i at forfatteren var en ung student. Emnene var mest aktuelle spørsmål i økonomisk politikk og sosialpolitikk. Og pene honorarer fikk jeg også. En enkelt artikkel dekket en rekke besøk i Theatercafeen, 2. etasje, for å treffe studiekamerater. I de dager kostet en halvliter pils servert på en førsteklasses restaurant 91 øre.

Jeg kom etter hvert også i hyppig kontakt med sjefredaktør Skavlan, som ledet Dagbladet på en fremragende og stimulerende måte. Thagaard var formann i avisens styre. De to tok initiativet til å få meg inn i styret. I dette meget interessante forum ble jeg senere formann.

Norges Venstrelags landsmøte bad meg i 1937 om å skrive en framstilling av norsk sosialpolitikk. Den ble utgitt i brosjyreform året etter under tittelen "Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter". Professor Keilhau, sekretær og senere statsråd Arne Skaug og redaktør Chr. A. R. Christensen leste gjennom manuskriptet og gav meg råd. Jeg søkte også inspirasjon i professor Bertil Ohlins bok "Fri eller dirigert økonomi?".

Jeg pekte på at nasjonalinntektens størrelse ikke setter noen absolutt grense for en mer ekspansiv sosialpolitikk med utvidete og nye tiltak. For sosialpolitikken kan føre til oppgang i nasjonalinntekten gjennom bedre teknisk, økonomisk og merkantil organisasjon av næringsvirksomheten i samfunnet, gjennom bedre utnyttning av produksjonskreftene f.eks. ved støtte til boligbyggingen i depresjonstider, gjennom bedring av folkets sunnhet og helse og dermed øking av dets evne til arbeidsinnsats osv. På disse og andre måter kan de sosialpolitiske tiltakene "betale seg selv". I motsatt retning kan f.eks. en utviding av alderstrygden virke dersom den fører til redusert arbeidsinnsats fra de gamle.

Med dette generelle utgangspunktet prøvde jeg å analysere virkningene av ulike systemer for finansiering av sosialpolitikken. Jeg trakk opp perspektivene for en videre utbygging av syketrygden, foreslo forandringer i loven om alderstrygd som var blitt vedtatt året før, og kommenterte proposisjonen om innføring av arbeidsløshetrygd.

Utredningen kommenterte videre forslaget om barnetrygd og de spørsmålene som her reiser seg av boligpolitisk og ernæringspolitisk art, legetilsynet og undervisningsvesenet.

Om boligforholdene het det at "ingen kraftanstrengelse fra samfunnets side kan være for stor når det gjelder å skaffe folket bedre boliger". På den tiden dette ble skrevet, var det faktisk stor arbeidsløshet blant bygningsarbeidere, særlig i Oslo-området. Tiltak for å stimulere boligbyggingen ville derfor både bedre boligforholdene, redusere arbeidsløsheten og øke bruttonasjonalproduktet.

Når det gjaldt sysselsettingspolitikken, pekte jeg på betydningen av å godta forandringer i produksjonsstrukturen og dermed også på arbeidsmarkedet som ledd i en økonomisk vekstpolitikk. Men arbeidsløsheten burde holdes på et lavt nivå gjennom omfattende statlige tiltak. Her spilte ikke bare boligbyggingen, men hele statens arbeids- og anleggspolitikk en viktig rolle. Veibygging, jernbanebygging, kraftutbygging osv. kunne skaffe store arbeidsoppgaver og burde planlegges på lengre sikt framover.

Utredningen gikk også sterkt inn for en rekke spesielle tiltak, grunnlagt i den tids samfunnsforhold. Troms og Finnmark burde støttes gjennom sosialpolitikken og kommunikasjonspolitikken

og særlige fritak fra flere av de mest tyngende indirekte skatter, slik Johan Ludvig Mowinckel og Norges Fiskarlag hadde foreslått.

Og utredningen tok også opp ernæringsspørsmålet. Utredninger fra Statistisk Sentralbyrå viste at utgiftene til melk, egg, smør, fløte, ost, grønnsaker og frukt steg meget sterkt med økende inntekt i forhold til familiens størrelse. Og ernæringsfysiologiske undersøkelser tydet på at en stor del av befolkningen levde på en kvalitativt og kvantitativt utilfredsstillende kostholdsstandard.

Prisreduksjon på de viktigste matvarene for lavinntektsgrupper og barnerike familier og sterkt utvidet skolebespisning kunne både virke ernæringspolitisk heldig og hjelpe til med å redusere overskottet på jordbruksprodukter. Også ernæringspolitikken var et eksempel på produktiv sosialpolitikk.

Behandlingen av dette emnet virket nok med til at professor Frisch bad meg lage en utførlig økonomisk utredning og skrive en bok om kosthold og levestandard for Økonomisk Strukturoversikt for Norge.

I studietiden skrev jeg også en rekke tidsskriftartikler. La meg nevne en av dem: "Feriespørsmålet" i *Socialt Arbeid* 1939. Dette var en besvarelse som fikk 1. premie i en konkurranse om emnet som Bergens avdeling av Norsk Forening for Socialt Arbeide innbød til året før.

Ja, også ferispørsmålet har sin plass i økonomisk teori og politikk. En god ferie betyr mye for folks sunnhet og helse og arbeidskraft. Feriene er ofte direkte samfunnsøkonomisk produktive. Vi har altså å gjøre med en betydelig vinning i arbeidseffektivitet, som igjen kan føre til atskillig reduksjon i den samfunnsøkonomiske belastning som feriene primært fører med seg.

Det betydde igjen at det kunne være økonomisk grunnlag for en egen ferietrygd, utskilt fra sykestrygden, med premiebetaling fra arbeidere og arbeidsgivere og tilskott fra stat og kommune. Dr. Sven Oftedal, som vant 2. premie i konkurransen, hadde alt tidligere sammen med flere fagforeninger gått inn for en liknende tanke. Bedre utnytting av hoteller, pensjonater og samferdselsmidler med årstidene og konjunktorene kunne hjelpe til. Den frivillige private oppsparing ble foreslått stimulert med ferisparemerker og ferisparekort.

Med denne økonomiske bakgrunn kunne det gjøres mye for å sikre bedre utnytting av feriene. Valgfridommen måtte opprettholdes. Men prispolitikken, organisatoriske tiltak, opplysningsarbeid osv. kunne virke med til en bedre spredning over årstidene. Arbeidervernloven spilte inn. Feriehjemmene, turisthotellene, samferdselspolitikken på de ulike områder, fotturer, sportsutstyr, jakt og fiske var alle viktige felter til belysning av ferispørsmålet. Ja, slik var det altså i 1938. Men mange av disse problemene gjør seg også gjeldende i 1987. Og i tillegg har vi fått alle de store problemene, men også de store fordelene, som er knyttet til flytrafikkens sterkt økte betydning også for turistreiser.

I den utredningen som ble prisbelønt i 1938, fantes også følgende observasjon: "En skisøndag i februar i de mest beferdete deler av Nordmarka gir for damenes vedkommende mest av alt inntrykk av en mannequinoppvisning i sportsdrakter. Nå ville ikke dette være så farlig, hvis ikke alt sportsutstyr var blitt så kostbart. Sportsforretninger og konfeksjonsforretninger oppmuntrer moteluner også på dette område." Ja, kanskje det var dette avsnittet som skaffet meg førstepremien?

Kostholdets og levestandardens økonomi

Etter sosialøkonomisk embetseksamen gikk altså turen videre til et arbeidsoppdrag fra Økonomisk Strukturoversikt for Norge. Strukturoversikten planla en omfattende klarlegging av folkets behov og forbruksvaner.

Her stod naturligvis ernæringsbehovet i første rekke og opptok den største plass i arbeidet. Men kostholdsbehovet skulle også ses i sammenheng med noen av de andre behov som konkurrerer om plass på forbruksbudsjettet.

Jeg skulle utarbeide en utførlig undersøkelse med sikte på en publikasjon over emnet. Dette foregikk i samarbeid med professor Ragnar Frisch. Han deltok i den generelle planleggingen av arbeidet og skrev et forord og et innledningskapittel til publikasjonen. Men selve undersøkelsen og utarbeidingen av manuskriptet ellers gjorde jeg selvstendig.

Dette var en krevende og inspirerende oppgave. Men det var god hjelp i at den skulle utføres i sosialøkonomenes daværende ”hjemsted” i Norge i Frederiksgate 3. Det var våren 1936 at sosialøkonomene flyttet fra loftet i Historisk Museum og inn i sin nye høyborg, det gamle Chemicum. Her ble det skapt et fargerikt og stimulerende miljø. I Sosialøkonomisk Samfunns jubileumsbok ”Økonomiske kandidater 1908-1957” skriver Hans Jacob Kreyberg bl.a. om ”økonomenes høyborg”:

”Den sagnomsuste kjellerånd ble skapt den gang i siste halvdel av trettiårene. Den fikk sitt navn etter studentenes klubbrom, som dengang lå i kjelleren og der studentene kunne høre radio, lese aviser, spille sjakk, bridge og ping-pong og fremfor alt ta opp til diskusjon alle tidens temaer. Med sin dobbelte forankring i kameratskap og fag har denne kjellerånden overlevet senere tiders omskiftelser og holder ennå til huse i Frederiks gt. 3, selv om de første kull som skapte den vil mene at den aldri siden har vært så sterk som den gang.”

Naturlig nok måtte utredningsarbeidet baseres på ernæringsforskningens resultater. Og her fikk vi meget god hjelp fra framtrede ernæringsfagfolk, som deltok i konferanser og gav veiledning. En rekke professorer var med, helsedirektøren, stadsfysikus osv.

Men selve analysen stilte framfor alt kostholdsproblemene inn i en samfunnsøkonomisk sammenheng. I sin innledning pekte professor Frisch på at det nå ikke lenger var nok å se på kostholdsproblemet som et spørsmål om tilstrekkelig tilførsel av kalorier. Kostholdets sammensetning spilte stor rolle for individenes helse og arbeidsevne. Dermed kom de økonomiske og sosiale sider ved kostholdsspørsmålet mer i forgrunnen. Og det var igjen i tråd med en alminnelig utviklingslinje i målsetningen for den økonomiske politikk. Forholdet tok også til å prege arbeidet i Folkeforbundets økonomiske og finansielle avdeling. Der så en på arbeidet med kostholdsøkonomien som ”the first

serious endeavour, certainly on an international scale, to consider the economics, not of production but of consumption”.

Frisch pekte videre på at behovstallene for næringsstoffer var tøyelige, at helsevirkningene var skiftende, at det altså ble store spillerom når det gjaldt ernæringsfysiologisk effektivitet av ulike sammensetninger av kosthold. En måtte derfor ta sikte på å kartlegge en kontinuerlig effektivitetsskala.

Behovet for næringsstoffene gav en ramme for fastsetting av behovene også for matvarer. Men nye vilkår måtte trekkes inn for å komme fram til standardkostholdsforslag med angitte mengder av de ulike matvarer. De forholdene som en da i første rekke burde ta omsyn til, gjaldt produksjon, distribusjon og priser på matvarene, inntekter i de ulike lag av befolkningen og kostholdsvaner som sammen med smaksforholdene dannet individenes preferansestruktur. Her ble altså sambandet mellom kosthold og samfunnsøkonomi sterkt understreket.

I sin innledning sluttet Frisch seg avslutningsvis til en formulering av hovedoppgavene for det nasjonale arbeid med de sosialøkonomiske hovedproblemer ved ernærings spørsmålet i Folkeforbundets komité "Workers' Nutrition and Social Policy":

- ”1) Hvilke sosiale og økonomiske forhold ligger til grunn for forskjellen mellom de ideale kostholdskrav og den faktiske konsumsjon på den ene side og mellom den potensielle produksjonskapasitet og den faktiske fødemiddelproduksjon på den annen?
- 2) Hvilke virkninger vil forandringer i kostholdsvanene etter optimumskravene sannsynligvis få på produksjon og distribusjon av fødevarer og følgelig for jordbruket og den økonomiske struktur i de forskjellige land?
- 3) Når en går ut fra standardkravene til et rasjonelt kosthold, hvilke økonomiske og sosiale konsekvenser vil gjennomføringen av disse krav få, og hvilke politiske midler kan fremme gjennomføringen?”

Vårt arbeid kom altså til å stå i godt samsvar med viktige internasjonale utviklingstendenser på dette området. Det gjaldt i høy grad også den omfattende hovedutredningen som jeg utarbeidet og som fulgte etter innledningen. Og nettopp denne kjensle av samhørighet med aktuell internasjonal forskning var en stor inspirasjon. Det samme gjaldt det forholdet at det her dreide seg om en intim kontakt mellom to fag: ernæringsvitenskap og sosialøkonomi. Denne kontakten åpnet nye, utfordrende og meget viktige forskingsområder i grenselandet mellom ulike vitenskapelige fagområder.

Denne utviklingen tok også til å gjøre seg gjeldende på en rekke områder. Holder vi oss til levestandard og forbruk, er kostholdssektoren selvsagt meget viktig, men slett ikke den eneste. Viktige standardkrav til forbruket gjelder også boligbehovet, klesbehovet, lys- og brenselbehovet, ferie- og fritidsbehovet osv. Selv fulgte jeg opp problematikken på en slik bredere og generell basis i boka "Levestandardens økonomi", som kom ut i 1949.

Men tilbake til kostholdsundersøkelsen. I det første kapitlet gav jeg en bred oversikt over de internasjonale utredningene. Undersøkelser fra Folkeforbundet og Det Internasjonale Arbeidsbyrå kom til den klare konklusjon at ernærings spørsmålet ikke lenger var noe rent fysiologisk, men i like høy grad et sosialøkonomisk problem.

De ernæringspolitiske midler burde deles i to grupper: de som angår forbruket og de som angår produksjonen. Flest mulig samfunnsmedlemmer burde kunne ha et kosthold i samsvar med den ernæringsfysiologiske forskings resultater. Her krevdes konkrete tiltak som virket på inntektsforholdene, prisene, sosialpolitikken osv. Gratis skolemåltider var et eksempel. Tiltak for å bedre de

forsorgsunderstøttedes kosthold var også aktuelle. De produksjonspolitiske tiltak rettet seg mest mot jordbruket.

I Folkeforbundsrapporten karakteriseres den meget sterke veksten i sukkerforbruket i alle land som ernæringsfysiologisk lite heldig. På den andre siden var veksten i melkeforbruket meget positiv. Forbruket av egg, smør og margarin, grønnsaker og frukt økte markert. Dette krevde igjen betydelig omlegging av jordbruksproduksjonen og en justering av jordbrukspolitikken. Undersøkelser viste en høy etterspørselastisitet for en rekke viktige matvarer. Men priselastisiteten for de ulike matvarer skiftet sterkt mellom landene, vesentlig på grunn av et ulike inntektsnivå. Jordbrukskrisens krav om støttetiltak for jordbruket kunne lett komme i konflikt med de kostholdspolitiske krav.

I det følgende kapitlet foretok jeg en detaljert gjennomgåelse av standardkrav til kostholdet. En stor tabell sammenstiller mengder i gram pr. dag pr. individ for ulike aldersgrupper ifølge forslagene fra Folkeforbundet, Oslokomiteen, Langfeldts nasjonale kostholdsplan og Statens Kostholdsnemnd. Langfeldt hadde også et særlig forslag for de forsorgsunderstøttede. I et brev som ble trykt som vedlegg til undersøkelsen, gav helsedirektør Karl Evang oss en ernæringsfysiologisk og kostholdsøkonomisk redegjøring med utgangspunkt i Statens Kostholdsnemnds forslag.

Så fulgte en grundig gjennomgåelse av en rekke spesialundersøkelser over forbruket av matvarer i Norge. Dels gjaldt det her 7 offisielle norske husholdningsregnskapsstatistiske undersøkelser som var gjennomført i løpet av de siste 20 årene. Dels gjaldt det en del private norske undersøkelser av ulike karakter.

For å skaffe et mer fullstendig bilde og sjekke resultatene av spesialundersøkelsene foretok jeg så en analyse av totalforbruket i Norge av de ulike matvareslag. Dette ble supplert med en jevnføring av krigsrasjoneringen av matvarer i Norge og Tyskland sommeren 1940 og en bred sammenlikning mellom det årlige gjennomsnittsforbruket pr. innbygger av de viktigste matvarene i Norge og 19 andre land. Så fulgte sammenlikninger mellom resultatene etter husholdningsregnskapsmetoden og totalmetoden. Disse data gav igjen grunnlag for en jevnføring av forbruket med de ernæringsfysiologiske standardkrav etter de 3 norske kostholdsplanene som ble brukt.

Om det faktiske forbruket skulle tilpasses standardkravene, måtte kjøttforbruket økes og fleskeforbruket reduseres. Det ville gå imot den faktiske utviklingsretningen i forbruket på den tid. Fiskeforbruket ville måtte økes. Melkeforbruket måtte økes sterkt, men det samlede forbruket av smør og margarin reduseres betydelig. For øvrig var en omlegging fra brød, mel og gryn til poteter et karakteristisk trekk ved planene, men her spilte selvbergingsomsyn inn. Eggforbruket forutsattes økt atskillig. Også forbruket av grønnsaker, frukt og bær skulle opp. Men sukker- og kaffeforbruket skulle ned.

Kostholdet i Norge var lagt om i retning av de ernæringsfysiologiske standardkrav i de foregående årtier, men selvsagt stod også atskillig igjen. Neste ledd i undersøkelsen ble så å analysere utviklingsretningen i norsk jordbruksproduksjon i forhold til standardkravene. Både planteproduksjonen og husdyrproduksjonen måtte her undersøkes.

Det viste seg at produksjonen av alle de viktigere husdyrproduktene hadde steget meget sterkere enn behovet. En del av produksjonsstigningen gikk til erstatning av tidligere import. Men kjøttproduksjonens sterke vekst stod i godt samsvar med standardkravene. Også det forholdet at melkeproduksjonen steg meget sterkere enn folkemengden, var en utvikling i rett lei.

Jordbrukets produksjonsutvikling stod altså stort sett i godt samsvar med kostholdsplanene. Men for husdyrproduksjonens vedkommende hadde dette krevd sterkt økt innførsel av kraftfôr. Endelig var det fortsatt behov for en ytterligere sterk øking av produksjonen av frukt, bær og grønnsaker. Et problem her var at grønnsakavlen er så sterkt arbeidskrevende.

Neste ledd i den undersøkelsen jeg gjorde, ble så en analyse av befolkningsutviklingens betydning for forbruk og produksjon av næringsmidler, basert på de foreliggende prognoser om fødsler, dødsfall, giftemål, inn- og utvandring osv.

Og hvor store kostnader ville det så føre med seg for forbrukerne å realisere de ulike kostholdsplaner? Hvordan stilte resultatene seg i forhold til de norske inntekts- og lønnsforhold? Dette ble neste kapittel i boka.

Nå er jo kostholdet bare en del av familiebudsjettet. Derfor kunne en ikke felle noen bestemt dom om inntektens tilstrekkelighet til å oppfylle kostholdskravene uten å trekke inn også andre behov. Men de beregnede kostholdsutgifter kunne settes i prosent av inntekten i ulike yrker og vurderes på dette grunnlaget. Barnetallet spilte her også en viktig rolle.

Min konklusjon ble at det generelle inntektsnivå for bybefolkningen var tilstrekkelig høyt i de aller fleste livsstillinger til å realisere et fullverdig kosthold for familier med inntil 2 barn. Økende kostholdsutgifter med stigende barnetall var faktisk det viktigste økonomiske problem på dette området. Og det fører jo igjen senere over til barnetrygdproblematikken.

Så fulgte en analyse av de ulike økonomisk-politiske tiltak som kan nyttes for å bedre ernæringsforholdene: inntektsutjevning, særlig til fordel for de laveste inntektslag, generelle prisforandringer og tiltak med sikte på prisdifferensiering til fordel for lave inntekter og store barnetall, skolebespisning og jordbrukspolitiske tiltak osv.

I sluttkapitlet stilte jeg opp minimumsstandard ikke bare for kostholdet, men for alle de viktige grupper av livsformødenheter. Analysen ble oppsummert slik at den delen av Oslo-befolkningen som levde under den oppstilte minimumsstandard, var om lag en femtedel. Men den varierte naturligvis med de økonomiske forhold: steg fra 1930 til lavkonjunkturåret 1933 og sank så til den i 1938 var kommet ned på et betydelig lavere nivå enn i 1930.

Arbeidet med denne store utredningen ble avsluttet i begynnelsen av 1940. Men trykkingen ble av forskjellige grunner forsinket til november 1941.

På det tidspunkt var jeg selv i London i den norske regjerings tjeneste. Det var en sjelden glede å få utgitt bøker i det okkuperte Norge mens en selv var i London. Men boka ble velvillig mottatt og kommentert.

Ikke minst disse positive reaksjonene stimulerte meg til en mer langsiktig planlegging med sikte på å utvide området for undersøkelsene til å omfatte også de andre hovedområdene av levestandarden i samfunnsøkonomisk og sosialpolitisk lys. Stimulanser også fra professorene Karin Kock, Gunnar Myrdal og Bertil Ohlin under Stockholmsoppholdet i 1940-41 ledet meg i samme lei. Men jeg kunne ikke gjennomføre dette arbeidet konkret før jeg var tilbake fra London etter frigjøringen. Det førte fram til boka "Levestandardens økonomi" som kom ut i april 1949.

Arbeidet med levestandardproblemene var blitt aktuelt i flere land. Nevnes bør her Sir John Boyd Orr's undersøkelser i Storbritannia i 1930-åra. Han kom til den konklusjon at 1/3 av befolkningen i Storbritannia levde på et utilstrekkelig kosthold, og reiste kravet om en rasjonell kostholdspolitik i nasjonal målestokk. Under den annen verdenskrig tvang selvsagt en kostholdspolitik seg fram bl.a. gjennom rasjoneringssystemet. Det trygget en rettferdig fordeling av de begrensede mengder av matvarer som stod til rådighet. Dette spilte særlig stor rolle for melk. Og det oppsiktsvekkende resultat av dette største og viktigste ernæringspolitiske eksperiment i historien var en sterk bedring i befolkningens sunnhet og helse trass i de påkjenningene som krigstiden førte med seg.

Nevnes bør også den svenske befolkningskommisjonens arbeid i slutten av 1930-åra, der professor Gunnar Myrdal spilte en ledende rolle. I et foredrag i 1938 i Nationaløkonomisk Forening i København med en tittel som skulle bli meget kjent, "Kontant eller in natura i socialpolitiken",

hevde han at på de fleste områder var naturalytelser mest effektive sosialpolitisk. Bare ved naturalytelser kunne en sikre at hjelpen virkelig kom barna til gode. Denne linjen muliggjorde en nærmere sammenknytning mellom sosialpolitikken og den økonomiske politikken, og den muliggjorde sosial organisasjon av produksjonen i stor målestokk med nedsatte kostnader til følge.

Og befolkningskommisjonen fulgte stort sett opp Gunnar Myrdals linje. En kan si det slik at de tok sikte på utforming av en levestandardpolitikk eller om en vil en sosial velferdspolitikk. Utretningsarbeider og tiltak i samme lei ble senere gjennomført også i Danmark. I Norge kunne en vel se på skolemåltidene fra 1920-åra av og pristilskottene for flere viktige matvarer fra 1934 som tiltak i samme lei.

Disse utviklingslinjene gav tilskott til hva jeg kalte den sentrale problemstilling i den konsumpsjonsstyrte sosialpolitikk. Fra å være en politikk med sikte på å rette på bestemte misforhold i industriarbeiderbefolkningens arbeids- og levevilkår var sosialpolitikken blitt til en bredt anlagt sosial velferdspolitikk for hele folket. En sentral målsetting var å sikre alle medlemmer av samfunnet en viss levestandard, definert ikke først og fremst som en bestemt pengeinntekt, men i form av visse krav til forbruket av matvarer, bolig, klær osv. Jeg formulerte dette slik:

”Hvordan skal levestandardkravene formuleres som målsetninger for den sosiale og økonomiske politikk, hva er deres økonomiske betydning, hvordan er deres stilling i forhold til de enkelte familiers økonomi, hvilke midler kan nyttes for å nå disse målene og hvilke økonomiske konsekvenser har det at disse midlene blir brukt?”

Og denne brede analyse av levestandardens sosialpolitiske og økonomiske plass og betydning ble altså emnet for den nye boka. I tillegg produserte jeg en rekke tidsskriftartikler for ”Sosialt Arbeid”, ”Statsøkonomisk Tidsskrift”, ”Samtiden” osv. Emnene var ”Sosialpolitikk og levestandard”, ”Sosialpolitikk og samfunnsøkonomi”, ”Familiepolitikk”, ”Britisk kostholdspolitikk under den annen verdenskrig” osv.

Boka ble godt mottatt, ikke minst av Ragnar Frisch og Erik Brofoss. Og disse to sosialøkonomene og politikerne var naturlig nok de hvis syn jeg la størst vekt på. Den kom også på et høvelig tidspunkt etter at gjenoppbyggingen i de første etterkrigsåra var kommet så langt at det ble økende rom for sosialpolitisk ekspansjon.

Til ”Stockholm-skolen”

I min generasjon av akademikere følte de fleste en intens uvilje mot nazi-styret i Tyskland i siste halvdel av 1930-åra og mot dets norske avlegger i Nasjonal Samling og Quisling. Vi følte også en trusel mot Norge etter utbruddet av den andre verdenskrigen i september 1939. Men kanskje ikke realistisk nok.

Det interesserte imidlertid oss sosialøkonomer å høre om den avtalen professor Keilhau inngikk med en drosjesjåfør i Oslo høsten 1939. Keilhau betalte et månedlig beløp til drosjesjåføren for at denne skulle hente ham og kjøre ham ut av Oslo straks tyskerne erobret byen. Og avtalen ble gjennomført etter forutsetningene. Det får en kalle forutseenhet! Keilhau gav også offentlig uttrykk for hva han ventet.

For meg som for de aller fleste nordmenn var 9. april et fryktelig sjokk. I tunge stunder etter krigsutbruddet i 1939 hadde vi vel tenkt oss muligheten av at noe i denne retning kunne skje. Men det var grusomt å oppleve det i praksis og å se nazi-soldater og hakekorsflagg på norsk jord. Og å høre banditten Vidkun Quisling i radio: ”Regjeringen Nygaardsvold har trådt tilbake! Den nasjonale samlingsregjering har tatt over.” Mange av oss forstod vel først da dette ble sendt ut i NRK, hvor håpløs situasjonen var. Og den skulle vise seg å bli enda verre.

Selv hadde jeg ingen militæropplæring da jeg var blitt fritatt på grunn av nærsynhet. Min bror Torolf, som studerte medisin, var sersjant og meldte seg straks til aktiv tjeneste. Han falt i begynnelsen av mai ved Kotsøy i Sør-Trøndelag da han deltok i den norske militære motstanden mot de tyske invasjonstyrkene. Målet var å hjelpe noen utsatte norske militære styrker mot det tyske angrepet.

Det var et hardt slag å miste bror på denne måten. Og det hendte bare måneder etter at far - distriktslege og sanitetsmajor - var død plutselig og uventet.

Fra Universitetet i Oslo fikk jeg et stipendium til studieopphold ved Socialvetenskapliga Institutet vid Stockholms Högskola. A/S Norsk Varekrigsforsikrings fond gav et tilskott til arbeidet.

Dermed gikk veien til Stockholm. Trass i krig og okkupasjon var det mulig å reise på regulær vis til et nøytralt land når en hadde saklig grunnlag for det.

Det svenske sosialøkonomiske miljøet hadde jeg altså kjennskap til og kontakt med etter det første møtet for yngre sosialøkonomer i Stockholm i 1936 og senere møter i andre nordiske land.

Med min hovedinteresse og arbeidsplan var det ekstra stimulerende å komme til Sverige. Sosialpolitikens utvikling, levestandardkrav, familieøkonomi, inntektsfordeling og konsumpsjonsregulering osv. var aktuelle spørsmål i svensk sosialøkonomi og politikk. En rekke utredninger var nylig ferdige eller under arbeid. Og svenske universitetsøkonomer så vel som yngre sosialøkonomer var meget imøtekomende og hjelpsomme. Både faglig og personlig hadde jeg særlig glede av kon-

taktene med professorene Karin Kock og Gunnar Myrdal. Og professor Bertil Ohlin var også meget imøtekomende.

La meg også føye til at det var en stimulans og en trøst for en nordmann fra det okkuperte Norge å oppholde seg i Sverige. Selv om landet var nøytralt, var de politiske meningsytringer i sannhet ikke nøytrale. Pressen var tverrpolitisk voldsomt på Norges side. Det var virkelig en glede så hyppig å lese ledere og andre artikler som i meget kraftige ordelag uttrykte anerkjennelse til og sterk støtte for det norske folks holdning og innsats. Denne innstilling var ikke så selvsagt som det kan synes, jfr. alternativet Danmark.

Den brede vennlighet og gjestfrihet som jeg møtte hos venner og kolleger, var til stor oppmuntning. Men den episode som jeg husker aller best fra Stockholmstiden, er nok en lunsj sammen med to av Norges ledende politikere: Johan Ludvig Mowinckel og Martin Tranmæl. Det var Mowinckel som inviterte Tranmæl og meg. Og for en ung mann var det i sannhet en opplevelse å få treffe disse to politiske høvdingen under så ekstreme ytre omstendigheter.

Nå må ikke dette forstås slik at noen av de to framkom med noen overraskende nye opplysninger under samtalen. Det sterkeste inntrykket gjorde nok den meget vennlige og positive atmosfære mellom de to ledende politikere fra ulike partier i norsk partipolitikk. Etter lunsjen gikk Mowinckel og jeg sammen derfra. Han trøstet meg da i meget vennlige og positive ordelag for at min bror Torolf var falt i krigen.

I det akademiske miljøet i Sverige fikk jeg høve til å holde en rekke foredrag og skrive mange artikler. Begge deler konsentrerte seg om de to hovedemner: levestandardens økonomi og Norges økonomi under okkupasjonen. En bred framstilling om "Levestandard og konsumpsjonsregulering i sosialpolitikken" ble utgitt i stensiltrykk av Nationalekonomiska licentiatseminariet vid Stockholms Högskola i vårterminen 1941. En artikkel jeg skrev til Tiden handlet om det norske tidsskriftet Samtiden under hovedtittelen "Märkliga Tidskrifter". Ja, Samtiden fortjener nok den karakteristikken - på svensk!

Oppholdet i Stockholm under krigen gav muligheter for en bred kontaktflate ikke bare i byen selv, men også gjennom korrespondanse med venner og slektninger i det okkuperte Norge. Ja, det gjaldt også med noen andre land og ikke minst den norske koloni i London. Nordmenn kom også på besøk til Stockholm både fra Oslo og London.

Etter hvert fikk jeg i økende grad kontakt med den norske ambassade i Stockholm. Og jeg begynte å sysle med tanken om jeg med min utdanning og bakgrunn skulle kunne gjøre en nyttig jobb i regjeringens tjeneste.

Forsiktige antydninger i denne lei førte til rask respons og kontakt. Jeg fikk tilbud om å bli sekretær i Finansdepartementet i London. Og svarte straks ja. Dette var senhøstes 1941.

Vi reiste med et charterfly fra Stockholm til Edinburgh. Da vi lettet, sa piloten til oss passasjerer: "Se godt ut av vinduet! Stockholm er en by i lys, og det kan gå mange år før dere får se en slik by igjen!"

I London-regjeringens tjeneste

Med sentrum i London var den norske sentraladministrasjonen, de væpnete styrker i Storbritannia og handelsflåten under rask oppbygging høsten 1941. Regjeringen påtok seg økende oppgaver både når det gjaldt krigsinnsatsen, frigjøringen og gjenoppbyggingen etter krigen. Samarbeidet med de allierte og andre land krevde en stigende aktivitet på det internasjonale område.

Og regjeringskontorene i London ble raskt utbygd, så vidt mulig etter et parallelt mønster med det frie Norge før krigen. Administrasjonen holdt til i det store og stilige Kingston House nær Knightsbridge. Det ble det norske "hjemmet" i London under krigen.

Britene som vi traff i mange forbindelser, var oftest meget vennlige mot oss allierte gjester. Men oppholdet i London ble noe forstyrret av de flygende bomber.

Paul Hartmann var finansrådmann i Oslo, men tok avskjed fra denne stillingen sommeren 1941 på grunn av uoverensstemmelser med det nazistiske styre i kommunen. Etter forslag fra hjemmefrontens ledelse kalte Kongen og Regjeringen ham til London, der han ble utnevnt til konsultativ statsråd og fra november 1941 til finansminister. Han hadde denne stillingen under hele krigen.

Hartmann mente selv at det å være konsultativ statsråd "var en ytterst meningsløs ting for en mann som ville bestille noe". Han var derfor meget glad for å bli finansminister. Det lå altså på linje med hans tidligere praksis. Om sin politiske holdning sier han selv:

"Jeg har alltid vært meget konservativt innstillet, uten at jeg noen gang har stått i noe politisk parti."

Selv kom jeg til London på denne tiden. Jeg var sekretær og ble senere konsulent i Finansdepartementet. Om forholdet til Paul Hartmann kan jeg uten forbehold si at han var en meget grei mann å arbeide hos, dyktig, arbeidsom, vennlig, humoristisk. Han hadde så mange positive egenskaper at man kan sammenlikne ham med Rolf Presthus. Jeg hadde også et meget godt samarbeid med ekspedisjonssjefen, Christian Brinch.

I løpet av de bortimot 4 årene i London fikk jeg arbeidsoppgaver fra et bredt saksområde. Den økonomiske utviklingen i det okkuperte Norge måtte følges nøye. Den kunne reise enkelte aktuelle spørsmål, f.eks. om betaling av gjeld til allierte eller nøytrale land, finansieringsordninger for spesielle leveranser fra Sverige under og etter krigen osv. Men framfor alt reiste den spørsmål om hva som skulle skje i en eventuell gjenerobringstid og etter krigens slutt når det gjaldt pengestell, finansielle forhold, valutapolitikk, forholdet til Norges Bank osv. Jeg ble oppnevnt til flere komitéer på disse områdene. Jeg skrev også utkast til noen av finansministerens foredrag om slike saker.

Professor Olav Riste omtaler i sin store bok om "London-regjeringa" også noen av de innstillingene som jeg deltok i utarbeidingen av. Professor Leif Tronstad og jeg leverte sammen i januar

1942 en omfattende komitéinnstilling vi hadde utarbeidet om "Norges økonomiske betydning i den pågående krig". I konklusjonen ble det bl.a. pekt på at norsk fisk og sild var "av den aller største betydning for Tysklands krigsøkonomi". Okkupasjonsmyndighetene sørget for økende utførsel dit. Men på den andre siden tjente sildoljen også under okkupasjonen i den alt overveiende grad det norske behov. Det måtte derfor advares mot at de norske sildoljefabrikkene skulle bli ytterligere ødelagt. Saken ble tatt opp fra norsk side med de britiske militære myndighetene. Og disse tok omsyn til de norske protestene mot bombing av sildoljefabrikker i Norge.

Jeg fikk videre høve til selv å skrive artikler i tidsskrifter i London og Stockholm, særlig om Norges økonomiske problemer under krigen og gjenoppbyggingen. Særlig inspirerende var det å få tale fra tid til annen i de norske kringkastingssendingene fra London. Trass i den tyske konfiskasjonen av radioapparater var det mange tilhørere i det okkuperte Norge på skjulte steder. Og jeg fikk også høve til å være med i noen av de lokale britiske sendingene i BBC om interallierte økonomiske problemer.

Etter krigen fortalte min mor meg at hun en gang var blitt invitert hjem til den lokale NS-lederen på Verdalsøra for å høre på en orientering jeg holdt i radioen fra London. Hun takket ja, for hun torde jo ikke fortelle at hun ellers brukte mitt tidligere radioapparat godt skjult etter at hennes eget var blitt beslågt av okkupasjonsmyndighetene. NS-mannen fikk jo beholde sitt radioapparat, men det var uenkelig litt overraskende at han skulle nytte det til å lytte på London.

Både finansministeren og hans embets- og tjenestemenn så på ordningen av pengevesenet under og etter frigjøringen som en meget viktig arbeidsoppgave. Den ble imidlertid noe komplisert på grunn av sterk meningsforskjell mellom Finansdepartementets og Norges Banks ledelse. I juni 1940 ble Norges Banks hovedsete flyttet til London, der det var til midten av juli 1945. Som ny formann i direksjonen var allerede ved kgl. resolusjon av 22. april 1940 dr.jur. Arnold Ræstad blitt utnevnt til å ta over fra direktør N. Rygg, som fortsatte å lede banken i Oslo. Ny nestformann ble direktør J. Nørve, Gjøvik, og blant de nye medlemmene var professor Keilhau og stortingsmann Ole Colbjørnsen.

Trass i de ulike meningene om flere spørsmål var det stort sett et godt forhold mellom Finansdepartementet og Norges Bank. Sjefdirektør Ræstad var en meget dyktig og hyggelig mann med en framskutt politisk og faglig karriere i Norge bak seg. Etter utnevningen 22. april 1940 og til Norges Bank ble etablert i London 10. juni 1940 ledet han 36 møter i direksjonen mens hovedsetet lå først i Molde og deretter i Tromsø!

Den nye direksjonen for Norges Bank la i juni 1942 fram forslag til midlertidig ordning av pengevesenet under gjenerobringen. Banken foreslo at det skulle utstedes særlige "H-7 kroner" med samme gullverdi som 8. april-kronen. Sedler utstedt av Norges Bank i London skulle bare kunne settes i omløp under gjenerobringstiden av den norske regjering, som kunne rekvirere sedlene i Norges Bank mot kontant oppgjør i gull eller valuta. Okkupasjonssedlene skulle fortsatt være tvunget betalingsoppgjør for forpliktelser fra okkupasjonstiden. De nye kroner skulle være oppgjørsmiddel for forpliktelser inngått i disse kroner.

Norges Bank foreslo videre at kursen mellom gamle og nye kroner skulle danne seg på det åpne marked. Men dette viktige forslaget ble senere oppgitt. Banken forutsatte da at de nye kroner skulle holdes i fast kurs overfor okkupasjonskronen. Norges Bank i London hevdet at Norges Bank i Oslo juridisk sett var "en masse som skal avvikles". Avviklingen skulle ledes av Finansdepartementet, mens den bankmessige virksomheten ved okkupasjonsbanken skulle stå under kontroll av Norges Bank.

Dette framlegget førte til sterk meningsforskjell. Vi som arbeidet med disse spørsmålene i Finansdepartementet gikk klart imot Norges Banks forslag. Spørsmålet om eventuell gullbinding av kronen

burde utstå til etter frigjøringen. Og departementet gikk klart imot både framlegget om markedskurs mellom okkupasjonskronen og nye kroner og alternativet med et fastlagt annet verdiforhold enn pari.

Vi som arbeidet i Finansdepartementet, tok utgangspunkt i den faktiske situasjonen i det okkuperte Norge når det gjaldt pengestellet og kredittforholdene, priser og finansforhold osv. Hovedsaken måtte være å hindre kaos på disse områdene under og etter frigjøringen og trygge en velregulert overgang til ordnete og stabile økonomiske forhold.

For å nå dette målet trengtes fortsatt streng priskontroll, rasjonering, inntektsregulering, kredittregulering, valutakontroll osv. En del av seddelomløpet burde steriliseres og uttakene reguleres. En sentral oppgave var å hindre inflasjon. På dette grunnlaget utarbeidet departementet framlegg til provisorisk anordning om pengestellet i Norge under frigjøringen. Trykking av pengesedler til bruk i Norge ble påbegynt.

Allierte forhandlinger under ledelse av det britiske Treasury viste at flere andre vest-europeiske allierte land - som Frankrike, Belgia og Nederland - planla etter liknende retningslinjer. Selv hadde jeg hyppige forbindelser med min tsjekkosllovakiske venn Jan Mladek. Han var sjef for den tsjekkosllovakiske sentralbank, først i hjemlandet og deretter i London.

Kontakt med sakkyndige i det okkuperte Norge viste at en også der la vekt på en rolig overgang etter krigen. Den nåværende pengeenhet burde beholdes. Men en ønsket å unngå at det ble utstedt sedler i London til bruk under gjenoberingen selv om de ble likestilt med de sedlene som var i omløp i Norge. Gunnar Jahn advarte uttrykkelig mot å sette nye pengesedler i sirkulasjon ved invasjon, da dette ville øke pengeflommen.

Jeg husker en samtale med finansminister Hartmann på denne tiden. Han hadde nemlig fått en fortrolig melding fra direktør Rygg i Norges Bank i Oslo, som tok sterk avstand fra at Norges Bank i London utstedte hva Rygg kalte "falske sedler". Han meddelte at når de allierte tropper kom til Norge, skulle Norges Bank og dens avdelinger der skaffe dem alle de kontanter de trengte.

Hartmann reagerte sterkt mot dette budskapet fra Rygg. "Han er jo fullstendig på villspor. Det er han selv som utsteder falske sedler. Kan han ha glemte at han ble avsatt i 1940?"

Her bør kanskje føyes til at det etter hvert ble helt klart at dersom ikke de norske myndighetene i London skaffet de allierte tropper norske sedler til bruk under frigjøringen, ville de allierte selv utstede slike sedler. Erfaringen viste nemlig at kontanter ofte kan ha betydning også fra et militært synspunkt.

Et særlig spørsmål gjaldt valutakursen ved frigjøringen. Spørsmålet ble aktualisert i 1942 da det britiske Treasury tok initiativet til samråd med de okkuperte lands finansministre om saken. Britene regnet selv med at kursforholdet mellom pund og dollar ble opprettholdt. Jeg deltok i et møte i mai 1943 som finansministeren ledet og dit han hadde innbudt en rekke av de norske sosialøkonomer og politikere som oppholdt seg i London.

De fleste deltakerne var i favør av en pundkurs på 20. Den ville bidra til prisstabilitet. Jeg støttet selv dette standpunktet. Men det var også noen som holdt på 24. En særlig energisk talsmann for dette alternativet var professor Keilhau.

En kontakt med Treasury viste at en der ikke hadde noen innvending mot pundkursen 20. På amerikansk hold var standpunktet mer forbeholdent. Fra US Treasury gav Hr. White uttrykk for at kr. 20,- pr. pund var en for høy kronekurs. På kompetent hold i det okkuperte Norge hevdet en at det ikke for tiden var tilstrekkelige holdepunkter til å fastsette en bestemt kurs.

I Norges Banks direksjon i London gikk flertallet inn for å fastholde kursen 20 kroner pr. pund og 5 kroner pr. dollar. Mindretallet, Keilhau, holdt fortsatt sterkt på 24.

I juli 1944 oppnevnte Finansdepartementet en komité for utredning av visse valuta- og penge-

spørsmål med fylkesmann Trygve Utheim som formann. Jeg var medlem av denne komitéen. Flertallet holdt på den allerede fastsatte kurs 20, mens mindretallet ledet av Keilhau holdt hardt på 24, en kurs som både "eksport og skipsfart vil profitere på". Når det gjaldt pengesaningen, viste det seg etter frigjøringen at Finansdepartementets planer stemte overens med de planer Norges Bank i Oslo arbeidet med. Komitéen fortsatte derfor arbeidet sammen med bankens sakkyndige.

I finansministerens forslag i pengesaken gikk han også inn for at Finansdepartementet skulle overta Norges Banks funksjoner under gjenerobringen. Dermed "eksploderte bomben i banken" ifølge Hartmann, som også kunne opplyse at "Keilhau har anfalt Getz Wold i den ytterste opphisselse".

Norges Banks direksjon, ledet av formannen Ræstad og Keilhau og Nørve, protesterte energisk mot forslaget om at Finansdepartementet skulle overta ledelsen av Norges Bank under gjenerobringen. Men Hartmann gikk like hardt imot direksjonen i et regjeringsmøte om saken. Han fant det påkrevd med en provisorisk anordning "hvorved Norges Banks planer slås ihjel", og presiserte at han "ikke kunne samarbeide med den nåværende ledelse i Norges Bank". Kort sagt satte han sin stilling inn på dette. Resultatet ble da også at Finansdepartementet overtok Norges Banks ledelse ved frigjøringen. Jeg deltok i dette møtet og i klarleggingen av forskjellen mellom de to planene.

Etter hvert ble det for øvrig klart at Keilhau hadde sterke ønskemål om å overta Ræstads stilling som sjef for Norges Bank.

Striden om ordningen av de monetære og valutariske problemer under frigjøringen var selvsagt et sentralt samtaleemne i den norske London-kolonien, ikke minst blant dens politisk og sosial-økonomisk orienterte medlemmer. Den kom også til å prege et stort møte i Statsøkonomisk Forening i London. Denne foreningen hadde utviklet seg til en viktig møteplass og et sentralt samrådsorgan for nordmennene i London. På åpningsmøtet 30. november 1942 var 70 medlemmer til stede, og året etter nådde medlemstallet opp i 120. Starten bød også på en avstemning, noe de fleste ikke hadde vært med på siden 9. april 1940. Professor Keilhau ble valgt til formann med 35 stemmer mens byråsjef Erik Brofoss fikk 32 stemmer. Jeg kom selv med i styret.

På møtet holdt Keilhau foredrag om "Gjenreisningen og pengeproblemene". Han lanserte uttrykkene "Oslo-kronen" og "London-kronen" og redegjorde for sitt syn på de ulike alternativene. En burde ikke lenger beholde "den svenske kronebetegnelse på våre penge", sa han, men la dem få "det gamle, gode norske navn "daler"."

Diskusjonen ble både hard og langvarig. Erik Brofoss gikk sterkt mot Keilhau. Realøkonomisk er det ikke noen forskjell på de okkuperte og de frie lands krigsøkonomi og finanser, framholdt han. Etter krigen burde vi overta det eksisterende økonomiske system og bringe det under kontroll ved en rekke tiltak. Brofoss sluttet med å framheve at Norges Bank i Oslo og i London burde slås sammen. Konsekvensen ville bli at Norges Bank overtok Oslo-bankens gjeldsforpliktelser. Keilhau hevdet at dette forslaget måtte betegnes som "Falkenhorstlinjen" og tilhengerne av det som "åpenbare femte-kolonister". Denne uttalelsen fikk Brofoss til å minne Keilhau om enkelte paragrafer i straffeloven.

Løvold og Sunnanå uttalte seg i tilslutning til Brofoss. Selv hevdet jeg bl.a. at det var fullt mulig å fastsette en valutakurs på Oslo-kronen med utgangspunkt i pris- og kostnadsnivået i Norge. De tapene som var skjedd under okkupasjonen, måtte fordeles etter en samfunnsmessig vurdering. De aktuelle pengepolitiske saneringstiltak som Keilhau hadde betegnet som "monetære kvakksalverforanstaltninger", var brukt i praksis og anerkjent i aktuell pengepolitisk litteratur i en lang rekke land verden over.

Disse møtene i Statsøkonomisk Forening i London opptok de første og livligste av foreningens

møter. Men de ble fulgt av en rekke andre om valutaspørsmål, om norsk økonomi og næringsliv under okkupasjonen og gjenreisningen osv.

Blant de mange internasjonale gjøremål i Finansdepartementet var et av de viktigste Norges deltaking i forhandlingene om et nytt internasjonalt valutasystem, som kulminerte i Bretton Woods konferansen i 1944. Keilhau ble oppnevnt som norsk hovedforhandler.

Under de internasjonale forberedelsene til konferansen var det utarbeidet to hovedalternativer. Den britiske Keynes-planen tok sikte på å stille kreditorlandenes løpende betalingsoverskott til midlertidig rådighet for debitorlandene. Valutakursjusteringer og handelsrestriksjoner skulle kunne nyttes som utenriksøkonomiske virkemidler. Den amerikanske White-planen tok sikte på å få opprettet en institusjon som skulle spille en aktiv rolle på det internasjonale valutamarked og med en relativt begrenset kapital basert på innskott fra medlemslandene. En målsetning for denne institusjonen var avvikling av valutarestriksjonene og strenge regler for å sikre mest mulig faste valutakurser.

I den norske London-administrasjonen stilte en seg positivt til oppretting av en institusjon for regulering av de mellomfolkelige betalingsforholdene. Men også her var det en viss meningsforskjell mellom Finansdepartementet, som foretrakk Keynes-planen, og Norges Banks direksjon, som hadde mer preferanse for White-planen.

I sin hovedoppgave i historie ved Universitetet i 1982 gir Dag M. Halvorsen også en karakteristikk av saksbehandlerne i de to organer:

”I finansdepartementet var det først og fremst sekretær Knut Getz Wold som var saksbehandler for pengeplanene. Dessuten var ekspedisjonssjef Christian Brinch og naturligvis også finansminister Paul Hartmann involvert. Det ser imidlertid ut som om det var Getz Wold som hovedsakelig sto for utformingen av finansdepartementets standpunkter på dette feltet.

Norges Banks og Finansdepartementets motstridende vurderinger kan til en viss grad føres tilbake til at de respektive aktører var atskilt av en generasjonskløft. Knut Getz Wold tilhørte gruppen av ”yngre sosialøkonomer” som var blitt utdannet av professor Ragnar Frisch i 30-årene. Denne gruppen hadde en keynesiansk profil, og var godt representert i London. Byråsjef Erik Brofoss i gjenreisnings- og forsyningsdepartementet ble også regnet til denne gruppen, selv om han var noe eldre. De toneangivende medlemmene av Norges Banks direksjon i London, Keilhau og Ræstad, var derimot typiske representanter for en tradisjonell økonomisk liberalisme. Med så forskjellige utgangspunkter var det naturlig at de la vekt på forskjellige elementer i planene, og tildels ga uttrykk for stikk motsatte standpunkter.”

I den instruks fra Finansdepartementet som Keilhau fikk med seg til konferansen, ble delegasjonen pålagt å innta en positiv holdning til en ordning av de internasjonale valutaforhold. Det ble presisert at den britiske planen hadde atskillige fordeler framfor den amerikanske. Vi la også vekt på at den nye internasjonale valutaordningen ikke skulle gripe for sterkt inn i Norges egen handlefrihet etter krigen når det gjaldt valutariske og monetære forhold.

Utgangen av de internasjonale forhandlingene forut for og under Bretton Woods konferansen kan sies å være en modifisert White-plan. Norges ønske om å unngå for sterke innskrenkninger i den nasjonale handlefrihet ble delt av flere andre land. Keilhau fikk gjennomslag for mange av sine synspunkter. Delegasjonen stilte seg positivt til konvensjonsutkastet om Valutafondet. Når det gjaldt valutakursforandringer, ville selvsagt tolkningen av begrepet ”fundamental disequilibrium” bli av grunnleggende betydning.

Den norske delegasjonen spilte en aktiv rolle. Men det var bare på ett punkt at Norge vakte virkelig internasjonal oppsikt. Keilhau gjorde nemlig framlegg om at når Valutafondet ble opprettet, skulle BIS - den internasjonale betalingsbanken i Basel i Sveits - nedlegges. Et så kontroversielt forslag burde selvsagt i tilfelle ha dekning i instruks fra den norske regjeringen i London. Men det var ikke tilfellet. Forslaget kom som en overraskelse på regjeringen og på alle oss i Finansdepartementet. Andre uttalelser fra delegasjonen på konferansen var ikke like kontroversielle. Men Hartmann fikk tilslutning i regjeringen til et telegram for å dempe Keilhaus altfor store foretaksomhet.

Det er noe uklart hva som var bakgrunnen for Keilhaus BIS-initiativ. Kanskje så amerikanerne på dette tidspunkt på BIS som en slags konkurrent til Valutafondet om vervet som "verdens sentralbank". Det kan tenkes at de derfor stimulerte en representant fra et "lite, uskyldig land" til å legge fram et forslag om dette spørsmålet. Dessuten var BIS noe upopulær i USA fordi den var mistenkt for kollaborasjon med tyskerne.

Men BIS spilte en viktig og nyttig rolle som internasjonal bank. Keilhaus forslag vakte stor oppsikt og livlig aktivitet fra mange lands side. Bl.a. gikk den nederlandske sentralbanksjef, dr. Beyen, som også hadde vært styreformann i BIS, først sterkt imot. Det samme gjaldt Keynes.

Men utfallet av behandlingen ble i sannhet enda mer overraskende enn initiativet. Det kom et nederlandsk-norsk fellesforslag om å nedlegge BIS "at the earliest possible moment". Og dette ble enstemmig vedtatt!

Og formelt ble dette vedtaket faktisk stående til ut i 1960-årene. Men etter hvert fant en det ubehagelig å stå overfor et enstemmig vedtak som ingen lenger ønsket gjennomført. Og til slutt ble det altså enstemmig opphevet. Og BIS fortsetter og utvider sin rolle som en sentral internasjonal bank og et viktig samrådsorgan for en rekke sentralbanker, særlig de europeiske, og deres ledere.

Men Keilhaus initiativ hadde altså ikke dekning i noe regjeringsvedtak trass i forslagets politiske karakter. Utenriksminister Trygve Lie sendte ham derfor et kritisk brev om dette etter at Keilhau var kommet tilbake til London. Jeg traff Keilhau i Kingston House like etter at han hadde mottatt dette brevet. Han sa da til meg:

"Hele Norges historie er en endeløs serie av utenrikspolitiske nederlag. Her - for kanskje første gang i historien - feirer Norge en utenrikspolitisk triumf. Og hva hender? Jeg får et kritisk brev fra utenriksministeren!"

Tilbake til Oslo

8. mai 1945 var en strålende gledesdag både i London og Oslo. Alle i vår generasjon husker dette høydepunktet i livet. Et hav av mennesker strømmet ut på gaten i City. Selv fulgte jeg strømmen til Buckingham Palace, der kongefamilien ble jublende hyllet. Fem års mareritt var over.

Regjeringens medlemmer delte sin hjemreise noe både når det gjaldt tidspunkt og reiserute. Hartmann og Støstad og noen av deres folk skulle reise om Stockholm og drog avgårde 10. mai. Jeg ble selv bedt om å følge med i denne relativt tidlige hjemreisedelegasjonen.

Vi drog først med toget til Edinburgh og dagen etter med fly til Stockholm. Der ble det ordnet med natt-tog, som altså kom til Oslo 12. mai. På stasjonen var det en festlig mottakelse med representanter for Hjemmefronten, ordføreren i Oslo osv.

Vi ble alle innkvartert på Grand Hotell. Det var et festlig sted å bo i disse dagene da det hendte så mye. Dagen etter kom Kronprinsen og 3 statsråder til Oslo med en engelsk flåteavdeling. De ble fulgt til Slottet av en jublende menneskemasse.

Nå var ikke alle like tilfreds. Finansminister Hartmann skriver i sin bok at vi ”gjorde straks meget sørgelige erfaringer med hensyn til kostholdet på våre restauranter”. Litt senere forteller han at ”endel av oss har fått anledning til å spise i en militær kantine. Ellers tror jeg vi hadde sultet ihjel, for maten på restaurantene er uspiselig”.

Slik så altså Hartmann på saken. Jeg må si at jeg slett ikke hadde noe liknende inntrykk. Jeg synes Hartmanns ord var urettferdige mot Grand Hotell, selv om selvsagt forsyningssituasjonen på den tid må bære sin del av ansvaret for hans sultfølelser.

Senere tok forresten mange av oss inn på Stortingsmannspensjonatet. For meg var det en meget nyttig ordning på grunn av utstrakte kontaktmuligheter med ledende politikere som Nygaardsvold og Hambro og en rekke andre.

De første dagene etter frigjøringen fortsatte direksjonen for Norges Bank i Oslo å fungere videre trass i at den var blitt avsatt i 1940. Grunnen var at Hartmann fant å måtte utsette avgjørelsen i saken til regjeringen var tilbake.

Norges Bank i Oslo hadde utarbeidet en plan for nyordningen av pengestellet. Det viste seg altså nå at denne planen i hovedsak stemte med hva Finansdepartementet i London hadde planlagt. Den komitéen som var blitt nedsatt i London noen måneder tidligere med Utheim som formann og Brofoss, Thagaard, Brinch, Nørve og Getz Wold som medlemmer, fikk nå i oppgave å fortsette arbeidet sammen med bankens sakkyndige. Arbeidet gikk greit, da de to planene lå så nær hverandre.

I alt lot Finansdepartementet og Norges Bank trykke ”krigssedler” for 117 millioner kroner. Storparten av beløpet ble disponert av allierte militære myndigheter og 20 millioner av norske sivile og militære myndigheter.

De allierte myndigheter gav tilsagn om at disse krigssedlene bare skulle brukes til suppleringsformål. Ordinære norske sedler ville bli brukt så snart en fikk kontakt med Norges Bank og dens avdelinger i de frigjorte områder.

Den formelle tilbakeføring av Norges Banks ledelse til Oslo skjedde først 13. juli 1945. Som direksjon i banken ble da utnevnt de samme som hadde vært medlemmer 8. april 1940. Direktør N. Rygg ble formann, S. Thorkildsen nestformann og Alfred Madsen, Arthur H. Mathiesen og Jon Sundby medlemmer. Samtidig ble hovedsetet flyttet tilbake til Oslo.

Men forut for dette gikk en rekke møter og konferanser. Jeg deltok i et møte som var meget fargerikt på grunn av de sterke følelser som var involvert. Møtet ble holdt kort etter frigjøringen og ledet av finansminister Hartmann. Blant de tilstedeværende var Gunnar Jahn, Christian Brinch og en rekke andre representanter for Norges Bank og Finansdepartementet. Også Rygg kom med etter at han var vendt tilbake fra Kringkastingen, der han gav en orientering som bl.a. omfattet hva som skjedde 9. april 1940. Rygg drog da til Hamar og dagen etter til Elverum for å få kontakt med regjeringen. Og han sa i sin Kringkastingstale bl.a., ”av de fremtredende statsmenn som der var forsamlet, fikk jeg det råd å vende tilbake til Oslo”.

Vi møtedeltakere fant det naturlig å lytte til Ryggs redegjøring om dette emnet. Men den nevnte uttalelsen førte til en skarp reaksjon fra Jahns side. Han sa ettertrykkelig: ”Det er ikke sant” Ved nærmere ettertanke er det vel sannsynlig at forklaringen på denne uenigheten ganske enkelt var at med den opphissede atmosfære som naturlig hersket like etter det tyske angrepet, var det en meningsforskjell på dette punkt, også på høyt politisk hold.

Litt senere kom så Rygg tilbake og sluttet seg til møtet. Og finansminister Hartmann tok opp hovedsaken. Han sa at nå etter frigjøringen ville dr. Ræstad bli fritatt for vervet som formann i Norges Banks direksjon. Og henvendt til Rygg fortsatte han: ”Og i hans sted vil De, Rygg, bli utnevnt”.

Rygg mørknet i ansiktet og sa: ”Hva er det De mener? Skal jeg bli utnevnt?” Hartmann, som var en likefram og grei mann, svarte noe i retning av: ”Jeg mener akkurat det jeg sier. De har da vel ikke glemt at De ble avsatt i 1940? Det skjedde i statsråd på Stuguflåtan Turisthotell 22. april.” Men Rygg sank sammen og sa nesten på gråten: ”Meget ydmykende!” Og Hartmann repliserte: ”Det kan da ikke være det minste ydmykende. Jeg forteller Dem jo: det er De som blir utnevnt!”

Denne episoden illustrerte på en talende måte den avstand som uvilkårlig måtte oppstå mellom det frie og landflyktige Norge på den ene siden og det okkuperte Norge på den andre. Nå i ettertid vet vi at det er mange i ledende stillinger begge steder som har spilt en meget positiv rolle for å verne om norske interesser.

Et pussig trekk ved gjenoppnevningen av Rygg i 1945 var at han da var 73 år gammel. Det ble da en fordel at loven om Norges Bank verken hadde aldersgrense- eller åremålsbestemmelser for direksjonens formann og nestformann.

Hartmann gikk av som statsråd sammen med Nygaardsvold-regjeringen 25. juni. Noen dager i forveien holdt han et foredrag i Stortinget om den finansielle stilling. Dette foredraget var basert på et utkast som jeg hadde utarbeidet for ham. Jeg skrev også en artikkel for ham i Morgenbladet om prisanordningen.

Hartmann gav selv uttrykk for at ”det er ikke uten bitterhet at jeg går fra et arbeid som jeg nå i alle disse år i London har forberedt meg på å gjennomføre, nemlig pengevesenets sanering”. Men på den andre siden unngikk han på denne måten den kamp han ellers hadde ventet å måtte føre med Rygg, ”som tydelig har levet seg inn i den oppfatning at Norges Bank er fullstendig suveren og i

virkeligheten kommanderer Finansdepartementet i alle viktige finansielle spørsmål". Denne kampen overløt Hartmann nå til sin etterfølger.

I parentes bemerket må en vel her kunne føye til at hvis Hartmanns karakteristikk er riktig, var Ryggs syn av 1945 den rake motsetning til Ryssdal-utvalgets syn av 1984.

Hartmanns første etterfølger ble Gunnar Jahn, som var med i Einar Gerhardsens koalisjonsregjering etter frigjøringen. Jahn var kjent med denne jobben fra sin finansministertid i Mowinckels regjering 1934-35. Under krigen var han medlem av Administrasjonsrådet. Helt fra 1920 hadde han vært direktør i Statistisk Sentralbyrå.

Det var en tilfredsstillende og stimulerende oppgave å arbeide som konsulent i Finansdepartementet det første året etter frigjøringen. Regjeringen satte gjenoppbyggingen både av de krigsherjede distrikter og av det nedslitte produksjonsutstyret både i industrien og andre næringer i første rekke og gav denne delen av den økonomiske virksomhet høy prioritet. Dette krevde en stram regulering av forbruket både gjennom rasjoneringsordninger og gjennom inntekts- og skattepolitikken.

Resultatene ble da også meget gode. Gjenreisningen og utbyggingen av Norge gikk meget raskt. Bruttonasjonalproduktet steg med gjennomsnittlig 7% om året i den første 5-årsperioden fra 1946 av. Det private konsumet steg atskillig mindre, men likevel bra, nemlig med 4 1/2% i gjennomsnitt. Veksten i bruttoinvesteringene var 7 1/2%.

Sterk vekst i utførselen bidrog mye til disse gode resultatene. Oppgangen ble stimulert både av veksten ute og strukturen av Norges eksportnæringer. Gjennomsnittsveksten i utførselen i den første 5-årsperioden var hele 19 1/2% om året. For innførselen var det tilsvarende tallet 10 1/2%. Resultatet ble også at driftsbalansen etter hvert svingte fra underskott til overskott. Prisstigningen var moderat.

Statsminister Einar Gerhardsen hadde et nært og godt samarbeid både med Gunnar Jahn og Erik Brofoss om denne modige og vellykte økonomiske politikken. Forholdet mellom de tre synes også å ha vært godt. Men Jahn syntes nok ikke penge- og kredittpolitikken renessanse gikk så raskt som han hadde ønsket. Han stilte seg noe kritisk til enkelte sider ved reguleringspolitikken, som han kalte "vurderingsøkonomien" til forskjell fra "verdiøkonomien" - eller i dagens språkbruk "markedsøkonomien".

Selv hadde jeg et godt samarbeid med Gunnar Jahn. Men enkelte meningsforskjeller forekom naturligvis. Jeg husker en episode fra Jahns finansministertid i 1945. Han sa: "Jeg vil ikke ha noe underskudd på statsbudsjettet". Jeg kjente ham ikke godt nok den gangen til å merke at barometret stod på storm, og svarte noe i retning av: "Nei, det ville jo ikke være riktig nå. Men det er jo bare noen måneder siden krigen sluttet, og vi må se på dette som en overgang fra krigsøkonomi til fredsøkonomi." Han så forarget på meg og sa: "De er akkurat som alle de andre. De har forlest Dem på Keynes og Frisch og alle disse skrivebordsøkonomene." Deretter løp han ut på forværelset og ut på gangen og ropte: "Jeg vil ikke ha noe underskudd på statsbudsjettet!"

Men vi var begge trøndere, og det skapte jo en særlig kontakt. Jahns far var eneste tannlege i det nordenfjeldske Norge. Han var framtrepende Venstre-mann. På den tid snakket ikke aktive Høyrefolk og Venstre-folk med hverandre. Mange Høyrefolk kostet heller på seg reise til Christiania enn å våge å gå til en tannlege som var Venstre-mann.

Gunnar Jahn hadde en trønderhistorie som han likte å fortelle. En gang før krigen måtte dagtoget fra Trondheim til Oslo skifte ut en vogn på Hamar stasjon av tekniske grunner. Passasjerene ble vist til plasser i den nye vognen.

Men så viste det seg at en koffert var gjenglemte i en av kupéene i den vognen som skulle stå igjen. En passasjer kunne opplyse at denne kofferten tilhørte en trønder. Derfor gikk konduktøren fra kupé til kupé i den vognen som passasjerene hadde flyttet over til, og spurte etter trøndere. Etter at

han var gått videre fra en kupé der ingen reagerte, sa en av passasjerene til en annen: ”Men hvorfor svarte du ikke? Du er jo trønder, ikke sant?” ”Jo”, svarte trønderen, ”men æ kojnn da ijt sett der å skryyt!”

Blant viktige saker som ble avgjort i Jahns finansministertid, var pundkursen. Før krigsutbruddet var den 20. Den nedsatte Valutakomiteén foreslo 24, og noen holdt også på 22. Det økonomiske samordningsrådet gikk inn for 20. Det ble også Jahns standpunkt, framfor alt fordi det ville være til hjelp for prisstabiliseringspolitikken. På dette punkt delte jeg hans syn. En annen viktig sak var engangsskatten på formuesstigning.

Jahns finansministerperiode kom bare til å vare vel 4 måneder. Etter Stortingsvalget høsten 1945 dannet Einar Gerhardsen en ren Arbeiderparti-regjering. Erik Brofoss ble finansminister. Vel to år senere opprettet han et nytt Handelsdepartement, som han flyttet over til og dit han overførte noen av Finansdepartementets viktigste arbeidsoppgaver. Hans statsrådsperiode varte i 9 år. I 1954 tok han over sjefdirektørstillingen i Norges Bank.

Erik Brofoss var en av etterkrigstidens ledende norske økonomiske politikere. Ja, de fleste vil nok regne ham som den aller fremste. Han kombinerte sosialøkonomisk innsikt og politisk styrke. Hans gode forhold til og nære samarbeid med Einar Gerhardsen var av stor betydning. Gerhardsen støttet energisk den gjenoppbyggings- og prioriteringspolitikken som gav så rike resultater. Dette gav han sterkt uttrykk for i et TV-intervju om Erik Brofoss i 1983, som jeg syntes var gledelig og vel fortjent.

Når det gjelder Brofoss' forhold til sosialøkonomien, er det nok riktig å si at han var sterkt preget av Keynesianske synsmåter. Det kom blant annet til uttrykk i hans finanstale i februar 1946. Der forkastet han målsettingen om balanse på statsbudsjettet. Underskott var fullt forsvarlig om en på den måten kunne muliggjøre effektiv vekst i landets realkapital og full utnyttning av de økonomiske ressurser. Prispolitisk gikk han inn for å stabilisere prisene på 1945-nivået.

Selv samarbeidet jeg utmerket med Erik Brofoss. Vi hadde hyppige samråd og holdt god kontakt om de økonomiske problemene som Finansdepartementet håndterte. Og etter hvert ble vi gode personlige venner. Og vårt nære samarbeid og vennskap kom til å vare gjennom mange år også i Handelsdepartementet og Norges Bank.

Tiden i Finansdepartementet brakte meg en særlig glede. Jeg traff nemlig der Astrid Graver, som jeg ble forlovet og senere gift med. Sammen fikk vi tre barn og i tidens fylde fire barnebarn - hittil.

Finansdepartementet holdt naturlig nok til i Regjeringsbygget. Og eldre kolleger orienterte oss nykommere om at også her i en statsinstitusjon kunne vi se klasseskillet. For kontorene var langt finere og mer velutstyrte enn kontorene i andre departementer. Også her kunne en se pengenes makt, fikk vi vite. Og kontorene var også nøye gradert etter innehavernes status.

Perioden som konsulent i Finansdepartementet i Oslo ble heller kortvarig. For alt året etter gikk jeg over til Sosialdepartementet.

Til Sosialdepartementet og folketrygden

Sosialminister Sven Oftedal bad meg en dag komme til en konferanse. På denne tiden i 1946 var det aktuelle planer om å opprette statssekretærstillinger også i Norge, slik en lenge hadde hatt i en rekke andre land. Statsråden følte behovet for en nær politisk medarbeider og nestkommanderende i departementets ledelse. Men saken var ikke avgjort ennå og stillingen ikke opprettet.

Oftedal foreslo at jeg som en midlertidig løsning tok en stilling som statsrådens personlige sekretær. Når så statssekretærstillingen presumptivt ble opprettet, ville han gå inn for at jeg skulle overta denne. Han var fullt klar over at jeg var Venstremann, og at det her dreide seg om et politisk verv. Men det spilte ingen rolle, mente han. Min store oppgave ville bli å utarbeide utkast til stortingsmeldingen om Folketrygden, Sosialdepartementets store reformplan. Og tanken var at det skulle skje i nært samarbeid med statsråden selv.

Dette var et positivt og stimulerende tilbud på et arbeidsområde som allerede hadde opptatt meg mye. Den politiske siden ved saken bekymret meg ikke - snarere tvertimot. Jeg takket ja til tilbudet etter kontakt med Brofoss. Mange år senere - i 1980 - fikk jeg forresten en telefonisk henvendelse fra Per Vassbotn, som hadde fått tilbud om en statssekretærstilling hos statsminister Nordli trass i at han var aktiv Venstremann som hadde hatt framtreddende verv. Han ville gjerne ha bekreftet at jeg allerede hadde fulgt en liknende vei. Og det var altså riktig nok. Men jeg har ikke hørt om flere i denne kategori.

Folketrygdmeldingen skulle dekke utbyggingen av den omfattende sosialtrygden i Norge. Det som startet 55 år tidligere som en begrenset forsikring mot arbeidsulykker for industriarbeidere, skulle bli til en samlet trygd mot inntektsbortfall for hele folket. Nå var det skjedd en meget omfattende utbygging helt fram til den andre verdenskrigen. Tilskott til fagforeningenes arbeidsløshetskasser, ulykkestrygd for fiskere og sjømenn og syketrygd var tidlig blitt innført. I siste halvdel av 1930-åra kom alderstrygd, syketrygd for fiskere og sjømenn og alminnelig tvungen arbeidsløshetsstrygd. Så kort etter krigen kom barnetrygden og pensjonsordningen for sjøfolk.

Fellesprogrammet fra frigjøringsåret 1945 la det politiske grunnlaget for den nye utbyggingsperioden i følgende ordelag:

”Sosiallovgivningen utvikles med sikte på å gjøre forsorgsvesenet overflødig. De sosiale trygder samarbeides så vi får en felles trygdeordning ved sykdom, uførhet, arbeidsløshet og alderdom. Spørsmålet om barnetrygd tas opp til ny behandling. Adgang for sjøfolk til å gå i land med pensjon ved en rimelig alder.”

Sosialminister Sven Oftedal ledet utbyggingsarbeidet politisk. Men om saken både sosialt og økonomisk var meget viktig, hørte den ikke til de egentlige politiske stridsspørsmålene.

Stortingsmeldingen om folketrygden hadde i første rekke til oppgave å greie ut spørsmålene og sette dem under debatt. Den pekte på to store hovedoppgaver. Den første var å samordne de enkelte grenene av sosialtrygden - utbygd gjennom mer enn 50 år - med sikte på mest mulig ensartede regler for stønad, administrasjon og finansiering. Den andre - og største - hovedoppgaven var å bygge ut de områdene som burde være med i sosialtrygden, men som ennå stod utenfor. Det gjaldt i første rekke en alminnelig uføretrygd og utviding av syketrygden. Dermed gjaldt det innføring av en enke- og forsørgertrygd. På denne måten ville en kunne komme fram til en omfattende trygd mot inntektsbortfall.

Disse framleggene stod i godt samsvar med retningslinjene i det reformarbeidet i norsk sosialtrygd som tok til i midten av 1930-åra med oppnevning av flere komitéer. Også en del tiltak like etter krigen førte til bedre samordning av hele trygdesystemet. Den internasjonale utvikling, særlig i land som New Zealand, Storbritannia og Sverige, pekte i samme lei.

Utgangspunktet for folketrygden var å sikre alle en viss minimal levestandard som gav et sosialt forsvarlig livsunderhold, selv om inntekten skulle falle bort av en eller annen grunn eller reduseres sterkt. I Stortingsmeldingen ble tatt inn beregninger av hva en slik minimumsstandard ville koste med de aktuelle prisene en hadde i Oslo. Standarden var meget nøktern, noen mente den var for lav. Likevel lå de aktuelle satsene i sosialtrygden den gangen til dels betydelig lavere. Men framleggene i Stortingsmeldingen tok sikte på å redusere dette misforholdet.

Forslagene ville medføre en betydelig øking av sosialtrygdbudsjettet i Norge. Det førte igjen med seg viktige økonomiske konsekvenser for skattepolitikken, premierreguleringen og den økonomiske politikken i det hele. Også disse spørsmålene ble tatt opp til behandling i Stortingsmeldingen. Det samme gjaldt fastleggningen av stønadssatser, finansieringen av helsestellet osv.

Om forslagene i Stortingsmeldingen ble gjennomført, ville de etter beregningene føre til en vekst i utgiftene til sosialtrygden i Norge på ca. 85%. Men den forbruksøkningen dette ville føre til, var likevel såpass knapt tilmålt og så nøkternt beregnet at den burde gis høy prioritet i datidens Norge, hevdet vi i Stortingsmeldingen. Hele planen ble foreslått gjennomført etappevis.

Finansieringen ble foreslått ordnet gjennom en arbeidsgiverpremie, en folketrygdavgift på 3% eller 4% av den antatte inntekt og visse statstilskott og kommunetilskott. Finansieringsplanen var basert på en hypotese om en vekst på 2% om året i det reelle bruttonasjonalproduktet. Halvparten av statens økte skatteinntekter under en slik forutsetning og med uforandrete skattesatser ble forutsatt disponert for folketrygdformål. Dette svarte til den andelen av statens inntektsvekst som gikk til utbyggingen av sosialtrygden de siste årene før krigen. For kommunenes vedkommende gikk forslaget ut på at de skulle dekke 25% av trygdens utgifter i vedkommende kommune.

Folketrygdmeldingen var et meget omfattende og krevende arbeid. Men det var samtidig en stimulerende oppgave å få delta på en så sentral plass i utformingen av den viktigste delen av norsk sosialpolitikk. Samarbeidet med Sven Oftedal gikk meget godt. Han hadde sjelden noe ønskemål om justeringer i mine utkast.

Etter at utkastet til Stortingsmeldingen var ferdig i mars 1948, men før sluttredigeringen, bad Erik Brofoss meg komme til en konferanse. Alt året før hadde han fått opprettet Handelsdepartementet. Han gikk selv over dit som handelsminister. Og han overførte sakområder av sentral betydning for hele samfunnsøkonomien til Handelsdepartementet fra Finansdepartementet, hvis status og innflytelse ble redusert. Det dreide seg her ikke minst om valutapolitikken og handelspolitikken og det internasjonale økonomiske samarbeidet. Brofoss satt i sentrum.

Og han bad meg bli ekspedisjonssjef for en avdeling for eksport- og importbudsjettet, internasjonale forhandlinger osv. - eller som navnet ble: "Avdelingen for varebytte med utlandet". Det var

fristende å komme til et så sentralt og viktig og interessant arbeidsområde. Den store jobben i Sosialdepartementet hadde nådd et naturlig vendepunkt. Jeg hadde nå ellers det inntrykk på denne tid at Handelsdepartementet ikke syntes å være noe egentlig departement, men snarere en Brains Trust av yngre sosialøkonomer. Jeg takket ja til Brofoss' tilbud, og tok over den nye jobben fra 1. april 1948. Da jeg sluttet i statssekretærstillingen i Sosialdepartementet, lovet Oftedal å kjempe for folketrygd-meldingen.

Sosialministeren gav forresten i en annen samtale uttrykk for at han var dypt nedtrykt over den utenrikspolitiske situasjon. Han fryktet at nå først Finland og deretter Norge stod for tur, og ventet en sovjetisk okkupasjon av Norge med Sverige "nøytralt" og transitterende som under krigen. Ifølge meldinger fra USA mente flere folk i State Department at det ikke var mulig å forsvare Skandinavia. Enkelte britiske parlamentsmedlemmer syntes å helle i en liknende retning.

Overfor statsråden argumenterte jeg mot denne oppfatning. Dersom USA først var villig til å garantere Vest-Europa militært, ville dette også omfatte Norge og Sverige om vi selv ønsket det. Og en slik vestblokk ville antakelig avholde Sovjet fra angrep.

I en regjeringskonferanse i begynnelsen av april gav jeg en oversikt over folketrygdmeldingen. Både statsministeren og utenriksminister Lange uttalte seg sterkt positivt. Handelsminister Brofoss reiste spørsmålet om inntektsomfordelingens virkninger på etterspørselen. Finansminister Meisdalshagen var bekymret og prøvde å stille sosialutgiftene som alternativ til utbygging av vårt økonomiske liv.

Kort tid etter var det et møte om folketrygden i Finansdepartementet. Finansministeren gav også her uttrykk for bekymring og ønsket at synsmåter i denne retning kom inn i sluttavsnittet i Stortingsmeldingen. En ble enig om at Finansdepartementet skulle få redigere noen slike merknader, som da enten kunne gå inn slik de var eller stå for departementets egen regning.

I en samtale med Oftedal den følgende måned gav han uttrykk for at han var nedtrykt over motstanden fra Meisdalshagen mot folketrygdplanen. Argumentet var nå forsvarsblokken med Sverige og nye beredskapsutgifter. Jeg pekte på at Regjeringen hadde jo bundet seg alt, og forholdet til Sverige ville aldri bli "avklart". Dessuten var det jo ikke tale om noen proposisjon som krevde utgifter straks. På denne måten prøvde jeg å kvikke opp Oftedal så langt det var mulig.

Men det var ikke så lett. Han tok Meisdalshagens sterke motstand mot folketrygden tungt og var svært nedtrykt siste gangen jeg snakket med ham om dette.

Det var et sjokk da Sven Oftedal uventet døde St. Hansaften 1948. Han slet seg ut ved sin ende-løse arbeidsdag og glødende energi.

Erik Brofoss fortalte meg at statsministeren hadde erklært at Regjeringen var forpliktet overfor Oftedal til å fremme folketrygdmeldingen. Brofoss selv var sterkt i favør av dette. Men også han var bekymret over finansminister Meisdalshagens mangel på økonomisk innsikt og over de slett motiverte forslag fra Finansdepartementet.

De sterke politiske kreftene i favør av planen med bred partimessig støtte slo imidlertid etter hvert gjennom. Og folketrygden ble en realitet. Men det tok lang tid.

Senere deltok jeg også i det politiske arbeidet på dette saksområdet. Helge Seip omtalte dette i en artikkel i Dagbladet til min 70-årsdag i 1985 i bl.a. følgende ordelag:

”Sin viktigste politiske oppgave hadde Getz Wold som formann i folkepensjonsutvalget i Venstre i 1960-61 som la hovedgrunnlaget for Borten-regjeringens store pensjonsreform i 1967. Der ble blant annet grunnprinsippet om lik behandling av alle befolkningsgrupper slått fast. Da Lyng-regjeringen i sin erklæring sommeren 1963 hadde gått inn for en pensjonsreform i tråd med Getz Wold-utredningens hovedlinjer, gjorde til og med Einar Gerhardsen det kunststykket i sin moterklæring å forlate Arbeiderpartiets valgprogram og legge seg på tilsvarende kurs.”

Planøkonomi i USA og Norge. TVA.

Min nye stilling i Handelsdepartementet førte med seg hyppig deltaking i bilaterale og multilaterale internasjonale økonomiske forhandlinger. En rekke internasjonale konferanser ble holdt, nye organisasjoner og råd ble opprettet på dette området.

Men allerede mens jeg arbeidet i Sosialdepartementet fikk jeg noen oppdrag av denne type. Et av de første og mest interessante gjaldt TVA - Tennessee Valley Authority.

TVA var det viktigste varige resultat av president Franklin D. Roosevelt's indrepolitikk. Det omskapte livsvilkårene for folket i en stor landsdel. Det betydde på mer enn en måte et tideverv for demokratiet verden over. Det gjaldt ikke minst her i Norge, som i så høy grad stod overfor den oppgave å nytte ut de tilgjengelige økonomiske ressurser for å utvikle landets næringsliv og folkets levestandard.

Studieturen til Tennessee Valley Authority, hvis administrasjon lå i "hovedstaden" Knoxville, varte i 4 uker i 1946. Forholdet var at formannen i styret for TVA, Mr. David E. Lilienthal, ønsket at to nordmenn skulle få høve til å sette seg inn i dette veldige eksperiment, og han sendte en offisiell innbydelse om dette. Jeg gjorde turen sammen med generalsekretær Olav Hogna i Norges Bondelag.

Under vårt opphold fikk vi høve til å tale med Mr. Lilienthal selv, som var den drivende kraft i TVA, og med mellom 70 og 80 ledende funksjonærer i ulike avdelinger av konsernet. Vi reiste gjennom Tennessee-dalen, besøkte mange av dammene, kraftanleggene, mønstergårdene, prøveskogene, fosfatfabrikken og innsjøene. Vi studerte en rekke ulike sider av TVA's virksomhet. Vi traff mange innbyggere i landsdelen, så gårder som var forandret fra håpløs fattigdom til velstående bruk, og byer som var vokst fram fra stillstand og arbeidsløshet til initiativrike og velstående industrisamfunn. De store og gode resultatene av denne ekspansive form for moderne planøkonomi i et tradisjonelt liberalistisk land var en inspirasjon også når det gjaldt forholdene i vårt eget land, ikke minst på det distriktsøkonomiske området.

Vi ble vist rundt i hele distriktet. En mer uvanlig, men minneverdig attraksjon var at på en biltur kort utenfor Knoxville traff vi en bjørnemor og hennes baby, som begge hilste vennlig på oss.

Etter hjemkomsten gav jeg ut en bok med tittelen "Plan for velstand. TVA og Norge". Den ble godt mottatt. Det skyldtes nok ikke minst at de distriktpolitiske problemstillingene var blitt så aktuelle i datidens Norge. Også av denne grunn føyde jeg inn fyldige litteraturhenvisninger etter hvert kapittel.

Det var i 1933 at president Roosevelt tok initiativet til og fikk tilslutning i Kongressen til oppretting av en føderal institusjon - TVA. Formålet var å utnytte Tennessee-elvas muligheter til beste for folket i landsdelen. Til det trengtes mer enn ren vannkraftutbygging. Det fantes store kullreserver i regionen, og det ble satset mye på utnytting av dem. Og det ble også startet utbygging av kjernekraft-

anlegg. Alt dette la grunnlaget for en rask og sterk innsats i utbygging av kraftkrevende industri. En rekke jordbrukspolitiske og skogbrukspolitiske tiltak var også aktuelle.

Presidenten pekte selv på at det var behov for mer omfattende planlegging og regulering av den økonomiske utbyggingen på et videre område. Lyktes dette, kunne en liknende utvikling av andre store landområder i USA bli aktuell, hevdet han.

Tennessee-dalen hadde omtrent samme innbyggertall som Norge. Den hørte til de aller fattigste delene av USA. Det skyldtes mye tidligere rovdrift på jord og skog. Nasjonalinntekten i de sørstatene der Tennessee-dalen lå, var bare 45% av gjennomsnittet for USA som helhet. Hele fylker og byer var uten en eneste telefon, uten elektrisitet, bibliotek, avis, hospital eller offentlig lege. Tiendeparten av befolkningen kunne ikke lese eller skrive.

Allerede etter de 13 årene som var gått da vi besøkte TVA i 1946, var det inntrådt en bedring i disse forholdene. Utbyggingen av elektrisitetsproduksjonen i TVAs regi var her en viktig faktor. Den la grunnen til en betydelig industriell nyreising. Støttetiltak førte til diversifisering av jordbruket og skogbruket.

TVA-anleggene krevde store investeringer. Reguleringene omfattet deler av 7 forskjellige stater. Et føderalt initiativ var derfor påkrevd. Grunnlaget var føderale lån til TVA. Men subsidier trengtes ikke, fordi elektrisitetsproduksjonen var så lønnsom at TVA kunne betale renter og avdrag på lånene.

Resultatet ble en vesentlig sterkere økonomisk vekst i dalen enn i hele landet. Realinntekten pr. innbygger steg 37% fra 1933 til 1939 eller en halv gang så mye som for landet under ett der oppgangen var 24%. Men fremdeles lå nivået lavt.

Under oppholdet i Knoxville fikk jeg høve til kontakt med en rekke innbyggere der, både næringslivsfolk, funksjonærer, politikere og sosialøkonomer. Det slo meg at i uformelle og oppriktige samtaler gav de fleste uttrykk for en sterk bitterhet mot de rike delene av USA og den føderale økonomiske politikken i det hele. Det ble hevdet at de store maktsentrene i USA - Washington og New York - systematisk prøvde å holde de svake landsdelene - særlig i sørstatene - økonomisk tilbake for å utnytte dem til egen fordel. Målet var at disse landsdelene fortsatt burde konsentrere seg om å være råstoffleverandører til industrien i det rike nord.

Som bevis for denne sentrale påstand ble det vist til det føderale jernbanesystemets tariffpolitikk. På denne tiden var jo jernbanene fremdeles den viktigste transportfaktor. Og overgrepet mot sørstatene kom til uttrykk ved at fraktene for transport av råstoffer fra sør til det industrialiserte nord var meget moderate, mens fraktene for transport av ferdigvarer samme lei var meget høye. Men for transport i motsatt retning var forholdet det motsatte. Målet var å holde de underutviklede landsdelene tilbake og å utnytte dem.

Slik lød påstandene i samtaler. Helt objektive var de vel ikke, men de reflekterte distriktpolitiske følelser som gjorde seg sterkt gjeldende i Tennessee-dalen.

Den distriktpolitikken i USA som TVA var et så sentralt og vellykket føderalt instrument for, vakte naturlig nok stor interesse også i andre land. Det gjaldt ikke minst her i Norge med store avstander, spredt befolkning og betydelige naturressurser. I sluttkapitlet i den boka jeg skrev om TVA, foreslo jeg opprettet en institusjon for en samlet utvikling av f.eks. Nordlands naturlige ressurser. Jeg foreslo navnet satt til *Nordlands utbygging*. Opplysningene i boka fikk en positiv respons hos mange.

Jeg tror nok også at erfaringene fra TVA virket med til å muliggjøre etableringen av Utbyggingsfondet for Nord-Norge i 1952, som i 1960 ble til det landsomfattende Distriktenes Utbyggingsfond.

I den boka Hans Luihn gav ut i 1986 med tittelen "Arbeid og samfunn. Arbeidsmarkedspolitik i Norge gjennom 100 år", omtaler han nærmere den betydningen som erfaringene fra TVA skulle få

for utviklingen av områdeplanleggingen i Norge, og mitt arbeid med disse sakene. Helge Seip har anmeldt denne boka i Bergens Tidende og kommenterer nettopp dette området i følgende ordelag:

”Regionalplanlegging og distriktpolitikk.

Godt er det ellers å lese at det endelig er en forfatter som gir daværende statssekretær Knut Getz Wold kredit for sin pionérrolle under oppstartingen av regionalplanlegging og distriktpolitikk i Norge. Luihn nevner at Getz Wold allerede 17. desember 1946 hadde lagt fram et notat om dette i Sosialdepartementet. Hans framstilling var inspirert av erfaringene med Tennessee Valley Authority i USA. Luihn forteller at notatet dannet bakgrunn for at Arbeidsdirektoratet i 1947 fikk i oppdrag å organisere en områdeplanlegging i Norge. Styret i Arbeidsdirektoratet gjorde sitt vedtak i mai 1947. Forfatteren påviser også de direkte linjer fra dette til det som etter hvert skulle utvikle seg til Nord-Norge planen. ”Arbeidet startet med å utarbeide en økonomisk og demografisk kartlegging av Nordland fylke og de sørlige delene av Troms som ikke hørte inn under den daværende gjenreisningsadministrasjonen”, forteller Luihn. Han nevner også at representanter for Arbeidsdirektoratet besøkte samtlige kommuner i området i 1948 og 1949.

Med de åpenbare huller i politisk memoarlitteratur på dette punkt, også hos personer som Einar Gerhardsen, Haakon Lie, m.fl., er det bra at vi endelig får en klar dokumentasjon. Getz Wold skrev også like etterpå en bok om ”Plan for Velstand - TVA og Norge”, der han konkluderer med å lansere tanken om et eget Nord-Norge-program, men politiske selvbiografer har vært lite opptatt av å få med dette initiativet. Iallfall vil framtidige historikere nå ha bedre grunnlag for å behandle opprinnelsen til regionalplanlegging og distriktpolitikk i etterkrigsårene.”

37 år senere - i 1983 - avla jeg et nytt besøk ved TVA i Knoxville. Det var en stor opplevelse å fornye kontakten etter så mange år. Og vil en samle inntrykkene, kan det uten forbehold sies at TVA's historie har vært en suksess. Det ble understreket også ved at TVA dette året feiret sitt 50-årsjubileum. I løpet av de 50 årene hadde nasjonalinntekten pr. innbygger i landsdelen steget fra 45% til 80% av gjennomsnittet for USA. Og USA's samlede økonomi viste jo også sterk vekst i dette halve hundreåret.

TVA's ledelse ser på den som et eksempel på hvordan kraft skal produseres effektivt og rent og ressursene bevares, samtidig som de nyttes til utvikling av næringslivet og vern om naturmiljøet. Naturlig nok er det meningsforskjell omkring enkelte deler av TVA's virksomhet. Noen mener prisene på elektrisk kraft er for høye jevnført med hva andre kraftselskap krever. Her spiller nok TVA's omfattende virksomhet og dens støttetiltak til utvikling av næringslivet inn, fordi dette dekkes innen institusjonens budsjett, hvorav bare 3% bevilges av Kongressen. Miljøvernproblemer i samband med kullproduksjonen skapte også en viss opposisjon.

Og selvsagt var - og er - TVA politisk kontroversiell. Det er vel en viktig årsak til at trass i TVA's suksess er den ikke blitt kopiert i andre deler av Sambandsstatene. På alle dens damanlegg står et motto: ”Built for the people of the United States of America”. I en stor jubileumsartikkel kaller det ledende britiske økonomiske tidsskriftet *The Economist* dette mottoet for ”quasi-revolutionary”. Artikkelen har som overskrift ”Fifty years of socialism”. Og denne karakteristikken blir også undertiden nyttet i USA. Her hjemme skrev professor Preben Munthe etter et besøk dit i 1978 en stor avisartikkel med overskriften ”Gjensyn med den amerikanske ”sosialismen””.

Det er interessant at nettopp Sambandsstatene skulle vise en slik vei framover. For tiltaket har

i sannhet vært vellykket og inspirerende. Men her hjemme fortjener det vel helst karakteristikene ”Planøkonomi” og ”Distriktsutbygging”.

I 1982 fikk jeg en interessant meningsytring da noen amerikanske forretningsbankfolk besøkte Norges Bank. En av de besøkende spurte meg hvilke steder i USA jeg hadde besøkt i tillegg til New York og Washington, dit de fleste utlendinger kommer. Ja, jeg husket en rekke byer og stater og understreket ikke minst den utbytterike studieturen til TVA.

Banksjefen reagerte i omtrent følgende ordelag: ”Vi amerikanere ser gjerne at dere europeere kommer til USA for å studere våre institusjoner og samfunnsforhold i det hele. Men TVA! Det er det verste studieobjekt du overhodet kunne finne i hele USA. TVA er ren sosialisme!”

Havana-konferansen

Valutafondet og Verdensbanken var viktige steg framover i det mellomfolkelige økonomiske samarbeidet. Det samme gjaldt De Forente Nasjoners konferanse om handel og sysselsetting som ble holdt i Havana i Cuba vinteren 1947/48 mellom delegasjoner fra 56 land og en rekke internasjonale organisasjoner. Havana-charteret, som ble sluttresultatet av konferansen, utformet forslag til vidtgående forpliktelser mellom medlemslandene både i handelspolitikk og i generell økonomisk politikk.

Høsten 1945 la USA's regjering fram visse retningslinjer for en organisasjon basert på frihandelsprinsippet, ikke-diskriminering og konvertibilitet. Den britiske regjering gav sin tilslutning til disse prinsippene og fikk samtidig understreket en plikt for deltakerlandene til å føre en politikk med sikte på full sysselsetting.

Etter USA's initiativ vedtok deretter FN's økonomiske og sosiale råd å innkalle til en internasjonal konferanse for handel og sysselsetting - Havana-konferansen. En komité med 17 deltakerland, blant dem Norge, fikk i oppdrag å forberede saken og utarbeidet et traktatutkast. Dette ble forelagt Havana-konferansen som trådte sammen i november 1947 og dit alle medlemmer av FN ble innbudt.

I den norske delegasjonen var ambassadør Colban formann og Arne Skaug, Wilhelm Thagaard, Johan Melander, Torfinn Oftedal og jeg medlemmer. Før jeg reiste, snakket jeg med Gubben - Johan Nygaardsvold - på Stortingsmannspensjonatet. Han var sterkt interessert i at jeg skulle nettopp til Havana og minnet meg om hvilket utmerket produkt som kom derfra. Jeg oppfattet antydningen og fikk brakt med meg tilbake noen sigarer både til Gubben selv og mine to onkler.

Havana-konferansen varte 4 måneder. Den var meget viktig og interessant fordi den dreide seg om så sentrale spørsmål i mellomfolkelig økonomisk samarbeid. Nå ble arbeidet vanskeliggjort fordi en rekke av de landene som hadde vært direkte innblandet i krigen, ikke på noen måte hadde kommet seg gjennom gjenoppbyggingsfasen ennå. Og det hadde selvsagt viktige konsekvenser ikke minst når det gjaldt disse landenes deltaking i internasjonalt handelspolitisk og økonomisk-politisk samarbeid.

Både Sovjet og en del av de andre øst-europeiske land hadde avslått innbydelsen til Havana. Men land som Polen og Tsjekkoslovakia var med.

Avtaleutkastet gikk inn for at de enkelte deltakerlandene stort sett bare skulle kunne nytte toll eller subvensjoner til støtte for sitt næringsliv. Støttetiltak i disse formene skulle i tilfelle nyttes likt overfor alle andre medlemsland. Prinsippet om unnskrenket og uvilkårlig bestevilkårsbehandling for toll og avgifter osv. ble fastlagt. For innenlandske skatter og reguleringer skulle nasjonal behandling legges til grunn også for innførte varer. Så skulle det forhandles om tollnedsettelse. Deltakerlandene i den forberedende komitéen gikk foran og sluttet en toll- og handelsavtale som omfattet to tredjedeler av handelen mellom disse viktige utenrikshandelsstatene.

Regelen om at støttetiltak for næringslivet skulle være toll eller subsidier med bestevilkårsbehandling hadde likevel et viktig unntak. Et medlemsland kunne nytte importrestriksjoner under forutsetning av at dets valutareserver var i fare. Og det gjaldt jo flere land på denne tiden.

Det andre store hovedtrekket i konvensjonsutkastet var kravet om en politikk med sikte på full sysselsetting. Fra norsk synspunkt var dette av helt avgjørende betydning. En måtte ha en forpliktelse for de landene som skulle delta i samarbeidet, til å føre en politikk med sikte på full sysselsetting. Og en måtte ha en viss garanti for at om de ikke gjorde det, slik at det ble depresjon, prisfall og arbeidsløshet i vedkommende land, skulle de andre landene ha visse muligheter for å verge seg mot virkningene.

Forslaget til konvensjon var et resultat av et kompromiss mellom disse to hovedsynsmåtene. Noen vil nok hevde at det var mer preget av det amerikanske frihandels og ikke-diskrimineringsprinsippet enn av det britiske fulle sysselsettingsprinsippet. Men under de forberedende forhandlingene ble forslaget noe omarbeidet, slik at det fikk et sterkere innslag av de prinsippene som utspringer av kravet på full sysselsetting.

Av helt sentral betydning i Havana-charteret var at hvis et medlem ikke oppfylte forpliktelsen til å treffe tiltak for å skape og vedlikeholde full og produktiv sysselsetting og stor og jevnt økende etterspørsel, så skulle de andre landene kunne treffe mottiltak for å verge seg mot uheldige konsekvenser av det for sin egen økonomi. Skulle det f.eks. oppstå stor arbeidsløshet i USA, ville de andre deltakerlandene kunne sette i verk restriksjoner mot import derfra.

Når det gjaldt u-landenes krav om høve til å nytte importrestriksjoner for å verge nye industrier, møtte det kraftig motbør, særlig fra USA. Resultatet ble et kompromiss som begrenset denne adgangen sterkt.

Det ble visse brytninger mellom prinsippene i Havana-charteret på den ene siden og Marshall-planen og det europeiske økonomiske samarbeidet på den andre. Men også her fant en fram til et kompromiss, som åpnet en viss adgang til forskjellsbehandling i det europeiske samarbeidets tjeneste i en overgangsperiode.

Det ble også åpnet adgang til å nytte subsidier for produksjon av råvarer og jordbruksprodukter. Men statshandel skulle arbeide på forretningsmessig grunnlag.

De to største stridsspørsmålene i Havana var de underutviklede lands frihet til regulering av innførselen og ikke-diskrimineringsprinsippet for begrensning av innførselen til land i betalingsvansker.

Løsningen ble forholdsvis stor frihet i de første overgangsårene og strengere regler senere.

Hovedprinsippene i utkastet til Havana-charteret stod i heller godt samsvar med grunnleggende synsmåter i norsk økonomisk politikk og med Norges relativt meget omfattende økonomiske samkvem med andre land og avhengighet av verdensøkonomien i det hele. Arbeidet i Havana var derfor inspirerende. Kontaktflaten var meget omfattende og ble godt hjulpet av den store gjensidige selskapelighet i den blomstrende byen.

En dag var alle vi delegerte invitert til et karneval og tok plass på en av tribunen foran Capitol. Den like ved styrtet sammen. 2 drepte og 50-60 sårete ble båret bort. Men karnevalet gikk sin gang.

En viss avstand var til stede mellom det amerikanske synet på en del konkrete bestemmelser og oppfatningen blant de fleste europeiske land, blant dem Norge. Det gjaldt blant annet det betalingsavtale- og varebyttesystemet som var bygd opp i Europa etter krigen og som var meget nyttig i overgangstiden, selv om de bilaterale og diskriminerende trekk naturlig nok var kontroversielle. Her engasjerte vi oss også fra norsk side.

Norges forslag om forbud mot flagg-diskriminering i skipsfarten vakte sterk motstand, særlig fra India. Den indiske delegasjonen lovet til og med amerikanerne at de skulle gi opp sin støtte til friere

regler om tiltak til fremme av "economic development", dersom USA lot være å støtte Norge på dette punkt.

Vi gikk inn for smidigere regler for nedtrappingen av prisforskjellen under de bilaterale ordninger.

Når det gjaldt det forslaget som uttrykte at medlemmene erkjente at underskott i et lands betalingsbalanse hadde viktige virkninger på andre lands handels- og betalingsbalanse, pekte jeg på at denne formuleringen var ensidig og at overskott hadde like store virkninger. Skulle en ha med et slikt "statement", burde det derfor gå begge veier. USA var ikke enig, men jeg fikk støtte fra flere, og et kompromiss ble resultatet.

Et særlig interessant og fruktbringende ordskifte fulgte da jeg reiste spørsmålet om ikke betalingsavtaler med bestemmelse om utlikning av saldi i fri valuta burde føre til at eksport til vedkommende land ble regnet på like linje med dollareksport. Kanadierne støttet det norske synet her sterkt.

Et grunnleggende problem på konferansen var den britisk-amerikanske meningsforskjell om reglene for adgang til diskriminering. Britene kritiserte at det nye amerikanske forslaget bare hadde en eneste "test" for adgang til diskriminering, nemlig "non-convertibility".

Den amerikanske eksperten Mr. Bronz avla meg en dag et besøk for en 2 timers samtale. Han beklaget vår støtte til de britiske synsmåter på møtet i gruppen og mente Norge hadde store interesser i ikke-diskriminering og multilateralisme. Storbritannia var etter hans syn opptatt med sine planer om å nytte bilaterale metoder i en lengre framtid og gjenopprette pundets stilling som verdensvaluta.

Etter en rekke forhandlingsmøter ble dette grunnleggende spørsmålet løst ved et kompromiss. Amerikanerne gikk med på at også etter overgangstiden til 1952 eller senere skulle diskriminering kunne finne sted med godkjenning fra den foreslåtte nye organisasjonen for mindre transaksjoner, men uten beholdningen av ikke-konverterbar valuta som eneste kriterium. Under omstendighetene var dette et rimelig kompromiss.

Og kompromisser ble også etter hvert funnet på mange andre områder der det hadde vært meningsforskjell. Resultatet ble Havana-charteret, som dannet grunnlaget for forslaget om oppretting av den internasjonale handelsorganisasjonen ITO. Et viktig steg framover i retning av friere utenrikshandel og økonomisk vekst i gjenoppbyggingens og framstegets tjeneste.

Norges egen økonomiske framtid, vår levestandard, våre muligheter for å bygge ut vår sosiale velferdspolitik var - og er - uløselig knyttet til verdensøkonomien og verdenshandelen. Derfor var det grunn til å hilse resultatet fra Havana med glede.

Thagaard og jeg gav en utførlig redegjøring for Havana-konferansens resultater på et møte i Utenrikskomitéen og Finanskomitéen i Stortinget i slutten av mars 1948. Også en rekke av regjeringens medlemmer var til stede på møtet. Reaksjonen på forslaget var stort sett positiv.

Men resultatet fra Havana-konferansen svarte ikke til forventningene. For Havana-charteret mellom 56 nasjoner ble ikke ratifisert av regjeringene. ITO kom ikke igang.

Det betyr likevel slett ikke at den store og langvarige Havana-konferansen var uten positive resultater. Store deler av konvensjonsutkastet ble tatt opp av deltakerlandene i GATT-avtalen - General Agreement on Tariffs and Trade. Forholdet var at denne GATT-avtalen var blitt undertegnet av 23 FN-land i Genève i slutten av oktober 1947 og trådte i kraft i januar 1948. GATT-avtalen var basert på bestevilkårsprinsippet og gikk mot kvantitative restriksjoner. På viktige områder tok den så opp forslag fra Havana. Men den var langt mer begrenset til det rent handelspolitiske området enn Havana-charteret. GATT-avtalen har imidlertid vokst i omfang og dekning. Den dekker nå 80% av verdenshandelen. Da OEEC ble opprettet i 1949, kom også denne organisasjonen til å spille en meget viktig rolle i det europeiske handelspolitiske og økonomisk-politiske samarbeidet.

I en samtale i Havana i midten av januar 1948 gikk Arne Skaug, etter å ha fått et brev fra Brofoss, hardt inn på meg for å få meg til å ta ekspedisjonssjefstillingen i Handelsdepartementet. Jeg ville ikke binde meg ennå. Men da jeg var kommet hjem i begynnelsen av mars, hadde jeg en samtale med Brofoss om saken. Avdelingen for varebytte med utlandet skulle dekke import- og eksportbudsjettet, handelsforhandlinger, vår utenriksøkonomiske politikk osv. Et interessant og ekspanderende område. Jeg takket ja til tilbudet.

Det førte da med seg at jeg måtte avslå en anmodning fra professor Ragnar Frisch på vegne av Universitetet. Forslaget gikk ut på at Johan Vogt og jeg begge skulle ta 3 måneders permisjon fra våre stillinger med godtgjøring fra Universitetet. Disse 3 månedene skulle vi bruke til å skrive konkurranseavhandling for et dosentur i sosialøkonomi. Jeg avslo for mitt vedkommende og viste til det viktige arbeidet i departementet. Jeg begynte der 1. april.

Handelspolitikk i harde tider

Handelsdepartementet under Brofoss' ledelse var både et departement og en "brains trust" av yngre sosialøkonomer. Eivind Erichsen var den ledende blant dem.

Arbeidsoppgavene var av sentral betydning i økonomisk politikk, og de var også meget kompliserte.

Norge var et krigsherjet og utplyndret land. Og den andre verdenskrigen hadde rystet selve grunnlaget for Europas økonomi fullstendig. De direkte krigsødeleggelsene var enorme, og det samme gjaldt slitet på de fabrikkene, maskinene og boligene som var igjen. For et land med en så utadvendt økonomi som Norges var dette forholdet av sentral betydning. Meget viktig var også at krigs- og okkupasjonsøkonomien hadde ødelagt pengevesenet i de fleste landene. Anerkjente tradisjonelle spilleregler i handels- og valutapolitikken var brutt helt sammen. Det økonomiske samkvemmet mellom landene var underlagt full regulering.

Bilateralismen hersket fullstendig. Og den var vel å merke basert både på handelspolitisk og valutapolitisk forskjellsbehandling overfor de enkelte eksport- og importtransaksjoner i byttet av varer og tjenester med andre land.

Her reiste det seg store oppgaver av nasjonal og internasjonal karakter. Gjenoppbyggingen og utbyggingen av landets økonomi hadde viktige konsekvenser for handels- og valutapolitikken. Og på det internasjonale området var det viktig for Norge og de andre krigsherjete landene å stimulere det internasjonale samarbeidet om rasjonelle og velavveide avtaler for det økonomiske samkvemmet mellom landene.

På begge disse områdene hadde Handelsdepartementet sentrale oppgaver. Og Erik Brofoss var en sterk og inspirerende leder. Han var overbevist om at det var riktig å satse mye både innad og utad på en rask gjenoppbygging og utbygging av norsk økonomi. Som nevnt foran kom dette til sterkt uttrykk allerede i hans 2-årige finansministerperiode. Og det preget i høy grad også hans innsats som handelsminister fra høsten 1947.

Bruttonasjonalproduktet steg med gjennomsnittlig 7% om året i den første 5-årsperioden etter krigen - raskere enn i de aller fleste andre krigsherjete land. En viktig årsak var konsentrasjonen om investeringene, som steg atskillig raskere enn konsumet. Verdien av Norges realformue i form av kapitalutstyr, boliger osv. nådde førkrignivået ved årsskiftet 1950-51, tross i det store krigstapet på 4 milliarder førkrigskroner. I den samme 5-årsperioden økte produksjonen av elektrisk kraft til vel 60% over førkrignivået. Utførselen steg nesten i den dobbelte takt av innførselen og brakte etter hvert betalingsbalansen over på overskott.

Einar Gerhardsen støttet altså sterkt opp om Brofoss' økonomiske politikk. Nå spilte det også en stor rolle at storparten av det norske folk forstod hvor viktig det var å konsentrere seg om gjenopp-

byggingen og utbyggingen av næringslivet og renonsere på konsumsiden. Rasjoneringsordninger for ulike konsumvarer ble beholdt i en årrekke - lengre enn i de fleste andre europeiske land.

Valutarådet kunne diskutere i timesvis om en mann hadde en så viktig stilling at han skulle få kjøpetillatelse til en bil. Jeg husker Brofoss sa til et møte: "Hvis en mann mener at hans arbeidskraft er så verdifull at den fortjener å trilles rundt i en bil, da er det grunn til å være alvorlig bekymret for ham!"

På et møte i Handelsdepartementet presset importørene på for å få importlisenser for større import av deler til telefoner. De understreket hvor stor etterspørselen etter og mangelen på telefoner var i Norge. Brofoss' reaksjon var klar nok: "Tror noen - tror noen at det norske folk kan løse sitt dollarproblem ved å ringe hverandre opp i telefonen??"

Nå var det naturligvis mange som syntes at han gikk noe for vidt. En av dem var helsedirektør Karl Evang. På et besøk i København hadde det gjort et sterkt inntrykk på ham at man der kunne gå inn i en rekke butikker og kjøpe så mye appelsiner man ville ha - til og med uten noe rasjoneringskort. Men i Norge så en på dette som en luksusvare, der forbruket måtte reguleres nøye. Det var flere eksempler i samme lei, for danskene er like glade i å konsumere som nordmennene er i å produsere. I rettferdighetens navn bør man imidlertid ikke glemme at konsumet er det endelige mål for all økonomisk aktivitet.

Og vurderingen av behovet for de ulike konsumvarer skifter sterkt. I noen av mine handelspolitiske foredrag søkte jeg bl.a. å belyse dette gjennom historien om to damer som sitter og snakker sammen på en kafé. Den ene spør den andre hva dette med handelsforhandlinger egentlig er for noe. "Jo", svarer den andre, "du skjønner at hvis Norge f.eks. skal få kjøpt silkestoffer og parfyme fra Frankrike, er vi nødt til å kjøpe jern og stål samtidig."

Foruten rasjonerings- og prioriteringsordninger kunne en stram finans- og avgiftspolitik og kredittpolitikk hjelpe til med å regulere konsumet. Meget viktig var også handelspolitikken - både den bilaterale og den multilaterale. Her fikk jeg interessante arbeidsoppgaver i den nye stillingen.

Det ble ført regelmessige tosidige forhandlinger med våre viktigste handelspartnere. Det gjaldt å fremme eksporten av våre tradisjonelle og viktige produkter. Noen av dem, som ferrolegeringer, aluminium osv., til en viss grad også treforedlingsprodukter, var sterkt ettertraktet. Andre, som f.eks. kvelstoffprodukter, var mere omstridt på grunn av utbyggingsplaner i andre land.

Tekstilindustrien var en næring hvor de enkelte europeiske lands utbyggingsplaner til sammen var langt større enn behovet og der vilkårene altså ikke lå til rette for økt utenrikshandel.

Som et lite eksempel kan nevnes tosidige handelsforhandlinger med Sverige, som jeg deltok i i 1948. Svenskene gav uttrykk for sterk misnøye over at vi ikke kunne love dem mer av våre "sterke" varer og talte om nordisk samarbeid osv. De beklaget seg også over at vi ikke ville ta mer lavprioriterte varer på gjensidighetsbasis. En slik avstand mellom et nøytralt og et krigsherjet land var i og for seg naturlig. Men disse forhandlingene ble likevel avsluttet med godt resultat. Sektoren av "sterke" varer ble atskillig utvidet på begge sider.

Som et velvillig hjelpetiltak for det krigsherjete Norge hadde de svenske myndigheter innvilget en importkvote der de forpliktet seg til å gi innførselslisens opp til et bestemt beløp for varer etter de norske myndigheters eget valg. Det viste seg at denne kvoten nesten i sin helhet ble utnyttet til eksport av flatbrød til Sverige. Mens jeg var i Stockholm i forhandlinger, fikk jeg en telefon fra Brofoss. Han fortalte at de svenske myndigheter nå som følge av protester fra produsentene hadde insistert på at Norge til gjengjeld måtte innvilge en viss importkvote for svensk knekkebrød. Brofoss var kommet til den konklusjon at vi måtte gå med på dette. Og det var jo morsomt å bringe denne norske innrømmelsen videre i forhandlingene i Stockholm.

Mulighetene for å veksle europeiske valutaer til dollar var meget små for de fleste vedkommende. Valutasiden var derfor en meget viktig faktor i handelspolitikken. Et særlig klart og viktig eksempel på dette var belgiske francs og nederlandske gylden.

Belgiske francs var meget ettertraktet på grunn av landets store produksjons- og eksportkapasitet for jern og stål. Tilgangen i Europa av denne varekategori var knapp på grunn av gjenreisningens og utbyggingens behov. Belgiske francs var lik stål - og nesten jevn gode med dollar. Alle varer som kunne selges til Belgia, fikk derfor lisens automatisk, mens innførsel av mindre prioriterte varer derfra ble holdt tilbake.

Nederlandske gylden stod i en nesten rakt motsatt stilling. Denne valutaen kunne stort sett bare nyttes til å kjøpe tulipaner og andre luksusvarer for. Under disse omstendighetene ble det vanskelig å få eksportlisens dit og lett å få importlisens derfra. Men flere tradisjonelle eksportører, som lenge hadde sett på Nederland som et viktig og lovende marked, var misnøye med dette. En dag inneholdt pressen en kraftig protest fra treforedlingsindustrien mot at så store eksportlisenser for papir og cellulose til dette viktige marked var blitt avslått. Men de fikk også et meget velskrevet svar fra Brofoss, som viste til at Norge slett ikke hadde bruk for flere gylden til noe fornuftig formål.

Kort sagt var belgiske francs lik stål og nederlandske gylden lik tulipaner. I sannhet intet lett grunnlag for Norges handelspolitikk.

Etter krigen ble det etter hvert skapt et system av tosidige handels- og betalingsavtaler i Vest-Europa. Disse avtalene var det instrumentet som gjorde det mulig å bygge opp igjen et økonomisk samkvem av rimelig omfang mellom de krigsherjete landene. Med de små gull- og valutareservene som de fleste europeiske landene hadde, ville det ikke ha vært mulig å nå et slikt resultat gjennom førkrigstidens mellomfolkelige betalingssystemer.

Men disse avtalene bandt altså varebyttet mellom landene på tosidig grunnlag. Og det førte igjen til at varebyttet med land i ekstremt gode eller svake situasjoner når det gjaldt potentialet for utenrikshandelen, slik som i de nevnte eksempler med Belgia og Nederland, ble sterkt preget av dette forholdet. Og varer som var knappe enten absolutt eller fordi de ellers måtte kjøpes fra dollarområdet, ble bare tillatt utført, og varer som var svake eller mindre nødvendige, ble bare tillatt innført mot at vedkommende land til gjengjeld fikk rett til å kjøpe det annet lands knappe varer og selge sine egne svake varer dit inntil nærmere fastsatte grenser.

Dette var bilateralismen satt i system i en realøkonomisk vanskelig epoke. Å forberede handelsavtalene med andre land, delta i de bilaterale forhandlinger og deretter i gjennomføringen av avtalene var en interessant og krevende oppgave.

Valutakursproblemene var også meget viktige. I september 1949 devaluerte de fleste europeiske land overfor dollar. Norske kroner fulgte naturlig nok med. En la særlig vekt på forholdet til pund, fordi norsk utenriksøkonomi var så sterkt knyttet til den britiske.

Klart nok kunne de store problemene i det økonomiske samkvemmet med andre land ikke løses bare gjennom bilaterale avtaler. Det trengtes et videre multilateralt samarbeid. Og det vokste fram med stor styrke. Marshallplanen ble et sentralt element.

Fra Marshall-planen til OEEC

Gjenoppbyggingen i Europa kom raskt i gang etter krigen. Men den uvanlig harde vinteren og senere tørken i 1947 brakte alvorlige tilbakeslag. Det ble nødvendig å øke kjøpene fra Amerika, og dollarmangelen ble akutt.

Den 5. juni 1947 holdt den amerikanske utenriksminister Marshall en tale, der han pekte på at gjenoppbyggingen av Europas økonomi ville kreve meget mer tid og krefter enn en hittil hadde vært klar over. Manglene kunne ikke avhjelpes uten tilførsler utenfra av slike dimensjoner at Europa ikke hadde noen muligheter for å betale for dem. Denne hjelpen kunne bare komme fra Amerika, og Marshall ville at det amerikanske folk skulle forstå og akseptere det ”uhyre ansvar som historien klart har lagt på landet vårt”. Han ville også at de europeiske land på sin side skulle ta initiativet til utarbeiding av gjenoppbyggingsplaner som ikke bare var basert på de enkelte lands behov, men også på en samordnet politikk for felles løsning av problemene. Amerikas oppgave ble så å gi hjelp og støtte for å føre planen ut i livet.

Etter innbydelse fra Storbritannia og Frankrike kom representanter fra 16 vest-europeiske land sammen til en konferanse i Paris måneden etter. Sovjet ønsket ikke å delta. Det ble satt ned en komité, CEEC, som med hjelp av sine ekspertutvalg i september samme år utformet den såkalte general-rapporten fra Komitéen for europeisk økonomisk samarbeid. Det var denne rapporten som fikk navnet Marshall-planen.

Rapporten stilte opp en europeisk gjenoppbyggingsplan basert på følgende 4 hovedpunkter:

- (i) Hvert deltakerland skulle selv ta et krafttak for å øke sin produksjon.
- (ii) Alle de enkelte landene skulle føre en økonomisk politikk med sikte på å skape indre finansiell stabilitet.
- (iii) Det skulle etableres mest mulig omfattende økonomisk samarbeid mellom deltakerlandene.
- (iv) Deltakerlandenes store importoverskott fra det amerikanske kontinent skulle så langt råd var søkes dekket ved økt eksport.

Planen førte til en økonomisk ekspansjonspolitikk i de fleste europeiske land. Produksjonen av korn og andre jordbruksprodukter, kull, stål og elektrisitet osv. skulle økes. Av særlig interesse for Norge var at planen stilte opp som mål en øking av de enkelte lands handelsflåte til førkrignivået i 1951.

Et sentralt spørsmål var importbehovet og dermed behovet for dollarhjelp. Før krigen kom 40% av importen til deltakerlandene fra det amerikanske kontinent. Nå var den øvrige verdens konkurranseevne redusert så sterkt at en regnet med at hele 2/3 måtte leveres fra det amerikanske kontinent.

Rapporten kalkulerte med at medlemslandenes totale betalingsunderskott overfor det amerikans-

ke kontinent for årene 1948-51 til sammen kunne anslås til 22 1/2 milliarder dollar. En del av produksjonsutstyret burde kunne finansieres ved lån fra Verdensbanken, slik at det øvrige lånebehov ble vel 19 milliarder dollar.

Den kalkylen Norge la fram, viste et samlet underskott på 100 mill. dollar i 4-årsperioden. Halvparten herav var beregnet å falle på det første året - 1948. Da hadde en trukket fra de bevilgete, men ennå unyttete dollarkreditter på 56 mill. dollar som Norge hadde rådighet over. Kalkylene fra 1948 viste at intet annet land regnet med et så lite dollarunderskott som Norge.

Men kort tid etter ble den norske kalkylen revidert på grunn av det beregningsgrunnlaget andre land hadde nyttet. Beløpet ble satt opp til 170 mill. dollar.

Planen fra Paris ble analysert i USA. Der tok en bl.a. omsyn til en viss privat kredittgiving og til lån fra Verdensbanken.

Men den amerikanske politikk overfor det krigsherjete Europa var både omfattende og generøs. Kongressen støttet langt på vei president Truman's forslag. Marshallplanen ble vedtatt av Kongressen i 1948 som en 4-årsplan med samlede kostnader på 12 milliarder dollar.

For hele 4-årsperioden kom støtten til Norge opp i 425 mill. dollar eller ca. 2.6 milliarder kroner. Marshall-planen gav støtet til oppretting av Organisasjonen for Europeisk Økonomisk Samarbeid, OEEC, i 1948 med 16, senere 18, medlemsland. Denne organisasjonen og dens underorganer var gjennom en lang årrekke det viktigste internasjonale økonomiske samarbeidsinstrument. Samarbeidet i OEEC kom nok i stand i første rekke for å fordele Marshall-hjelpen. Men gjenreiseing av produksjonen var det store mål. Produksjonsutviklingen i Marshall-perioden 1948-52 var en suksess med en vekst på 22% eller 17% pr. innbygger.

OEEC brakte medlemslandene inn i et intimt samarbeid om fritt varebytte, basert på økende frilisting, ikke-diskriminering og konvertibilitet, og en økonomisk vekstpolitikk med full sysselsetting som mål. Mye av Havana-charterets mål ble etter hvert til en realitet gjennom OEEC's aktivitet. I 1961 ble så OEEC til den nåværende organisasjonen OECD - Organisasjonen for Økonomisk Samarbeid og Utvikling, der også USA og andre ikke-europeiske land er med.

Marshall-planen og den amerikanske generøsitet som underbygde den, førte altså til store resultater. For oss som arbeidet i Handelsdepartementet, var oppgavene store og reisene mange. De bilaterale forhandlingene krevde grundige forberedelser i god kontakt med eksportører og importører. Økende frilisting lettet etter hvert arbeidstrykket noe i denne sektoren.

Til gjengjeld ble det multilaterale økonomiske samarbeidet stadig viktigere. Og her gjorde vi jo fra norsk side vårt beste for å bringe videre vårt hovedbudskap om økonomisk vekst, full sysselsetting, en mer egalitær inntektspolitikk og en aktiv sosialpolitikk.

Brofoss var meget aktivt innstilt og fulgte forhandlingene ute både på det bilaterale og multilaterale plan nøyte. Han samarbeidet også godt med direktør Gunnar Jahn i Norges Bank.

Vi ble begge budne til Norges Banks årsmøter med Gunnar Jahns foredrag og den etterfølgende utsøkte middag. Det var en stor opplevelse å få være med på hele dette ettertraktete arrangement.

Prisdirektør Wilhelm Thagaard var naturlig nok også blant gjestene. Jeg husker godt hans merknader da vi etter den første middagen jeg var med på, ble tilbudt en pjolter. "Norges Bank er en klassepreget institusjon", sa han. "Ved middagen fikk vi servert den fineste og beste og dyreste rødvin som er å få kjøpt på Vinmonopolet. Men nå får vi den simpleste og billigste whiskyen til pjolteren. Og grunnen er at alle de fine banksjefene og skipsrederne som er gjester her, de smatter etter den fineste og beste rødvinen. Men de går på så mange middager at de kutter ut pjolteren. Derfor serverer Norges Bank billig whisky til byråkratene. Riktignok er jeg en underbetalt embetsmann.

Men så dårlig er det ikke med meg at jeg ikke har råd til en god whisky etter en så fin middag. Kelner! Jeg vil gjerne få bestille en god whisky!"

Vel, dette var altså i 1949.

I OEEC ble WP3 - arbeidsgruppen for økonomisk politikk - et meget viktig og sentralt organ. Jeg deltok aktivt i drøftingene der. Det samme gjaldt Eivind Erichsen, og vi samarbeidet godt om fordelingen av oppgavene. Det gjorde vi også i den nye handelsorganisasjonen EFTA med dens økonomiske utvalg, der jeg senere ble formann.

De Forente Nasjoners Økonomiske Kommissjon for Europa - ECE - hadde en høy formell status, men begrenset praktisk betydning. Som møteplass var den nok likevel nyttig.

På et møte i denne kommisjonen i Genève i 1948 samlet den daværende svenske statsråd Karin Kock atskillig oppmerksomhet. Hun var nemlig den eneste delegasjonsleder som var kvinne, den eneste som var statsråd og den eneste som røykte sigarer.

Kort tid etter dette møtet i Genève var jeg på et møte i Stockholm, der jeg hadde en bankcheffrue til bords ved en middag. Jeg kom til å fortelle henne om inntrykket fra Genève. Jeg burde kanskje ha forstått at den konservative bankcheffrue ikke vurderte den sosialdemokratiske statsråd så positivt. Hennes reaksjon var iallfall kategorisk: "Inte har vel Gud skapat kvinnan för att bli statsråd och röka cigarrer, inte!"

Noen tid senere fortalte jeg om denne reaksjonen under det uformelle selskapelige samværet etter et møte i Polyteknisk Forening. Fra bakgrunnen hørte jeg da følgende energiske reaksjon: "Det hadde hun jo fullstendig rett i". Ordene kom fra Reiulf Steen.

Arbeidsbyrden i Handelsdepartementet i denne tiden var betydelig, selv om emnefeltet var meget stimulerende. Den indre handelspolitikk, forberedelsen av og deltakingen i de bilaterale og multilaterale forhandlinger med andre land, tallrike foredrag og tidsskriftartikler om vår utenriksøkonomiske politikk osv. krevde alle sin tid.

Derfor ble det ikke mye tid til overs til partipolitisk virksomhet. Jeg stod et godt stykke nede på varamannslisten til Oslo bystyre. Overraskende nok ble jeg likevel innkalt til budsjettbehandlingen i Oslo bystyre i juli 1948. Jeg nyttet høvet til å ta opp tanken om utarbeiding av et områdebudsjett for Oslo i liknende former som nasjonalbudsjettet for hele Norge. Forslaget fikk velvillige pressekommentarer fra ordføreren dagen etter. Jeg synes fremdeles det bør gjennomføres.

I disse årene var det også hyppige besøk i Oslo fra internasjonale representanter. I en lunsj med det britiske parlamentsmedlem Mr. Warbey i april 1948 gav han uttrykk for at han var imponert over den økonomiske framgangen i Norge siden 1945. Men det overrasket ham å se de svære bevilgningene til forsvarstiltak. De måtte bero på en "scare", mente han. I England demobiliserte man.

Samme høst holdt Handelsdepartementet en lunsj for Mr. Kaldor. Han hadde produsert ECE's rapport om mulighetene for økt varebytte mellom vest og øst og gikk sterkt inn for dette. Brofoss støttet energisk opp om dette synet og pekte på den store betydning som handelsavtalen med Sovjet-samveldet hadde for vår dollarsituasjon.

Professor van der Valk fra Valutafondet var bekymret for hva han kalte "suppressed inflation" i Norge. Han fortalte videre at USA ville trekke tilbake sin tilslutning til Bretton Woods vedtaket om nedlegging av BIS (Keilhaus forslag).

Gunnar Myrdal var på hyppige besøk i Oslo. Jeg undret meg over at han så ofte talte om "våra rika länder" i en form som også inkluderte Norge. Men på lengre sikt skulle han jo få rett. I 1954 etterfulgte Erik Brofoss Gunnar Jahn som formann i Norges Banks direksjon. Arne Skaug ble ny handelsminister. Han hadde hatt viktige oppdrag i USA under krigen, ble direktør i Statistisk Sentralbyrå i 1946, statssekretær i UD i 1948 og Norges ambassadør ved OEEC året etter. Dette var en

god bakgrunn for det sentrale vervet som handelsminister. Vi var gode venner, og samarbeidet gikk utmerket også med ham.

Nordisk økonomisk samarbeid

De nordiske landene deltok aktivt i utbyggingen av det internasjonale økonomiske samarbeidet etter krigen. Og de stod hverandre nær både økonomisk og politisk og samarbeidet godt om sine standpunkter i de fleste spørsmål som reiste seg. Stort sett kunne de følge en felles linje. Ikke minst viktig var at de alle gikk inn for full sysselsetting og en aktiv sosialpolitikk.

Kanskje aller viktigst var det gode samarbeidet i OEEC i Paris. Det nære forholdet de nordiske landene hadde til Storbritannia, førte til den såkalte UNISCAN avtalen og etableringen av et felles arbeidsmarked i 1954.

Gjennom en felles opptreden utad kunne de nordiske landene løse viktige deler av sine økonomiske problemer, men selvsagt ikke alle. Spørsmålet ble reist om behovet for et mer vidtgående økonomisk samarbeid mellom disse landene innbyrdes. Gjennomføring av et felles marked i form av et frihandelsområde eller en tollunion var et viktig mål. Men det ble også lagt stor vekt på en samordning av utbyggingen av industri og kraftverk.

Det nordiske økonomiske samarbeidet kom til å prege mye av min arbeidsinnsats - og reisevirksomhet - i de ti årene som ekspedisjonssjef i Handelsdepartementet. Jeg var formann i det norske utvalg for nordisk økonomisk samarbeid fra 1954 til 1960. Og flere av dem jeg forhandlet med, var mine gode venner.

Både i studietiden, under Stockholms-året og de første etterkrigsårene hadde jeg deltatt aktivt i ulike deler av nordisk økonomisk samarbeid og holdt flere foredrag og skrevet en rekke artikler. En interessant innbydelse fikk jeg allerede i 1948 til å holde foredrag i Finlands Utrikeshandelsforbund. Emnet var ITO (International Trade Organisation) og Havana-konferansen. Det var stimulerende å få en slik innbydelse. Foredraget som ble holdt i slutten av april, ble godt mottatt. Men som naturlig kunne være, viste ordskiftet en litt skeptisk innstilling i Finland overfor avtaler om meget frie og bindende regler for varebyttet med utlandet.

Møtet bød også på den store attraksjon at republikkens president Paasikivi var til stede. Da jeg fikk høre om dette ved ankomsten til Helsinki, ble jeg nesten litt engstelig over at en så framtrædende person skulle bli å finne blant tilhørerne. Men arrangørene introduserte meg for presidenten. Og han var meget elskverdig og interessert, slik at hans nærvær stimulerte meg ved foredraget.

En tid etter tilbakekomsten ble jeg invitert til en mottakelse i Oslo, der Finlands ambassadør også var til stede. Da jeg traff ham, syntes jeg det var naturlig å nevne møtet i Helsinki. Jeg innrømmet at jeg først følte meg litt bekymret da jeg fikk høre at selveste president Paasikivi skulle være til stede. Men jeg tilføyde at han var så vennlig og generøs at hans nærvær virket stimulerende og oppmuntrende.

Ambassadørens svar på dette var kategorisk: "Nej, så tag mig faen! Inte är den där Paasikivi vare sig vänlig eller generøs, inte!"

Den lille episoden reflekterer nok at de finske indrepolitiske forhold har sitt særegne preg.

Dagen etter var det en lunsj i Stockholm, i Enskilda Banken. Direktør Marcus Wallenberg kritiserte meget sterkt Sveriges økonomiske politikk og hevdet at landet "lever över sina tillgångar". På denne tiden var de økonomiske relasjonene mellom Sverige og Norge vanskelige, ikke minst på grunn av svenske krav om dollar i tilknytning til de norske skipskontraheringene.

De nordiske landene hadde alle hatt en rask ekspansjon i næringslivet både før og etter krigen. De hadde nådd et relativt høyt bruttonasjonalprodukt pr. innbygger. Selvsagt lå det høyest i Sverige, men alle de fem nordiske landene hørte til de mest velstående i Europa.

Betydelige ressurser av råstoffer og elektrisk kraft og en rask industrialiseringsprosess hadde virket med til å gjøre denne utviklingen mulig. Investeringsnivået lå høyt i de nordiske land. Men her var det også store ulikheter mellom dem.

I Norge utgjorde bruttoinvesteringene i 1954 ca. 35% av bruttonasjonalproduktet. Det var et rekordmessig høyt tall både i forhold til andre europeiske land og vår egen økonomiske historie. Sverige lå også meget høyt, men dog på knapt 30%. Danmark lå derimot atskillig lavere.

Også sparingen var meget høy i Norge og dekket 3/4 av nettoinvesteringene. Likevel trengte vi altså en del kapitalimport. Det samme gjaldt de andre nordiske landene, unntatt Sverige.

Alle de 5 nordiske landene hadde meget stor utenrikshandel i forhold til bruttonasjonalproduktet. Fri handel mellom landene og sterk økonomisk vekst i Norden og verden ble livsviktige pilarer for deres økonomiske framtid. Da det europeiske frihandelsforbundet EFTA ble opprettet i 1960, skapte det nye markedsmuligheter for utførselsvarer i de 4 nordiske landene (alle unntatt Island) som hørte til EFTA.

Forhandlingene om et nordisk fellesmarked eller en tollunion var da for lengst tatt opp. På initiativ fra Nordisk Råd tok de nordiske landene i 1954 opp forhandlinger om å danne et fellesmarked eller en tollunion. Fullt ferdige planer med forslag til felles ytre tariff ble utarbeidet av embetsmenn fra de fire skandinaviske landene og lagt fram for Nordisk Råd i 1957 og 1959. Forslag til en nordisk investeringsbank og en felles organisasjon for stålindustrien i de fire landene utgjorde integrerende deler av denne planen.

Et nordisk fellesmarked som kanskje senere kunne ha utviklet seg til en økonomisk union, kunne ha vært en betydelig økonomisk stimulans for de små, voksende og økonomisk framgangsrike økonomier. Men motstanden meldte seg og vokste i styrke også her i Norge. Drøftingene i Nordisk Råd kom til å dreie seg om hvorvidt Danmark, Norge og Sverige i tillegg til å slutte seg til et europeisk frihandelsområde også skulle danne et nordisk fellesmarked, som Finland kunne samarbeide med. De danske og svenske utsendingene hevdet at et europeisk frihandelsområde burde påskynde arbeidet for den nordiske tollunionen. Utsendingene fra Det norske Arbeiderparti stod på samme standpunkt. Men representantene for de borgerlige partiene i Norge hevdet at et nordisk fellesmarked bare ville bli til skade. Etableringen av EFTA ville jo føre til at tollhindringene mellom de nordiske land falt bort, og da trengtes ikke noe eget nordisk fellesmarked, hevdet de.

Arbeiderpartiet var programforpliktet i favør av det nordiske fellesmarked. Blant de energiske forkjemperne for det var Erik Brofoss, som sa: "Min oppfatning er at Norge og de nordiske land må delta i et europeisk frihandelsområde, men de bør gjøre det som en gruppe organisert i form av en nordisk tollunion."

Allikevel nådde han ikke fram med sitt syn. Einar Gerhardsen fant ikke å kunne binde regjeringen. Her virket det vel også med at planen møtte så sterk motstand i industri- og forretningskretser

i Norge. De understreket sterkt at de viktigste markedsmulighetene var utenfor Norden, nemlig i Storbritannia, CEE og USA. Noen fryktet vel også at det i et slikt fellesmarked ville bli en - etter deres syn - for omfattende planøkonomi.

Hvordan nå dette måtte være, så fant den norske regjering det til slutt verken riktig eller mulig å presse dette tiltaket igjennom i Stortinget ved hjelp av et lite flertall mot en samlet opposisjon av de andre politiske partier og motstand fra næringslivet. I enkelte industribransjer, bl.a. i tekstilindustrien, var det likevel ledende industrifolk som var tilhengere av et nordisk fellesmarked. Men de gav uttrykk for sitt syn på et for sent tidspunkt til at de kunne påvirke utviklingen.

I et fjernsynsintervju i 1965 gav Haakon Lie uttrykk for at Arbeiderpartiregjeringens standpunkt i denne saken hadde vært en stor tabbe.

Etter at Paris-forhandlingene om et europeisk frihandelsområde hadde brutt sammen i slutten av 1958, var EFTA underveis. Et nordisk fellesmarked kunne nok teoretisk vært forenelig med medlemskap i et europeisk frihandelsområde. Men i praktisk politikk var det vanskelig å gjennomføre begge disse markedspanene samtidig.

De skandinaviske landene gav opp sine egne planer og gikk inn i EFTA. Det nordiske fellesmarked ble faktisk en realitet innenfor EFTA i større grad enn dets ivrigste tilhengere noensinne kunne håpe på.

De nordiske forhandlingene var en meget interessant og stimulerende arbeidsoppgave som jeg hadde stor glede av og stilte meg positivt til. Men samtidig var det klart nok også betenkelige sider ved planen. Den ville kreve en så omfattende samordning av den økonomiske politikken med de andre deltakerlandene at det kunne skape problemer for Norge i gjenoppbyggingsperioden. Det kunne svekke tempoet i utbyggingen av næringslivet.

En analyse i 1955 viste at 4/5 av Norges utførsel til Sverige og Danmark allerede var tollfri. Av importen utenom skip ble derimot 2/3 fortollet. Disse tallene tydet på store omstillingsproblemer for Norge.

Under en tollunion ville Norge måtte legge toll overfor andre land utenom Skandinavia på en rekke varer som den gang ble innført tollfritt. Særlig viktige var produkter fra jern- og stålindustrien.

En geografisk begrenset tollunion hadde i det hele også lite heldige konsekvenser ut fra hensynet til den internasjonale arbeidsdeling. Tollunionen mellom Be-Ne-Lux-landene hadde f.eks. ført til at det nederlandske smøret fortrenget det danske på det belgiske markedet til tross for at det danske var mer konkurransedyktig på like vilkår.

Men utbyggingen av Norges industri krevde en omstilling konsentrert om visse felter, ofte avhengig av tilgang til et stabilere og større marked enn det norske. Gjennom samarbeid med de andre nordiske landene og tilgang til et nordisk fellesmarked kunne vi oppnå vesentlige fordeler.

I flere foredrag og artikler pekte jeg på at de store fordelene en nordisk tollunion kunne føre med seg, langt på vei ville oppveie vanskene.

Resultatet av de mange forhandlingene ble altså at EFTA åpnet veien også til Norden.

EFTA stilte de handlingspolitiske problemene inn i sin fulle økonomisk-politiske sammenheng. Jeg fikk selv et meget interessant oppdrag da jeg ble valgt til formann for EFTA's Economic Committee og fungerte i dette vervet fra 1967 til 1971. Her ble det grundige drøftinger av hvilken utforming den økonomiske politikken i deltakerlandene burde gis for at en friere handelspolitikk også ville stimulere til økonomisk vekst.

På bakgrunn av min aktivitet i det nordiske økonomiske samarbeidet var det naturlig for meg å ta imot innbydelsen til å virke med i lærerkollegiet ved Nordisk Journalistkursus i Århus i Danmark. Dette oppdraget tok mye tid fra 1960 og langt inn i 1960-åra.

Mitt fagområde var naturligvis sosialøkonomien. Jeg holdt en rekke forelesninger i Århus om de nordiske lands økonomiske stilling, aktuelle markedsproblemer osv. Sentralt i arbeidet stod forslag til oppgaver om aktuelle økonomiske problemer i Norden, gjerne på 20 eller 25 områder. Litteraturlister ble også stilt opp. Besvarelsene ble gjennomgått og livlig drøftet. De utpekte opponentene møtte godt forberedt til diskusjonene. Undervisningen la for mitt vedkommende beslag på 15 timer hvert år.

Deltakerne i disse pressekursene hadde jevnt over gode forutsetninger og sterk interesse for aktuelle økonomiske problemer. Og de fleste oppgavebesvarelsene var innholdsrike og velformete. Samspillet mellom kursdeltakerne var godt. Og den gjensidige påvirkning mellom representantene fra de ulike nordiske land var positiv og nyttig. Her spilte det jo stor rolle at det var pressefolk som deltok i disse kursene. Tallet på kursdeltakere var gjerne omkring 15 fra de nordiske landene til sammen.

Kursene ble altså holdt i Århus, der Danmarks Journalisthøyskole hadde oppbygget en organisasjon. Styret for Nordisk Journalistkursus hevdet i sine kursplaner at dette var den høyeste egentlige journalistutdannelse som fantes i Skandinavia. Den gav kursdeltakerne bedre bakgrunn og lettet deres karriere.

Ved åpningen av det 10. Nordiske Journalistkursus i 1967 ble det en jubileumshøytid. Stats- og utenriksminister Jens Otto Krag holdt jubileumstalen. Blant de innbudte til jubiléet var også fhv. statsminister Einar Gerhardsen. Han gav en orientering bl.a. om sine erfaringer fra forhandlingene om et Nordisk Forsvarsforbund og forholdet til Atlanterhavspakten.

Etter å ha medvirket som foreleser og lærer også ved det følgende års kurs takket jeg for meg og bad om avløsning. Århus by tok seg mye av Nordisk Journalistkursus og viste stor velvilje overfor kursistene. Det var da også et hyggelig miljø å oppholde seg i. Og danskene er vennlige overfor besøkende.

I styret for EPU

Av de tallrike internasjonale oppgaver jeg har hatt, var vervet som styremedlem i Den europeiske betalingsunion EPU det aller mest inspirerende og tilfredsstillende. EPU ble opprettet i 1950 som et organ for OEEC. Et hovedmål var gjennomføring av alminnelig konvertibilitet for de viktigste europeiske valutaene. Det skjedde i 1958, da EPU ble avløst av EMA - European Monetary Authority. Jeg var medlem av styret i til sammen 5 av de 8 årene EPU var i virksomhet, og var senere med i styret for EMA.

En kan uten overdrivelse si at EPU representerer det mest effektive organ for mellomfolkelig økonomisk samarbeid som etterkrigstidens historie overhodet har sett. Inntil da hadde bilateralismen bundet varebyttet mellom landene på tosidig grunnlag. I 1949 kom de første frilistebestemmelsene i OEEC, og året etter trådte EPU i virksomhet. Begge tiltakene var knyttet til den amerikanske hjelpen til Europa. Men de representerte et europeisk initiativ, og det skulle vise seg at den økonomiske politikken de gikk inn for, vokste i styrke etter som årene gikk.

Etter 5 år var EPU sentrum i et handels- og betalingssystem som dekket omkring 2/3 av verdenshandelen.

Alt på den tid var omkring 83% av den inter-europeiske handelen liberalisert. Volumet av handelen var økt til nesten 70% over førkrigsnivået og vel 125% over 1948-nivået.

Den amerikanske hjelpen medvirket til å lette de betalingsproblemene som friere handel mellom de europeiske landene førte med seg i starten. Etter hvert ble de gjensidige kredittene som var et sentralt ledd i EPU systemet, stadig viktigere. De enkelte lands kvoter ble sterkt utnyttet eller endog overskredet enten på kreditor- eller debitorsiden. Bare fire land på debitorsiden holdt seg rommelig innen kvoten, og Norge var et av dem.

Det store problemet som møtte EPU, og som også preget våre styremøter, var samordningen av den økonomiske politikken mellom deltakerlandene. Noe "verdensnasjonalbudsjett" var ikke et politisk realistisk instrument. De handelspolitiske og valutapolitiske bindinger som frilistingen, EPU osv. representerte, var framfor alt basert på det generelle arbeidsdelingsargumentet, som kom til uttrykk i form av ikke-diskriminerings-, likebehandlings- og konvertibilitetsprinsippet.

Men visse grunnleggende vilkår må være oppfylt for at det klassiske arbeidsdelingsargumentet skal kunne tillegges gyldighet. Det viktigste av dem er at det føres en politikk med sikte på full sysselsetting. For hvis det rår arbeidsløshet av betydning, kan kvantitative restriksjoner føre til økt produksjon og nasjonalinntekt.

En annen viktig forutsetning er at det foreligger muligheter for kapitalbevegelser mellom landene. Ellers kan kvantitative restriksjoner framstå som et middel til å øke investerings- og spareraten.

Alle deltakerlandene i OECD var med i EPU. De enkelte lands tosidige overskott og underskott

ble avregnet mot hverandre av den internasjonale betalingsbanken BIS i Basel. Underskott og overskott ble gjort opp dels ved kreditt, dels ved gulloverføringer.

Da EPU ble opprettet, representerte den altså et regionalt system. Men den beveget seg etter hvert i retning av alminnelig konvertibilitet. På grunn av den regionale begrensning hevdet professor Wilhelm Keilhau i sin bok "Den norske pengehistorie" i 1952 at "Historisk bedømt må det betraktes som noe av en tragedie at det ble nødvendig å opprette betalingsunionen". I et foredrag jeg holdt på den tid, mente jeg å kunne påvise at hans konklusjon tydeligvis ikke var basert på noen særlig inngående historiske studier i saken. Jeg viste manuskriptet til Brofoss, som forsynte denne uttalelsen med påskriften: "Bravo! EB" i margin.

Det grunnleggende problemet for EPU og mellomfolkelig handels- og betalingspolitikk i det hele gjaldt altså samordningen av den økonomiske politikken. Hvis alle land av betydning i verdensøkonomien førte en politikk med sikte på full sysselsetting og økende produksjon og levestandard i samsvar med internasjonale avtaler herom, da ville en omfattende frigjøring av handelen og betalingene mellom landene være et stort gode. En slik frigjøring ville da muliggjøre en vidtgående arbeidsdeling mellom landene og dermed igjen bidra til enda raskere vekst i produksjon og levestandard. En slik omfattende samordning av den økonomiske politikken og frigjøring av handelen kunne så etter hvert muliggjøre gjennomføring av alminnelig konvertibilitet og dermed av EPU's store mål.

Hvis ikke alle de viktigste deltakerlandene førte en økonomisk politikk med sikte på full sysselsetting og god økonomisk vekst, ville derimot frigjøring av handelen kunne føre til spredning av deflasjon fra land til land. Og alminnelig konvertibilitet med dollarområdet ville i så fall kunne virke som et kraftig kontraksjonsmiddel som igjen ville kunne sette den politiske stabilitet i fare.

Disse store og grunnleggende økonomiske problemstillingene kom til å prege våre hyppige og lange ordskifter i styret for EPU. Behandlingen var meget inngående, og drøftingene foregikk med stor åpenhet, men også i en vennlig atmosfære. Møtene ble holdt i OECD's hovedkvarter i Chateau de la Muette i Paris.

En av dem som gjorde seg særlig sterkt gjeldende var den belgiske sosialøkonomen, baron Hubert Ansiaux. Han var direktør i den belgiske nasjonalbank, ble visesentralbanksjef i 1954 og sentralbanksjef i 1957. Han var formann i OEEC's betalingskomité og medlem av styret for EPU fra starten av i 1950. Samme år fikk han forresten St. Olav. Både gjennom sine verv og fordi han som belgier representerte en meget sterk valuta - lik stål og nesten lik dollar - ble han en framtredd talsmann for en ortodoks økonomisk politikk med ensidig vekt på de *generelle* finanspolitiske og framfor alt pengepolitiske virkemidlers effektivitet.

Belgia var det største overskottslandet i EPU. Det skyldtes mye en deflasjonistisk økonomisk politikk med høy arbeidsløshet.

De belgiske kravene gikk ut på en definitiv ordning av betalingene mellom EPU-landene på basis av en skala hvoretter 100% gullbetaling skulle inntre for de sterke kreditorlandene som kom ut over kvotegrensen. Jeg hadde en samtale om dette spørsmålet med den britiske delegasjonsleder Ellis-Rees i september 1951. Han opplyste at den britiske regjering fant at denne saken måtte ses i forbindelse med hele spørsmålet om den økonomiske fordeling av forsvarsbyrdene, som på denne tiden var til behandling i NATO. Britene ville ikke gå med på noen ordning som ville prejudisere dette spørsmålet eller spørsmålet om de alminnelige retningslinjene for behandling av ekstreme kreditorer i EPU.

Jeg spurte Ellis-Rees om det ikke var så at Storbritannia i likhet med Norge hadde meget sterke handelspolitiske interesser i forholdet til Belgia på grunn av store leveranser av jern og stål derfra. Ellis-Rees bekreftet at dette var tilfellet. Han hevdet at den belgiske regjerings taktikk gikk ut på å

søke å utnytte til det ytterste Belgias sterke handelspolitiske stilling også når det gjaldt den endelige utforming av EPU-reglene. Men samtidig ville ikke Belgia kunne tåle den politiske belastningen ved å forlate EPU. Også de andre landene, som ikke delte Belgias syn, skulle derfor ha gode kort på hånden når det gjaldt å stå imot de belgiske kravene, hevdet han.

Belgia fikk råd i årsrapporten fra OEEC om å føre en økonomisk ekspansjonspolitikk med sikte på å øke investeringene og redusere arbeidsløsheten. Og disse synsmåtene kom også sterkt fram i ordskiftene i EPU-styret. Jeg deltok også selv aktivt i drøftingene i styret. Jeg kjente Ansiaux godt fra andre internasjonale møter og kontakter ellers, og vi ble etter hvert gode venner. Men vi klarte jo ikke å påvirke hverandres oppfatninger. Det samme gjaldt stort sett de andre styremedlemmene.

Brofoss var meget interessert i mine rapporter fra styremøtene i EPU. Blant hans gode råd var at vi burde appellere til nederlenderne om å innskrenke produksjonen av tulipaner. I stedet burde de dyrke mer hvete og dermed spare dollar for seg selv og de andre europeiske landene.

Drøftingene i styret for EPU var altså meget grundige, åpne og oppriktige. Og de var langvarige. Ofte fortsatte de til over midnatt. Og i Chateau de la Muette hørte vi derfor ofte kirkeklokkene i Paris ringe ved midnatt. Det kunne skape en pause i ordskiftet. Jeg husker at Ansiaux ved et slikt høve brøt tausheten med følgende ord: "L'heure du minuit c'est l'heure du crime!"

Utredninger for Nobels fredspris

I 1946 ringte formannen i Det Norske Stortings Nobelkomité, Gunnar Jahn, til meg og bad meg bli konsulent for komitéen. Professor Wilhelm Keilhau hadde fratrudd dette vervet i 1940. Den første kandidat til Nobels fredspris som jeg i så fall ville få i oppdrag å utarbeide redegjøring om, var den tidligere amerikanske president Herbert C. Hoover.

Jeg takket ja til denne anmodningen. Oppdraget var stimulerende, men også krevende. Nobelkomitéen stilte nemlig krav om ganske grundige nærmere redegjørelser for de kandidatene som ble utpekt med sikte på dette. Komitéen hadde 3 konsulenter, men også direktøren behandlet gjerne en kandidat. De utarbeidete redegjørelsene ble hvert år samlet og trykt.

Nobelprisene ble grunnlagt av Alfred Nobel gjennom hans testamente av 1895. Hans store formue gikk til et fond hvis renteavkastning tildeles som prisbelønning til dem som i det forløpne år har gjort menneskeheten den største nytte. Prisene deles i 5 like store deler, som hvert år tildeles for innsats i 1) fysikk, 2) kjemi, 3) fysiologi eller medisin, 4) litteratur i idealistisk retning og 5) til den "som har virket mest eller best for brorskap mellom folkene og avskaffelse eller forminskelse av stående hærer og istandbringelse og utbredelse av fredskongresser". Svenske institusjoner utdeler prisene av kategori 1)-4). Fredsprisen utdeles av en komité valgt av Norges Storting.

Forslag om tildeling av fredsprisen kan framsettes av nåværende og tidligere medlemmer av Nobelkomitéen, medlemmer av de forskjellige staters nasjonalforsamlinger og regjeringer, av voldgiftsdomstolen i Haag, internasjonale domstoler, professorer i stats- og rettsvesen, historie og filosofi.

Fjerdeparten av den årsinntekten som stilles til rådighet for Det Norske Stortings Nobelkomité, går til administrasjon og drift av Nobelinstituttet i Oslo. De tre konsulentene utpekes blant kyndige i henholdsvis folkerett, politisk historie og sosialøkonomi. Biblioteket hadde i 1986 ca. 116.000 bind. Det blir holdt kurser i internasjonale problemer for lærere.

Nobelinstituttets bibliotek er meget stort og av fremragende kvalitet. For mange kandidater til fredsprisen kan en her finne meget fyldig og godt bakgrunnsmateriale når konsulentene skal utarbeide sine årlige redegjørelser. Men jeg husker at det interessante og krevende arbeidet også gikk hardt ut over mange sommerkvelder.

Jeg var konsulent fra 1946 til 1958. Den første oppgaven var altså den tidligere amerikanske president Herbert C. Hoover. Han gjorde på mange måter en imponerende innsats for nedrustning og avspenning.

Under den første verdenskrig ble han kjent internasjonalt som lederen av den belgiske hjelpekommisjon - "Commission for Relief in Belgium" og gjorde en stor innsats for å lindre nøden i de krigsherjete land også etter krigen. Og han tok opp arbeidet på nytt etter den andre verdenskrigen.

Som handelsminister og senere som president arbeidet han aktivt for å få gjennomført internasjonalt godtatt immunitet for matvareskip i krigstid.

Han gikk sterkt inn for at USA ikke skulle ta i bruk makt for å ordne stridsspørsmål mellom andre land under noen omstendigheter. Han gikk inn for å nekte å anerkjenne erobringer og regjeringer som USA stod i motsetningsforhold til. Etter at Japan hadde invadert Kina i 1931, gikk han imot at USA skulle anerkjenne noen situasjon eller avtale som var brakt istand med midler som stod i strid med Kellogg-paktens forpliktelser. Han ville ikke anerkjenne Sovjetsamveldet, som han kalte for et "morderisk bolsjevikisk tyranni".

I slutten av sin presidentperiode gikk Hoover inn for å få Kongressen til å gi presidenten fullmakt til å begrense eller forby salg av våpen produsert i Amerika til utlandet. Forslaget ble ikke vedtatt, men Hoover fortsatte å arbeide for det. Etter utbruddet av den annen verdenskrig foreslo han at bare forsvarsvåpen skulle kunne selges til utlandet.

Hans arbeid for internasjonale avtaler om begrensning både av sjømilitære og landmilitære rustninger stod sentralt i hans utenrikspolitiske innsats.

Av de tretten kandidatene til Nobels fredspris som jeg skrev redegjørelser om i min konsulenttid, nådde tre opp til faktisk å motta Nobelprisen. De tre var Venneses Samfunn (Kvekerne) i 1947, Lord John Boyd Orr of Brechin i 1949 og George C. Marshall, som jeg skrev utredning om i 1950 og som fikk Nobelprisen i 1953.

Venneses Samfunn (Kvekerne) er en religiøs bevegelse av sterkt pasifistisk og humanistisk karakter. Dens historie strekker seg over 300 år tilbake i tiden. Den er fortrinnsvis representert i Storbritannia og USA, men mindre grupper arbeider i en lang rekke andre land, også i Norge. Kvekerne har ikke noen fast utformete dogmer, men likevel en meget vidtrekkende innflytelse.

Et av de mest karakteristiske trekk ved Venneses Samfunn er bevegelsens avvisende holdning overfor militærtjeneste overhodet. Et annet er det omfattende mellomfolkelige humanitære hjelpearbeid som kvekerne har utført. Kvekerne har også spilt en viktig rolle i tallrike andre freds- og internasjonale hjelpeorganisasjoners virksomhet.

Kvekerne kjemper mot slaveriet, for humanisering av straffelovgivningen og fengselsstellet og bedring av de sinnsykes kår.

Under den første verdenskrigen protesterte kvekerne skarpt mot vernepliktbestemmelsene. Organisasjonene drev et omfattende internasjonalt hjelpearbeid under og etter både den første og den annen verdenskrig. Ikke minst viktig har den store virksomheten i Tyskland etter den annen verdenskrig vært. Særlig la den hjelpevirksomheten Venneses Samfunn drev, vekt på å skaffe måltider til barn, gamle, syke, hjemvendte krigsfanger osv. Også i Frankrike, Østerrike, Italia, Hellas, Nederland, Polen og Palestina foregikk et omfattende hjelpearbeid i etterkrigsårene.

I Norge tok de temmelig fåtallige kvekerne del i protestene mot flere av quislingenes tiltak under krigen, særlig behandlingen av jødene og den tvungne ungdomstjenesten.

Venneses Samfunn fikk altså Nobels Fredspris. Det var en meget tilfredsstillende og stimulerende opplevelse å ha utarbeidet den redegjørelsen som lå til grunn for Nobelkomitéens vedtak.

Gunnar Jahn var formann i Nobelkomitéen fra 1941 til 1966 etter å ha vært medlem siden 1937. Han lot til å stortrives med dette oppdraget og holdt utmerkede taler ved Nobelprisutdelingene.

En samling av disse talene med tittelen "For rettferd og fred" ble utgitt på Aschehougs forlag i 1972 med bidrag fra Nobelkomitéen. I et forord til denne boka skrev Aase Lionæs bl.a.: "Ved praktisk talt alle utdelingene av fredsprisen i årene 1945-1964 holdt Jahn talen for prisvinnerne. Hans karakteristikk av de personer og institusjoner som ble hedret på denne måten, gir et fengslende bilde av prisvinnernes arbeid på ulike felter for å virkeliggjøre tanken om "folkeforbrødring" slik

den ble uttrykt i Alfred Nobels testamente. Men først og fremst gir talene et levende bilde av Gunnar Jahns rike personlighet, hans frisinn og hans sans for rettferd. Nobelkomiteén har ved å yte bidrag til utgivelsen av talene villet hylle minnet om sin mangeårige formann.”

I talen for kvekerne i 1947 sa Jahn bl.a.: ”Kvekerne har vist oss at det lar seg gjøre å realisere i handling det som ligger dypt i mange menneskers sinn: Medfølelse med andre, ønsket om å hjelpe andre, dette rike uttrykk for samkjensle menneskene imellom uansett nasjonalitet eller rase, følelser som omsatt i gjerning må danne grunnlaget for en varig fred. Derfor er de idag verdige til å ta imot Nobels fredspris.”

Prisutdelingen foregår hvert år den 10. desember, som var testators dødsdag. Den meget høytidelige prisutdelingen skjer i Universitetets Aula om formiddagen. Diplom og gullmedalje blir overrakt prisvinneren. Ofte er Kongen til stede og kaster glans over prisutdelingen. Om kvelden holdes så den praktfulle Nobelmiddagen. Prisvinnerne holder foredrag på et senere tidspunkt om sitt prisbelønte arbeid.

Jeg var så heldig at det bare gikk 2 år før jeg på nytt fikk i oppdrag å utarbeide redegjøring om en kandidat som vant fredsprisen. Det var Lord Boyd Orr of Brechin i 1949.

Lord John Boyd Orr gjorde en stor innsats både nasjonalt og internasjonalt for å løse de problemene som henger sammen med kosthold, helse og jordbruk. I 1945 ble han valgt til den første generaldirektør i De Forente Nasjoners Ernærings- og jordbruksorganisasjon - FAO. Hans undersøkelser viste at store deler av befolkningen selv i et land som Storbritannia levde på et kvantitativt og kvalitativt utilfredsstillende kosthold sett i forhold til den moderne ernæringsfysiologiske forskningskrav. Han hevdet at dette i stor utstrekning hang sammen med inntektsforholdene og med den måten produksjon og omsetning av jordbruksvarer foregikk på. Derfor måtte det utformes en kostholdspolitikk både på det nasjonale og internasjonale plan som kunne hjelpe til med å skaffe befolkningen et tilfredsstillende kosthold. Dette arbeidet førte ham inn i FAO.

Den andre verdenskrigen ble det definitive gjennombruddet for de ideene Boyd Orr hadde kjempet for i britisk kostholdspolitikk. Tilførselsforholdene for importerte matvarer ble sterkt forverret. Men en virkelig rasjonell kostholdspolitikk bygd på vitenskapelig grunnlag og omfattende alle lag av folket ble satt ut i livet. Og resultatene av denne politikken var oppsiktsvekkende gode.

Boyd Orr så hele tiden sin virksomhet i en videre sammenheng. Han så arbeidet med å bedre de tilbakeleggende befolkningsgruppers kosthold og levestandard i det hele i alle land som et viktig ledd i arbeidet for mellomfolkelig avspenning og samarbeid og dermed et sentralt bidrag til verdensfreden. Hans innsats i det direkte fredsarbeidet gav også uttrykk for dette synet.

I 1945 ble Boyd Orr president i National Peace Council, det britiske nasjonale fredsrådet. Dette rådet samordnet vel 50 britiske fredsorganisasjoners virksomhet. Disse organisasjonene støttet forslaget om tildeling av Nobelprisen til ham. Han ble også valgt som den første president i den nye World Union of Peace Organisations. Den knytter sammen alle de viktigste fredsorganisasjonene i verden.

Boyd Orr så alltid arbeidet med de mellomfolkelige kostholds- og jordbruksproblemer som del av en konstruktiv politikk med sikte på å fremme fredens og humanitetens sak. Han utviklet denne tanken i en lang rekke foredrag i fredsorganisasjoner verden over og i en strøm av artikler og brosjyrer.

Han framholdt at nasjonene måtte bygge freden på løpende samarbeid om positive tiltak til gjensidig fordel. En slik politikk krevde økonomisk ekspansjon og tiltak for utvikling av jordbruk og industri. Nok mat for alle, ekspanderende markeder og full sysselsetting måtte godtas hvis vår sivilisasjon skulle overleve.

Naturlig nok appellerte Lord Boyd Orr's livsinnsats sterkt til Det Norske Stortings Nobelkomité og ikke minst til formannen Gunnar Jahn. Jahn holdt da også en staselig tale for Boyd Orr ved prisutdelingen.

Og så til den tredje av de fredsprisvinnerne som jeg hadde gleden av å utarbeide redegjørelser om. Det var George C. Marshall. Han fikk Nobels Fredspris i 1953. Men jeg skrev utredningen i 1950, som var det året forslaget ble satt fram. Naturlig nok var forslagsstilleren professor dr. Wilhelm Keilhau.

I forslaget het det bl.a. om Marshall: "Han er den første som har forstått å planlegge en verdenshistorisk økonomisk aksjon for freden, og han evnet å få sin plan satt om i storstilt handling. Marshall-hjelpen har hindret at etterkrignøden i Vest-Europa har utløst krigerske forviklinger; hans innsats kan måles ikke bare etter dens høye idealisme, men også etter dens praktiske resultater."

Marshall-planens store økonomiske og politiske betydning er åpenbar, ikke minst for oss sosialøkonomer. Derfor var det et velkomment oppdrag å skulle utarbeide redegjørelsen om planens far. Og av de tretten redegjørelsene jeg skrev i min tid som konsulent, var denne naturlig nok den lengste.

Høsten 1945 utnevnte president Truman daværende general Marshall som sin særutsending i Kina med personlig rang av ambassadør. Der arbeidet han for å bringe partene i borgerkrigen sammen. Han fikk dannet en våpenstillandskomité med seg selv som formann og representanter for de krigførende parter: Kuomintang og kommunistene. I januar 1946 gikk begge partene med på våpenstillstand. Men situasjonen ble på nytt forverret. Marshall fortsatte energisk arbeidet med å finne en kompromissløsning. I januar 1947 ble Marshalls misjon i Kina brakt til avslutning. Han rettet skarp kritikk mot begge sider for den fortsatte borgerkrig i landet.

Samme måned ble han utnevnt til utenriksminister og avsluttet meklingsarbeidet i Kina. Blant de store hovedproblemene også for USA var krisen i Vest-Europas økonomi, som var skjerpet som følge av krigen, og de tilbaketragende lands krav om selvstyre og støtte til økonomisk utvikling. President Truman gikk inn for å understøtte frie folk som satte seg imot forsøk på undertrykkelse fra væpnede minoriteter eller gjennom press utenfra. Denne politikken fikk navnet Trumandoktrinen. Boyd Orr [les: Marshall (red. anm.)] arbeidet energisk for den. Økonomisk støtte til Hellas og Tyrkia tok også sikte på motstand mot Sovjetsamveldets ekspansjon.

Det ble Marshall-planen som kom til å stille de konstruktive økonomiske oppgavene i forgrunnen. Europa var inne i en dyptgående økonomisk krise de første etterkrigsårene. Industriproduksjonen i de fleste land var lavere i 1947 enn før krigen. Norge hadde den beste utvikling, idet industriproduksjonen i 1. kvartal 1947 var 113% av 1938. Det samlede betalingsunderskottet for alle de europeiske landene i forhold til de oversjøiske landene utgjorde i 1947 7 1/2 milliarder dollar. Den amerikanske kongressen bevilget i 1947 350 millioner dollar til hjelp for land med "vennligninnete" regjeringer. Den kritiske økonomiske utviklingen skapte også indrepolitiske spenningsforhold i flere europeiske land, spesielt i Frankrike og Italia.

I juni 1947 holdt Marshall sin historiske tale ved universitetet i Harvard. Her understreket han det store omfanget av krigsødeleggelsene i Europa. Men kanskje enda viktigere var forstyrrelsene i hele den europeiske økonomi, handelsforbindelser og valutaforhold, bank- og pengesystemet osv., ikke minst som følge av nazistyrrets aktivitet i Tyskland og okkuperte land. Hele den forretningsmessige struktur i Europa hadde lidt fullstendig sammenbrudd under krigen. Europas behov i de nærmeste tre eller fire årene framover for matvarer og andre viktige produkter utenfra - først og fremst fra Amerika - var så meget større enn Europas evne til betale at det trengtes betydelig hjelp for å hindre økonomiske, sosiale og politiske ulykker.

Og her mente Marshall det var rimelig at USA skulle gjøre hva landet evnet for å hjelpe til med

å gjenreise et normalt økonomisk liv i verden. Uten dette kunne det ikke bli noen politisk stabilitet eller sikkerhet for fred. Men det var europeernes egen sak å føre en økonomisk politikk med sikte på å bringe Europa økonomisk på fote igjen. USA kunne gi vennlige råd når programmet ble utformet og senere støtte når det skulle gjennomføres.

Marshalls tale vakte sterk gjenklang i Europa. I USA var holdningen sympatisk, men også avventende. Det ble et brudd mellom de vesteuropeiske og de østeuropeiske landene om denne saken. De 16 vest-europeiske landene - de såkalte Marshall-landene - nedsatte en Committee of European Economic Cooperation, som utarbeidet en stor rapport til utenriksminister Marshall. Rapporten gikk inn for en økonomisk vekstpolitikk, indre finansiell stabilitet, utvikling av det økonomiske samarbeidet mellom deltakerlandene, økt utførsel til USA osv. Til gjennomføring av tiltakene skulle det opprettes en permanent europeisk organisasjon for samarbeidet mellom deltakerlandene. Dermed hadde de europeiske landene gitt sitt svar på oppfordringen i Marshalls tale i Harvard.

Den 19. desember 1947 forelå så Marshall for Kongressen forslag til europeisk gjenoppbyggingsprogram - ERP - som var utarbeidet av State Department. Det ble foreslått at Kongressen skulle godkjenne en bevilgning på 17 milliarder dollar for en 4-årsperiode, herav 6,8 milliarder for en periode på 15 måneder fra 1. april 1948. Støtten skulle gis dels som lån, dels som gave. Det skulle inngås tosidige avtaler mellom USA og hvert av de europeiske deltakerlandene. Marshall mente at slik økonomisk støtte fra USA var nødvendig for at Vest-Europa skulle nå politisk stabilitet på demokratisk grunnlag, noe som også var av sterk interesse for De forente stater selv.

Sakens behandling i Kongressen ble meget omfattende, og meningene var delte. Men 20. juni godtok Kongressen bevilgning av 4 milliarder dollar til bruk over en 12 måneders periode. Dessuten kunne det nyttes 1 milliard dollar i form av lån. Marshall-planen var dermed blitt en realitet.

Og den skulle få meget stor innflytelse på den økonomiske og politiske utviklingen i Europa. Kort etter ble de 16 deltakerlandene i CEEC enige om å opprette en organisasjon for europeisk økonomisk samarbeid - OEEC - med sete i Paris.

Dermed var grunnlaget lagt for gjenoppbygging, utvikling og samarbeid i Europa. I oktober 1948 kunne OEEC oversende Washington et enstemmig forslag til fordeling av Marshall-midlene for det første året. Og pengene ble også fordelt i samsvar med denne innstillingen. De enkelte landene utarbeidet langtidspaner for utviklingen av sitt økonomiske liv i den 4-årsperioden Marshall-hjelpen skulle vare. Produksjonsmessig ble framgangen i Vest-Europa meget sterk. I 1949 var industriproduksjonen 10% høyere enn i 1938 om en inkluderer Tyskland og 25% høyere eksklusive Tyskland. Marshall gjorde også en stor innsats for å få brakt Vest-Tyskland økonomisk på fote, slik at det kunne gjøre sin del av det felles europeiske gjenreisingsarbeidet. I Norge var veksten i løpet av denne perioden 38%.

Marshall-planen og det økonomiske samarbeidet mellom OEEC-landene førte til meget store resultater. Fram til 1952 kostet planen USA ca. 12 milliarder dollar. Norge fikk ca. 3 milliarder dollar, medregnet indirekte hjelp.

Det er Marshalls store fortjeneste at de botemidlene han brakte i forslag, tok fatt i de grunnleggende problemene med sikte på å løse dem på lang sikt. Marshalls initiativ betegner et vendepunkt i etterkrigstidens historie. Han så det slik at det grunnleggende problem for å oppnå en verdensordning som er basert på lov og viet til fred og framskritt, er en alminnelig forbedring av den materielle og sosiale velferd for jordens folk. Han gjorde også en stor innsats for å styrke samarbeidet med landene i Sør-Amerika og i Asia. På det handelspolitiske området støttet han aktivt GATT-avtalen og Havana-charteret.

I januar 1949 trakk Marshall seg tilbake som utenriksminister av helsehensyn. Han var da 68 år gammel.

Han gjorde en innsats av avgjørende betydning for verdens velferd og vekst og fred. Han fortjente i aller høyeste grad å bli tildelt Nobels fredspris.

Økonomiske oversikter i NRK

Jeg tiltrådte altså i ekspedisjonssjefstillingen i Handelsdepartementet i 1948. Kort tid etter fikk jeg en overraskende og interessant henvendelse.

Kringkastingssjef Kaare Fostervoll, som også nettopp hadde tiltrådt sin stilling, ringte nemlig og bad meg holde regelmessige økonomiske oversikter i NRK. Dette vervet skulle jeg dele med professor Erling Petersen. Han hadde lenge vært fast økonomisk kronikør. Tanken var altså nå at vi to skulle dele dette vervet sammen. Erling Petersen og jeg skulle holde annenhver økonomisk oversikt av varighet et kvarter.

Dette var naturligvis en på mange måter stimulerende oppgave. Men den var også meget krevende. Det gjaldt ikke minst på et tidspunkt da jeg nylig hadde forlatt statssekretærstillingen i Sosialdepartementet. Mitt arbeidsfelt der var naturlig konsentrert om sosialpolitikken, og det skulle en viss tid og innsats til for å omstille til de nye oppgavene i Handelsdepartementet som ekspedisjonssjef i Avdelingen for varebytte med utlandet.

Jeg takket Fostervoll godt for tilbudet. Men jeg følte at jeg måtte svare nei takk nettopp på grunn av de store omstillingsoppgavene i den nye hovedstillingen jeg hadde gått over til. Men så: dagen etter kom Erik Brofoss inn til meg og sa sterkt engasjert omtrent følgende: ”Hva er det jeg hører? Du har svart nei takk til å holde økonomiske oversikter i Kringkastingen. Du må revidere ditt standpunkt! For vi har snakket om dette i Regjeringen. Og vi var enige om at det var helt nødvendig å skaffe en motvekt mot det som Erling Petersen sprøyter ut gjennom sine økonomiske oversikter. Han er jo så ensidig at vi må prøve å skaffe en balanse. Og det kan du klare!”

Ja, det var en grei beskjed og på mange måter et inspirerende budskap. Etter å ha overveiet saken ringte jeg tilbake til kringkastingssjef Fostervoll. Det viste seg at han ikke hadde inngått noen annen avtale etter mitt avslag. Derfor svarte jeg ja takk.

Og Erling Petersen og jeg tok fatt på å ”balansere” hverandre i våre utsyn på den økonomiske utviklingen og politikken i Norge og utlandet. Ved nærmere ettertanke var det til en viss grad forståelig at regjeringen hadde funnet det umaken verd å drøfte dette spørsmålet. Saken var nemlig den at disse økonomiske utsynene hadde et overraskende stort og bredt antall lyttere og ofte ble brukt til opplæring om økonomiske spørsmål. Det ble holdt en oversikt hver uke, slik at vi begge måtte produsere en hver fjortende dag. Noen år senere ble det lagt om til en oversikt i NRK hver fjortende dag av tjue minutters varighet. Vi laget altså da et slikt utsyn hver fjerde uke hver av oss. Men vi samarbeidet også, og ved behov lånte vi hverandres manuskripter.

Oversiktene reflekterte altså den økonomiske utviklingen i denne etterkrigstiden i Norge og internasjonalt. Året etter at jeg hadde begynt, kom naturlig nok devalueringene av norske kroner og en rekke andre europeiske valutaer til å stå i første rekke blant kommentarene.

I en oversikt i slutten av september 1949 hevdet jeg innledningsvis at devalueringen trygt kunne sidestilles med gjennomføringen av Marshall-planen som de to viktigste hendingene i etterkrigstidens økonomiske historie. Og jeg pekte på at det ville ta meget lang tid før virkningene av det store sjokket som nedskrivningene framkalte, fullt ut hadde gjort seg gjeldende i verdensøkonomien.

Da Storbritannia skar ned dollarverdien av pund sterling med 30%, kunne ikke Norge la være å følge med. Vi hadde mer omfattende økonomiske forbindelser med sterling-området enn med noe annet valutaområde i verden. En rekke andre europeiske valutaer devaluerte også. Men hadde Norge kunnet være med å bestemme hvilken linje som skulle følges både for pundets og kronens vedkommende, ville en neppe fra norsk side ha gått inn for en nedskrivning, i hvert fall ikke av det store omfang den fikk.

En viktig grunn til det var naturligvis prisvirkningene av en så sterk nedskrivning av kronen overfor dollar og enkelte andre valutaer. I alt utgjorde prissubsidiene allerede før devalueringen tredjedparten av statsbudsjettet, og det ville være ytterst vanskelig å akseptere noen øking av denne posten.

Betalingsproblemene hadde et veldig omfang på denne tiden. De europeiske landenes utførsel av varer og tjenester til USA dekket bare fjerdedparten av deres import derfra. For Norges vedkommende var forholdet omkring to femtedeler. Og konjunkturedgangen i USA hadde skjerpet misforholdet. Disse forholdene gjorde naturligvis devalueringen desto sterkere påkrevd. Den ville stimulere eksporten og begrense importen. Men risikoen var også stor for negative virkninger på pris- og kostnadsnivået og konkurransevnen.

I Dagbladet fant jeg like etter disse kommentarer til den økonomiske oversikten i spalten "Hørt siden sist":

"Ekspedisjonssjef Knut Getz Wolds økonomiske oversikt om devalueringens følger var klar og grei nok. Vi må antagelig finne oss i redusert import, særlig av produksjonsmidler fra Amerika, og vi unngår neppe prisstigning. Vi fikk tydelig det inntrykk at vanskene langt fra er overvunnet, og skal vi eksportere til dollarlandene for samme beløp som før, må produksjonen opp her hjemme. Kringkastingen burde vel orientert oss noe tidligere om dette? Det tar seg ikke ut at institusjonen skal bli helt akterutseilt av avisene."

De vanskelige tiltakene med å overvinne virkningene av devalueringen preget flere av de følgende økonomiske oversiktene. Samtidig krevde frilistetilakene i OECD's regi globalkvoteordninger, GATT-avtalen om gjensidige tollnedsettelse osv. sine kommentarer.

Spørsmålet om en nordisk tollunion og andre former for økonomisk samarbeid mellom de nordiske landene vakte ny interesse i slutten av 1949, og etter anmodning av industriminister Lars Evenesen sendte jeg ham kopi av min oversikt i Kringkastingen om dette spørsmålet.

For de små nordiske industrilandene hadde det klart nok sine fordeler å bli med i et større marked uten innbyrdes tollgrenser. Det ville gi muligheter for mer effektiv og rasjonell produksjon på mange industriområder og dermed stimulere til økt økonomisk vekst. Men skadevirkningene ved omstillingen kunne også være store på mange områder og burde veies mot fordelene ved utvidet arbeidsdeling. Problemene ville ikke minst bli store for Norge med relativt høyere tollbeskyttelse, men konsentrert på færre vareslag enn de andre nordiske landene.

For å fremme gjenoppbyggingen etter krigen opprettholdt Norge på denne tiden et vesentlig høyere investeringsnivå enn de andre nordiske landene og søkte å begrense virkningene herav på forbruket. Om nå tollgrensene og mengdereguleringene mellom de nordiske landene falt bort, ville det føre til sterk oppgang i innførselen av forbruksvarer fra de andre nordiske landene. Det ville igjen

Bilde 4 Økonomisk kvarter i NRK 1949. Foto: NTB scanpix.

kreve tiltak for redusert innførsel av investeringsvarer. I stedet for skip og maskiner fra Sverige, ville vi få skotøy og kjøleskap osv. Norge hadde også konsentrert investeringene om eksportnæringene. Typiske hjemmemarkedsindustrier som f.eks. bryggerier, sjokoladefabrikker, tobakksfabrikker osv. ble sulteforet når det gjaldt import av nytt maskinelt utstyr fordi valutatilgangen ikke var tilstrekkelig til begge deler.

Vanskene ved etablering av nordisk tollunion var derfor meget store. Nå var det altså også viktige fordelene som følge av den økte arbeidsdelingen. Særlig interessant var muligheten for direkte samordning av nye investeringstiltak i de nordiske landene.

Men konklusjonen på min framstilling i NRK av en nordisk tollunion var altså preget av en forsiktig skepsis. Marshall-planen virket langsommere enn ventet. Saken ble behandlet i møter i OEEC, der også sjefen for den amerikanske Marshall-administrasjonen deltok. Avslakkingen av den amerikanske etterkrigsconjunkturen var en viktig årsak til det fortsatt høye og endog økende underskottet i de europeiske landenes betalingsbalanse overfor dollarområdet. Men presset på de europeiske landene for å motvirke inflasjonstendensene og finne fram til mer effektive former for det økonomiske samarbeidet seg imellom, var sterkt også fra amerikansk side. Kjøpekraftspresset var sterkt, ikke minst i Norge. Men det hang mye sammen med et høyt investeringsnivå, ikke minst i eksportnæringene, og med en jevnere inntektsfordeling enn i andre land. Den utvidete frilisteordningen som OEEC gikk inn for, førte med seg betydelige tilpasningsproblemer for Norge.

En ekspertgruppe under OEEC gav Norge honnør for at det hadde lyktes å opprettholde et stabilt prisnivå mens et omfattende gjenreisningsprogram ble gjennomført. Men den hevdet at det fremdeles var et visst inflasjonstrykk i Norge, som gjorde det nødvendig å holde fram med de tiltakene som gikk mot inflasjonstendensene. Gruppen pekte på at Norge var så avhengig av en omfattende utenrikshandel og skipsfart at landets velstand var nøye knyttet til et høyt nivå i verdenshandelen.

Jeg så det som en sentral oppgave å innpasse i de økonomiske oversiktene også viktige hendinger i de mellomfolkelige økonomiske samarbeidsorganisasjonene som Norge deltok i.

Et interessant nytt internasjonalt samarbeidstiltak var den såkalte UNISCAN-avtalen (United Kingdom Scandinavian Economic Cooperation), som ble inngått i 1950 mellom Storbritannia og de tre skandinaviske landene. Disse fire landene stod hverandre så nær at de fant grunn til å utvide det økonomiske samarbeidet seg imellom enda lenger enn alle OEEC-landene hadde gjort. Og OEEC aksepterte faktisk regionale avtaler. FRITALUX-avtalen mellom Frankrike, Italia, Nederland, Belgia og Luxembourg var i så måte en parallell til UNISCAN.

UNISCAN-avtalen tok sikte på å legge til rette vilkårene for en mer omfattende frigjøring av betalinger og handel mellom deltakerlandene. Men det forelå også grenser for hvor langt en kunne gå i så måte. I Norge var f.eks. renten på langsiktige statslån 2% og i Danmark 4%. Også når det gjaldt varebyttet, var det naturligvis grenser for hvor langt en kunne gå i frigjøringen, ikke minst her i Norge. I tilrådingen fra forhandlingene rådde en derfor til at de fire landene burde samrå seg imellom om den økonomiske og finansielle politikken som de førte. Med disse forbeholdene kommenterte jeg UNISCAN-planen i positive ordelag.

I løpet av 1949 lysnet det i høy grad for norsk økonomi. Produksjonen økte på viktige områder, og det var full sysselsetting. Marshall-hjelpen dekket over to tredjeparter av underskottet på betalingsbalansen. Og omfanget av frilistingen økte sterkt, også fordi Norge mente det var riktig på denne måten å gi uttrykk for en positiv holdning til OEEC-samarbeidet.

Den gradvise reduksjonen av Marshall-hjelpen fra 1950 av gjorde en strammere økonomisk politikk nødvendig. Jeg framholdt hvor viktig det var at den planlagte reduksjonen av investeringene rammet mindre nødvendige investeringer, mens utbyggingen av eksportnæringene og boligbyggin-

gen ble søkt holdt oppe. Frilisteordningen begrenset i høy grad mulighetene for å skjære ned importen. Den utvidete frilisteordningen som var til behandling i OEEC, stilte store krav til de landene som hadde store netto underskott eller overskott. Tilstrammingsiltak ble nødvendige i underskottslandene. Overskottslandene, som ofte hadde stor arbeidsløshet, burde treffe tiltak for å øke etterspørselen, slik at likevekten kunne bli bedre. En viss sikkerhet for samordningen av den økonomiske politikken på disse områdene måtte være et grunnvilkår fra norsk side for å være med på vedtak om de nye betalings- og frilisteforslagene.

De synsmåtene jeg her gav uttrykk for i NRK, viste seg litt senere å falle godt sammen med finansministerens syn.

Og i det hele ble det en naturlig oppgave også for en økonomisk kronikør i NRK å forklare at gjenoppbyggingen og ny vekst i norsk økonomi krevde konsentrasjon om investeringsvirksomheten i en årrekke. En viss reduksjon av mindre nødvendige investeringer som uten skade kunne utsettes, var nok uunngåelig. Men investeringene i eksportnæringene, viktige importsparende næringer og boligbyggingen måtte søkes holdt oppe.

Og Ola Nordmann forstod dette og støttet en realistisk økonomisk politikk. Resultatene ble stort sett gode. I slutten av 1950 var Norge kommet opp i et reelt sett like verdifullt kapitalutstyr som før krigen. Det samlede bruttonasjonalproduktet i 1950 lå en tredjedel over førkrignivaet. Arbeidsløsheten var nesten forsvunnet. Prisstigningen de 5 første etterkrigsårene var meget moderat. Levekostnadsindeksen i 1950 lå bare 7% høyere enn ved frigjøringen i 1945. Og den var litt lavere enn i 1920.

Det var en positiv og inspirerende oppgave å tolke denne utviklingen overfor lytterne.

Men en litt vanskelig sak var det faktiske forholdet at den sterkt utvidete frilisteordningen i OEEC la stramme bånd på den innenlandske reguleringspolitikken. Jeg kommenterte denne ordningen i bl.a. følgende ordelag i en oversikt i slutten av januar 1950:

”Den utvidete frilisteordningen kan derfor ikke kalles et skritt i retning av bedre balanse overfor dollarområdet. Derimot kan den bidra til å øke arbeidsdelingen og det økonomiske samkvemmet de europeiske landene imellom.”

Senere samme året trådte Den europeiske betalingsunion EPU i virksomhet. Det var en velkommen kombinasjon å sitte i styret for denne viktige institusjon og samtidig kunne tolke og forklare dens store betydning gjennom kronikkene i NRK.

Den økonomiske utvikling i Norge og verden gjennom 1950-åra og ”de gylne 1960-åra” var interessant og komplisert. Men stort sett gikk den i stimulerende positiv lei, og det var en glede å tolke den.

Denne oppgaven delte jeg altså først med professor Erling Petersen. I 1954 da Erling Petersen ble stortingsmann, tok hans bror direktør Kaare Petersen over som kronikør. Både han og jeg fortsatte i dette vervet til 1970. Jeg skulle senere få gleden av å ha først Erling og så Kaare som kolleger også i direksjonen for Norges Bank.

Naturligvis var det en del ulikheter i vurderingen og framstillingen av den økonomiske stilling og politikk i Norge og internasjonalt som kom til uttrykk gjennom brødrene Petersens og mine egne økonomiske oversikter i NRK. Men jeg fikk ikke inntrykk av at de var av grunnleggende karakter. Vi fulgte hverandres framstillinger og samarbeidet godt. Jeg kunne ikke riktig se det som en hovedoppgave å danne en motvekt mot Erling Petersen. Men nyanser var nok til stede. Ellers ville det jo blitt for kjedelig i lengden for lytterne.

Pressekommentarene til de økonomiske oversiktene var hyppige og varierte naturligvis endel

med de forskjellige avisers politiske tilknytning. Noen av dem brakte hyppige resyméer av kronikkene. For mitt vedkommende gjaldt det ikke minst Arbeiderbladet, men ofte også Verdens Gang i "Lyttelposten".

Arbeiderbladet skrev i et referat i februar 1952 at "Midt oppe i den olympiske 1500 meteren på Bislett hadde ekspedisjonssjef Knut Getz Wold klart å få kilt inn et kvarters økonomisk oversikt. Jeg vet ikke om det var mange som bannet over denne avbrytelsen." Men skribenten kom til at så ikke var tilfellet, fordi "Hjallis" hadde så å si sikret gullet før Getz Wold overtok, så spenningen var ikke på bristepunktet. Og da var det faktisk spennende det Getz Wold kunne fortelle om også. Det var valutaproblemene i Frankrike og Storbritannia. Og der viser det seg at Norge bærer sin del av ansvaret, akkurat som i vinterlekene, der vi nå er i ferd med å drepe svenskenes forhåpninger."

I andre referater pekte avisen på at en burde "finne en mer lokkende tittel" enn økonomisk oversikt. "For slik som Knut Getz Wold framstilte det igår, var det virkelig morsomt. Og lettfattelig."

Ved et annet høve pekte avisen på at i slike økonomiske foredrag burde en søke å innskrenke bruken av forkortelser for internasjonale organisasjoner. Den mente at de fleste ville ha vanskelig for å gripe betydningen av et uttrykk som for eksempel GATT-avtalen, selv om det ble forklart i innledningen til oversikten. Men et slikt krav ville det jo ha vært meget vanskelig å etterkomme, slik praksis nå en gang er på dette området.

I en leder i Arbeiderbladet kort tid før stortingsvalget i 1953 het det innledningsvis: "Mens de politiske partier etter overenskomst venter til idag med å åpne valgkampen i Kringkastingen, brukte professor Erling Petersen, som er nr. 4 på Høyres liste i Oslo, sin økonomiske oversikt igår til et privat valgforedrag. — For lytterne er en økonomisk orientering av denne art lite verdifull." Lederen sluttet med krav om at i slike tilfelle bør lytterne "få en orientering også fra den annen side, som gir svar på den kritikk professor Petersen reiste. Det er den eneste måten misbruket av programposten kan rettes opp på." Kraftig kost. Men dette ble altså skrevet under innspurten til en valgkamp.

VG refererte og kommenterte altså også hyppig. I et referat i juli 1953 skrev de at "Knut Getz Wold trakk med vanlig oversikt opp mulige og umulige konsekvenser av mange hvis'er og om'er, og stort mer kan en ikke forlange av økonomiske prognoser i vår uberegnelige tid." Kort tid før skrev avisen at "Mennesket lever heller ikke av Knut Getz Wold og Arne Ordning alene skjønt de begge ga oss føde av gedigent slag."

Forretningsbladet Farmand brakte en stort oppslått artikkel med tittelen "Dyktig ekspedisjon i radio" i januar 1955. Innledningsvis het det:

"Mandag hørte vi den vanlige økonomiske oversikt ved ekspedisjonssjef Knut Getz Wold. Det pleier å være ekspedisjonssjefen når vi slumper bort i dem. Vi er oppmerksom på at Norsk Rikskringkasting også bruker andre til denne post, i øyeblikket direktør Kaare Petersen i Statistisk Sentralbyrå. Vi er glad for det. Men, som sagt, mandag var det ekspedisjonssjef Knut Getz Wold, som vanlig for oss.

Ekspedisjonssjefens ukeoversikter er litt tørre, men det kan skyldes stoffet og det må medgis at oversiktene *virker* meget solide."

Men Farmand hadde innvendinger. Tidsskriftet trakk her en parallell til en omtale det nettopp hadde lest i Economist, av en bok som nylig var utgitt av den engelske socialist, professor G.D.H. Cole. Economist mente at boken i virkeligheten var to produkter, for det første en meget velskrevet og velkonstruert bok og for det annet ren Bevanitisk propaganda. Etter en utførlig gjengivelse av anmeldelsen i Economist skrev Farmand:

”Vi vet ikke om ekspedisjonssjef Getz Wold liker eller ikke liker å bli sammenlignet med den behendige, sosialistiske professor Cole, men likheten mellom Getz Wolds og Coles argumentasjon er iallfall påfallende.

.....

Ekspedisjonssjefen snakker som den reneste liberalist og frihandelsmann når hans tanker går til tollsatsene i Vest-Tyskland. Derimot har han en ganske annen overbærenhet med høye tollsatter i Norge. Det forekom ikke noen større bebreidelser mot den norske arbeiderpartiregjering, fordi Norge stopper frilistingen på 75%, mens andre frilister både 90% og 100%. Og når Norge mangler dollar, skyldes det nærmest USA.”

I slutten av Farmands store artikkel kom noen kraftige oppslag:

”Ekspedisjonssjefen har siden Londontiden vært arbeiderpartiregjeringens skattede rådgiver og er derfor medansvarlig. Man kan av den grunn si at en kritikk er for meget forlangt. Man kan også si at det bare er folk av en ganske bestemt status som kan innrømme sine feil og stå fram i kirkedøren og si de har syndet Men det ville vært ærligere å innrømme at den økonomiske politikk, især lavrentepolitikken, har vært en fadese.

Og av hensyn til lytterne må iallfall noe gjøres. Det ligger langt fra oss å ville be Norsk Rikskringkasting fjerne Knut Getz Wold. For oss kan de gjerne velge en ren kommunist, *men* i begge tilfelle vil vi be om at det samtidig - i *samme* utsending - også kommer kommentarer fra folk som ser *anderledes* på saken. Slik at lytterne får et litt klarere og riktigere bilde av det som virkelig finner sted, mener vi.”

Forholdet var altså at Arbeiderbladet syntes at det trengtes korrigerende kommentarer i Kringkastingen etter Erling Petersens økonomiske oversikter, mens Farmand gikk inn for en liknende ordning etter mine oversikter. Det var jo stimulerende at de økonomiske oversiktene også interesserte andre media såpass sterkt. Men ordvalget i mange av kommentarene var unektelig noe overraskende.

I 1951 var det en stor interpellasjonsdebatt i Stortinget om politisk nøytralitet i NRK. Grunnlaget for denne debatten var en interpellasjon fra representanten Lyng, som lød slik: ”Mener Regjeringen at Norsk Rikskringkasting bør være partipolitisk nøytral? Hvilke retningslinjer eller forskrifter er i tilfelle utarbeidet for å oppnå dette?”

Lyng pekte innledningsvis på at Kringkastingen ved siden av pressen er den viktigste opinions-skapende faktor i vårt samfunn. Men i motsetning til pressen er Kringkastingen monopolisert. Alle er enig i at NRK bør være politisk nøytral. Men spørsmålet er hvordan en skal oppnå dette. Kravet om nøytralitet kunne stilles til hver enkelt programpost. Men dette var etter interpellantens oppfatning slett ikke realistisk. Desto viktigere ville det da være å skape balanse ved å gi alle synsmåter og alle meninger like rett og like muligheter til å komme til orde.

Disse synsmåtene tok naturligvis et bredt politisk sikte. Lyngs interpellasjon førte til en inngående politisk meningsutveksling om hele Kringkastingens styresett. Naturlig nok måtte de økonomiske oversiktene tillegges en underordnet plass i denne problematikk, men en viss sammenheng er til stede også her.

I sitt svar erklærte statsråd Moen seg enig i at Kringkastingen burde være partipolitisk nøytral, og drøftet inngående hvordan dette best skulle skje. Og statsråden omtalte også de økonomiske oversiktene. Det skjedde i følgende ordelag:

”Og så kjem vi til dei økonomiske oversyna som er med som faste programpostar, det er vel også viktig. Der har ein no 2 mann. Den eine er stortingsvaramann for høgre i Oslo, og den andre er ein ekspedisjonssjef som etter det eg veit, soknar til venstre. Det er dei to som gjev dei økonomiske oversyna. Eg går ut fra at ein kan vurdera desse opplysningane i samband med det som hr. Lyng har halde fram.”

Min tid som økonomisk kronikør varte 22 år. Den lot seg godt kombinere både med ekspedisjonssjefstillingen i Handelsdepartementet og nestformannsstillingen i direksjonen for Norges Bank. Ja, faktisk var det stimulerende å ha stillinger som naturleg også skaffet mye råstoff til kronikkene. Og nøytrale retningslinjer lå til grunn begge steder. Men jobben var likevel meget krevende. Jeg syntes det var naturleg å tenke på å sette en sluttstrek etter så mange år. Og saken ble dobbelt aktuell da jeg skulle etterfølge Erik Brofoss som formann i direksjonen i Norges Bank i 1970. Nå er det jo stor ytringsfrihet i denne stillingen. Men visse prinsipielle problemer foreligger nok også av og til når det gjelder kommentarene til vanskelige avgjørelser f.eks. i kredittpolitikk og valutapolitikk. Jeg trakk derfor den konklusjon at tiden var inne til å avvikle vervet i NRK. Jeg gikk til kringkastingssjef Hans Jacob Ustvedt og foreslo og avtalte min avgang der.

Dermed var dette krevende og stimulerende vervet fullført.

I styrene for to bedrifter: Alcan og Dagbladet

Storparten av min arbeidsinnsats foregikk altså i offentlige institusjoner og organer - norske og internasjonale.

Men jeg fikk også erfaring fra medlemskap i styrene for to private bedrifter. De to var Alcan Aluminium Ltd. og A/S Dagbladet.

Hvor forskjellige en aluminiumsprodusent og en dagsavis enn kunne være, hadde disse to bedriftene viktige grunnleggende egenskaper felles. De hadde begge en dyktig og energisk ledelse. De arbeidet begge i viktige vekstsektorer i den moderne økonomi. De viste begge stor tilpasningsevne når det gjaldt forandringer i etterspørselsstrukturen og produksjonsmetodene. De hadde begge vilje og evne til å satse den kapital som veksten og omstillingen krevde. Og de nøt begge stort sett godt av bra lønnsomhet og pene overskott trass i hard konkurranse i disse sektorene.

En dag i mars 1967 ringte statsråd Rostoft og sa at Regjeringen hadde bestemt at jeg skulle være statens representant i Alcans styre. Jeg spurte om det var en ordre. Statsråden svarte at det var en hyggelig ordre. Andre verv jeg hadde, fikk avvikles i nødvendig utstrekning. Dette måtte gå foran, hevdet man. Det gjaldt å ivareta Norges interesser.

Jeg takket, men uttrykte også en viss bekymring på grunn av de eventuelle virkningene på mine andre verv og gjøremål. Jeg sa også at jeg tvilte på om avgjørelsen om salget av ÅSV-aksjene hadde vært riktig. Rostoft svarte at en viss skepsis i så måte i og for seg bare var en fordel. Han hadde nemlig selv gitt uttrykk for sterk tvil. Resultatet av samtalen ble altså ja takk til det nye vervet. Brofoss gav uttrykk for tilfredshet med avgjørelsen.

Styrevervet var et ledd i samarbeidsavtalen mellom staten og Alcan. Kontrakten gikk ut på at man fra norsk side hadde rett til å utpeke en representant som skulle være med på listen over de kandidater som generalforsamlingen i selskapet skulle velge inn i styret. I statsråd oppnevnte regjeringen meg til å være norsk kandidat til dette styrevervet.

Den canadiske bedriften Alcan Aluminium Ltd. hadde sitt hovedsete i Montreal. Den var stiftet i 1928. Virksomheten var spredt i over 30 land. Den omfattet alle trinn av aluminiumsproduksjon fra bauxitt-utvinning til produksjon, foredling og salg av aluminium. Selskapet hadde over 60.000 ansatte. Totalomsetningen i midten av 1970-åra var over 2 milliarder dollar om året.

Samarbeidsavtalen mellom Alcan på den ene siden og staten og ÅSV på den andre ble inngått i 1967. Alcan overtok 50% av aksjene i ÅSV. Og ÅSV overtok fra Alcan 50% av aksjekapitalen i A/S Nordisk Aluminiumsindustri i Holmestrand og i A/S Nordisk Aluminium Company i Høyanger. Litt senere samme år overtok ÅSV fra A/S Høyanger resten av kapitalen i disse to selskapene, som senere igjen fusjonerte med ÅSV.

Men det var meningsforskjell om hvor riktig dette steget var. Norsk Hydro var sterkt skuffet over

ÅSV/Alcan-avtalen. Jeg fikk en henvendelse fra selskapets ledelse om dette. De mente at de på en uke ville ha kunnet legge fram et alternativ, om de var blitt underrettet på forhånd. Blant opponenterne var også direktør Arne Getz i Norges Håndverkerforbund. Han skrev en utførlig artikkel om saken i "Næringsrevyen" i mars 1967. Der tok han utgangspunkt i en uttalelse i Stortingsmeldingen om saken "ÅSV er idag den eneste større aluminiumsprodusent i den vestlige verden uten egen råstofftilgang og videreforedlingsanlegg."

Gjennom en utførlig argumentasjon i artikkelen tok Getz sikte på å påvise at det var misvisende når både departementet og stortingskomiteén tok utgangspunkt i at det var svært begrensede bauxittreserver i verden. Det var derfor ikke holdbart å hevde at det særlig av denne grunn var noe nær nødvendig å inngå samarbeid med Alcan, dvs. selge seg til Alcan. Forfatteren hevdet at bauxitt var alminnelig, og enorme nye leier hvor Årdal vel kunne vært med, var nylig oppdaget i Australia. Hans kommentar var at verken departementet, Stortinget eller ÅSV visste om disse funnene, for de leste ikke Economist, der de var omtalt! Kanskje ÅSV kjente saken, men siden de alt hadde tatt et standpunkt, holdt de tett med dette overfor andre. I artikkelen het det som konklusjon bl.a.: "Nå foreligger imidlertid opplysninger som med ett slag fullstendig tilintetgjør argumentet om de begrensede bauxittforekomster." Et annet argument som ble trukket fram, var at "den virkelig oppsiktsvekkende svake side ved ÅSV" var at "Produksjonen pr. mann skal ligge 50% under hva den gjør i Nord-Amerika".

Men et av målene med samarbeidsavtalen med Alcan var også å sikre avsetning av aluminiummetall fra ÅSV til Alcan's voksende foredlingsvirksomhet i Europa. Det styrket ÅSV å få en større del av salget som spesialprodukter.

Men en enstemmig Industrikomité hadde sanksjonert Industridepartementets og ÅSV's utspill. Nye opplysninger som kunne rokke ved konklusjonen hadde vanskelig for å nå fram når det ikke var partipolitisk gevinst ved å nytte dem.

Men Industrikomiteens daværende formann, Hans Borgen, tok like før han gikk bort, kontakt med Arne Getz i anledning av sine memoarer. Han var kommet til at salget av Årdal var det store feilgrep i hans industripolitiske liv.

Utviklingen de følgende årene tok på mange måter en overraskende retning når det gjaldt eierstrukturen i ÅSV. For i 1975 kjøpte den norske stat tilbake halvparten av Alcans aksjer i ÅSV. Dermed var altså Alcans eierandel falt fra 50% til 25% av aksjekapitalen.

Denne saken skapte stort røre da den ble behandlet i Stortinget i 1974. De borgerlige partiene og SV mente at de oppnådde vilkårene var for dårlige, og regjeringen og industriminister Ulveseth ble sterkt kritisert. Men Stortinget godtok regjeringens forslag i desember 1974 med 86 mot 69 stemmer. Nedgangen for SV begynte med Alcan-saken, der alle unntatt Finn Gustavsen av SV's 16 representanter stemte mot Arbeiderparti-regjeringen. "Alle de andre stemte galt", uttalte Finn Gustavsen i 1986.

Men enda en overraskelse var i vente noen år senere. I 1979 kjøpte nemlig staten tilbake fra Alcan også de siste 25% som det canadiske selskapet eide av ÅSV's aksjekapital. Etter 12 år var altså Alcan ikke lenger medeier i ÅSV. Prisen på disse transaksjonene tilfredstilte Alcan.

Men samarbeidet mellom de to bedriftene og dermed mellom norsk og canadisk aluminiumsindustri fortsatte. Dette var meget nyttig for Norge, som i hele 5-års-perioden 1968-73 var Vest-Europas største aluminiumsprodusent. I 1974 kom Vest-Tyskland så vidt foran. I verden ellers hadde USA, Sovjet, Japan og Canada større produksjon enn Norge. Den norske produksjonen utgjorde i alt nær 5% av verdensproduksjonen. Og av de norske bedriftene i denne bransjen var ÅSV den største.

Det norsk-canadiske samarbeidet på dette viktige området fortsetter. Alcan er nå den største

aluminiumsprodusent i verden. I 1986 fullførte Norsk Hydro og Alcan forhandlinger som innebærer at Hydro overtar 5 av Alcans videreførlingsanlegg for aluminium i Europa. Avtalen gir Norsk Hydro et enda sterkere fotfeste i viktige europeiske aluminiumsmarkeder. Dette skjedde omtrent samtidig med at ÅSV og Norsk Hydros aluminiumsdivisjon slo seg sammen til Hydro Aluminium.

Styrevervet i Alcan ble meget interessant og stimulerende. Jeg reiste til Montreal 6 eller 7 ganger om året. Før og etter disse reisene hadde jeg som regel kontakt med ÅSV. Og fra tid til annen snakket jeg også med ledelsen i Industridepartementet om saken.

Styremøtene i Alcan var meget inngående og solide. Jeg ble imponert over hvor grundig dette styret arbeidet. Siden aluminium er et så sentralt og viktig råstoff i de moderne industrilands økonomi, er et slikt styreverv også meget stimulerende fra sosialøkonomiske synspunkter. Jeg tok sikte på å delta aktivt i samrådet om en rekke saker.

Men først kom presidenten i Alcan, Mr. Davis, hit, bl.a. for en samtale om mitt styremedlemskap. Han virket meget grei. Men han uttalte seg med noen pessimisme om de umiddelbare markedsutsikter for aluminium. Den overgang fra kopper til aluminium som de høye kopperprisene hadde foranlediget, ville imidlertid bli varig, mente han.

Samme dag holdt ÅSV en middag der Alcan-representantene var med. I samtaler fikk jeg høre at ÅSV's ledelse ønsket aktivt samarbeid med meg om styrevervet i Alcan og stilte seg positivt til hele saken.

Og så i slutten av april 1967 drog jeg til mitt første styremøte i Alcan. Selskapets årsmøte fant også sted på denne tid.

Styremøtene var vanligvis av ca. 3 timers varighet. På hvert av dem ble det innledningsvis gitt en grundig orientering om markedssituasjonen for aluminium. Presidenten, Mr. Davis, holdt en middag for meg etter det første møtet jeg var med på. Der gav han og de andre representantene for Alcan uttrykk for overraskelse over de norske ønsker om en betydelig utvidelse av videreførlingsvirksomheten i Norge. Jeg pekte på avtalebestemmelsen om bygging og drift av nye "fabricating plants" i Norge. De andre understreket at forbeholdet om "business merit" var det avgjørende i denne forbindelse. Erfaringen viste at de store føredlingsanleggene burde ligge i de sentrale forbruksområdene i de store industrilandene, hevdet de. Jeg pekte på at dette ikke kunne være den eneste lokaliseringsfaktor av betydning når tollsatsene falt bort, og sjøtransportkostnadene fra passende industriområder, f.eks. i Norge, var meget lave.

Mr. Davis hevdet at en hadde regnet med en øking av råmetallproduksjonen som hovedlinjen i den fortsatte ekspansjonen i Norge. Han gav også den overraskende opplysning at den canadiske regjering hadde uttrykt misnøye med avtalen med ÅSV og uttrykt frykt for at Alcan tok sikte på å flytte ekspansjonen i råmetallproduksjonen over til Europa for å nyte godt av de nye markedsdannelsene.

Både etter dette og senere styremøter bad Davis meg fortrolig om at jeg ikke måtte orientere industriministeren om konfidensielle planer i Alcan. I så fall ville nemlig en enkelt aksjonær - den norske stat - komme i en særstilling. Men også det norske styremedlem hadde de samme plikter og det samme ansvar overfor alle aksjonærer som de andre styremedlemmene hadde. I en utredning var det nevnt at en aksjonær som fikk særlige informasjon, kunne gjøre bruk av dem ved kjøp eller salg av aksjer. Jeg pekte på at den norske stat ikke omsetter aksjer i markedet. Men den er interessert i å få kjennskap til f.eks. utvidelsesplaner i Alcan.

Jeg skjønnte at dette spørsmålet kunne bli et problem. Men i praksis skapte det ikke noe egentlig dilemma. I en samtale jeg hadde med statsråd Rostoft kort tid etter om erfaringene fra Alcan-møtet, gav han uttrykk for ønske om å få en fortrolig orientering om alle viktige saker som var oppe på styremøtene. Han gav samtidig uttrykk for bekymring over at Alcans folk hadde vært overrasket over

at Norge sterkt ønsket videreforedlingsanlegg i Norge. Kanskje en burde få oversatt proposisjonen og stortingsforhandlingene for å gjøre det klart for Alcans ledelse hvor viktig Norge så på denne saken?

I juni 1967 hadde jeg en samtale med generaldirektør Michelet i ÅSV. Han fortalte at han hadde hevdet ÅSV-styrets selvstendighet overfor Alcan. Michelet opplyste videre at han hadde arbeidet energisk for mer videreforedling i Norge, både under forhandlingene med Alcan og nå, og ville følge saken energisk opp. Han forstod ikke de uttalelsene Mr. Davis hadde kommet med på dette punkt til meg i Montreal i april.

På det neste styremøtet i Alcan fant det sted en interessant drøfting av aluminiumsprodusentenes prispolitikk overfor selvstendige foredlingsbedrifter. Det syntes klart at denne prispolitikken ofte tok sikte på en squeeze av disse videreforedlingsfirmaene med sikte på å presse fram overtakelse.

I en samtale jeg hadde med Mr. Davis ved dette høvet, sa han seg noe mer velvillig med omsyn til at jeg gav industriministeren en uformell orientering etter styremøtene. Dermed syntes altså en løsning av dette problemet å være i sikte. På et styremøte i februar 1968 kom det til et ordskifte om Norsk Hydros salgspolitikk for aluminium gjennom Alnor. Kritikken var voldsom. Og det ble opplyst at enkelte større aluminiumsprodusenter i verden nå var så forbitret at de overveide direkte motiltak i de ordinære markedene for Norsk Hydros tradisjonelle kjemiske produkter.

Men da saken kom opp igjen i september året etter, var den sterke irritasjonen redusert.

I en samtale jeg hadde med Mr. Davis etter dette styremøtet, omtalte han åpningen av foredlingsanlegget i Vik i Sogn. Han uttrykte sin overraskelse over at flere regjeringsmedlemmer og høyerembetsmenn var til stede ved innvielsen av industribedrifter i Norge. Noe slikt ville ha vært fullstendig utenkelig i Canada. Jeg nyttet da høvet til å minne ham om den betydningen en fra norsk side tillegger økt videreforedlingsvirksomhet i Norge.

Og styrearbeidet de følgende årene gikk bra. En kan trygt si at det var grunnleggende fellesinteresser til stede mellom Norge og Canada når det gjaldt aluminiumsindustrien og dens utvikling og framtid.

Da Erik Brofoss gikk av som formann i Norges Banks direksjon i slutten av 1970, og jeg ble utpekt som hans etterfølger, skapte dette en ny situasjon for meg. Det var lett å se at det representerte et dilemma dersom sentralbanksjefen samtidig skulle sitte i styret for et stort utenlandsk industriselskap. Industriministeren så også slik på saken.

Dette problemet fikk en lykkelig løsning da det viste seg at Erik Brofoss var meget interessert i å ta over etter meg vervet som norsk representant i Alcans styre. Han ble også nordisk representant i styret for Det internasjonale valutafond og forente disse to vervene på en utmerket måte. Selv forlot jeg styret for Alcan ved utgangen av året 1971 og nøt godt av en vakker tilstelning og presang.

Min tilknytning til den andre store private bedriften, A/S Dagbladet, skulle vise seg å bli av mye lengre varighet. Jeg satt i styret fra 1947 til 1974 - altså i 27 år - og de siste 4 årene som formann. Deretter kom jeg inn i representantskapet, der jeg først ble varaordfører og senere ordfører.

Min nære tilknytning til Dagbladet tok altså, som nærmere omtalt foran, til allerede før krigen. Jeg skrev en rekke artikler til bladet allerede i løpet av min studietid fra 1933 til 1939. Det var meget oppmuntrende at manuskriptene ble så pent behandlet og oppslått i avisen. Artiklene handlet om økonomisk politikk, sosialpolitikk og partipolitikk, og jeg stod jo Dagbladets synsmåter nær på disse områdene.

Jeg begynte også å få personlig kontakt med avisens sjefredaktør Einar Skavlan. Han ledet avisen fra 1915 til 1954, unntatt i 1928-29 da han var sjef for Nationaltheatret. I 1930 ble Gunnar Larsen

nyhetsredaktør og fra 1954 ansvarlig redaktør sammen med Helge Seip. I de senere år tok Storsletten, Arve Solstad og Jahn Otto Johansen plass i redaktørkollegiet.

Selv satte jeg stor pris på samarbeidet med Einar Skavlan. Han ledet Dagbladet fram til en rik utvikling i radikal og liberal retning. Avisen fikk en artistisk form og omfattende nyhetsreportasje.

Dagbladet førte en hard linje mot Hitler-Tyskland i 1930-åra. Avisen ble stanset i 1943, men startet opp igjen like etter krigen. I gjenoppbyggingsperioden var Dagbladet sterkt preget av de planøkonomiske tankeganger som styreformannen, Wilhelm Thagaard, var en ledende talsmann for. Avisen var også en sterk eksponent for en aktiv sosialpolitikk og for litteratur og kunst.

Det var en meget positiv og konstruktiv oppgave å sitte i styret for en så velleddet, god og innflytelsesrik avis. Og en som serverte så gode generalforsamlingsmiddager. Jeg følte meg også fortsatt nær knyttet til avisens politiske linje. Men jeg var ikke enig i dens kritiske holdning til norsk deltaking i Fellesmarkedet.

Styremøtene var selvsagt preget av Thagaards sterke personlighet. Han var meget saklig og også vennlig, munter og humoristisk. En annen sak var at han var politisk kontroversiell. Særlig reagerte Høyre-folk mot hans aktive reguleringspolitikk. Den administrerte han jo også som prisdirektør sentrale deler av. Den provisoriske anordning av 8. mai 1945 om prisregulering ble kalt Lex Thagaard og regulerte også produksjon, omsetning og annen ervervsvirksomhet. Denne midlertidige loven ble senere avløst av nye lover. Og den stod i en sentral stilling i norsk økonomi i den første etterkrigsperioden.

Dagbladet var sentralt plassert i ordskiftet om denne politikken, som altså totalt sett viste seg meget vellykket i det frie Norge. Styret fulgte selvsagt også avisens økonomiske resultater nøye. Og også de var meget gode. I et stort oppslått og langt intervju i Morgenbladet 21. juli 1973 om økonomiske problemer hjemme og ute heter det i et sluttavsnitt:

”Å intervjuer Getz Wold uten å berøre Dagbladet er en umulighet. Styrets formann har en delikat posisjon, i særdeleshet i ly av det siste års begivenheter. Sjefdirektøren finner imidlertid situasjonen problemfri - styret hverken kan eller vil blande seg inn i det redaksjonelle. Uansett hva folk måtte tro, er dette den faktiske situasjon, bedyrer han. Styrets eneste befattning med redaksjonen er ansettelse av ansvarshavende redaktør, utover dette er han meningsløs om begivenhetenes gang.”

Vel, dette var altså Morgenbladets vurdering og inntrykk. Dagbladets politiske linje og avisens standpunkt i en rekke konkrete og omtvistete spørsmål ble det naturlig nok etter hvert sterk meningsforskjell om. Det gjaldt ikke minst synet på ulike tiltak for samfunnsmessig regulering av den økonomiske virksomhet. Dagbladet slo her gang på gang fast at Venstres linje var Thagaards linje. Men på partiets landsmøte på Hamar i 1948 ble det flertall for et framlegg som gikk bestemt mot reguleringspolitikken. Dette året ble Dagbladet stengt ute fra møtene i Venstres stortingsgruppe.

Og så ble det gjort forsøk på å kjøpe opp aksjer i Dagbladet for å få kontroll over avisen. ”Så sprang bomben”, skrev Reidar Anthonsen i sin omtale av denne striden i boka ”Dagbladet i krig og fred” (Aschehoug 1968).

Jeg var selv med blant underskriverne på et opprop fra 18 Dagblad-aksjonærer som gikk mot forsøkene på ”å få avisen omgjort fra en fri og uavhengig venstreavis til et lydlig partiorgan”. Oppropet ble slått opp 26. juni 1948 med tittelen ”Skal Dagbladet vedbli som fri avis? - Forsøk på aksjekjøp for å gjøre bladet avhengig av det offisielle Venstre.” Blant de andre undertegnerne var Einar Skavlan, Wilhelm Thagaard, Helge Seip, Trygve Sundt, Henrik Sørensen og Gunnar Larsen.

Oppropet henstilte til de aksjonærene som delte vårt syn, *ikke* å skille seg med sine aksjer, men

møte på generalforsamlingene. Og hvis noen ikke ønsket å sitte med sine aksjer lenger, henstilte vi at aksjene ble overdratt til meningsfeller. Sjefredaktør Einar Skavlan kunne i tilfelle gi opplysninger om aksjonærer som var villige til å kjøpe.

Og så ble det sendt ut et famøst rundskriv fra Venstres ledelse til aksjonærer i Dagbladet med tilbud om å kjøpe aksjer til pålydende 125 kroner pr. aksje. Dette rundskrivet var undertegnet av Worm-Müller, Gunnar Jahn, Jakob Lathe og Trygve Utheim. De fire hadde alt året før prøvd å få kjøpt de uregistrerte aksjer som tilhørte staten. I et sirkulære som styreformannen Trygve Sundt sendte alle aksjonærer i Dagbladet, ble det opplyst at de selgere som ber om det, for framtida kan få en navneliste over kjøpeinteresserte aksjonærer, som de så kan ta kontakt med. Men samtidig ble det presisert at overdragelse av aksjer ifølge vedtektene ikke er gyldige overfor selskapet uten styrets godkjenning.

I den aktuelle situasjon var naturligvis denne siste bestemmelsen av sentral betydning.

Og hvor kom så penga fra for de som prøvde på oppkjøp? Einar Skavlan fikk ikke noe svar på sitt spørsmål om dette i en leder i juli 1948.

Jeg tok selv dette spørsmålet opp i en artikkel i september samme år. Jeg minnet innledningsvis om det borgerlige valgfond av 1936 som ble dannet av en rekke Høyre-folk med sikte på å skape en felles borgerlig front mot Arbeiderpartiet. Daværende formann i Norges Venstrelag, Johan Ludvig Mowinckel, tok underhånden mot et bidrag til partiet, som skrev seg fra dette fondet, uten å forelegge saken for styret. Det førte til strid i styret, bl.a. med Thagaard. Men den endte med at styret aksepterte tilskottet etter at Mowinckel kunne opplyse at han hadde avvist alle vilkår om hvordan pengene skulle brukes.

I artikkelen opplyste jeg videre at et liknende fond nå var dannet av konservative næringsdrivende. Fondet het Libertas, og det fikk som oppgave å kjempe mot Arbeiderpartiet og grupper som støttet planøkonomien, blant dem den radikale del av Venstre.

Jeg spurte i artikkelen om Norges Venstrelag hadde midler til aksjekjøp som ikke hadde passert lagets ordinære regnskaper. Eller hadde noen av medlemmene i lagets styre eller i stortingsgruppen fått slike midler til rådighet? Videre het det: "Hvem har i tilfelle gitt disse midlene? Er de ytt fra noe "borgerlig valgfond" eller fra personer eller grupper som ikke er tilsluttet Venstre?"

Men disse spørsmålene fikk jeg ikke noe svar på. Dagbladet støttet meg på lederplass, men det hjalp ikke. Etter hvert kom det livlige kommentarer både i Dagbladet selv (under tittelen "La Dagbladet være i fred" på en lang rekke inserater) og i andre aviser.

Libertas var en næringspolitisk opplysningsorganisasjon, stiftet i 1947 for å arbeide for "åndsfrihet, næringsfrihet og politisk frihet" ifølge statuttene. Den bygde raskt opp en omfattende virksomhet og utgav tidsskrift, bøker, brosjyrer, film, drev opplysningsinstitutt, forlag og bokhandel, brevskole, arrangerte kurs, seminarer, forelesninger osv.

Da jeg skrev artikkelen min, var Libertas ennå ikke offentlig kjent. Det forandret seg i høy grad i tiden som fulgte, da det ble livlige kommentarer til saken i pressen. Meningene om aksjonen mot Dagbladet var sterkt delte.

På et møte i landsstyret for Venstre i oktober 1948 ble det tatt avstand fra aksje-aksjonen. Og det ble slått fast at Venstre ikke var ansvarlig for de standpunktene som Dagbladet som uavhengig organ hevdet. Det het også at Dagbladet i vesentlige spørsmål fulgte andre linjer enn Venstre.

I en leder i Dagbladet stod det at et vedtak i Venstres landsstyre eller på et landsmøte ikke ville få noen betydning for avisens standpunkter. "Det ville ikke få noen betydning for oss. Vi kommer til å fortsette å skrive nøyaktig som før om alle spørsmål: Det vi mener."

Samme måned ble altså Dagbladet utelukket fra Venstres stortingsgruppe fordi "Dagbladet og

gruppa lenge har vanta den turvande tillit til kvarandre". Det ble sterke reaksjoner og tilspisset debatt om dette vedtaket. I 1950 fattet Venstres landsmøte et enstemmig vedtak der det het: "Venstres landsmøte vil en gang for alle slå fast at Venstre har en fri presse og at bare avisenes redaktører er ansvarlige for avisens standpunkter. For å rydde bort enhver misforståelse vil landsmøtet uttale at Dagbladet i vesentlige spørsmål har gått sine egne veier."

Dette var altså et fornuftig og velbalansert vedtak, som hjalp til å dempe stridighetene. I 1953 ble Helge Seip valgt som stortingsmann og ble dermed medlem av Venstre-gruppen. Året etter døde Einar Skavlan. I styret vedtok vi da å utnevne Helge Seip som ansvarlig politisk redaktør av Dagbladet. Dermed var det selvfølgelig umulig å holde avisen utenfor gruppemøtene. Og etter en tid deltok også representanter for andre Venstre-aviser. Saken hadde funnet sin løsning.

Prislovdebatten og striden om andre økonomisk-politiske reguleringsiltak fortsatte utover i 1950-åra. I en leder i 1953 oppsummerte Dagbladet ordsiftet i Odelstinget slik: "Et stort flertall, Venstre og Arbeiderpartiet, går inn for en varig prislov; uenigheten dreier seg om detaljer. Et konservativt mindretall, Høyre og Bondepartiet, stemmer mot alt."

I etterkrigstiden har Dagbladet vokst sterkt. I frigjøringsåret fordoblet avisen sitt årlige netto gjennomsnittsoplag fra før krigen. Og i 1946 ble Dagbladet landets nest største avis med over 65.000 i opplag. I 1954 passerte opplaget for første gang 100.000 eksemplarer i gjennomsnitt for alle ukens dager. Samme året startet byggearbeidet på tomta til den nåværende Dagblad-gården i Akersgata.

Det var en positiv og stimulerende oppgave å sitte i styret for en bedrift i så sterk vekst, med så god tilpasningsevne. Og like viktig var at avisens velredigerte politiske standpunkter stort sett falt sammen med de vi styremedlemmene selv hadde.

I opplag er Dagbladet nå den tredje største avisen i Norge. Og på løssalgsmarkedet er den nr. 2 etter Verdens Gang. V.G. og Dagbladet er store konkurrenter, men de to avisene er såpass ulike at de stimulerer hverandre gjensidig i et sterkt ekspansivt marked.

Disse to avisene dominerer markedet for løssalgsaviser med til sammen over 2/3 av hele salget. V.G. har det største opplaget. Men det interessante er at V.G.s sterke vekst ikke synes å ha rammet Dagbladet mye. For også Dagbladet vokser i et høyt tempo, selv om det altså er slakere enn V.G.s. Det ser ut til at stadig flere kjøper begge aviser.

Jeg hørte en morsom illustrasjon av dette utenfor en aviskiosk, der en kunde bad om "Dagbladet og V.G.". En annen svarte energisk: "Det heter ikke Dagbladet og V.G.! Det heter heller ikke V.G. og Dagbladet. Det heter: Begge!" En tredje kunde bemerket at det jo kunne tenkes at noen også ville kjøpe Aftenposten. Og han fikk til svar: "Da heter det Begge og Aftenposten!"

Overgangen til tabloid-format representerte et stort og dristig vedtak, som ble truffet i 1982. Vi som satt i de styrende organer, følte oss nok litt spente og en tanke usikre på utfallet. Men det gikk altså meget godt. Det nye formatet synes å passe utmerket til den moderne kundes behov. Denne kompliserte saken er positivt og grundig beskrevet i Arne Martin Klausens bok "Med Dagbladet til tabloid" (Gyldendal 1986).

Ytterligere et viktig vedtak er det nye trykkeriet som skal bygges i Lørenskog og eies av et kommandittselskap, hvorav Dagbladet selv skal eie 50%. Totale kostnader blir ca. 220 mill. kroner.

I 1982 ble Jens P. Heyerdahl d.y. styreformann etter å ha sittet i styret siden 1975. Han er en fargerik og meget dyktig industrimann, direktør i Orkla. For en bedrift i omlegging og sterk vekst var dette et vellykket valg. Og det representerer en interessant kombinasjon mellom en radikal avis og en høykapitalistisk forretningsmann.

For å sikre Dagbladets redaksjonelle uavhengighet overfor aksjetransaksjoner ble det i 1985 ved-

tatt en vedtektsforandring. Den fører med seg at ingen enkeltaksjonær kan godkjennes for mer enn 10% av det samlede antall aksjer. Men to banker, et forsikringsselskap og et stort forlag ble invitert til å tegne seg for store poster nye aksjer.

For å sikre Dagbladets og redaksjonens uavhengighet ble det gjort et viktig vedtak på generalforsamlingen i 1984. Det ble enstemmig vedtatt å opprette "Dagbladets stiftelse". Sjefredaktør Arve Solstad tok initiativet til denne interessante nydannelse.

Stiftelsen er en ny eiertype. Den har rett til å godkjenne eventuelle endringer i formålsparagraf og ansettelse av ansvarlige redaktører. Stiftelsen eier inntil 5% av Dagbladets aksjer, og kapitalen er skaffet til veie gjennom en donasjon fra de øvrige eiere. Stiftelsen har et styre på 5 medlemmer, nemlig ordføreren i representantskapet, den ansvarlige redaktør, en representant for redaksjonsklubben og to representanter valgt av generalsekretærene i de tre norske presseorganisasjonene. På denne måten kan stiftelsen ifølge vedtektene "sikre og fremme dagsavisen Dagbladet som et uavhengig venstreorgan for frisinn og fremskrittssvennlig politikk i nasjonal, sosial og økonomisk henseende,"

Ytterligere et reformtiltak blir drøftet, nemlig overgang til søndagsavis. Jeg innrømmer at jeg gav uttrykk for noen tvil på siste generalforsamling da jeg pekte på at søndagen er jo den dagen da nordmenn flest går på tur i Marka. "Ja", svarte Solstad, "men når en kommer tilbake fra turen, har en ekstra sterkt behov for avis å lese".

Dagbladet er en avis i vekst i et land i vekst.

Til Norges Bank i 1958. Sentralbank i samarbeid

Erik Brofoss ville gjerne ha meg som ny nestformann i direksjonen for Norges Bank da Sven Viig forlot denne stillingen for å bli sjef for Kreditkassen. Vervet i Norges Bank var en naturlig fortsettelse på viktige deler av de oppgavene jeg hadde hatt som ekspedisjonssjef i Handelsdepartementet, særlig på det utenriksøkonomiske området. Og jeg visste jo av erfaring at Brofoss og jeg kunne samarbeide meget godt. Jeg takket ja og gikk over til Norges Bank i 1958. Det angret jeg aldri på, og jeg svarte nei takk til flere tilbud om fristende jobber i næringslivet, som jeg fikk i løpet av 1960-årene.

Brofoss hadde alt før sin tid i Norges Bank spilt en framtreddende politisk rolle. Men han samarbeidet godt med regjeringer av ulik politisk farge. Norges Bank spilte en sentral rolle i norsk økonomisk politikk. Gjennom sine initiativ, forslag og utredninger kunne den ofte påvirke avgjørelsesprosessen, også i viktige spørsmål. Men det skyldtes i slike tilfelle gode argumenter og god kontakt. Selv om banken hadde den formelle avgjørelsesmyndighet på enkelte viktige områder, var det ikke aktuelt å bruke slik myndighet til å gå mot regjeringen på områder der den hadde et klart definert syn.

Selv delte jeg Brofoss' grunnsyn på dette området. Jeg gjorde den klare målsettingen "Sentralbank i samarbeid" til tittel på flere av de artikler og foredrag om saken som jeg holdt etter at jeg hadde etterfulgt Brofoss i ledelsen i 1970.

Enkelte offentlige organer og institusjoner har sin særlige organisasjon og kan innen lovgivningens rammer treffe selvstendige avgjørelser eller øve uavhengig innflytelse. Rettsvesenet er en av dem. Enkelte viktige høyesterettsavgjørelser har åpenbart faktisk satt skille også rent politisk. Universitetene og høyskolene er et annet eksempel.

Enkelte har den oppfatningen at dersom sentralbanken hadde en helt selvstendig stilling og gjorde utstrakt bruk av denne selvstendigheten, ville det ligge i sentralbankens hånd å sikre en stabil pengeverdi. Men ikke bare de som tror på slike muligheter, går inn for å gi sentralbanken en meget høy grad av autonomi. Dette er det ene ytterliggående syn på sentralbankens stilling og oppgaver.

Det annet ekstreme syn er at det egentlig ikke er behov for noen selvstendighet i det hele. Sentralbanken bør etter denne oppfatning være en avdeling av Finansdepartementet eller iallfall organisert på en måte som legger ledelsen helt ut under Finansdepartementets løpende styring og direkte instruksjonsmyndighet.

La meg peke på at intet vestlig land overhodet har tatt skrittet fullt ut og faktisk gjort sentralbanken til en departementsavdeling eller et -direktorat. Sentralbankene har overalt sin selvstendige organisasjon med et særlig og omhyggelig utformet styresett. Dette forholdet må vel kunne tas som en sterk indikasjon på at erfaringen viser at en slik styreform er av verdi.

Sentralbanken har meget viktige oppgaver, særlig i kredittpolitikken og valutapolitikken. Disse

oppgavene og dette ansvaret utøves dels gjennom en rådgivervirksomhet overfor finansminister og regjering i spesielle former og med et spesielt ansvar. Dels gjelder det konkrete avgjørelser fra dag til dag innen rammen av de vedtak og retningslinjer som er truffet av Stortinget eller Regjeringen eller etter samråd med vedkommende statsråd, oftest finansministeren. Sentralbanken er medspiller, ikke motspiller.

I mellomkrigstidens økonomiske historie har paripolitikken som førte fram til gjennomføring av førkrigstidens gullstandard i 1928, fått en framtredd plass. Denne politikken er nøye knyttet til den daværende direksjonsformann N. Ryggs navn. Men det er grunn til å understreke at denne politikken stod i fullt samsvar med de daværende regjeringers standpunkt. Både statsminister Mowinckel og statsminister Lykke støttet Rygg på dette punkt.

Det kan være grunn til å understreke dette moment fordi Ryggs paripolitikk selv i våre dager ofte nevnes som eksempel på hvor galt i vei det kan bære om Norges Bank har for stor myndighet. Professor Francis Sejersted har i en av sine bøker funnet det nødvendig å sørge for balanse i vurderingen av sjefdirektør Rygg - "Norges mest utskjelte mann", som mange kalte ham.

I etterkrigstiden har det overhodet ikke vært noen konfliktsituasjon mellom Norges Bank og Finansdepartementet. Spørsmålet om Norges Bank skulle kunne utnytte sine formelle muligheter til å treffe avgjørelser på viktige kredittpolitiske eller valutapolitiske områder i strid med Regjeringens syn, er ikke blitt aktualisert.

Det er grunn til å legge vekt på at forholdet var slik også i den perioden på 8 år da Gunnar Jahn var formann for direksjonen mens det satt en arbeiderpartiregjering, som lenge hadde Trygve Bratteli som finansminister. Erik Brofoss var formann i 16 år, hvorav 5 mens det satt en borgerlig regjering med Ole Myrvoll som finansminister. Det dreier seg her om noen av etterkrigstidens aller mest framtreddende politikere. Trass i den ulike politiske bakgrunn var forholdet mellom sentralbank og regjering også i disse lange periodene preget av samarbeid og lojalitet, ikke av strid. Utgangspunktet kunne nok være noe forskjellig, men det lyktes å komme fram til overensstemmende løsninger uten særlige vansker.

Hovedområdet for en moderne sentralbanks virksomhet i samfunnsstyringen er kredittpolitikken. I Norge, som i de aller fleste andre land, er den blitt stadig viktigere. Det henger i første rekke sammen med at en for ekspansiv finanspolitikk har lagt økende byrder på kredittpolitikken. Denne uheldige utvikling henger sammen med de økende problemer i internasjonal økonomisk politikk.

Det er meget vanskelig å være finansminister og skulle avgjøre hvilke statsutgifter som skal foreslås redusert og hvilke skatter som bør økes. Begge deler innebærer oftest en betydelig politisk belastning. I så måte står ledelsen for sentralbanken i en lettere stilling. Men det kan være en støtte for finansministeren å få en tilråding fra et uavhengig organ. Sentralbanken bør være villig til å spille rollen som "scapegoat".

Når finanspolitikken er fastlagt, må en være villig til å trekke de kredittpolitiske konsekvenser av det. Tilstrømmingen av kredittpolitikken kan få realøkonomisk uheldige følger, ikke minst gjennom en "crowding out" av viktige investeringer som følge av statens opplåning i markedet og et høyere rentenivå. Men alternativet ville være enda sterkere inflasjon.

Blant de viktigste virkemidler overfor bankene er likviditetsreservekrav, plasseringsplikt i obligasjoner og direkte kontroll med bankenes utlånsvekst. Kontroll med emisjoner på obligasjonsmarkedet er også et viktig instrument. Disse virkemidlene kan bare nyttes etter at Norges Bank har fått høve til å gi sin tilråding. I praksis er det også oftest Norges Bank som tar initiativet til bruk av virkemidlene.

Norges Bank er bankenes bank. Bankene har sine folioinnskott der og opptar kortsiktige lån der. Norges Bank avgir sine tilråding om bruken av de kredittpolitiske virkemidler og avgjør altså selv

doseringen på flere områder. Norges Bank foretar meget omfattende intervensjoner i valutamarkedet. Slike intervensjoner påvirker både valutakursene, likviditeten i bankene og renteforholdene.

En særlig oppgave for Norges Bank gjelder bankstrukturpolitikken. Presset for oppretting av nye avdelinger og filialer og for fusjoner mellom storbanker og mindre banker er ofte sterkt. Norges Bank avgir i likhet med Bankinspeksjonen tilrådinge i slike saker til Finansdepartementet.

Norges Bank spiller en viktig rolle som "mellommann" og formidler mellom bankene og Finansdepartementet.

Sentralbankens stilling og oppgaver i moderne industriland er stort sett temmelig lik og avviker ikke mye fra det mønster som er skissert for Norges vedkommende. Men oppgavene er så særpregede at den formelle lovgivning vanskelig kan reflektere den faktiske situasjon fullt ut. Samarbeid er nøkkelordet.

Noen få land har skaffet seg en instruksjonsparagraf i sentralbankloven. Denne paragrafen er aldri blitt brukt. Norge har gjennom den nye loven nå sluttet seg til denne gruppen.

Nå er det nok noen meningsforskjell blant eksperter om sentralbankenes rolle. En ledende britisk monetarist, professor David Laidler understreker at det trenges gode vurderinger av behovet for vekst i pengetilgangen, men tilføyer: "But surely the last people who ought to be left alone to make them are the central bankers, whose professional interest is to have a finger in as many pies as possible, while accepting final responsibility for nothing in particular."

Men heller ikke en ledende anti-monetarist som professor John Kenneth Galbraith er nådig i sin vurdering av sentralbankene: "The people who man the central banks are nice men, and in our case one woman; well spoken, well tailored and of good personal hygiene. I would be kind to them and keep them in business in a minor way, but I would not for a moment rely on them."

Men det er nok av autoritative uttalelser i motsatt lei. Den kjente amerikanske offisielle Patman-rapporten gikk i sin konklusjon inn for at sentralbanksystemet skulle ha "freedom within not from the Government". Og den canadiske sentralbanksjefen Louis Rasminsky utviklet et liknende syn i 1966: "It seems to me that the meaning of independence of the central bank is not an independence from government, it is an independence *within* government..... I insisted in my lecture that both government and central bank must regard themselves as responsible for the monetary policy that is followed."

Dette syn er er meget utbredt i dag. Den nederlandske sentralbanksjefen dr. Zijlstra, som gikk av i 1982, uttalte seg med særlig tyngde fordi han hadde vært både finansminister, statsminister, sentralbanksjef og professor i sosialøkonomi. Kort før han gikk av, formulerte han sitt syn på forholdet mellom finansminister og sentralbank slik:

"As Minister of Finance I realized at an early stage that my office would benefit most by achieving the best possible relationship with the central bank with full recognition of its powers and authority. After all, the Finance Minister is badgered from all sides by the Ministers of the spending departments, who will always conspire to spend more money than is justified by a sound financial policy. In this struggle he is inevitably alone and consequently lonely. If the relationship is good, his best ally is the central bank. A Government is sorely tempted to try to solve its problems by resorting to so-called monetary financing, but without the active cooperation of the central bank this is possible only for a short period and within narrow limits. Therefore in the world in which we live, with its deep-seated inflationary tendencies, there is an immense need for a close alliance between these two parties."

En konsekvens av dette synet var ifølge Zijlstra at en sentralbanksjef også bør være "willing and capable of speaking his mind. It goes without saying that he should do so prudently, wisely and not too frequently". Erik Brofoss har gitt uttrykk for et liknende syn og hevdet at sentralbankens ledelse bør kunne forfekte sine synspunkter og sine forslag offentlig "up to the point of nagging".

Altså en aktiv og sentral rolle med stor ytringsfrihet og med nær kontakt med Finansdepartement og regjering og i "close alliance" med dem.

I midten-av 1960-årene begynte naturlig nok spørsmålet om revisjon av den gamle loven om Norges Bank av 1892 å bli tatt opp til drøfting. Til en konferanse satte jeg opp et notat om saken. Brofoss gav da uttrykk for at han ønsket understreket synspunktet Norges Bank som *regjeringens* bank, et syn som hadde særlige muligheter for å slå gjennom da. Brofoss ønsket åremålsoppnevning av direksjonens formann og nestformann. Han håpet i framtiden å kunne unngå aktive stortingsmenn i direksjonen. Det siste reflekterte hans misnøye med å ha fått tre aktive politikere inn i Norges Banks styre. Selvsagt så han i og for seg gjerne Einar Gerhardsen der, men han ville ikke at folk skulle tro at han hadde arbeidet aktivt for Gerhardsens kandidatur, og det var jo ikke tilfellet.

Da Eivind Erichsen og Skånland i Finansdepartementet før jul 1965 telefonerte om behandling av saken ny lov om pengevesenet og Norges Bank, sa Brofoss seg enig i mitt forslag om at Norges Bank burde gå inn for nedsetting av en komité til behandling av saken. Men han mente at Norges Bank først burde utarbeide et utkast til ny lov, som så kunne stilles til komitéens rådighet hvis Finansdepartementet var enig i en slik framgangsmåte.

Professor Erling Petersen var medlem av Norges Banks direksjon fra 1963 til 1974. Han er en fargerik og framtreddende sosialøkonom. Han er meget konservativ og satt på Stortinget i en årrekke. Selv hadde jeg jo hatt mye kontakt med ham i den tiden vi begge var kronikører i Norsk Rikskringkasting.

På Norges Banks funksjonærfest i 1963 sa direksjonens medlem Hvattum: "Erling Petersen har studert hele sitt liv for å bli medlem av Norges Banks direksjon. Først studerte han i mange år for å bli cand.oecon sånn som Brofoss. Så studerte han i 16 år for å bli professor. Men jeg kan betro Erling Petersen at det er ikke nødvendig med noen utdannelse i det hele tatt for å bli stortingsvalgt medlem av Norges Banks direksjon..."

Høsten 1964 kom et overraskende utspill fra Erling Petersen i direksjonen. Han gikk inn for at direksjonen burde drøfte det nye statsbudsjettet på et kveldsmøte, noe Brofoss ikke var enig i. Kort etter tok jeg opp temaet i den økonomiske oversikten i NRK. Og Kringkastingen bad meg delta i en skattediskusjon med Trygve Bratteli og Erling Petersen. Bratteli hadde insistert på at en tredjemann burde være med i ordsiftet. Stemningen var fredelig. Jeg spurte på forhånd Bratteli om han ikke ville ta opp sitt skattereforforslag om å overføre fra de direkte skattene til de indirekte. Men det ville han ikke da det neppe var dekning for det i hans eget parti, sa han.

Kort etter stortingsvalget i 1965 holdt jeg et foredrag i Oslo Handelsstands Forening om norsk utenriksøkonomi. Blant tilhørerne var Willoch og Erling Petersen. På veien ut etter foredraget sa Erling Petersen til meg at direksjonen burde komme sammen en kveld for å drøfte omlegging av den økonomiske politikken. Det var best å være forberedt når kravene kom. Det var skjedd et vaktskifte, som mange ventet skulle få følger også i Norges Bank, sa han. Han viste til "speilvingingen" i Stortingets komitéer. Loven om Norges Bank forutsatte at direksjonens formann og nestformann kunne fjernes straks mot utbetaling av lønn for 6 måneder. Brofoss hadde mange fiender, som ikke hadde glemt hva han hadde vært som statsråd. Selv så Erling Petersen den politiske kamp som en ridderturnering, der en møttes til et glass etterpå, men det var ikke alle som gjorde det.

Overfor disse forbløffende uttalelser pekte jeg på at Rygg hadde sittet også under to Arbeiderparti-

regjeringer, at Jahn var utnevnt av en Arbeiderpartiregjering, at det var vanlig at sentralbanksjefer satt under skiftende politisk styre. Brofoss har selv alltid gitt uttrykk for at regjeringen må avgjøre policy-spørsmål og at Norges Bank vil gjennomføre lojalt de vedtak som treffes. Lovbestemmelsene (de 6 måneder) kan ikke tolkes etter sin ordlyd. Erling Petersen sa at jeg trakk for vidtrekkende konklusjoner av hans uttalelser - vi må nå komme sammen og forberede en omlegging av den økonomiske politikken på Norges Banks område, mente han.

Dagen etter gav jeg Brofoss en kort orientering om at Erling Petersen ønsket fortrolige direksjonsdrøftinger og at han hadde snakket dulgt om konsekvensene av maktskiftet, men syntes ikke det var riktig å bringe videre de mer ekstreme synspunkter. Brofoss var villig til drøftinger i direksjonen, men ikke om kvelden, og ville ellers følge den nye finansministers og regjeringens politikk. Han var nok ellers ikke til sinns å gi etter for noen slags Erling Petersen-aksjon.

Da direksjonens flertall i 1966 tilrådte bruk av kredittlovens § 8 for utlansregulering, dissenterte Erling Petersen. Han brukte i dissensen uttrykk som "moralisk forkastelig", "straffetiltak" og "prinsipputglidning av alvorlig karakter" om flertallets forslag. Jeg hadde flere samtaler med finansminister Ole Myrvoll. Han gikk inn for § 8, men det var ulike meninger om saken i regjeringen. Han var negativt innstilt til Bankforeningens forslag om rentekomiteé, og jeg støttet ham sterkt i dette syn. Men statsministerens uttalelser bekymret ham.

Myrvoll sa i Bergen at to mann - finansministeren og sjefdirektøren i Norges Bank - ikke kunne uttale seg om renten. Han hadde glemt den tredje og viktigste - statsministeren!

Et emne som hyppig kom opp i 1960-åra, var spørsmålet om norsk medlemskap i Fellesmarkedet. Brofoss var av den oppfatning at Norge ikke kunne stå utenfor CEE om Storbritannia og Danmark ble med. I Arbeiderpartiets ledelse prøvde mange å skyve ham mest mulig fram i denne saken. Arne Skaug var så sterkt engasjert at han ville gå av som statsråd om Norge ikke innledet forhandlinger om medlemskap. Hans holdning bekymret statsministeren på grunn av utbredt motstand i Arbeiderpartiet mot fullt medlemskap. Men professor Ragnar Frisch var mot. Han ringte meg opp en dag og fortalte at han sammen med flere andre overveiet å gå inn for at Arne Skaug skulle bli erstattet med meg som forhandlingsleder hvis det nå uheldigvis likevel skulle bli flertall i Stortinget for forhandlinger. Han var fullt klar over at jeg var for medlemskap, men jeg virket ikke utfordrende på opinionen slik Skaug, Lange, Gundersen og Jahn Halvorsen gjorde. Jeg frarådet bestemt Frisch å gå videre med denne planen, som jeg ikke ville være med på.

Jeg holdt et foredrag om Det europeiske økonomiske Fellesskapet og vår utenriksøkonomiske politikk i Statsøkonomisk Forening i 1962. I det lange ordskiftet etterpå gikk Aukrust energisk inn for at saken slett ikke betydde noe. GNP ville fortsette å stige med 2.6% p.a. i gjennomsnitt, slik det hadde gjort gjennom de siste 100 år. Dette synet framholdt han stadig i drøftingene om CEE. Willoch reduserte betydningen av etableringsproblemene. Alf Ihlen var optimist på hjemmeindustriens vegne.

I en samtale jeg hadde med Gunnar Jahn i januar 1963, gav han uttrykk for at norsk medlemskap i CEE ville bety en fare for den demokratiske utvikling i Norge. Han fortalte forresten ved samme høve at han var blitt presset for å bli statsminister da krigen sluttet i 1945 etter at Paal Berg hadde sagt nei, men Jahn hadde avslått tilbudet.

De økonomiske forholdene var jo stort sett gode i disse "gylne 60-åra". Det kom også til uttrykk i våre kontakter med Valutafondet. En delegasjon derfra til Oslo i 1962 gav umiddelbart uttrykk for en viss bekymring over for sterk kredittpolitisk ekspansjon. De gikk også inn for å bremse bankenes kortsiktige utenlandsopplåning, et syn som Brofoss delte. Generalsekretær van Lennep var

sterkt opptatt av denne idé og fastholdt i flere samtaler i Paris i 1964 at Norges utenlandsopplåning begrenset de underutviklede lands lånemuligheter.

I en konferanse hos finansministeren om opplegget av den økonomiske politikken for 1963 la han sterk vekt på pressproblemene. Jeg erklærte meg enig i det. Finansministeren ønsket en meget stram kredittpolitikk. Jeg pekte på den sterke veksten i statsbudsjettet. Brofoss var mer bekymret for risikoen for et økonomisk tilbakeslag.

En aften i den amerikanske ambassaden ble jeg ut på kvelden kritisert fordi jeg i den økonomiske oversikten i radio hadde rettet kritikk mot den proteksjonistiske amerikanske skipsfartspolitik. Jeg pekte på at amerikanerne selv gikk sterkt inn for en liberal linje i den økonomiske politik. Det burde gjelde også her. For Norge var skipsfarten en meget viktig næringsvei, minnet jeg om.

Som kjent har det vært meningsforskjell om Norges Banks forhold til Hambros Bank. De særlige relasjonene til denne banken hadde historiske grunner og gjorde seg også gjeldende i forhold til regjeringen, f.eks. da Borten-regjeringen skaffet staten majoriteten i Norsk Hydro.

Under en lunsj som Norges Bank holdt for ledende representanter for Hambros Bank i juni 1965, antydte Brofoss at Norges Bank kunne gjøre innskott i dollar i Hambros Bank som et motstykke til store engasjementer fra Hambros Bank i finansiering av byggekontrakter ved norske skipsverksteder for norsk og utenlandsk regning. Reaksjonen fra Mr. Hambros side var klart positiv. Dermed var grunnlaget lagt for en utvikling som etter hvert fikk stor betydning for finansieringen av norske verksteder. Avtaler ble også inngatt med Lazard Brothers i 1966 og med Chemical Bank i 1970. Alle disse bankene hadde tradisjonelt spilt en viktig rolle i norsk skipsverftsfinansiering. Avtalene fikk fellesbetegnelsen Norway Scheme. De ble på vanlig måte drøftet i Valutarådet og Samarbeidsnemnda med representanter for de berørte departementer. Handelsministeren og industriministeren var kjent med avtalen og var enig i den. Det er i det hele litt vanskelig å forstå den kritikk den senere ble gjenstand for.

I det nordiske finansielle utvalgs møte i Oslo i mai 1964 var svenskene og danskene skeptiske overfor planen om en nordisk investeringsbank. Finnene og særlig islendingene var meget positive. Fra norsk side fulgte vi en mer nøytral linje. På et møte i Reykjavik i august samme år ble disse standpunktene ytterligere fastlåst, særlig fra svensk side. På en middag fortalte finansminister Gunnar Thoroddsen at forholdet mellom Selvstendighetspartiet og Sosialdemokratene i den islandske regjeringen var blitt utmerket etter at Trygve Bratteli hadde holdt et foredrag om å overføre de direkte skattene til indirekte. Dette foredraget hadde nemlig overbevist de islandske sosialdemokratene, og reformen var blitt gjennomført. Jeg pekte på at Trygve Bratteli nok hadde hatt større hell med seg i sin skattepolitiske reformpolitikk i Island enn i Norge, hvor han verken fikk gjennomført noe slikt i sin første eller sin annen periode som finansminister. I et møte som Nordisk Råd arrangerte for representanter fra de økonomiske samarbeidsorganisasjonene i Europa på Hässelby Slott året etter, skapte investeringsbanken livlig debatt. Det ble klarlagt at også representantene fra CEE var positivt innstilt til det nordiske prosjektet. Generalsekretær Petren hjalp meg da det ble spurt om hvem som hadde ansvaret for at planen ikke nådde fram, med å si høyt at det skyldtes Sverige.

På et stort møte i Statsøkonomisk Forening i januar 1967 holdt Trygve Bratteli et utmerket foredrag om skattepolitikken. Jeg hadde på forhand fått Brattelis tillatelse til å fortelle om den islandske finansminister og koalisjonsregjering som kunne takke Brattelis skattepolitiske program for sin eksistens. Munterhet.

Bilde 5 Møte i direksjonen i 1966. Fra venstre Hans Borgen, Einar Gerhardsen, Erik Brofoss, Knut Getz Wold og Erling H. Petersen. Foto: NTB scanpix.

Den penge- og kredittpolitiske komité

En viktig arbeidsoppgave i min nestformannstid i Norges Bank var formannsvervet i Den penge- og kredittpolitiske komité. Denne komitéen ble oppnevnt i november 1960 og avgav innstillingen i desember 1963 - vel 3 år etter. Blant medlemmene var professor og senere finansminister Ole Myrvoll og min forgjenger i Norges Bank, banksjef Sven Viig, som senere ble avløst som medlem av banksjef Fredrik Moe. Direktør Øyvind Nossen, bankdirektør Nils Løkke, dosent Leif Johansen, byråsjef Atle Elsås og cand. oecon. Per Dragland var også med. Altså et solid utvalg av ledende sosialøkonomer og bankfolk på det kredittpolitiske området.

Fra midten av 1950-åra var den norske penge- og kredittpolitikken i første rekke basert på avtaler mellom myndighetene og bankene og livselskapene. Forut for avtalene gikk drøftinger i Samarbeidsnemnda mellom myndighetene og kredittinstitusjonene. Det var bred enighet blant nesten alle (unntatt "Farmand") om at avtalesystemet hadde virket bra. Men spørsmålet ble reist om systemet også var rasjonelt på lengre sikt. Burde en ikke også her i landet ta i bruk andre penge- og kredittpolitiske virkemidler, slik de fleste andre land gjorde? Blant de mulighetene som ble drøftet, var en ny lov om innskottsreserver og om plasseringsplikt i statsobligasjoner. Da disse og andre kredittpolitiske spørsmål ble tatt opp i Samarbeidsnemnda, viste det seg imidlertid å være sterk meningsforskjell mellom representantene for myndighetene og for kredittinstitusjonene. Det var også betydelig uenighet mellom de forskjellige grupper av kredittinstitusjoner innbyrdes.

I samsvar med tilråding fra Samarbeidsnemnda tok Finansdepartementet så initiativet til oppnevning av den penge- og kredittpolitiske komitéen. Ifølge mandatet fikk den til oppgave å utrede hvilke virkemidler i penge- og kredittpolitikken som det på bakgrunn av de økonomiske og institusjonelle forhold i Norge kunne være hensiktsmessig å ta i bruk. Blant disse virkemidlene var penge og kredittpolitiske avtaler, statens lånepolitikk og markedsoperasjoner, bestemmelser om plasseringsplikt, innskottsreservekrav, rentepolitikk, emisjonskontroll og regulering av de forskjellige former for konsumkreditt.

Dermed var mandatet klart. Og arbeidet i komitéen ble meget omfattende, inngående og tidkrevende.

Et sentralt problem på denne tiden var at alle de politiske partiene hadde gått inn for en finanspolitikk som la mye større byrder på kredittpolitikken enn tilfellet hadde vært inntil få år tidligere. Det hadde den konsekvens at en fikk en uheldig fordeling av de økonomiske ressursene på ulike områder. Det ble en viktig oppgave å søke å unngå at kredittpolitikken ble et slags siste tilpasningsinstrument som blant annet skulle bære byrdene av en for ekspansiv finanspolitikk. Denne sentrale problemstillingen er aktuell også i dag, mer enn 20 år senere, både i Norge og i de fleste andre land.

I den penge- og kredittpolitiske komitéen var det trass i dissenser på enkelte konkrete punkter bred enighet om denne generelle problematikken.

Trass i at avtalesystemet hadde virket relativt godt, blant annet fordi det gav kredittpolitikken fleksibilitet, var det også viktige svakheter ved det. Det var ikke alltid lett å nå fram til enighet om tilstrekkelig effektive tiltak eller å nå slik enighet tidlig nok. Dessuten hadde en det problemet at organisasjonene ikke kunne forplikte de enkelte medlemmer til å følge en inngått avtale. En hadde konkrete eksempler på vansker i så måte.

Komitéen var enig i at en fortsatt burde bygge på avtaler i penge- og kredittpolitikken. Men det var meningsforskjell om i hvilken grad avtalesystemet burde kombineres med lovbestemmelser. Et flertall, som jeg selv hørte til, mente at myndighetene til enhver tid burde kunne disponere over virkemidler som gjør det mulig bl.a. å påvirke omfanget og sammensetningen av kreditt-tilgangen. Vi pekte på at det kunne tenkes situasjoner der det ikke lyktes å nå fram til enighet med kredittinstitusjonene om en påtenkt avtale, eller at det på tross av en slik avtale skjedde en uheldig utvikling, f.eks. en for sterk kreditt ekspansjon. Da trengtes nye lovbestemmelser.

Et mindretall gikk imot flertallets syn på forholdet mellom avtalesystemet og en pengepolitisk lovgivning. Ole Myrvoll var blant mindretallets medlemmer. Han mente avtalesystemet gav muligheter for større selektivitet og effektivitet i kredittpolitikken. En burde derfor være varsom med å ha liggende i beredskap lovbestemmelser som egentlig ikke tenktes brukt, men som kunne bli oppfattet som press. Nossen uttalte seg i liknende lei. Fredrik Moe sa ofte: "Nei, nei". Han talte endog om at flertallsforslaget stred mot grunnloven.

Komitéen pekte på at det ikke var noen klar og stabil sammenheng mellom renten og utviklingen av sparingen og etterspørselen etter kreditt. Generelle renteendringer var derfor lite egnet som middel til å motvirke fluktasjoner i den totale etterspørsel. Men den langsiktige renten burde søkes holdt noenlunde stabil under skiftende konjunkturforhold og reguleres ut fra omsynet til investeringsaktiviteten på lang sikt.

Resultatet av komitéens arbeid ble et framlegg til lov om adgang til regulering av penge- og kredittforholdene. Lovutkastet åpnet adgang for regjeringen til å utferdige bestemmelser om likviditetsreserver, minsteinnskott i Norges Bank, plasseringsplikt, renteregulering og emisjonskontroll samt gi forskrifter til direkte regulering av omfanget av kredittinstitusjonenes utlånsvirksomhet. Bestemmelsene skulle ligge innenfor rammen av Stortingets vedtak.

Jeg hadde en rekke kontakter også på politisk plan under og etter komitéens arbeid. I en konferanse med finansminister Petter Jakob Bjerve i slutten av januar 1963, like før han gikk av, viste det seg at han tydeligvis ikke hadde noen prinsipielle innvendinger mot det opplegget vi arbeidet etter.

22. januar 1964 kunne jeg så overlevere innstillingen til finansminister Cappelen. Han hadde alt en tid før gitt uttrykk for at han forstod komitéens behov for en klargjøring etter Einar Gerhardsens rammelo-plan.

Det oppstod et voldsomt ordskifte om komitéens innstilling. Det fortsatte da proposisjonen fulgte ett år etter. Den bygde i hovedsaken på innstillingen.

En innsender fikk godt utstyr i Aftenposten for en artikkel der det bl.a. het: "Skal Norge ture frem på den av Getz Wold-komitéen antydde vei, kan landet like godt melde seg inn i COMECON - uten rente." Banksjef Johan Melander i Den norske Creditbank sa i et intervju med Morgenbladet i januar 1965 bl.a.:

”Proposisjonen til lov om adgang til regulering av penge- og kredittforholdene er etter min mening i virkeligheten et brudd med rettsstatens prinsipper, fordi den bryter med kravet om likhet for loven. Derne­st er loven utpreget ”dirigistisk” og et tilbakeskritt i forhold til den liberaliseringsbevegelse som har vært virksom siden krigens slutt. Og for det tredje, og særlig når det gjelder forholdet til utlandet er loven høyst tvilsom rent traktatmessig. Men i selve realiteten er det farligst at vi tvinges til å isolere oss fra utlandet.”

Samme måned holdt statsministeren foredrag i Oslo Handelsstands Forening. Han understreket at regjeringens proposisjon i hovedsaken, men ikke på alle punkter, fulgte innstillingen fra Den penge- og kredittpolitiske komité. Det var denne opplysningen som utløste de kraftige pressekomentarene i dagene etter. Men Brofoss kunne fortelle at Håkon Lie var henrykt over den voldsomme agitasjonen mot lovforslaget.

Selv skrev jeg en kronikk i Aftenposten kort etter med tittelen ”Kredittpolitikken. Et ordskifte på avveie”, der det bl.a. het:

Det er naturlig at det er meningsforskjell om penge- og kredittpolitikken. Det er tale om innfløkte og vanskelige økonomiske sammenhengsforhold. Kredittpolitikken virker inn på etterspørselen og den økonomiske aktiviteten og er et viktig supplement til finanspolitikken. Det er imidlertid ikke full enighet om de faktiske virkningene av de ulike kredittpolitiske tiltakene. Det er også inter­ses­semotsetninger til stede i kredittpolitikken, fordi kredittfordelingen mellom de enkelte sektorene av næringslivet påvirkes av den kredittpolitikken som føres. Dessuten vil ulike kredittpolitiske tiltak virke med forskjellig styrke og på forskjellig måte begrense de enkelte kredittinstitusjoners handlefrihet.

Men når en har sittet i tre år i et fredelig og saklig arbeid om disse spørsmålene i Den penge- og kredittpolitiske komitéen, må en gni seg i øynene når en ser hva som kan skrives i disse dagene etter at proposisjonen i saken er kommet. Ja, endog før den kom. Det forholdet at proposisjonen i hovedtrekkene fulgte flertallstilrådingene i komitéen på de punktene der det var dissens, var tydeligvis nok til at språkets sterkeste uttrykk ble tatt i bruk. Det tales om snikssolisering, en tvangslov, diktatorisk kontroll over penge- og kredittvesenet, en krigserklæring til landets næringsliv, om å vifte med en revolver, om brudd med rettsstatens prinsipper osv. Det antydes at bestemmelsene er i strid med internasjonale avtaler, og at de er uten sidestykke i den vestlige verden. Proposisjonen følger ikke flertallet helt ut. Men når angrepene får den form de har fått og også rettes mot komitéen, håper jeg det må være tillatt å ta til orde.

Det er ikke dekning for de uttrykkene som nyttes i dette ordskiftet. Det forholder seg helt enkelt ikke slik at det her er tale om særlig vidtgående tiltak uten sidestykke i andre land. Den penge- og kredittpolitiske lovgivningen Norge har i dag, er meget begrenset og framfor alt utidsmessig og urasjonelt utformet, slik at den er i sterkt behov for revisjon. Det var det i sin tid enighet om også i Samarbeidsnemnda, og det var en viktig del av bakgrunnen for at komitéen ble satt ned for å ”drøfte pengepolitikken på prinsipielt grunnlag”.

De sentrale delene av det nye lovframlegget dreier seg ganske enkelt om å innføre mer tidsmessige og fleksible bestemmelser om likviditetsreserver og i nær sammenheng med dette plasseringsregler istedenfor de gamle lovbestemmelsene fra 1952. Videre tar lovframlegget sikte på å erstatte renteloven av 1953 med reviderte bestemmelser om adgang til regulering av visse rentesatser og om emisjonskontroll.

Ikke på noen av disse to hovedområdene er det noen *prinsipiell* utvidelse av virkefeltet når det gjelder forretningsbankene og sparebankene. Et tredje hovedtrekk ved proposisjonen er at den vil innføre oppgaveplikt og hjemmel for direkte utlånsregulering for *andre* kredittinstitusjoner enn forretningsbanker, sparebanker og livsforsikringsselskaper. Her dreier det seg om å skaffe midler til å håndtere det problemet som den sterke ekspansjonen i nye kredittinstitusjoner med høyst ulike formål og karakter reiser både for forretningsbanker og sparebanker og for kredittpolitikken. En liknende utvidelse av den penge- og kredittpolitiske lovgivning drøftes nå i flere land i den vestlige verden. En rekke land har gjennomført til dels *mer* vidtgående tiltak i kredittpolitikken.

Like etter brakte Farmand en stor artikkel med tittelen: "Getz Wold på avveie". Der het det bl.a.: "Men direktør Getz Wold nevner ikke med *ett* eneste ord at der ikke finnes noe land i verden som har unnlatt å bruke diskontovåpenet i den grad som Norge."

I et foredrag jeg holdt om "Penge- og kredittloven, snart 10 års erfaring" på Norske Sosialøkonomers Høstkonferanse i Oslo 1974, minnet jeg bl.a. om kraftuttrykkene om komitéinnstillingen og proposisjonen og kommenterte:

"Om vi nå i ettertid deflaterer disse uttrykkene, kan vel hovedpunktene i kritikken sammenfattes dit at den nye kredittpolitiske loven var et alternativ til de samarbeidsavtalene en til da hadde hatt mellom Finansdepartementet og Norges Bank på den ene siden og kredittinstitusjonene på den andre etter forslag fra Samarbeidsnemnda, og at dette innarbeidete systemet var å foretrekke framfor den nye loven. Det ble hevdet at partene ikke lenger kunne forhandle på like fot når myndighetene kunne gjøre bruk av bestemmelsene i loven.

Men dette resonnementet er ikke holdbart. Ansvaret for landets penge- og kredittpolitikk hviler på Finansdepartementet og Norges Bank og i siste omgang på Storting og regjering. De kan ikke legge det over på andre. Myndighetenes representanter forhandler aldri formelt på like fot med næringsorganisasjonene når det gjelder å utøve forvaltningsmyndighet. Også i Samarbeidsnemndas tid var mulighetene til stede til å foreslå og få vedtatt lovregler dersom forhandlingene om frivillige avtaler ikke førte fram, og slike situasjoner var mer enn en gang nær ved å oppstå. En annen sak er at myndighetene, uansett hvilke former samarbeidet foregår i, alltid vil legge stor vekt på kredittinstitusjonenes synsmåter ved opplegget av de kredittpolitiske retningslinjene."

I Venstres økonomiske utvalg i mai 1965 takket jeg Gunnar Garbo for hans standpunkter i Stortingets finanskomiteé til kredittlovforslaget. Han svarte at han hadde prøvd å følge en mellomvei mellom Ole Myrvoll (som også var til stede) og meg.

På et møte hos finansminister Cappelen i midten av juni 1965 om en annen sak spurte han meg om jeg var tilfreds med utfallet av Stortingets behandling av kredittloven. Jeg svarte at jeg syntes resultatet var bra. Bankenes voldsomme uttrykk tidligere på våren var ikke en gang fulgt opp av Høyre. Tonen var blitt mer saklig. Og mellompartiene og særlig Venstre hadde skilt lag med Høyre.

Formann i direksjonen i 1970. Årsmøter og årstaler

En dag i mai 1970 fortalte Erik Brofoss meg at han ville ta avskjed fra stillingen som formann i Norges Banks direksjon samme høst - nærmere bestemt 1. november. For meg var dette en overraskelse. Jeg hadde ikke tenkt meg muligheten av noe slikt, for selv om Brofoss hadde sittet i stillingen i 16 år, var han jo bare 62 år gammel og lot til å trives utmerket som sjefdirektør. Jeg sa meg redd for at han ville komme til å angre på dette, men det sa han bestemt nei til.

Stillingene som formann og nestformann i Norges Banks direksjon var de to eneste offentlige stillingene i Norge der det verken var noen aldersgrense eller åremålsregler. Brofoss' forgjengere i stillingen hadde gått av i en alder av henholdsvis 78, 73 og 71 år. I loven fantes en bestemmelse om at formannen og nestformannen utnevnes av regjeringen med en gjensidig oppsigelsesfrist på 6 måneder. Videre het det: "Dog saaledes, at de straks kan fjernes mot utbetaling av løn for den nævnte tid." Men denne bestemmelsen ble aldri brukt.

Etter at han var gått av, ble Brofoss eksekutivdirektør i Det internasjonale valutafond, IMF i Washington som representant for de fem nordiske landene. Dette vervet strakte seg over 3 år. Etter tilbakekomsten var han sterkt engasjert i formannsvervet i Distriktenes Utbyggingsfond. Han vendte nemlig tilbake til dette viktige vervet i 1973 og satt til 1977. Brofoss var nestformann i styret for Utbyggingsfondet for Nord-Norge i 1951-61, mens Ulrik Olsen var formann. I 1961 ble han den første formann i styret for Distriktenes Utbyggingsfond og satt til 1970 da han altså reiste til USA.

Jeg regnet det ikke som sikkert at jeg skulle etterfølge Brofoss. I sentralbanker er det nemlig ikke slik at opprykk til sjefsstillingen er vanlig. I Norges Bank hadde det aldri før hendt. Og det har bare forekommet i noen meget sjeldne tilfelle i utenlandske sentralbanker. Innehaverne av stillingen som sentralbanksjef rekrutteres nemlig i de fleste land enten fra politiske toppverv - ofte finansministre og i noen tilfelle statsministre - eller fra toppstillinger i sentraladministrasjonen, forretningsbank-sjefer, professorer i sosialøkonomi osv. Men selvsagt håpet jeg at denne stillingen, som jeg visste var meget interessant og stimulerende, skulle åpne seg for meg. Og Brofoss fortalte meg like etter at han hadde bestemt seg for å gå av, at jeg skulle etterfølge ham. Slik gikk det altså. En avis kommenterte utnevningen under overskriften: "Nytt navn på våre pengesedler". Foran meg lå mellom 14 og 15 år i denne jobben. Nestformannsstillingen overtok så ekspedisjonssjef i Finansdepartementet Hermod Skånland et halvt år senere.

Jeg stod altså Brofoss nær. Vi var gode venner og samarbeidet utmerket om praktisk talt alle de sakene vi tok standpunkt til på det økonomiske og politiske og administrative plan.

Etter at han var gått av, viste det seg imidlertid en viss meningsforskjell på to helt andre felter, men uten at det derfor oppstod noen misstemning mellom oss. Jeg fikk et brev fra en representant for et forlag med en inntrengende anmodning om å hjelpe dem med å søke å overtale Brofoss til å

skrive en bok med sine memoarer. De hadde nemlig selv forgjeves prøvd å overtale ham til dette. De hadde hørt at vi var gode venner og håpet jeg kunne hjelpe dem med å påvirke Brofoss.

Ja, jeg fulgte med glede denne anmodningen og tok saken opp med ham. Men i sannhet uten hell. "Ikke tale om!", svarte Brofoss, "alle memoarer er systematiske forsøk på å forvri og fordreie alle fakta i favør av forfatteren!" "Du kan da ikke mene at det gjelder alle?", sa jeg. "Det gjelder absolutt alle", svarte han.

Det andre spørsmålet oppstod kort etter denne episoden. Direksjonen bad meg overbringe Brofoss et tilbud om å la seg male, slik at maleriet kunne anbringes på veggen i direksjonsrommet, der malerier av Brofoss' forgjengere i stillingen - Bomhoff, Rygg og Jahn - allerede var hengt opp, mens Ræstad fulgte noen år senere.

Brofoss reiste seg, gikk bort og åpnet døren til direksjonsrommet, pekte på maleriene og sa: "Se på de tre fyrene som henger der! Tenk deg et øyeblikk at de hadde vært i live. De ville jo gjøvet løs på hverandre alle tre!"

I hele min tid i Norges Bank gjaldt den gamle loven av 1892. Ifølge den var representantskapet bankens "overbestyrelse" og direksjonen dens "bestyrelse". En sjelden gang kunne det forekomme at denne gradering hadde praktisk betydning. Men stort sett gikk samarbeidet utmerket. Representantskapet, som holdt møter omkring en gang i kvartalet, godtok i regelen etter sitt ordskifte de forslagene som direksjonen la fram for det.

Direksjonen styrte i praksis Norges Bank, slik hovedstyret gjør nå med den nye loven. Direksjonen holdt møte en gang i uken - hver fredag. I den loven som gjaldt til 1985, het det bl.a.: "Direktionen samles daglig til offentlig bekjendtgjort tid". Men denne bestemmelsen ble altså brutt stadig trass i dens kategoriske form. Det ble lenge gjort en høytidelig protokollføring for de dagene det ikke ble holdt møte. Der stod det at direksjonen holdt møte - og dato. Videre: "Det forelå ingen saker til behandling". Begge disse erklæringer var normalt positivt uriktige, men de ble likevel høytidelig undertegnet. Norges Bank var altså en fleksibel institusjon.

I tillegg til formannen og nestformannen var det i direksjonen tre stortingsvalgte medlemmer. Framtredende og dyktige politikere og/eller sosialøkonomer ble utpekt. De bidrog i høy grad til å gjøre møtene saklige, nyttige, positive og grundige. Og jeg hadde stor glede av de personlige kontaktene med de fleste direksjonsmedlemmene i min tid.

Det gjaldt selvsagt i særlig høy grad Einar Gerhardsen, som var medlem fra 1966 til 1971. Hans brede erfaringsgrunnlag og politiske tyngde gjorde det mulig for ham å bidra med innlegg som var verdifulle både fra politisk og økonomisk synspunkt. I sin avskjedstale siterte han det gamle ordtak: "For første gang, for første gang, det gir så mang en småting rang". Men nå mente han det var enda større grunn til å si: "For siste gang, for siste gang osv." Vi syntes dette var meget velformulert, og jeg lot være å spørre ham: "Men er nå egentlig direksjonsvervet en "småting"?"

Professor Erling Petersen gikk ut av direksjonen i 1974. Fire år senere ble han etterfulgt av sin bror, direktør Kaare Petersen, som Høyre-representant. Han ble sittende til 1982. Jeg fikk derfor gleden av å ha begge disse to dyktige sosialøkonomer som kolleger, først som kronikører i NRK og senere som medlemmer av Norges Banks direksjon.

Nå var det jo meget sjelden at brødre begge ble sosialøkonomer, enn si to meget dyktige sådanne. Alt i min studietid samlet de stor interesse. I en populær studentersang het det:

"Lys i sinn og mørk i håret,
slik som Erling er, er Kaare.
At storebror er en profet,
det er alt hva Kaare vet."

Sangen var populær, men naturligvis slett ikke dekkende. Veslebror visste nok meget godt at også han selv var en profet. Og det hadde han jo helt rett i.

Erling Petersen var også stortingsmann for Høyre helt fra 1954 til 1973. Det gav naturligvis hans innlegg en dobbelt tyngde, og han satte også sterkt preg på direksjonens arbeid. Begge brødrene Petersen hadde imponerende kunnskaper om en lang rekke røde og hvite viner og deres kvalitet og modningsmønster. Ved mere uformelle sammenkomster fikk vi andre solid orientering på området.

Men Kaare Petersen var for noen år siden meget misnøyd med at den hvitvinen som ble servert til forretten ved Norges Banks årsmøtemiddag, ikke var tørr, men søt. Han så på dette som en elementær feil og tok saken opp under en reise der han var med representantskapet til Nord-Norge. Det viste seg da at representantskapets nestformann og tidligere formann Sverre Frogner fra Arbeiderpartiet var enig med Kaare Petersen. Altså en tverrpolitisk enighet.

Bl.a. på grunn av sine store kunnskaper om vin og om mat fungerte Kaare Petersen ikke bare som direktør i Den norske bankforening, men også som oldfrue ved foreningens større representasjonsarrangementer. En vararepresentant som fungerte som medlem av direksjonen i Norges Bank, gikk derfor inn for at Kaare Petersen burde bli oldfrue i Norges Bank når han gikk av. Og det hadde jo vært en god idé.

Det var flere framtrepende politikere i direksjonen. Hans Borgen var med helt fra 1966 til 1977. Han var en ledende Senterparti-politiker, stortingsmann gjennom hele 1950- og 1960-åra, formann i Stortingets Industrikomité og landbruksminister i Lyngs regjering i 1963.

Byrettsjustitiarius Andreas Cappelen var statsråd gjennom en årrekke. Han var kommunalminister og deretter finansminister i Gerhardsens regjeringer fra 1958 til 1965, utenriksminister hos Bratteli i begynnelsen og justisminister hos Nordli i slutten av 1970-åra. Han var først med i representantskapet og så med i direksjonen fra 1971 til 1977.

Kåre Kristiansen var medlem av direksjonen fra 1981. Forut for det hadde han vært formann for Stortingets Sosialkomité. Han var formann i Utenrikskomitéen i begynnelsen av 1980-åra og ble parlamentarisk leder for Kristelig Folkeparti i 1983. Og samme år ble han olje- og energiminister. Men etter loven kan en statsråd ikke fungere som medlem av Norges Banks direksjon så lenge han er med i regjeringen. Varamedlemmet Kari Gjesteby rykket derfor opp som fungerende medlem. Etter at den nye loven var trådt i kraft i 1985, ble hun valgt som fast medlem.

I direksjonen sitter ellers avdelingsleder i LO Juul Bjerke og industrilederen direktør Arnulf Ingebrigtsen. De gir et sterkt faglig og saklig innslag.

Norges Banks direksjon - som nå kalles hovedstyre - har altså både fagøkonomisk, næringsøkonomisk og politisk en solid status. Det gir banken og dens organer en stor fordel ved kontaktene med og forslagene til regjeringen og spesielt Finansdepartementet.

Også representantskapet spiller en viktig rolle i styringen av banken. Det gjaldt iallfall inntil den nye loven av 1985 gjorde slutt på representantskapets status som bankens "overbestyrelse". En rekke framtrepende politikere, økonomer, næringslivsfolk og administratorer er med.

Kristian Asdahl har vært formann i storparten av de siste 20 år. Men nestformannen Sverre Frogner har også vært formann i de perioder den politiske sammensetningen av representantskapet gjorde dette naturlig. Og da var Asdahl nestformann. Disse to framtrepende representanter for henholdsvis Høyre og Arbeiderpartiet gir representantskapet og dets standpunkter stor tyngde.

Aftenposten kalte Asdahl nylig i en stort oppslått artikkel "En jordnær samarbeidsmann". Artikkelens innledning slik: "Her sitter han - over tyve år senere. Mannen som mer enn noen var med og avgjorde valget av Per Borten som statsminister i 1965. Det var det år da de borgerlige i Norge samlet regjeringskrefter og dermed endret det historiske forløp. Han lanserte Borten. Her sitter han

og er elegant i mørkeblått. Med slank stresskoffert ved sin side, underveis til neste styremøte. Dette er hans liv." Et annet oppslag om ham i samme avis hadde overskriften "Ringrev fra Nes".

Hva så med de økonomiske forholdene Norges Bank skulle orientere seg i og ta standpunkt til? Bak oss lå "de gyldne 60-åra". Ja, de fortjente i sannhet denne karakteristikk både i Norge og i andre vestlige land. God og jevn økonomisk vekst, moderat inflasjon, stabile valutaforhold.

Og begynnelsen av 1970-åra gikk også stort sett i rett lei. Bruttonasjonalproduktet fortsatte å stige med 4-5% om året etter 1970 da veksten bare var 2%. Det første årsforedraget holdt jeg i februar 1971. Årsmøtene i Norges Bank gav - og gir - inspirerende muligheter for å legge fram et syn på aktuelle problemer i økonomisk politikk. Finansministeren - ofte også statsministeren og andre regjeringsmedlemmer - stortingspresidenten og partiledere og andre stortingsrepresentanter, framtrede banksjefer og andre næringslivsfolk, professorer i sosialøkonomi, organisasjonsledere, redaktører osv. møter opp.

Året før hadde brakt en betydelig prisstigning, både internasjonalt og i Norge. Her i landet skapte den store skatteomleggingen overgangsproblemer, også for statsbudsjettet. Året 1970 brakte faktisk for første gang på 25 år en klar svekkelse av finanspolitikken. Opplegget for 1971 tok derfor sikte på en påkrevd sterk tilstramning av finanspolitikken.

Opgaven for kredittpolitikken måtte bli å støtte opp under denne tilstramningen. I årsforedraget presiserte jeg at det i 1970 hadde vist seg nok en gang at det er vanskelig å rette opp virkningene av en svekket finanspolitikk ved hjelp av en strammere kredittpolitikk. Det utviklet seg derfor et for sterkt etterspørselspress, som igjen stimulerte lønnsglidningen.

Men selvsagt måtte siktemålet også være en strammere kredittpolitikk. Virkemiddelbruken burde understøttes ved løpende kontakt og samarbeid med bankene og kredittinstitusjonene ellers.

Kapitalimporten førte også til ekspansive virkninger. Men den muliggjorde blant annet en stor skipsimport, som igjen førte til sterkt økte frakttinntekter.

Den økonomiske politikken var såpass vellykket at bruttonasjonalproduktet i 1971 steg med 4,6%, og det var 1 1/2% høyere enn for Vest-Europa under ett. Ikke minst var industriinvesteringene høye. I årsforedraget i februar 1972 pekte jeg derfor på at det måtte være riktig å utforme både kredittpolitikken og finanspolitikken slik at de høye investeringene kunne holde fram. Og slik gikk det også. Norsk økonomisk politikk hadde fått en fornuftig utforming.

Og pressekommentarene til foredraget gikk da også i positiv lei. Men ikke alle var enige i denne vurdering. Noen dager etter foredraget fikk jeg følgende brev fra 17 DNA-medlemmer:

"Elendige gledesdreper!
Herr Knut Getz Wold.

Etter å ha lest Aftenposten for 15. ds. ser jeg at De gjør Dem til talsmann for nye og urimelige økninger av skatteborgernes byrder! Nå er det de som har spart i årevis for å bo i egen bolig, som skal brannskattes ennå mer! Hvorfor? Skal man ikke få lov til å nyte noe som helst resultat av sitt slit? Det er vel ingen inntekter av slike boliger. De fleste vil ta sterkt avstand fra det kyniske og iskolde resonnement De gir uttrykk for heldigvis. De vil muligens ha i erfaring hvorledes førrige skatteflåreforsøk ble mottatt av folk flest hva angår dette med boliger.

Mitt motforslag i mitt lokale partilag av DNA skal være:

"All inntekt over 65.000 inndras 100% til samfunnet for alle statsfunksjonærer."

Dette er et like rettferdig forslag som Deres boligkonfiskasjonsforslag. Hvis Deres forslag skulle bli tatt tilfølge, vil mange ikke ha råd til enebolig. Som banksjef i Norges Bank - vennligst hold Deres kynisme for Dem selv!”

på vegne av 17 DNA medlemmer

Hilsen Kolbjørn Ekheim

Jeg er ikke helt sikker på hva avsenderne tok sikte på med denne kraftsalven. Men formodentlig gjaldt den en omtale av behovet for å holde oppe sparingen. Jeg viste til at Erik Brofoss i sin årstale to år tidligere hadde pekt på at en raskere tilbakebetaling av lånene til boligformål kunne føre til et betydelig tilskott til den samlede sparingen. Jeg antydte at dette kunne gjennomføres f.eks. ved at renten ble satt til 5 1/2% og det første avdraget til 0 og at rente- og avdragsbeløpet til sammen så økte med 4% om året. I så fall ville lånet bli tilbakebetalt i løpet av 22 år, trass i at stigningstakten ville være atskillig lavere enn den påregnelige inntektsstigning.

Så vanskelig er det altså å få gjennomslag selv for et moderat tilstramningstiltak.

Men konklusjonen på foredraget ble positiv. ”Utviklingen det siste året viser hvor mye vi selv kan utrette ved en fornuftig utforming av den økonomiske politikken. Vi kan vel også innrømme at vi på mange måter har hatt hellet med oss.”

Senere dette året kom så den voldsomme striden om norsk medlemskap i EF, som ledet opp til folkeavstemningen i 1972. Kort tid før avstemningen kom det en erklæring fra en talsmann for Fellesmarkedet i samband med oljeproblemene: ”The oil in the North Sea belongs neither to Britain, nor to Norway - it belongs to the Common Market.” Da jeg hørte denne uttalelsen i radioen, gjorde den et sterkt inntrykk. Den kunne jo ikke være riktig. Nederland, som lenge hadde produsert gass og var medlem av EF, hadde selvsagt ikke planer om å overføre eiendomsretten til gassressursene til EF. Og uttalelsen kunne lett få en negativ innflytelse på den norske folkeavstemningen og styrke Nei-fløyen. Dagen etter traff jeg statsminister Trygve Bratteli, som også hadde hørt uttalelsen og var bekymret for konsekvensene av den. Han spurte meg om jeg kjente den som hadde sagt dette, men der kunne jeg ikke hjelpe ham. Men det var altså en offisiell uttalelse. Heldigvis fikk den likevel ikke stor publisitet i Norge.

Nei-flertallet ved folkeavstemningen var en nasjonal og internasjonal sensasjon, selv om flertallet var meget knapt. Jeg var i Washington avstemningsdagen. Den britiske sentralbanksjefen Lord O'Brien var sterkt interessert og uttrykte sin varmeste sympati overfor meg da resultatet forelå.

Jeg hadde holdt flere foredrag om Norges forhold til Fellesmarkedet. Men de hadde en heller nøytral grunntone. Jeg stemte ja ved avstemningen. Men klart nok var det argumenter i begge retninger. Jeg forstod godt at folk kunne komme til ulike konklusjoner i et slikt praktisk avveinings-spørsmål. Men det lidenskapelige engasjement som var så utbredt på begge sider, var meget vanskelig å forstå. Det gjaldt vel mest for nei-siden. Saken var jo den at i etterkrigstiden hadde Norge deltatt meget aktivt i det europeiske økonomiske samarbeidet. OEEC hadde en inngående virkning på Norges økonomiske politikk, som fikk en utforming radikalt forskjellig fra hva den ville ha vært uten dette engasjementet. Men folk forstod den gangen godt at økonomisk samarbeid er basert på gjensidige innrømmelser i vekstens og framstegets tjeneste. Situasjonen var altså blitt en annen i 1972 trass i de gode erfaringene Norge hadde hatt av sitt europeiske og internasjonale engasjement. Og nå er spørsmålet om norsk medlemskap i EF på nytt blitt aktuelt. Bedre sent enn aldri!

Fastkurssystemet fra Bretton Woods ble oppløst som følge av valutakrisene i 1971, men ble avløst av det europeiske kurssamarbeidet - den såkalte ”slangen” med faste svingningsmarginer. Norges Bank deltok i den europeiske valutaordningen fra mai 1972, den første tid som søkerland til

(a)

(b)

Bilde 6 (a) Møte i direksjonen i Norges Bank 20. desember 1971: "Kronekurs settes i dag" (Norge devaluerte med 1 pst). Aftenposten 20. desember 1971. Fra venstre: dir. Hermod Skånland, prof. Erling Petersen, dir. Erling Børresen, dir. Per Mjelve, ktr.sjef Leif Thorkildsen, ktr.sjef Øvind Johannesen, dir. Einar Magnussen, dir. Ole Rogstad, bonde Hans Borgen, forbundsform. Otto Totland, formann i direksjonen sjefdir. Knut Getz Wold. Foto: Oddbjørn Monsen / Aftenposten / NTB scanpix. (b) Drøfting av valutanslangesamarbeidet i Stockholm, statsråd Hallvard Eika, Knut Getz Wold og statråd Jon Ola Norbom, 14. februar 1973. Foto: Odd Wentzel / Dagbladet.

EF-medlemskap. Vi tok mot innbydelsen til fortsatt deltaking i valutasamarbeidet, også etter folkeavstemningen.

Dette var i samsvar med regjeringen Korvalds klare ønskemål. Jeg ble innkalt til et møte i regjeringen og fikk i oppdrag å prøve å forhandle fram en slik assosiasjon også etter folkeavstemningen. Et fornøytelig oppdrag fra en nei-regjering.

Jeg var naturligvis glad for dette oppdraget, men litt bekymret for om jeg ville møte vansker. Det gikk imidlertid svært greit. De andre slangelandene svarte raskt ja til at Norge fortsatte i kurssamarbeidet. Sverige deltok også der.

Og dette samarbeidet var imponerende effektivt og nyttig. Det reflekterte det grunnleggende forholdet at forandring i et lands valutakurs har stor betydning for landets handelspartnere og er en sak som gjerne bør drøftes i fellesskap med dem før det endelige vedtaket blir truffet.

Og det var nettopp hva som skjedde innen slangen. Ofte ble møter kalt sammen med meget kort varsel til uvanlige tidspunkter på dagen. Men både finansministre og sentralbanksjefer visste at det var viktig å være til stede og tok flyet til møteplassen, som stadig skiftet. Drøftingene på disse møtene var realistiske og nyttige og foregikk i en vennlig atmosfære.

Året 1973 førte med seg store problemer for norsk økonomisk politikk på grunn av det internasjonale tilbakeslaget i Vest-Europa og USA fra høsten 1973 til høsten 1975. Den første store oljeprisøkningen virket nok med her.

I februar devaluerte dollaren med 10% i forhold til gull og SDR. De fleste industriland underrettet Valutafondet om at de ville opprettholde sine pariteter eller sentralkurser i forhold til SDR eller gull. Blant disse var også Norge. Det førte med seg at sentralkursen for norske kroner overfor dollar ble endret fra kr. 6.65 til kr. 5.98, dvs. en faktisk oppskrivning av kronen overfor dollar på 11.11%. Danmark gjorde som Norge, mens Sverige og Finland fulgte dollaren halvveis, dvs. de devaluerte sine valutaer med ca. 5% i forhold til SDR. De amerikanske myndigheter så naturlig nok helst at andre lands valutaer ikke fulgte dollaren.

Den daværende svenske finansministeren Gunnar Sträng kunngjorde det svenske vedtaket over TV i bl.a. følgende ordelag: "I det här läget valde Sverige det matematiska medeltalet mellan noll och tio. Finland gjorde som Sverige. Å andra sidan har vi dom två noll-länderna - Danmark och Norge." En skal være en god politiker for å kunne framstille et valutapolitisk vedtak slik.

Sterk stigning i import- og eksportprisene utover året aktualiserte utpå senhøsten 1973 spørsmålet om en revaluering av kronen. Med utsikter til fortsatt internasjonal prisoppgang ville det ellers kunne bli en uakseptabel sterk prisstigning i Norge.

Men selvsagt var et slikt skritt kontroversielt, ikke minst fordi en revaluering lett ville svekke landets konkurranseevne. Finansminister Per Kleppe inviterte oss til flere fortrolige møter i midten av november, der han la hovedvekten på at en revaluering ville føre til et meget moderat lønnsoppgjør. Resonnementet virket ikke uten videre overbevisende, og jeg argumenterte mot Per Kleppes forslag. Jeg viste til at flere utførelsesnæringer arbeidet under vanskelige vilkår. Den internasjonale konjunktursituasjonen framover var meget usikker og en merkbar avslaking i 1974 sannsynlig. Oljekrisen økte risikoen for en svakere produksjonsutvikling i Norges markedsland. Og de internasjonale virkningene var betenkelige i en situasjon med sterkt økende driftsunderskott. Jeg pekte også på at tendensen til "konkurrerende revaluering" ble møtt med kritikk blant annet fra OECD.

Det oppstod sterk etterspørsel etter norske kroner i valutamarkedet i midten av november som følge av rykter om en forestående revaluering. Derfor ble valutamarkedet stengt fra 14. til 16. november. Den nordiske eksekutivdirektør i IMF, som var den nylig avgåtte svenske riksbankschef Per Åsbrink, telefonerte fra Washington 14. november. Han opplyste at Valutafondets adm. direktør had-

de bedt ham anmode de norske myndigheter om at et eventuelt revalueringensvedtak først måtte gjøres etter at Valutafondet var underrettet. Jeg brakte anmodningen videre til finansministeren og handelsministeren, som begge var enige i å etterkomme den. Når det gjaldt Sverige, hevdet Åsbrink at det bare var en gruppe professorer som syslet med denne idé som han holdt for "idiotisk för Sverige". Den nye riksbankschefen Krister Wickman telefonerte dagen etter og opplyste at svenske kroner var utsatt for spekulasjon på grunn av situasjonen i Norge. Skulle det bli en norsk revaluering, måtte Sverige møte dette ved å innføre en negativ rente på utenlandske bankinnskott, mente han.

Da saken kom til behandling i direksjonen 15. november, viste det seg sterk meningsforskjell. Flertallet - som bestod av Hans Borgen, varamannen Rikoll Nestaas og meg selv - gikk mot revaluering, mens mindretallet - Hermod Skånland og Otto Totland fra LO (formann i Handel og Kontor i Norge) - gikk inn for en revaluering på 4%. I Rådet for internasjonalt økonomisk samarbeid var de fleste næringsorganisasjonene mot kroneoppskrivning, men LO ville ikke motsette seg et slikt tiltak.

Senere samme dag vedtok regjeringen en revaluering på 5%. De andre slangelandene ble underrettet før vedtaket ble kunngjort. Samme kveld ble det holdt en pressekonferanse i Stortinget, der Kleppe og jeg deltok. Kleppe la også her hovedvekten på den sterke oppgangen i eksport og importprisene. Prisprognosen viste en stigning på 10% både for import- og eksportpriser. Uten mottiltak ville det altså bli altfor sterk prisoppgang og altfor svak øking i lønnsinntakernes disponible realinntekter. Kroneoppskrivningen på 5% ville etter Kleppes oppfatning gi 2 1/2 % mindre prisøkning enn en ellers ville hatt. Dermed var grunnlaget lagt for et moderat lønnsoppgjør. Regjeringen ville supplere med ytterligere prisdempende tiltak. Kleppe innrømmet at eksport- og importkonkurrerende bedrifter ville bli rammet av revalueringen. Men prisstigningen ville bli dempet og lønnsstigningen moderat. Støttetiltak overfor bedrifter i vansker kunne komme på tale.

På pressekonferansen redegjorde jeg på spørsmål for voringen i Norges Banks direksjon. Jeg opplyste videre at dagen før ble det spekulert kraftig i den norske krone. Det ble kjøpt opp mellom 400 og 450 mill. kroner i Norge og utlandet til sammen. En del hadde derfor tjent på de ryktene som var i omløp.

Kleppe sa at spekulasjonsbølgen hadde framskyndet vedtaket om revaluering. Vi hadde i realiteten intet valg, mente han. Til dette innvendte jeg at hvis en ikke hadde gått til oppskrivning, måtte en ha sagt fra om det i kategoriske og definitive former og understreket at det ikke bare var tale om noen utsettelse.

Revalueringen var et uvanlig og kontroversielt vedtak med pris- og lønnsdemping som fremste mål.

Og hvordan ble så resultatet? Tiltaket falt sammen med en vending i de internasjonale konjunktorene. I Vest-Europa gikk en fra høsten 1973 inn i en periode med svak økonomisk vekst. GNP økte med bare 2.7% i gjennomsnitt om året i resten av 1970-åra. Men det var i de to første årene det var en klar nedgangskonjunktur. De to følgende årene fra høsten 1975 kom en ny oppgang. En internasjonal skipsfartskrise meldte seg også i slutten av 1973.

Tidspunktet for revalueringen var altså ikke særlig velvalgt. Nå bør det presiseres at på grunn av strukturen i Norges utenrikshandel er det et betydelig etterslep til stede. Langsiktige kontrakter virker med til det. Og oljeprisøkningen hadde bedret den relative konkurransesituasjonen for noen av Norges store eksportnæringer.

Dette virket samtidig med til å redusere næringslivets motvilje mot betydelige lønnsstillegg. Og det var jo nettopp en slik moderasjon som var Per Kleppes hovedmål med revalueringen. Regjeringen gjorde i mars 1974 framlegg for Stortinget om en rekke tiltak som skulle lette lønnsforliket. De ble stort sett vedtatt. Større pristilskott, lavere premier og større ytelser i sosialtrygdene, justering av

andre bevilgninger for å dekke prisstigningen, øking av rammene for statsbankenes utlån, skattelette osv. ble gjennomført. På den andre siden skulle bedriftsbeskatningen skjerpes og rentenivået økes. Opplegget førte til en sterk nettoøkning i etterspørselen etter varer og tjenester. Det ville bli større underskott i utenriksøkonomien. Men det regnet en med kunne dekkes av de framtidige oljeinntekter. Denne grunntanken fra motkonjunkturpolitikken dager hadde altså allerede meldt seg.

Vurdert i ettertid var revalueringen og de tiltakene som ble samordnet med den, en meget dristig politikk. Og en mislykket politikk. Det lønnspolitiske hovedmålet ble ikke nådd.

I årstalen i februar 1974 pekte jeg på at oppskrivningen av norske kroner hadde virket med til den moderate prisstigningen i Norge - 2 prosentenheter lavere enn det europeiske gjennomsnittet. Men i flere næringer hadde revalueringen ført til en betydelig påkjenning og verre konkurransevilkår. Pris- og kostnadsutviklingen i tiden framover ville derfor bli av stor betydning. En avgjørende prøve ville ligge i lønns- og inntektsoppgjørene senere samme vår.

Og de brakte en sterk oppgang - nær 20% - ikke minst gjennom lønnsglidning, og sterkere enn i de aller fleste konkurrerende land. Året etter - 1975 - brakte også en sterk svekkelse av Norges konkurransestilling. Timefortjenesten i industrien økte dermed to år i trekk langt sterkere enn for OECD totalt. I 1975 var lønnsstigningen i Norge 20% mot 12 1/2% i gjennomsnitt for OECD-området.

Etter Valutafondets beregninger steg kostnadene pr. produsert enhet i industrien i Norge i 1974 6% mer enn i utlandet på grunn av kroneoppskrivningen. I 1975 steg kostnadene pr. produsert enhet 8% mer i Norge enn i konkurrerende land. Vi har få eksempler på et så mislykket tiltak i økonomisk politikk. Revalueringen hadde altså til hovedmål å dempe lønnsstigningen. Tidligere finansminister og direktør i Statistisk Sentralbyrå Petter Jakob Bjerve peker i sin nylig utkomne bok "Økonomi, befolkningsspørsmål og statistikk" på at "lønsauken fra 1974 til 1975 vart sterkere enn nokon gong tidlegare i etterkrigstida, og at serleg lønsglidninga vart rekordhøg".

Nå kan en spørre hvorfor ikke næringslivet strittet sterkere mot de store lønnstilleggene. Arbeidsgiverne kunne jo vise både til regjeringens grunngeving for revalueringen og til avslakingen i den internasjonale konjunkturutviklingen. En grunn til dette er nok etterslepet i en rekke viktige norske utførselsnæringer. De kunne nyte godt av bra overskott også i 1974.

I en samtale jeg senere hadde med generaldirektør Rein Henriksen i Borregaard, stilte jeg ham spørsmål om dette og viste til at konjunkturavslakingen ute jo måtte være vel kjent i norske bedrifter våren 1974, selv om den ennå ikke hadde slått gjennom fullt ut i bedriftenes fortjenestevilkår. Han sa: "La meg svare slik: Jeg innrømmer at dette er et godt spørsmål."

(a)

(b)

Bilde 7 Knut Getz Wold holder sin årstale i representantskapsalen i 1981. Foto: Norges Banks samlinger.

Fra motkonjunkturpolitikken til Arlanda

Den internasjonale konjunkturedgangen fra høsten 1973 varte ca. 2 år. Den viste seg å bli den sterkeste i etterkrigstiden. Høsten 1975 kom så et omslag oppover, som våren 1977 ble fulgt av en ny nedgangskonjunktur av vel ett års varighet. Så fulgte igjen en oppgang fra våren 1978 til våren 1980. Men hele denne perioden førte til atskillig svakere gjennomsnittlig vekst enn tidligere.

Dette internasjonale konjunkturbildet skapte på mange vis en komplisert bakgrunn for norsk konjunkturpolitikk. Til det kom at oljeprisøkingen høsten 1973 innledet en energikrise som førte til økonomiske vansker både i oljeimporterende industriland og i mange av u-landene. For Norge førte selvsagt denne første oljeprisøkingen til betydelige fordeler, som steg sterkt da den nye runden kom i 1979. Men flere industrigrener også her i Norge stod overfor større vansker på grunn av kostnadsøkingen. Og samtidig førte de negative virkningene av oljekrisene i mange av våre viktigste samhandelsland til alvorlige konsekvenser for norsk utenriksøkonomi. En annen viktig faktor var at den internasjonale skipsfartskrisen i 1974 skapte problemer både for norsk skipsfart og verftsindustrien.

Her har vi altså noe av bakgrunnen for den motkonjunkturpolitikken som finansminister Per Kleppe engasjerte seg så sterkt i og satte ut i livet for alvor fra våren 1975. Den førte med seg en rekke ekspansive finanspolitiske tiltak. Og de ble støttet opp også av flere ekspansive kredittpolitiske tiltak som Norges Bank medvirket til. I årstalen i februar 1974 gikk jeg inn for at oljeprisøkingen burde møtes med en gradvis og forsiktig omlegging av kredittpolitikken og finanspolitikken i noe mer ekspansiv retning. Året etter - i 1975 - kunne jeg ta utgangspunkt i at mens den vestlige verden var midt oppe i det kraftigste tilbakeslaget i hele etterkrigstiden, viste norsk økonomi meget tilfredsstillende vekst og lav arbeidsløshet, lavere enn i noe annet land. Høye investeringer og etterslepet i norsk utførsel var blant årsakene. Oljevirkosomheten førte til sterkt økende leveranser fra norsk industri. Og viktige tradisjonelle utførselsnæringer basert på elektrisk kraft fikk en stor konkurransefordel på grunn av oljeprisøkingen. Lønns- og prisutviklingen og skattepolitikken førte til oppsving i forbruket. Og fremdeles var norsk økonomi dominert av pressproblemer. En viss kredittpolitisk tilstramning var blitt gjennomført sent på året i 1974. Men i 1975 var en oppmyking aktuell på grunn av den markerte internasjonale konjunkturedgangen. Jeg pekte på at mens statsbudsjettet syntes for ekspansivt i begynnelsen av 1975, kunne det vise seg at budsjettet etter hvert ville passe bra inn i et nytt konjunkturpolitisk bilde og bidra til å stabilisere produksjonsvekst og sysselsetting. Altså en forsiktig tilslutning til motkonjunkturpolitikken. Resultatet var også meget vellykket. Mens brutto-nasjonalproduktet i OECD-området under ett i 1975 viste en nedgang på 2%, hadde vi i Norge en vekst på 3%. Men kostnadsutviklingen gav grunn til bekymring.

I årstalen 1976 kunne jeg peke på at kredittpolitikken for første gang i etterkrigstiden hadde

et klart ekspansivt siktemål. Og finanspolitikken virket betydelig mer ekspansivt på produksjonen innenlands enn tilfellet var året før. Markert oppgang i det offentliges kjøp av varer og tjenester slo sterkt ut.

Men sent i 1975 hadde det altså skjedd et omslag oppover i den internasjonale konjunkturutviklingen, og veksten fortsatte i 1976. Det gjaldt både i USA og i Europa. Men her i Norge syntes det å være fare for større arbeidsløshet enn vanlig i vintermånedene 1975-76. Vi stod igjen overfor de problemene som det konjunkturpolitiske etterslepet førte med seg.

Utover sommeren og vinteren ble det derfor gjennomført en rekke finanspolitiske og kredittpolitiske tiltak med sikte på å stimulere etterspørselen og øke sysselsettingen. I oktober 1975 kom stortingsmeldingen om Nasjonalbudsjettet 1976. Her satte finansminister Kleppe karakteristikkene *motkonjunkturpolitikk* på de aktuelle tiltakene. En rekke bevilgninger til sysselsettingstiltak, stønader av ulike slag, jordbruksstøtte, lageropplegg og likviditetslån, pristilskott osv. ble foreslått økt. Byggekostnadene skulle økes, skattetrekket og arbeidsgiveravgiften reduseres og prisreguleringen skjerpes.

De finanspolitiske tiltakene førte til at statens balanse før lånetransaksjoner ble snudd fra et overskott på 1 milliard kroner i 1975 til et underskott på 3 milliarder i 1976.

I tillegg kom altså noen kredittpolitiske tiltak: redusert diskonto fra 5 1/2% til 5% var den første nedsettingen på 30 år. Rammene for innvilgning av lån fra statsbankene ble utvidet kraftig.

Norges Bank medvirket positivt til denne politikken. I årsforedraget i februar 1976 konstaterte jeg bl.a. at "For første gang i etterkrigstiden har kredittpolitikken i dag et klart ekspansivt siktemål. Kredittpolitikken har bidratt til at den økonomiske aktivitet har vært opprettholdt på et høyere nivå enn i de øvrige vestlige land." Og i oppsummeringen het det: "Norge er altså det land som trass i den harde internasjonale krisen har klart seg best av alle industriland."

Motkonjunkturpolitikken var altså vellykket og basert på godt samarbeid mellom Finansdepartementet og Norges Bank. Men utover i 1976 ble det klart at en omlegging i motsatt lei var påkrevd. Det ble gjennomført en mild tilstramning av kredittpolitikken - og den ble noe sterkere året etter. Finanspolitikken fortsatte imidlertid i ekspansiv retning også de to følgende årene 1978 og 1979 og skapte problemer for prisutvikling og konkurranseevne. Argumentet med å "ta oljeinntektene på forskudd" ble tatt i bruk til støtte for den ekspansive finanspolitikken.

I gjennomsnitt for ti-året til 1976 var veksten i det norske bruttonasjonalprodukt 4.6%, og det var 1/2% over OECD-gjennomsnittet. I de to følgende årene, 1977 og 1978, lå veksten i Norge omtrent på samme nivå som for OECD under ett - ca. 4%.

I løpet av disse to årene ble det gjennomført en rekke kursjusteringer innen slangen. De fleste andre valutaer steg i kurs i forhold til norske kroner, særlig som følge av nedskrivningen av norske kroner med 8% overfor de andre slangevalutaene i februar 1978. Totalt sank kronens effektive veide verdi beregnet etter Valutafondets indeks med 5% i 1977 og 7% i 1978. Det hadde naturligvis en positiv innvirkning på konkurranseevnen. Men det var store underskott på driftsregnskapet overfor utlandet i disse to årene, noe som hang mye sammen med de store investeringene i oljeutbyggingen. De førte jo i sin tur til store inntekter av oljeeksporten, og fra 1980 svingte driftsregnskapet til "store overskott.

Finansminister Per Kleppe gjennomførte et virkelig drastisk tiltak for å bedre situasjonen i norsk økonomi da han innførte en kombinert prisstopp og inntektsstopp i 1978-79. Drastisk prisregulering hadde vært velkjent i Norge. Men sammenkoblingen med inntektsstopp var noe nytt. Det gjorde imidlertid prisstoppen effektiv. Det var et politisk modig tiltak, som det falt naturlig også for oss i Norges Bank å støtte opp om. Norges konkurranseevne overfor utlandet, målt gjennom lønnskostnader pr. produsert enhet, bedret seg markert i 1978-80 i motsetning til hva tilfellet hadde

(a)

(b)

Bilde 8 (a) Fra pressekonferanse om Norges devaluering med 5 % den 29. august 1977. Fra venstre statsminister Oddvar Nordli, finansminister Per Kleppe og Knut Getz Wold. Foto: Rolf Chr. Ulrichsen / Aftenposten / NTB scanpix. (b) Fra topphemmelig slangevalutamøte i Luxembourg til Gardermoen kl 02.00 den 16. oktober 1978. Fra venstre handelsminister Hallvard Bakke, Knut Getz Wold, finansråd Eivind Erichsen og direktør Hermod Skånland i Norges Bank. Kort tid etter, den 12. desember 1978, forlot Norge slangesamarbeidet – mot Knut Getz Wolds ønske. Foto: Ukjent.

vært de foregående 5 årene. I året 1978-79 var årslønnsveksten for alle sektorer under ett bare 2.6%. Det var fjerdeparten av den gjennomsnittlige årlige endring i ti-året 1973-84.

I løpet av 1978 ble det truffet to viktige valutapolitiske tiltak, som det var sterk meningsforskjell om. I februar ble kronen nedjustert med 8% overfor de andre valutaene som deltok i slangesamarbeidet. Det var i samsvar med tilråding til regjeringen fra flertallet i Norges Banks direksjon. Flertallet (Skånland, Juul Bjerke og Totland) viste til svekkelsen av Norges internasjonale konkurranseevne og mente at devalueringen kunne styrke utenriksøkonomien og hjelpe til å opprettholde sysselsettingen.

Til direksjonens mindretall hørte foruten meg selv også Kaare Petersen. Vi frarådet nedskrivningen av kronen på det daværende tidspunkt. Vi viste til at det var foretatt en kursjustering innen slangen bare 5 måneder tidligere med en depresiering av kronens veide verdi overfor andre valutaer på ca. 3% som resultat. I løpet av det siste året hadde kronens handelsveide verdi overfor andre valutaer sunket med vel 5%, mens pris- og lønnsstigningen i Norge bare hadde ligget ca. 1% høyere enn gjennomsnittet for OECD-landene. Norges konkurransemessige stilling var derfor bedret. En nedskrivning ville få prisøkende effekt.

Regjeringen fulgte altså direksjonens flertall, og kronen ble nedskrevet med 8%. Men flertallet hadde samtidig reist en stor prinsipp sak ved å gå inn for at Norge "samtidig bør nytte høvet til å suspendere deltakelsen i det europeiske valutasamarbeidet ("slangen")". De pekte på at sysselsettingspolitikken kunne gjøre det nødvendig med gjentatte nedjusteringer av kronekursen i tiden framover, noe som i seg selv ville redusere verdien av samarbeidet fra norsk synspunkt. Men skulle deltaking igjen bli utvidet til å omfatte flere av de for Norge viktigste europeiske valutaer, ville saken komme i et nytt lys.

Kaare Petersen og jeg gikk naturligvis sterkt inn for å fortsette slangesamarbeidet. Vi pekte på de meget positive erfaringer fra Norges medlemskap i slangen. Dette hadde slett ikke vært til hinder for de nødvendige kursjusteringer. I vår dissens i uttalelsen til Finansdepartementet sa vi videre bl.a.:

"Norge har sammen med de andre nordiske landene gått inn for å få vedtatt mer bindende internasjonale regler med sikte på fastere forhold mellom valutakursene. Valutaslangen er hittil det eneste konkrete eksempel på et slikt samarbeid mellom flere land. Både Sverige og Frankrike har erklært at de har som mål å vende tilbake til slangen, og ytterligere utvidelse kan tenkes. Da Norge ikke deltar i en rekke av de viktigste samarbeidsorganene når det gjelder internasjonale valuta- og betalingsforhold, har en også av den grunn betydelig interesse i den kontakt og påvirkningsmulighet som slangesamarbeidet gir.

Under de nåværende meget urolige valutaforhold og med Norges sterkt utsatte utenriksøkonomiske stilling, må også de betydelige kortsiktige kredittmuligheter som slangesamarbeidet gir, tillegges stor vekt. Slike kredittmuligheter kan bli meget verdifulle, f. eks. i situasjoner med sterke spekulative kapitalbevegelser og i internasjonale politiske krisesituasjoner.

Av disse grunner finner disse medlemmer bestemt å måtte frarå at Norge skal ta initiativet til å melde seg ut av det europeiske valutasamarbeidet."

På et møte i København samme måned aksepterte finansministrene og sentralbanksjefene i slangelandene nedjusteringen av kronens verdi med 8% innen slangen. De gav samtidig uttrykk for at de ønsket videre deltaking fra norsk side i slangesamarbeidet.

Denne saken ble aktuell i slutten av 1978 da EMS ble opprettet og overtok etter slangen. Men formålene og oppgavene var i hovedsaken de samme, bare i en noe mer formalisert utforming.

EMS-avtalen åpnet uttrykkelig adgang til assosiert medlemskap for land som ønsket dette. Det var alminnelig ventet at Norge ville gå inn for en slik status. Norge hadde jo sluttet seg til slangesamarbeidet etter folkeavstemningen i 1972 i samsvar med regjeringen Korvalds ønske. Og erfaringene fra slangesamarbeidet i de følgende 6 årene var udelte og sterkt positive.

Finansminister Per Kleppe så positivt på saken. Både han og statsminister Nordli hadde også gitt uttrykk for en slik innstilling overfor sine tyske kolleger under et møte i Hamburg samme år. Men jeg skjønnte at Kleppe var noe bekymret over de politiske strømninger som her gjorde seg gjeldende. Og det hadde han grunn til. For etter hvert utviklet det seg en sterk opposisjon mot en assosiering. Det kunne være vanskelig nok å forstå bakgrunnen for dette. Noen av motstanderne hadde aldri hatt det så moro som under kampen mot EF-medlemskap i 1972. Og de fulgte opp denne linjen nå. Noen mistenkte nok tilhengerne av assosiering for å se på dette som en slags bakvei inn i EF. En del sosialøkonomer, bl.a. i Finansdepartementets administrasjon, var kritiske overfor internasjonale avtaler av denne art som begrenset vår handlefrihet. Det fantes også næringspolitiske opponenter som fryktet at resultatet kunne bli en begrensning av adgangen til nyttige devalueringer.

Per Kleppe og jeg hadde løpende kontakter om saken. Og jeg husker hvor skuffet han var da han ringte og sa: "Det går ikke likevel!"

Da Norges Bank avgav sin uttalelse 6. desember 1978, delte direksjonen seg i de samme to fraksjoner som i februar samme år. Direksjonens flertall tilrådte at Norge ikke burde søke tilknytning til EMS, men stabilisere kronkursen i forhold til et gjennomsnitt av valutaer sammensatt ut fra forholdene i norsk utenriksøkonomi ("kurven"). I mindretallet tilrådte vi at Norge skulle stille seg positivt til en tilknytning til EMS og dermed til en fortsatt deltagelse i det europeiske valutakurs-samarbeidet, som hadde vist seg så nyttig i den tiden som var gått.

Professor Peter Ludlow analyserer i sin kjente bok "The Making of the Monetary System" også Norges forhold til EMS-avtalen. Han skriver bl.a.:

"However, despite the growing reservations of several senior officials and public figures outside government, the minister of finance, Per Kleppe, and the governor of the central bank, Knut Getz Wold, remained convinced that membership was in the country's best interests, and their opinion was endorsed and defended by the prime minister, Odvar Nordli."

Men slik gikk det altså ikke, og en av grunnene var iflg. Ludlow:

"In the central bank itself, for example, the governor, Mr. Wold, who presided over a five-man board, found himself outvoted in a widely reported "revolt" led by his deputy, while in the ministry of finance, Per Kleppe was surrounded by a multitude of sceptics. Outside, the Shipowners' Association and spokesmen for the pulp and paper industries, for fisheries and by no means least for Norway's off-shore oil interests expressed their hostility."

Med virkning fra 12. desember 1978 ble så kronen trukket ut av slangesamarbeidet. Regjeringen vedtok samtidig at kronens verdi skulle knyttes til et veid gjennomsnitt av kursutviklingen for de 12 viktigste handelspartneres valutaer - altså det såkalte kurssystemet. Det innebar at myndighetene ikke lenger fastsatte rammer for kursutviklingen i forhold til enkeltvalutaer slik som da kronen var med i slangen. Regjeringen erklærte imidlertid at det av omsyn til pris- og inntektsstoppen var viktig at kronens internasjonale verdi ble holdt på det daværende leie. Kurven ble imidlertid basert på et nivå litt lavere enn det aktuelle kursforholdet 12. desember. I et møte hos handelsminister Reulf Steen i september året etter betegnet jeg dette som en "minidevaluering".

Det nye kurssystemet virket bra, og kurvindeksen ble holdt forholdsvis stabil det første året. Men ut fra omsynet til et effektivt mellomfolkelig økonomisk samarbeid, som Norge er så vitalt interessert i, var det en uheldig avgjørelse å trekke Norge ut av kurssamarbeidet i dets nye fase.

Per Kleppe forlot Finansdepartementet i slutten av 1979 og ble så planleggingsminister de følgende 2 årene. Som finansminister ble han etterfulgt av Ulf Sand. Et karakteristisk trekk ved Ulf Sands holdning til aktuelle økonomiske spørsmål var at han gikk inn for en oppmyking av rentepolitikken. Denne omleggingen hadde sin basis i innstillingen av januar 1980 fra det rentepolitiske utvalget med Petter Jakob Bjerve som formann. Rentenormeringen, som hadde spilt en så sentral rolle på dette viktige området, ble opphevet allerede i slutten av 1977. I Norges Bank så vi på oppmykingen av rentepolitikken som en positiv omlegging.

Den langvarige og hardhendte reguleringen av rentenivået og lavrentepolitikken i Norge i etterkrigstiden var et særtrekk ved norsk kredittpolitikk. Den hadde en politisk bakgrunn. Det var antatt at lav rente ville være til klar fordel for grupper med lavere inntekt og for jordbruksnæringen. En nærmere analyse viste imidlertid at grupper med relativt lave inntekter, pensjonister osv. til sammen hadde betydelige bankinnskott og ville ha fordel av en noe høyere innskottsrente.

Bjerve-utvalget kom da også til at rentesatsene egnet seg dårlig som virkemiddel i fordelingspolitikken. Mer fleksible markedsbestemte renter ville være et nyttig virkemiddel i den økonomiske politikken. Renter som stod i samsvar med tilbuds- og etterspørselsforholdene i kredittmarkedet, ville muliggjøre en bedre fordeling av ressursene på ulike formål, hevdet utvalget. Og bruken av markedsoperasjoner i likviditetsstyringens tjeneste ville lettes. Renten på obligasjoner, også statsobligasjoner, skulle bestemmes i markedet.

I Norges Bank sluttet vi oss med glede til utvalgets hovedkonklusjoner og avgav uttalelse om dette i brev til Finansdepartementet. Vi pekte særlig på behovet for å kunne foreta markedsoperasjoner for å bedre styringen med veksten i publikums og bankenes likviditet. I uttalelsen pekte vi også på de virkninger den skattemessige behandlingen av renteinntekter og -utgifter får på rentenivå og kredittkanalisering innenfor et markedsbestemt kredittsystem. Husholdningenes evne til å betale en betydelig høyere rente enn bedriftene (på grunn av ulike skatteregler) tilsier at det bør være en viss overvåking av rentedannelsen i de private kredittinstitusjoner. Norges Bank mente at de samme momentene også måtte tilsi at det opprettholdes en viss kontroll med utleggelsen av obligasjoner fra institusjoner som har sin aktivitet rettet mot husholdningssektoren, særlig boligfinansieringsinstitusjoner.

Regjeringen og Stortinget sluttet seg til opplegget for en liberalisering av obligasjonsmarkedet og en mer markedsmessig tilpasning av bankenes utlånsrenter. Den videre utforming av spillereglene ble gjort i nært samarbeid mellom Finansdepartementet og Norges Bank.

Departementet kom til at finansministeren skulle erklære ett renteleie for kortsiktige lån og ett for middelslange og langsiktige. Det ble forutsatt regelmessige kontakter mellom ledelsen i Norges Bank og finansministeren om renteutviklingen.

Oppmykingen av rentepolitikken var et viktig steg framover sett fra Norges Banks synspunkt. Men fremdeles var det slik at den svake finanspolitikken la økende byrder på kredittpolitikken. Jeg gav uttrykk for dette i årstalen i 1980 og føyde bl.a. til: "Selv en meget stram kredittpolitikk kan ikke fullt ut rette opp skadevirkningene av en for svak finanspolitikk." Særlig betenkelig er at kredittpolitikken ofte rammer viktige investeringer, mens finanspolitikken mer stimulerer forbruket. Også i 1981 og 1982 kom et liknende syn til uttrykk.

Men selv dette grunnsynet som så ofte kommer til uttrykk fra sentralbankledelsen i så mange

land, høver ikke alltid. I en slakere konjunktursituasjon trengs en annen kredittpolitikk. Og i årstalen i 1983 kunne jeg gå inn for en oppmyking:

”Stagnasjonen i verdensøkonomien og i norsk økonomi har aktualisert spørsmålet om en omlegging av kredittpolitikken i mer ekspansiv lei. En forsiktig dreining i denne retning er alt påbegynt. Men på grunn av prisstigningen har den hittil ikke vært ført så langt her i landet som i de fleste andre industriland. Den sterke oppgangen i arbeidsløsheten og den markerte svikten i investeringene i industrien gjør tiltak for å stimulere veksten gjennom noe rommeligere kredittforhold og lavere renter aktuelle. En slik oppmyking er på mange måter mer rasjonell enn ekspansive finanspolitiske tiltak, som oftest stimulerer forbruket.”

Kontaktene med Finansdepartementets ledelse om den økonomiske politikken var hyppige og la naturlig nok hovedvekten på konkrete avgjørelser på det kredittpolitiske og valutapolitiske området. Kontaktene med Handelsdepartementets ledelse var ikke like hyppige, men ofte meget nyttige. De konsentrerte seg om valuta- og handelspolitikk og om skipsfartspolitik.

Hambros Banks rolle, Reksten-saken og Jahre-saken var tre spørsmål som krevde mye arbeide i årenes løp og der visse aspekter fremdeles blir drøftet og gransket. Som alt nevnt har Hambros Bank spilt en viktig rolle for Norge under krigen og i etterkrigstiden. Både Brofoss og jeg hadde gode personlige kontakter med bankens ledelse.

Utformingen av kredittpolitikken og valutapolitikken så vel som avgjørelsen i andre viktige saker som Norges Bank hadde ansvar for, krevde altså et nøye løpende samarbeid med Finansdepartementet og Handelsdepartementet. Slik hadde forholdet vært i mine forgjengeres tid, og jeg gikk aktivt inn for å holde fram langs denne linjen. De finansministrene og handelsministrene som jeg hadde den glede å samarbeide med, var også meget positivt innstilt. Om det rent unntaksvis viste seg en meningsforskjell på et viktig saksområde der departementet og regjeringen var sterkt engasjert, falt det naturlig for oss i Norges Bank å akseptere regjeringens standpunkt, selv i de tilfelle der den gamle loven om Norges Bank kunne tolkes slik at den la den endelige avgjørelsen hit. Noen instruksjonsparagraf var det i sannhet aldri behov for.

Kontaktene ble selvsagt i høy grad lettet av den positive innstilling både finansministrene og handelsministrene i min tid hadde til samarbeidet med Norges Bank. Det samme gjaldt de aller fleste embetsmennene og framfor alt finansråd Eivind Erichsen. Han ble vurdert som ”Norges mektigste embetsmann”, og denne karakteristikken var det full dekning for.

Men på ett enkelt punkt var det ikke mulig å påvirke Eivind Erichsen. Han ville holde de aller fleste møtene grytidlig om morgenen. Selv startet han gjerne før kl. 7 fra den vakre villaen på Midtstua og kom svært tidlig til Finansdepartementet. Jeg grøsser ennå ved minnet om et viktig møte hos finansminister Ulf Sand, som Eivind Erichsen insisterte på skulle begynne kl. 7.30. Ja, det var en hard morgen! I dette tilfellet skjønte nok forresten Eivind Erichsen at han burde grunngi valget av tidspunkt. Han fortalte at planleggingsminister Per Kleppe skulle delta i møtet, og derfor måtte det settes til kl. 7.30. Denne grunnen virket ikke overbevisende på oss andre.

Gjennom mange års arbeid i ulike departementer var jeg blitt vant til at arbeids- og møtetiden startet kl. 9.00. Men det var kanskje litt flaut å opponere mot grytidlige møter hos finansministeren. Imidlertid følte jeg det som litt en av trøst da jeg senere traff en meget dyktig statssekretær i Finansdepartementet som høyst overraskende hadde tatt avskjed trass i sin sterke faglige og politiske posisjon. Saken var ganske enkelt den at han hadde konstatert at for å kunne delta i samråds- og beslutningsprosessen på høyeste hold i Finansdepartementet, måtte han møte opp grytidlig om

morgenen. Han bet tennene sammen og forsøkte. Men han merket etter hvert at disse møtetidene undergravet hans helsetilstand. Og statssekretæren tok derfor avskjed.

Denne saken minnet meg om et av de intervjuene adm. direktør Johan Melander i Den norske Creditbank hadde med pressen da han fylte 70 år. NHST's medarbeider spurte ham bl.a. hvordan det var mulig å være i så glimrende fysisk form når en var 70 år gammel. Melander svarte at forklaringen på dette forholdet var at helt siden han begynte i arbeidslivet som ung mann, hadde han systematisk nektet å delta i alle "nattmøter" kl. 8 og 9 om morgenen.

Etter stortingsvalget i 1981 overtok Rolf Presthus som finansminister. Også med ham hadde vi meget gode og hyppige kontakter, og det var bare meget få saker det ikke lyktes å komme til enighet om. Presthus' store faglige dyktighet og hans muntre form og sterkt utviklete humoristiske sans kastet også lys over møtene med ham.

Jeg beundrer hans evne til elegante og umiddelbare replikker. Da hans forgjenger Ulf Sand i et økonomisk-politisk ordsifte sa: "Regjeringen Willoch gikk til dekket bord", svarte Presthus: "Ja, det kan godt være at bordet var dekket, men all maten den var spist opp!" Og da direktør Strøm i Bankforeningen kom med skarp offentlig kritikk av en avgjørelse Finansdepartementet hadde truffet, og Presthus ble intervjuet av en avis med anmodning om kommentarer, svarte han: "Ja, vi har alle våre problemer. Gro har sin Steen, jeg har min Strøm!"

Etter en av våre konferanser i Finansdepartementet mens regjeringen Willoch ennå var en ren Høyre-regjering, sa Presthus til meg: "Dere sitter jo sammen med Kåre Kristiansen i direksjonen. Dere må jo vite: Har han virkelig forbindelse med høyere makter?" Nå har jo en sentralbanksjef et naturlig og sterkt ønske om å kunne svare på spørsmål fra finansministeren. Derfor var jeg litt trykket over ikke å kunne svare på dette interessante spørsmålet. Kort tid etter ble Kåre Kristiansen statsråd i koalisjonsregjeringen Willoch.

Da jeg ble sittende ved siden av finansminister Presthus ut på kvelden ved en offisiell middag kort tid før jeg gikk av, våget jeg å minne ham om hans spørsmål et par år tidligere og beklaget igjen at jeg ikke hadde vært i stand til å svare på det. Så føyde jeg til: "Men nå sitter du jo sammen med Kåre Kristiansen i regjeringen. Så nå må du jo selv vite: Har han virkelig forbindelse med høyere makter?" Presthus så tenksomt på meg en tid før han sa: "Svaret på ditt spørsmål avhenger av en definisjon av begrepet høyere makter."

Ifølge pressen holdt finansråd Eivind Erichsen en tale for finansminister Rolf Presthus da han overrakte en krystallvase fra de ansatte i departementet på en avskjedsmiddag for finansministeren. Erichsen hevdet at "Presthus hadde hørt nøye på embetsmennene i departementet - og derfor vært en glimrende finansminister."

Dette er altså finansrådets målestokk. Sikkert hørte Presthus mye på embetsmennene. Men det er på ingen måte tilstrekkelig til å bli en "glimrende finansminister". I tillegg kreves stor politisk vurderingsevne og personlig faglig dyktighet. Og Presthus rådde over begge deler i rik målestokk.

Den internasjonale nedgangskonjunkturen i begynnelsen av 1980-åra slo også igjennom i Norge. Riktignok var veksten her i 1980 med 3 1/2% høyere enn i OECD med 1%. Men i 1981 falt den norske veksten ned på samme gjennomsnitt som i OECD, nemlig 1%. Året etter - i 1982 - ble bunnen nådd med en vekst her på bare 0.3%. I 1983 startet den internasjonale konjunkturoppgangen. I de følgende årene kom det en klar og sterk norsk vekst på 5 1/2% i 1984 og 4 1/2% i 1985.

Årene fram til og med 1985 var altså en god periode for norsk økonomi. Både oljen og den internasjonale konjunkturoppgangen hjalp til her. Driftsbalansen overfor utlandet brakte meget store overskott - over 25 milliarder kroner både i 1984 og 1985.

Og det er jo greiere å styre kredittpolitikken og finanspolitikken i gode år enn i dårlige. Men

selsvagt var det et press i favør av noe raskere disponering av oljeinntektene enn egentlig tilrådelig med den betydelige usikkerheten om oljeprisene og dollarkursen.

En viss meningsforskjell forekom også om valutakursene i disse årene, men av relativt begrenset omfang. Verdien av norske kroner målt ved kurvindeksen steg med 3% i løpet av 1981. Den ble deretter redusert med i alt om lag 7% fra 1981 til 1985. I alt foregikk 4 devalueringer eller kursjusteringer i første halvdel av 1980-åra. I august 1982 førte en justering av vektene i valutakurven, som Norges Bank foretok i samråd med Finansdepartementet, til en nedjustering av kronen på 3 1/2%. Den sterke kursoppgangen i dollaren, som hadde stor vekt i den norske valutakurven, gjorde det naturlig å redusere dollarens vekt sterkt og gi andre valutaer tilsvarende større vekt. I september samme år førte en endring av valutakurven til en ytterligere nedgang på 3%. Til sammen førte altså dette til en nedjustering av kronens verdi overfor andre valutaer på vel 6 1/2%. I et møte vi hadde med statsministeren og finansministeren om saken 31. august, gikk Willoch inn for en kursjustering som han så på som en "mursten i et byggverk". En devaluering på 3% ville bedre konkurranseevnen og stimulere økonomien. Selv gav jeg uttrykk for en viss betenkelighet overfor to kursjusteringer med så kort mellomrom. Dette kunne også føre til kritikk i utlandet. Det syntes derfor ønskelig om justeringen kunne skyves ut i tid. Regjeringen vedtok å nedjustere den norske kronens verdi med 3% med virkning fra 6. september.

To år etter - i juli 1984 - ble det foretatt en overgang fra aritmetisk til geometrisk gjennomsnittsberegning, som førte til en svekkelse av kronen på 2%. Særlig denne siste justeringen var altså gitt en nokså "teknisk" form. Jeg fikk høre flere ironiske kommentarer til den på dette grunnlaget da jeg drøftet den med kolleger i BIS i Basel. Men fra slutten av september søkte Norges Bank å holde kurvindeksen 2 prosentenheter høyere enn det nivå den lå på fram til da.

Året 1982 var et nesten dramatisk år i nordisk valutakurspolitikk. Det skyldtes den svenske devalueringen på 16%, som var den største noe industriland hadde foretatt siden 1949. Den vakte sterk reaksjon også internasjonalt og utløste bekymring for en internasjonal utvikling i retning av de konkurrerende devalueringer som preget 1930-åra.

Sverige inviterte ledelsen i finansdepartementene og sentralbankene i de andre nordiske landene til et møte på Arlanda flyplass for å orientere om saken. Møtet ble innkalt med meget kort varsel og ble holdt tidlig om morgenen 7. oktober 1982. Vi tenkte oss jo muligheten av at en devaluering var underveis, men hadde ikke tenkt oss at den skulle kunne komme i nærheten av den størrelsen den skulle få.

Min gode venn finansminister Kjell Olof Feldt fortalte oss på Arlanda at hensikten var å gjennomføre en devaluering på 20%. Like etter at han hadde sagt dette, rettet han pekefingeren mot meg fra talerstolen og sa: "Ha-ha Knut! Jag ser: du gapar!"

Det svenske tiltaket ble begrunnet med landets alvorlige kostnadsproblem, svikt i industriproduksjonen, høy arbeidsløshet, stort underskott på betalingsbalansen og internasjonal spekulasjon mot kronen. Devalueringen burde bli så høy som 20%, slik at ingen ventet noen gjentatt devaluering hvert år framover.

Reaksjonen fra de øvrige nordiske lands side var klart og sterkt kritisk. Vi protesterte mot forslaget om en så sterk devaluering. Finansminister Presthus sa at hvis Sverige, som er det ledende industriland i Norden, devaluerer med 20%, er dette det største tilbakeskritt i nordisk samarbeid i etterkrigstiden. Nationalbankdirektør Hoffmeyer hevdet at 10% var maksimum av hva som kunne godtas. Debatten ble lang og intens.

Samme ettermiddag fikk vi etter hjemkomsten melding om at den svenske regjering ville gå inn

for en devaluering på 16%. Det norske kurvsystemet ville da føre til en norsk faktisk devaluering på 2.8% overfor *andre* valutaer.

Vi ble innbudt til et møte hos statsministeren og finansministeren samme kveld for å drøfte mulige norske tiltak. Muligheten av ulike avgiftsreduksjoner ble drøftet. Jeg pekte på at de samlede virkningene av intervensjonene og de to devalueringene motsvarte en samlet faktisk norsk devaluering på 8 1/2 á 9%. Og på grunn av kurvsystemets konstruksjon ville en nå få ytterligere ca. 2 1/2% devaluering overfor andre valutaer enn svenske kroner. Noen ny devaluering burde derfor ikke foretas som følge av den svenske. Willoch konkluderte med: Vi tilrår null! På et møte den følgende dag karakteriserte han det svenske tiltaket som "et meget brutalt slag mot det nordiske samarbeidet. Dette er hensynsløst."

I telefonsamtale med nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer uttrykte han tilfredshet med at Norge ikke ville devaluere, og opplyste at Danmark overhodet ikke hadde til hensikt å gjøre noe slikt. "Svenskene er sinnssyke", sa han. "Bruker man narkotika, må man regne med følger av det. Men det tror svenskene tydeligvis at de skal kunne unngå." Senere i måneden telefonerte han meg fra Brussel og opplyste at på møte i EF's Comité Monétaire var det kommet til uttrykk meget stor bitterhet over den svenske devalueringen.

Under sakens behandling i Valutafondet senere på året gav en fra dansk og norsk side sin tilslutning til en fellesuttalelse som gav uttrykk for enighet med en rapport fra Valutafondets stab som kritiserte *størrelsen* av den svenske devalueringen. Utkast til uttalelsen var utformet av konsulent Enok Olsen og fikk tilslutning fra Valutarådet og finansministeren og ble støttet også fra dansk side. Uttalelsen var for øvrig balansert og gav også uttrykk for tilslutning til de prinsipielle svenske synsmåtene på Fondets overvåkingpolitikk.

Men svenskene var meget misfornøyde. I en telefonsamtale jeg hadde med vice riksbankschef Kurt Eklöf, sa han at han var "mycket ledsen" for at Danmark og Norge hadde funnet det nødvendig å ta dette spørsmålet opp enda en gang i et framstående internasjonalt forum som IMF's styre. Hvorfor kunne en ikke isteden ordne nordiske meningsforskjeller på den måten at finansministrene ringte hverandre opp i telefonen og skjelte hverandre ut der, eventuelt underbygget kritikken f.eks. ved nordiske finansministermøter? Eklöf selv var både overrasket og skuffet over Danmarks og Norges reaksjon.

Den svenske devalueringen førte til et betydelig press mot norske kroner, men det gav seg raskt. Sverige er et viktig samhandelsland for de andre nordiske landene. Og alle de skandinaviske valutaene ble devaluert i løpet av året 1982.

Saken ble behandlet i Norges Banks direksjon 3. september 1982. Jeg redegjorde der for drøftelser som Skånland og jeg hadde hatt med statsministeren og finansministeren om en nedjustering av kronens verdi. Regjeringen overveide 3% ned, og direksjonens flertall sluttet seg til en slik justering. Jeg gav uttrykk for at jeg helst hadde sett at dette tiltaket ble gjennomført noe senere på året. Kaare Petersen gikk imot devaluering fordi den ville stimulere prisstigningen. Juul Bjerke var imot devaluering på det daværende tidspunkt og uten en nærmere samordning med pris- og inntektspolitikken ellers.

Men interessen for det svenske tiltaket var stor i mange land. Ikke minst gjaldt det Tyskland. Dette kunne nok delvis skyldes en spesiell plan som vi ble orientert om i fortrolighet på slutten av Arlanda-møtet. Svenskene tenkte seg en tilknytning mellom svenske kroner og tyske mark av liknende karakter som den som allerede var etablert mellom østerrikske schilling og DM. De så det slik at dette ville styrke svenske kroners internasjonale status og svekke eventuelle negative virkninger av den relativt sterke devalueringen.

Under den japanske sentralbanks 100-årsjubileum i Tokio 12. oktober hadde jeg også en samtale med president Karl-Otto Pöhl i Deutsche Bundesbank om dette spørsmålet.

Pöhl fortalte at han var blitt telefonisk underrettet av svenskene om planen om å knytte svenske kroner til DM. Pöhl hadde straks pekt på at en slik tilknytning ville få merkbare konsekvenser også for DM. Hele ordningen måtte derfor først drøftes nærmere mellom de to sentralbankene med sikte på en konkret avtale. Et viktig ledd i en slik ordning ville være regelmessige kontaktmøter med sikte på samordning av valutapolitikken i de to landene. Et slikt samarbeid var en sentral del av ordningen med tilknytning mellom østerrikske schilling og DM som svenskene hadde vist til som sitt forbilde. Det samme gjaldt - om enn ikke i samme grad - den noe løsere tilknytning mellom sveitserfrancs og DM.

”Kort sagt måtte jeg fortelle våre svenske venner at dette er en tango for to. Men svenskene var ikke villige til å danse en tango for to”, sa Pöhl.

Den svenske devalueringen var altså uvanlig stor, noe som naturlig nok preget den internasjonale vurderingen av den. Sverige hadde nok behov for en viss kursjustering, men ikke 16%. På den andre siden var det fristende på svensk side å ta i så kraftig for å oppnå en sterk bedring av landets konkurransevne. Den indre økonomiske politikken ble også utformet med sikte på å støtte opp om dette tiltaket.

Da norske kroner ble devaluert med 12% i mai 1986, sammenliknet mange med den svenske devalueringen i 1982. Finansminister Kjell-Olof Feldt sa da til Dagbladet: ”Den norske devalueringen medfører ingen revansj fra vår side på de reaksjonene som den norske regjeringen ga uttrykk for da vi devaluerte i 1982.”

I et kontaktmøte som finansminister Presthus, statssekretær Kjell Storvik og jeg hadde med EF-ledelsen i Brussel i begynnelsen av januar 1984, altså vel ett år senere, tok flere av deltakerne i konferansen opp den svenske devalueringen i en uformell samtale i tilknytning til møtet. Der hevdet de at den svenske devalueringen fremdeles var en sak av stor internasjonal betydning. Grunnen til det var at det svenske tiltaket hadde vist seg meget vellykket fra svensk synspunkt. Men det var på andre lands bekostning. Derfor forelå det en risiko for at andre land kunne bli fristet av det vellykte svenske eksperimentet og sette igang studier av det med sikte på å treffe et liknende tiltak selv. Og det var en utvikling en måtte søke å unngå, hevdet de.

På tilbakeveien fra Brussel røbet finansministeren og statssekretæren at de før avreisen fra Oslo var blitt utsatt for sterk kritikk fra finansråden. Eivind Erichsen var selv forhindret fra å delta på grunn av en annen avtale. Men da han hørte at alle vi tre andre valgte det belgiske flyselskapets rute tilbake fordi dette passet bedre med de avtalte møtetider og brakte oss mange timer tidligere tilbake enn det sene kveldsflyet SAS drev, syntes han det var svært galt. Staten eide jo 2/7 av SAS, og vi satt i framtrekkende statsstillinger. Og av den grunn hadde vi også rett til å reise med første klasse i SABENA-flyet, mens SAS ikke brukte første klasse i Europa. Vi svekket altså både valutapolitikken og finanspolitikken.

Dette gikk nok hardt inn på Presthus og Storvik. Men til trøst hevet Presthus glasset da vi hadde satt oss ved siden av hverandre i SABENA-flyet: ”Dere, en skål for Eivind!” Og flere slike skåler for Eivind kastet lys over hele returreisen til Oslo.

Den dramatiske svenske devalueringen i 1982 fikk meg til å minnes en begivenhet langt tilbake, nemlig den svenske revalueringen av 1946. Da den fant sted, reiste jeg med Svenska Amerikaliniens rutebåt fra New York til Gøteborg. Meldingen om den svenske kroneoppskrivingen ble kunngjort for oss passasjerer mens båten var midt i Atlanterhavet. Og reaksjonene var meget sterke. Noen jublet begeistret over at de hadde vekslet sine dollar til svenske kroner før avreisen, mens svenske kroner

ennå var billige. Andre var dypt skuffet og triste for at de hadde tenkt å vente med å veksle til seg kroner til etter ankomsten til Sverige. Men aller sterkest inntrykk gjorde en eldre dame som tok opp en dollarseddel, stirret gråtende på den og sa: "Oh, poor old dollar - going down and down!"

I Gøteborg skulle jeg kjøpe togbillett til Oslo og bad om å få betale den i dollar, da jeg ikke hadde med noen svenske kroner. Til min overraskelse fikk jeg oppgitt en enda høyere kurs på svenske kroner i billettekspedisjonen. Og han som ekspederte, svarte slik på mitt spørsmål: "Ja, vi tycker nog at dollaren har blivit en så pass osäker valuta nu att vi måste ha en margin!" Ja, tidene skifter, også i valutapolitikken.

Årstalene konsentrerte seg altså om kredittpolitikken og valutapolitikken. Men de gav også høve til å ta opp andre økonomiske saker av aktuell interesse. For eksempel pekte jeg flere ganger på et sentralt dilemma i norsk skattepolitikk: Norge forener en meget høy direkte skatt på inntekt og formue med full fradragrett for renteutgifter og med en ekstremt lav vurdering av verdien av og inntekten av fast eiendom. De store problemene som dette skaper, har blitt stadig mer aktuelle.

Et annet spørsmål jeg har tatt opp, er at det kan reises sterke innvendinger mot bruk av prinsippet om langtids grensekostnad som grunnlag for fastsetting av pris og avgifter på elektrisk kraft. Et tilsvarende prinsipp kommer overhodet ikke på tale i andre former for økonomisk virksomhet. Og tenkte en seg det brukt der, f.eks. i samband med investeringer i industri og handel, ville det kunne få drastiske konsekvenser på mange områder.

Et viktig spørsmål i norsk økonomisk politikk er naturligvis vurderingen og bruken av oljeinntektene. Men jeg fant det nødvendig å understreke at oljeproduksjonen ikke er så fundamentalt forskjellig fra andre former for økonomisk virksomhet som enkelte synes å forutsette. Skillet mellom "Olje-Norge" og "Fastlands-Norge" kan være nyttig, men må brukes med varsomhet.

I de siste årene fram til og med 1985 gjorde oljeinntektene det mulig å oppnå et overskott på statsbudsjettet før lånetransaksjoner. Norge var det eneste OECD-landet som hadde slike overskott. Alle andre land hadde underskott, de fleste meget store. Målt på denne måten kunne altså Norge sies å ha en stram finanspolitikk.

Men så en på budsjettbalansen eksklusive oljeinntektene, ble bildet naturligvis et helt annet. I så fall ble det et betydelig underskott før lånetransaksjoner. Målt på denne måten kunne Norge sies å ha en ekspansiv finanspolitikk.

Ut fra en realistisk vurdering kunne konklusjonen sies å ligge et sted mellom disse ytterlighetene. På den ene siden er de kontraktive virkningene av oljeskattene mindre enn av andre skatter. Det kan være en grunn til å vurdere dem særskilt. Men på den andre siden er det viktig å ta omsyn til at oljevirkomheten sysselsetter ressurser som ellers ville vært i alternativ virksomhet og bidratt til statens inntekter på den måten. Ved analyser av finanspolitikken virkninger kan en derfor ikke se bort fra hele oljeskattebeløpet.

Oljeproduksjonen er altså ikke så fullstendig forskjellig fra andre grener av økonomisk virksomhet. Men oljeskattens begrensede etterspørselsvirkning og usikre karakter gjør det nødvendig å stille dem i en egen kategori forskjellig fra andre skatter på selskaper og personer.

Ut fra disse synsmåtene gikk jeg inn for at en ved utformingen av finanspolitikken burde legge til grunn for vurderingene noe mellom budsjettoverskottet inkl. oljeinntektene og underskottet ekskl. oljeinntektene. Dette var viktige og omstridte spørsmål så lenge Norge nøy godt av høye oljepriser. La oss hape at de kan komme tilbake igjen. Men i mellomtiden kan en nok regne med at færre vil trekke et fundamentalt skille mellom inntekter av oljeproduksjon og av andre former for økonomisk virksomhet.

Et spørsmål av grunnleggende økonomisk betydning, som jeg flere ganger kommenterte, var ret-

ningslinjene for lønnsfastsettingen. I vårt land er de selvsagt basert på frie forhandlinger mellom partene. Men det kreves også vilje til samarbeid mellom partene og mellom dem og myndighetene. Jeg fant særlig grunn til å understreke betydningen av rasjonelle former for overskottsdeling i bedriftene. Dersom et moderat lønnsoppgjør medvirker til vesentlig større overskott i bedriftene, bør de ansatte også få sin del av dette. Jeg pekte på at ulike former for overskottsdeling, "bonus" som i Japan og arbeider- og funksjonæraksjer på rimelige vilkår nå drøftes aktivt i en rekke land, ikke minst i USA og Danmark. Arbeidslønningene knyttes ofte direkte til produktiviteten gjennom såkalt prestasjonslønn. Det synes også å være tegn til en utvikling i disse retninger her i Norge. Og fortsatt inntektsutjevning er aktuell.

I tilknytning til årstalen i 1974 nevnte jeg at jeg kort tid før årsmøtet fikk tilsendt kopi av en stor artikkel i Sunday Express om sjefen for Bank of England, Gordon Richardson. Avisen tvilte på at det fantes noen grunn til at han skulle unntas fra det forbudet som gjelder for britiske embetsmenn mot å holde kontroversielle offentlige taler. Og avisen minnet om hva Lord Attlee i sin tid sa til Harold Laski: "A period of silence from you would be welcome." Det spørres til slutt i artikkelen om ikke taushet ville være velkommen også fra sjefene for Bank of England - permanent taushet.

Siden dette kom like før årsmøtet, innskrenket jeg meg til å uttrykke håpet om at ikke altfor mange av tilhørerne ville ønske at en slik taushet ble innført også i Norges Bank.

Og i sannhet: noe slikt ønske har aldri kommet til uttrykk overfor ledelsen i Norges Bank. Derfor er det en inspirerende oppgave å arbeide der.

Kontakter på toppen

De hyppige løpende kontaktene som Norges Banks ledelse har med medlemmer av regjeringen, konsentrerer seg altså om møter med finansministeren og dernest handelsministeren, en gang iblant også utenriksministeren.

Selvsagt forekommer også andre kontakter med representanter for den politiske ledelse ved ulike møter og sammenkomster. Viktigst er som alt nevnt årsmøtene. Og etter dem følger en årsmiddag. Den nyter godt av stor popularitet og var - og er - et utmerket høve for uformelle kontakter på høyeste plan. Både stortingspresident og statsminister er blant de gjestene som gjerne aksepterer bankens innbydelse. Gudmund Hernes har uttalt at det aldri ellers er samlet så mye makt i Norge som når Norges Bank har sin årlige representantskapsmiddag med innbudte gjester.

Stortingspresidenten blir naturlig nok bedt om å takke for maten. Og det ble en stor opplevelse for oss tilhørere. Ikke minst gjaldt det i Guttorm Hansens tid, for han var jo kjent som Norges beste takk-for-maten-taler.

Etter stortingsvalget i 1981 overtok Per Hysing-Dahl som Stortingets førstepresident. Han ble selvsagt invitert til årsmiddagen i februar 1982, men svarte overraskende nei takk. Avbudet ble omtalt i pressen. Ifølge Arbeiderbladet vakte det først overraskelse at han hadde trukket seg. Men det ble raskt klart at grunnen nok måtte være at han var blitt klar over at alle gjestene ved middagen ville fulgt hans takk-for-maten-tale i stor spenning for å bringe på det rene om den virkelig stod på høyde med Guttorm Hansens taler. Og en slik form for konkurranse ville han altså ikke delta i. I stedet kom 2. presidenten Odvar Nordli og holdt en festlig tale. Han kan nesten like mange hedmarkshistorier som Guttorm Hansen kan trønderhistorier. Denne gang pekte han bl.a. på slektskapet mellom politikere og økonomer. De bruker begge to år på å lage klare og fremtidsrettede programmer. Og deretter fire år på å forklare hvorfor det gikk som det gikk

I en av Guttorm Hansens takk-for-maten-taler tok han et muntert utgangspunkt i at jeg i min årstale forut for middagen naturlig nok hadde brukt flere prosenttall. Dette minnet ham om at prosentregning er vanskelig. Etter innføringen av skatt på årets inntekt, var Guttorm Hansen blitt oppsøkt av en kar som var meget opprørt fordi han mente å måtte betale 50% skatt. Guttorm Hansen kunne ikke forstå at det var mulig. Karen fortalte da at han selv hadde fått skattekort på 30 prosent og kona på 20 prosent. "Sjå her om ikkj vi hi fått 50 prosent. Bli ikkj tredve og tjue femti kanskje?"

Guttorm Hansen brukte en halv time på å prøve å forklare at det ikke var mulig å legge sammen de to prosenttallene i et slikt tilfelle. Men så husket han at karen forstod seg godt på én ting, og spurte ham: "Vess du får i ei flask 60 pst. å ei flask 40 pst. og slår det ihop, får du 100 pst. da?", spurte han. Eller blir kanskje 40 pst. og 56 pst. lik 96 pst.? Og dette argumentet overbeviste karen helt, for dette ble jo nesten det samme.

Historien vakte stor munterhet. På vei ut etter middagen kom jeg til å gå bak to forretningsbank-sjefer. "En meget festlig historie", sa den ene. "Ja, enig", svarte den andre. "Jeg noterer den. Men du vet her var det jo stortingspresidenten selv som talte til svært mange tilhørere. I et slikt tilfelle skriver jeg på notatet: "Må ikke brukes før om 4 år"."

Dagen etter hadde Norges Bank sitt tradisjonelle møte med representanter for avdelingene og deres styrer. I en pause minnet noen om gårsdagens festlige takk-for-maten-tale. Men en av deltakerne - en framtrepende representant fra Gjøvik - reagerte skarpt: "Ja, historien var meget morsom den. Men alle som hørte stortingspresidenten, måtte jo få inntrykk av at dette har hendt i Trøndelag. Og det er jo slett ikke tilfellet. Dette hendte på Gjøvik."

Og han føyde til i en litt bitter undertone: "Men det er vel typisk: Hvis noen sier at nå kommer en trønderhistorie, begynner folk å le før de har hørt historien. Hvis noen sier at nå kommer en historie fra Vest-Oppland, så er det ingen som ler!"

Under senere besøk på Gjøvik fikk jeg høre at denne historien slett ikke var glemt. Mange var kritiske overfor Guttorm Hansen. En lokal Arbeiderparti-politiker som jeg traff, sa at det var bittert å skulle bli utsatt for et slikt overgrep fra en ledende politiker i partiet og stortingspresident.

Formannen i Norges Banks bestyrelse på Gjøvik, Hermanrud, var også litt bitter på byens vegne. Men det skyldtes slett ikke bare trønderne. Noe av det verste som hadde hendt Gjøvik, var at "E6 ligger på den gale siden av Mjøsa!"

Og så en tid etter fikk jeg fortrolig vite at saken om prosenhistorien var betraktet som så alvorlig at den ble behandlet på høyeste hold i partiet. Under drøftingene var det blitt understreket at mye tydet på at dette verken hendte på Gjøvik eller i Trøndelag, men et annet sted i landet. Det ble nedsatt et eget utvalg med gode lokalkunnskaper fra ulike landsdeler for å utrede saken.

Og noen tid senere betrodde en av partiets høyeste ledere meg at utredningen hadde ført til konkrete resultater. Det var brakt på det rene at presentepisoden hadde funnet sted på Hedmark. Fra en annen velinformert kilde fikk jeg høre at mye tydet på at historien hadde sin opprinnelse i en morsom takk-for-maten-tale som Odvar Nordli hadde holdt etter en middag, der Guttorm Hansen var en av gjestene. Og så hadde Guttorm Hansen omskapt Odvar Nordlis poeng til en trønderhistorie, hevdet vedkommende.

Men han hadde neppe dekning for det. For ikke lenge etter - i 1982 - utkom Guttorm Hansens bok om trønderhumor med tittelen "Arti å hør det læll ...". Her er prosenhistorien fyldig gjengitt i slutten av boka og som toppen på de mange gode historiene. Ifølge den hendte følgende etter at Guttorm Hansen hadde brukt sitt argument om de to flaskene med presentinnhold: "Det ble en lengre pause. Det arbeidet hardt innom hårluggen. Han slappet av, flirte bredt og sa: "Nei pinadø, du har vesst rett gut, det e da næsten de samma det der, ja." Han reiste seg og var på vei ut døra da han snudde seg, så på meg og sa: "Kolles fainn du ut det der med spriten, du du som e avholdsmainn?""

Her hadde Guttorm Hansen opphøyet sin trønderhistorie i trykt form og gjort den enda morsommere.

Ledende politikere liker gjerne å høre igjen de historier de med rette blir kreditert. La meg bringe to eksempler på det.

Ved årsmiddagen i 1979 satt jeg ved siden av Gro Harlem Brundtland, som da var miljøvernminister. Etter noen innledende hyggelige uttalelser om årstalen min forstod jeg etter hvert at hun nok hadde noe mer kritisk på hjertet.

Og ganske riktig: "Dere sosialøkonomer er jo like alle sammen", hevdet hun. "Ja, misforstå meg ikke. Det gjelder også våre egne. Dere er bare opptatt av produksjon og produktivitet og vekst. Dere glemmer miljøverdiens grunnleggende betydning!"

Jeg syntes jeg måtte forsvare meg litt og pekte på at jeg er medlem av Norges Naturvernforbund og hadde vært det i mange år, helt siden studenterdagene da det het Landsforeningen for Naturfredning i Norge. Men jeg føyde også til at når Naturvernforbundet ville gå til rettssak mot staten på grunn av kraftutbyggingen i Finnmark, hadde jeg overveiet om jeg burde melde meg ut.

Og hun svarte følgende: "Ja, men da skal jeg si deg hva du gjør: Du behøver slett ikke ta bryderiet med å melde deg ut. Du sender dem ganske enkelt en kopi av ditt foredrag. Så blir du ekskludert!"

Kraftig kost. La meg for ordens skyld føye til at jeg verken har meldt meg ut eller fulgt hennes råd. Et par år senere hadde jeg på nytt gleden av å sitte ved siden av Gro Harlem Brundtland ved et annet arrangement. Ut på kvelden minnet jeg henne om den nevnte replikken. Da smilte hun og reagerte meget positivt: "Sa jeg virkelig det? Det var da meget morsomt sagt!" Og det hadde hun jo rett i.

Og så til Jo Benkow. Jeg hadde lenge stor respekt for en offentlig uttalelse han kom med i valgåret 1981. Den lød omtrent slik: "Man taler om A-mennesker og B-mennesker. Jeg er det typiske ABC-menneske. Trøtt om morran. Trøtt om kvelden. Og ikke særlig våken midt på dagen heller!"

En avis brakte et oppslag om dette i form av en tegning der Kåre Willoch stod over den sovende Jo Benkow, ristet i ham og sa: "Jo, du må våkne, Jo. Kaffe - kaffe - kaffe!"

Da jeg satt ved siden av Jo Benkow ved en offisiell middag i 1984, minnet jeg om denne historien. Jeg nølte litt før jeg brakte den på bane, for hans uttalelse fra 1981 var jo dristig i en ledende politikers munn, og et nytt stortingsvalg var i sikte.

Men Jo Benkows reaksjon var meget positiv. Han strålte faktisk opp og sa at det var gledelig at jeg husket dette. Han hadde planlagt uttalelsen nøye før han slapp den ut. "For vi trenger mere humor i norsk politikk!", sa han.

Kontakter landet rundt

Norges Bank har 20 avdelinger spredt over hele landet. Ved bankens opprettelse i 1816 ble hovedsetet lagt til Trondhjem og 3 avdelinger til Kristiania, Bergen og Kristiansand. De fleste andre avdelinger ble opprettet i forrige hundreår, den siste i 1913. Ingen avdelinger er blitt nedlagt. Til sammen har de vel 550 ansatte. Bergen avdeling er naturlig nok den største, mens Gjøvik er den minste.

Avdelingene står for distribusjon av sedler og mynt innen avdelingens distrikt. Og de utfører banktjenester for en rekke statsorganer som postverket, skattefogdene, televerket osv. Norges Banks kontakt med bankene landet rundt skjer for en stor del gjennom avdelingene. De yter lån, tar imot innskott og veileder de lokale bankene om den aktuelle penge- og kredittpolitikk osv. Og de hjelper til med gjennomføringen av statens låneopptak, valutakontrollen osv.

Avdelingene utfører også viktige policy-pregete oppgaver. Det har vært en tendens i de senere årene til at disse oppgavene har økt i omfang og betydning. Her må en legge vekt på at hver avdeling har sitt eget styre, valgt av Stortinget og sammensatt av framtreddende lokalpolitikere. Disse avdelingsstyrene er viktige distriktpolitiske instrumenter.

Avdelingene gir bl.a. tilråding om konsesjonssøknader om bankfusjoner og om oppretting av filialer. Meget viktig er det store arbeid de utfører for Distriktenes Utbyggingsfond i form av rådgivning og veiledning til bedrifter i distriktene. Dette samarbeidet ble etablert i 1961 etter initiativ av Erik Brofoss. Avdelingene i Skien, Bergen, Trondheim og Tromsø fungerer som distriktssekretariater for vedkommende fondsdistrikter i Folketrygdfondet. Avdelingen i Bodø fungerer som avdelingskontor for Statens Fiskarbank.

Alt dette er viktige oppgaver. Gjennom en effektiv løsning av dem har avdelingene styrket sin posisjon ytterligere. Gjennom sine tilrådinge også om andre lokale økonomiske utviklingsspørsmål er de blitt viktige organer i distriktpolitikken i Norge.

I et brev til representantskapet av 26. november 1965 uttalte direksjonen bl.a.:

”Det vil også kunne bli tale om å gi Norges Banks avdelinger oppgaver i retning av mer aktiv medvirkning i den kredittpolitikken som føres til enhver tid. Avdelingene vil kunne virke som sentra for samråd med og informasjon til bankene i distriktet. Dette vil i tilfelle representere en naturlig utbygging av de samrådsmøtene som direksjonens formann eller nestformann sammen med representanter for hovedsetet nå holder fra tid til annen med bankene i de enkelte avdelingens distrikter.

Uansett i hvilken grad en baserer kredittpolitikken på lov og avtaler, vil en slik regelmessig oppfølging av gjennomføringen, drøfting av utviklingen og eventuelle initiativ til nye tiltak kunne være av stor verdi. En slik virksomhet vil kunne understreke Norges Banks rolle som "bankenes bank" også når det gjelder den alminnelige kredittpolitikken."

Ja, faktisk er det av stor betydning for den økonomiske utviklingen i en by og et distrikt at det finnes en avdeling av Norges Bank der. Det stimulerer til nyetableringer og utvidelser. Skal en storbedrift f.eks. etablere filial i en landsdel der det finnes en avdeling av Norges Bank, og andre byer ligger i nærheten, er det naturlig å legge stor vekt på det forholdet at Stortinget etter nøye utredninger og vurderinger i sin tid etablerte avdelingen i denne byen i distriktet. Dette forholdet blir ofte av avgjørende betydning for lokaliseringsproblemet.

Men aller verst stilt ville en by være der det måtte bli vedtatt å nedlegge en avdeling av Norges Bank. I store deler av næringslivet ville det bli tolket som et signal om å være tilbakeholdende og forsiktig med utbygging i en slik by.

Nå er det klart at hvis en tenkte seg at Norges Bank skulle opprettes i dag, ville den fått færre avdelinger enn de 20 den har. Kommunikasjonene er blitt langt bedre enn da de fleste avdelingene ble opprettet. Og den gangen utførte Norges Bank også vanlige banktjenester.

Det trengs ikke lenger med det nett av forretningsbanker og sparebanker og deres filialer vi nå har landet rundt.

Derfor har flere kommet til den konklusjon at en rekke avdelinger bør nedlegges. Utredninger er i gang med sikte på å vise at Norges Banks oppgaver i dag kan varetas fullt tilfredsstillende med noe færre avdelinger. Ryssdal-utvalget var også av denne oppfatning. Ja, endog proposisjonen til ny lov om Norges Bank gikk inn for dette og foreslo at representantskapet etter forslag fra hovedstyret skulle treffe vedtak om å opprette eller nedlegge avdelinger og eventuelt oppnevne avdelingsstyre. Men på disse punkter ble proposisjonen heldigvis blankt avvist av Stortinget. Loven bestemmer at Stortinget kan opprette eller nedlegge avdelinger av Norges Bank. Stortinget oppnevner også medlemmene av avdelingsstyrene.

For naturlig nok vekker slike planer om nedlegging av avdelinger sterk motstand i de byene og distriktene som frykter å bli rammet. Et vedtak om nedlegging ville bli tolket som en negativ oppfatning fra myndighetenes side når det gjaldt stedets framtid. Og næringslivets ledere ville vite å trekke de naturlige konklusjoner av dette.

Dette forholdet kom til uttrykk i en rekke uttalelser fra ledelsen i avdelingene og også fra de lokale myndigheter. Gjøvik kommunestyre uttalte f.eks. i 1965 i et enstemmig vedtak som var foranlediget av Rasjonaliseringsdirektoratets forslag om å nedlegge en del av Norges Banks avdelinger, bl.a. avdelingen i Gjøvik, bl.a. følgende:

"Som sentrum i et stort vekstområde satser Gjøvik kommune på å legge forholdene til rette for utviklingen i samsvar med de retningslinjer som er skissert for distriktsutbyggingen. Næringslivet i distriktet - særlig industribedriftene - er også inne i en sterk ekspansjonsperiode, og det kan merkes optimisme og innsatsvilje på alle hold.

Det er i en slik situasjon planene om å nedlegge Norges Banks avdeling - en av de få statlige institusjoner distriktet har - dukker opp. Planen er i strid med distriktets interesser og virker lammende på den optimisme og innsatsvilje distriktet nå er begynt å nyte godt av.

..... Distriktet trenger Norges Banks avdeling i Gjøvik. Den har viktige oppgaver å fylle. Her er spørsmål om å stimulere til virksomhet og vekst. Det gjør man ikke ved å nedlegge institusjoner av betydning for distriktet. Rasjonaliserer man bort bankavdelingen, kan man også rasjonalisere bort den interesse og innsatsvilje som en nå har i distriktet, og som er en avgjørende forutsetning for videre vekst.”

På tallrike reiser til avdelingene landet rundt fikk jeg et sterkt inntrykk av vurderingene på dette punkt. Ja, jeg minnes faktisk at jeg fikk høre om problemet allerede i mine guttedager under et besøk hos min onkel som drev et tresliperi på Byafossen i Nord-Trøndelag. Han var en dyktig forretningsmann, og bedriften blomstrer den dag i dag. Men han forklarte meg grundig at det store problemet som næringslivet i Nord-Trøndelag måtte stri med, var at fylket i motsetning til nesten alle andre fylker i landet ikke hadde noen avdeling av Norges Bank. Det påvirket næringslivets lokaliseringstak og svekket fylkets økonomi i konkurransen - ikke minst med Sør-Trøndelag med Trondheim avdeling.

I 1960-åra og senere ble spørsmålet om nedlegging av enkelte avdelinger av Norges Bank tatt opp til vurdering. Noen fant f.eks. fram til avdelingen i Halden og la vekt på at den lå bare kort vei fra avdelingen i Fredrikstad.

Men reaksjonen i Halden var forståelig nok meget skarp. Dette ble et spørsmål om hele byens framtid. En gnistrende god talsmann for Halden avdeling var stortingsmann Arvid Johanson fra Arbeiderpartiet. Han var formann først i Industrikomiteén og så i Utenrikskomiteén, ble nestformann i partiets stortingsgruppe i slutten av 1970-åra og olje- og energiminister fra 1980 til 1981. Hans sterke innlegg vakte stor offentlig interesse.

Johanson fulgte opp denne linjen i form av en rekke kraftige ledere i Halden Arbeiderblad etter at han var blitt redaktør der i 1978. I en leder av 12. mai 1982 het det:

”I og for seg kan det være nokså likegyldig om Norges Bank i Halden og Fredrikstad deler en direktør imellom seg. Men vi er redd denne ordningen kan danne et mønster. Realiteten kan lett bli at Halden-avdelingen blir en filial under Fredrikstad. Da er det kort vei til å ta neste avgjørelse: Nedlegg hele Haldenavdelingen.

Denne frykt deles også av formannskapet. Formannskapet har i et brev til Norges Bank bedt om at det ikke gjøres noen endringer. Vi håper at representantskapet når det møtes i Halden senere denne måned, følger oppfordringen fra formannskapet. Vi har forresten merket oss at sjefdirektøren i Norges Bank, Knut Getz Wold, er av samme oppfatning. Men han har altså flertallet i direksjonen mot seg.

Også på annen måte synes vi å ane et mønster. I mange tilfelle er det lansert ”rasjonaliseringer” hvor Halden alltid er blitt den tapende part. Postverk, tollvesen, televerket, de militære, politi og domstoler - alle har de ”rasjonalisert”. I alle tilfelle er det gått ut over Halden. Selv om det isolert sett kan anføres grunner for en omorganisering av Norges Banks avdelinger rundt om i vårt land kan vi ikke godta rasjonaliseringer hvor fasit alltid er klar på forhånd: Det er Halden som skal være den tapende.”

Denne linjen er fulgt opp også i den senere tiden fordi saken fremdeles er aktuell. ”Hva er det for noe muffens som foregår? Skal Norges Banks avdeling i Halden nedlegges i ly av nattermørket?” var spørsmålet i en leder 8. mars 1986. Den fulgte opp en fyldig leder 27. februar, der det het:

”For fire år siden ble det gjort et forsøk på å frata Halden byens avdeling av Norges Bank. Det har skjedd før også. Men i 1982 ble forslaget feid til side av representantskapet i banken. Det forundrer oss derfor at Skånland & co. enda en gang gjør et slikt framstøt. Vi tror resultatet blir det samme.

Man må undre seg. Norges Banks ledelse bygger Norgeshistoriens dyreste bygg etter Nidarosdomen. Med overskridelser i hundre millioner klassen, kanskje en milliard. Slikt er ikke noe problem. For bygget reises midt i det sentrale Oslo. Men å sørge for en skikkelig fordeling av arbeidsoppgaver utover landet greier man ikke. For det er ofte et ankepunkt fra sentralt sentralbankhold at det er lite å gjøre ved avdelingen.

Vi synes ledelsen i Norges Bank bør droppe nedleggelsesplanene både i Halden og andre steder. Med de kurfyrstendenser som er vist ved reisingen av bankpalasset i Oslo sentrum bør man la være å komme med husmannskrav overfor distriktene.

Dropp nedleggelsesplanene, Skånland!”

Under et besøk jeg gjorde ved avdelingene i Østfold med kontakter med styrene og de lokale bankene osv., ble det en livlig diskusjon om dette spørsmålet. En talsmann for nedleggelsen av Halden avdeling sa bl.a.: ”Det er jo så kort vei til Fredrikstad.” Han fikk til svar fra en kollega: ”Kort vei til Fredrikstad, ja. Som om det skulle være noen fordel?”

Spørsmålet om nedlegging av avdelinger ble lagt fram for Stortinget midt på 1960-tallet. Her ble det klart vedtak om at nedlegginger ikke burde finne sted. Isteden burde avdelingene få nye arbeidsoppgaver. Det var et stimulerende vedtak.

Og det er jo et faktum her i Norge at det ofte er konkurranseforhold mellom nærliggende byer i et distrikt. Jeg minnes min første tur til Kristiansund. Jeg kom i snakk med en bankmann da vi nærmet oss byen. Han spurte om jeg hadde vært i Kristiansund før. Jeg svarte nei, men nevnte at jeg hadde vært flere ganger i Ålesund. ”Da er det i høy grad på tide at du kommer til Kristiansund”, sa han. ”Du vil oppdage at der møter du en helt annen mennesketype: rolig, harmonisk, konstruktiv, skapende” Han fortsatte med en rekke sterkt rosende adjektiver og skjønte nok til slutt at han hadde gått vel langt, for han føyde til: ”Ja, misforstå meg nå ikke. Jeg er fullt klar over at sunnmøringene også har noen gode egenskaper. Ja, for den saks skyld har endog trønderne enkelte gode egenskaper. Men poenget er at nordmøringene har alle sunnmøringenes og trøndernes gode egenskaper uten noen av deres dårlige.” (Denne bankmannen var ikke klar over at han talte med en trønder.)

Etter et senere avdelingsbesøk i Kristiansund hadde jeg en spennende opplevelse. Avdelingen hadde bestilt et lite charterfly for å bringe oss til Ålesund. Men det var kraftig vind, og flyet svaiet sterkt opp og ned i vannet foran den store brua i byen. Vi passasjerer undret oss litt over hvordan flygeren skulle kunne få flyet raskt nok opp til å komme fram over brua. Vi ble alvorlig forskrekket da han sa: ”E tror vi lure oss pjujni brua!” Og det gikk faktisk så vidt godt å ”lure seg” under brua. Men det gjorde et sterkt inntrykk på oss da vi dagen etter fikk se avisoverskrifter med skarp kritikk over den farlige flyreisen. På det siste avdelingsbesøket i Kristiansund kort tid før jeg gikk av, hadde jeg den store glede å få flere avskjedsgaver. Blant dem var en tallerken fra de ansatte, og den var påmalt et festlig bilde av den spennende flyreisen i 1968 da piloten lurte oss under brua.

Næringslivet på Sunnmøre er dyktig ledet, ekspansivt og lønnsomt. Norsk Produktivitetsinstitutt tok i 1978 initiativet til en omfattende strukturanalyse av industrien og perspektivanalyse av den totale samfunnsutviklingen på Sunnmøre. Saken samlet interesse ikke bare her i landet, men også i andre land. OECD omtalte f.eks. forholdet i rosende ordelag. En rekke av de mange vellykte industribedriftene i Ålesund og Sunnmøre har ingen fordeler overhodet ved å være lokalisert i denne landsdelen. De er ikke bygd opp der verken på grunn av råstofftilgang eller transportfordeler. Snarere

tvertimot. De er blitt til ganske enkelt fordi sunnmøringene er så dyktige. Det gjelder f.eks. produsenter av møbler, klær og skotøy osv. Og det gjelder skips- og verkstedsindustrien og hermetikk- og fiskeforedlingsindustrien. Og bankvesenet har medvirket positivt til denne utviklingen. Når dette forholdet også har vakt internasjonal interesse, skyldes det selvsagt at eksemplet fra Sunnmøres næringsliv er en inspirasjon for mange andre landsdeler i hele Europa.

Ved behandlingen av bankpolitiske saker fra Sunnmøre syntes jeg naturlig nok at vi burde legge vekt på disse forholdene også i Norges Bank. I direksjonen understreket jeg flere ganger at vi burde ta omsyn til at vi her hadde å gjøre med noen av de dyktigste mennesker i Europa.

Kort tid før jeg gikk av, fikk jeg en hyggelig uformell telefon fra en av medarbeiderne i Norges Banks avdeling i Ålesund. Han sa at de ansatte var fullt klar over at jeg flere ganger hadde påpekt at sunnmøringene er de dyktigste mennesker i Europa, men at jeg også noen ganger hadde møtt motbør på dette punkt i direksjonen. Derfor ville de at jeg skulle være fullt klar over at her dreier det seg ikke om en subjektiv vurdering, men om et objektivt faktum!

Aller sterkest inntrykk gjorde kanskje tallrike besøk til avdelingene i Nord-Norge. Her som ellers i landet hadde vi møte med vedkommende avdelingsbestyrelse og funksjonærer den første dagen og et møte med bankene i distriktet avsluttet med lunsj den andre dagen. På dette kontaktmøtet med bankene gav jeg først en innledende oversikt over den aktuelle økonomiske situasjon. Den ble fulgt av et ordskifte, som ofte kunne være inngående og gi en verdifull oversikt ikke minst over de distriktsøkonomiske problemer i vedkommende landsdel.

Undertiden kunne samtalen med bankenes representanter også gi interessante perspektiver på de lokale forhold. Under et møte i Hammerfest høsten 1982 spurte en av banksjefene meg om vi besøkte Tromsø før eller etter Hammerfest. Da jeg svarte at vi bare reiste til Hammerfest denne gangen, ble reaksjonen meget positiv. De hevdet at nesten alle som kom på forretningsreise sydfra til Hammerfest, kombinerte det med en reise til Tromsø og så på Hammerfest-reisen mest som en avstikker. Det gjaldt både bankfolk, næringslivsfolk ellers og representanter for offentlige organer. Derfor var det meget gledelig at vi i Norges Banks ledelse tydeligvis forstod at Hammerfest er den viktigste by i Nord-Norge, sa de.

Og så fra nord til syd. Under et avdelingsbesøk i Arendal fikk vi følgende orientering i en tale under møtet: "Det verste med folk fra Kristiansand er at når de har vært her i Arendal og skal hjem igjen, så sier de ikke: "Nå drar vi tilbake" eller "Nå drar vi til Kristiansand". Nei, de sier omhyggelig: "Nå drar vi til byen!"" Denne rivaliseringen mellom de to sør-norske byene kom også sterkt til uttrykk i en bankfusjonssak på denne tiden.

Under et besøk i Stavanger i 1981 for å holde foredrag traff jeg ordfører Rettedal. Han fortalte meg da at Stavanger er den best styrte by i Norge. Denne interessante opplysning syntes jeg det var riktig å bringe videre da jeg traff ordfører Nordengen i Oslo kort tid etter. Han moret seg over uttalelsen.

I 1982 ble det holdt et møte for medlemmene av bestyrelsene ved avdelingene landet over. Møtet konsentrerte seg denne gang om mer praktiske og trivselsmessige faktorer.

Jeg gjorde meg en del notater fra replikker som falt på møtet og som dreide seg om dette emnet:

”I Arendalsdistriktet tilgodeser en sine egne - systematisk.”

”Jeg drar på Hamar for å drikke kaffe.”

”Ja, æ reist frå Steinkjer te Tronjæm for å drikke kaffe.”

”Å være styremedlem i Norges Bank er det udelt mest behagelige verv jeg har. Det er meget få styreverv jeg sitter i, som har så hyppige møter og så lite å gjøre. Men vi får god kaffe og gode vafler.”

”Nå skal vi ha likhet, nå skal vi også ha vafler.”

Ja, slike merknader krydret altså drøftingene om mer administrative og bankpolitiske spørsmål.

Drammen er den avdeling av Norges Bank som ligger nærmest hovedsetet i Oslo. Jeg har hørt mange bitre meningsyttringer om at de som arbeider der, føler denne nærheten som trykkende. Det gjelder slett ikke bare Norges Banks avdeling.

På mitt siste besøk ved Drammen avdeling kort før jeg gikk av, understreket bestyrerne og lederne sitt grunnsyn kraftig: ”Vi vet jo at dere som bor i Oslo, ser på Drammen som en forstad. Det er slett ikke tilfellet! Drammen er en selvstendig by med en selvstendig framtid. Og Norges Banks avdeling har en viktig oppgave i å trygge denne selvstendighet!”

Et godt og nyttig råd til de mange Oslo-folk som prøver å gjøre Drammen til en forstad. Og et godt råd også til Norges Banks hovedstyre.

Det var i Drammen avdelings distrikt at Ringerike Sparebank feiret sitt 150-årsjubileum i august 1983. Denne Norges eldste landssparebank hadde hatt sterk vekst og holdt en dundrende og festlig jubileumsmiddag med mange gjester på Sundøya Fjordrestaurant ved Sundvollen. For meg var dette en ekstra morsom opplevelse fordi vi har en vakker hytte like i nærheten ved Utvika i Tyrifjorden, og fordi jeg husket at Brofoss likte å arrangere sommermiddager for utenlandske gjester til Norges Bank på denne restauranten.

Stemningen var meget god. Høydepunktet var en festlig jubileumssang. Ikke minst vakte følgende strofe jublende begeistring da den runget ut over Tyrifjorden:

”Norges Bank og DnC

- filial av vårs er det!”

Jeg fikk vite av bankens ledelse at den var misnøyd med at Hole Sparebank hadde fusjonert med Drammen istedenfor Ringerike - altså i gal lei.

På denne tiden var det forresten alvorlig lokal strid om fusjonen mellom vår hyttekommune Hole og den store nabokommunen Ringerike. Innbyggerne i Hole var forbitret over Stortingets tidligere vedtak om å sammenslutte de to kommunene. Og protestene førte til et politisk meget sjeldent resultat: Stortinget omgjorde sammenslutningen og skilte de to kommunene fra hverandre igjen. Holeværingene hadde fylt Stortingets tilhørerlosjer under saksbehandlingen og gikk jublende ut i byen for å feste etter vedtaket.

Vår generasjon minnes med sterke følelser de store oppslagene som krysset så mange gater og veier i dagene like etter frigjøringen i 1945: ”Vår kamp er kronet med seier. Norge er atter fritt!”

Da Hole klarte å skille lag med Ringerike, fikk plakater over veiene følgende ordlyd: ”Vår kamp er kronet med seier. Hole er atter fritt.”

Skulle et vedtak om fusjon mellom to avdelinger av Norges Bank en gang bli truffet, må en nok regne med en liknende reaksjon hvis vedtaket blir omgjort.

Kvinner på sedler

Både sedler og mynter er betalingsmidler hvis utseende interesserer de fleste mennesker. Selv om deres direkte betydning i omsetningen er blitt gradvis noe redusert til fordel for bruk av sjekker, betalingskort og andre oppgjørsmidler, spiller kontantene fremdeles en meget stor rolle. Folk flest føler nok også at ikke minst sedlene har en symbolsk betydning i samband med deres privatøkonomi. Dertil kommer sikkerhetsproblemet. En må ta godt vare på kontantene. Både sedler og mynter bør derfor ha et utseende som både er verdig og praktisk.

Og når sedler og mynter går ut av sirkulasjon eller byttes med nye, følges dette vanligvis med stor interesse og kan undertiden utløse sterke reaksjoner i positiv eller negativ lei. En viss konservatisme gjør seg også ofte gjeldende.

Og en sentralbank står her i sentrum av interessen. I min tid i Norges Bank opplevde vi mange sterke reaksjoner fra ulike hold.

Sterkest var kanskje utslagene når det gjaldt kvinner på sedler. Da vi fikk 100-kroneseddelen med bilde av Camilla Collett til avløsning av seddelen med bilde av Henrik Wergeland, var mange misnøyd. Et ekstremt utslag fant veien til Aftenposten. En innsender ved navn Egil Buer skrev at Knut Getz Wold har drept Henrik Wergeland på en utpekulert måte. Buer mente at å "behandle hans minne på så sjofel måte er som å stryke kristenkorset av vårt flagg".

Overraskende nok ble dette innlegget i Aftenposten gjengitt like etter i Vårt Land. Denne avisen føyde til sitatet: "Så langt vil vi av naturlige grunner ikke gå."

Denne avisen fortsatte med et spørsmål om det er "korrekt at den billige tieren skal være blå mens sedlene for 100 og 1000 kroner kommer i ulike røde varianter? Gir sedlene i det hele tatt et balansert kulturelt, geografisk og politisk bilde av dagens samfunn?" Avisen mente at det forelå store oppgaver "for å skape et virkelig økonomisk demokrati, en lommebokens jamstilling."

Valget av Camilla Collett på den nye 100-kroneseddelen som startet i 1977, var blant annet begrunnet i FN's kvinneår 1975. Den nye seddelen vakte også internasjonal oppmerksomhet og kommentarer.

Det gjaldt ikke minst organisasjonen "Women Men", som holder til i Roma, men har en engelsk-mann, Mr. Raymond Lloyd, som direktør. Denne organisasjonen har som hovedoppgave å arbeide for flere kvinner på pengesedler verden over. Den utgir flere velutstyrte publikasjoner med vakre fargebilder av sedler med kvinner. Direktør Lloyd er meget aktiv, stadig på reise verden over til sentralbanker, Valutafondets årsmøter osv. Mange av mine kolleger i andre land fortalte om hans aktive pressvirksomhet.

Etter at Camilla Collett-seddelen var kommet, besøkte han også Norges Bank. Han hadde blant annet med seg til gjennomsyn en imponerende mappe med originale pengesedler med kvinner på fra

en lang rekke land. Trass i at det allerede fantes mange sedler med kvinner på, var det imidlertid et sterkt behov for mange flere, hevdet han.

Og her hadde Norges Bank nå spilt en virkelig pionérrolle som hadde vakt oppsikt og begeistring verden over, ifølge Mr. Lloyd. Saken var nemlig den at alle andre kvinner på sedler var enten dronninger eller vakre. Men Camilla Collett var valgt på grunn av sin innsats. Det var meget viktig at vi fulgte opp vårt initiativ med flere kvinner på sedler, hevdet han.

Det kom en strøm av henvendelser fra ham om dette. Etter en tid konsentrerte han seg om Sigrid Undset, hvis 100-årsdag i 1982 burde markeres gjennom en seddel med hennes portrett. Men han gav meg også i 1980 en liste med norske kvinnenavn som kunne være seddelkandidater. Han hadde nok åpenbart hatt lokal assistanse ved utarbeidingen.

Hvis vi av en eller annen uforklarlig grunn hadde noe imot å bruke et portrett av Sigrid Undset, burde vi velge en av de alternative kandidatene, mente han.

På hans liste figurerte følgende forslag om kvinneportretter på norske sedler:

Dronning Maud
 Johanne Dybwad
 Cathinka Guldberg
 Kirsten Hansteen
 Dronning Margaret (1387-1412)
 Signe Marie Stray Ryssdal
 Ragnhild Selmer
 Sigrid Undset
 Kirsten Flagstad
 Sonja Henie

Men hans favoritt var altså fortsatt Sigrid Undset. Mr. Lloyd holdt et foredrag i Toronto i juli 1981 med tittelen "Women on Paper Money". Arrangører var International Bank Note Society og Canadian Paper Money Society. I foredraget var han så vennlig å omtale meg ved navn som "that wise and friendly Governor". Litt lenger ut i foredraget sa han at Camilla Collett var den første kvinne som var plassert på seddel fordi hun var feminist. Og, tilføyde han, "which is why I earlier called the Governor of the Bank of Norway a wise person".

Ja, dette var jo morsomt å lese. Men vi fulgte altså ikke opp hans krav om flere kvinner på norske sedler i de følgende årene. Da jeg traff Mr. Lloyd på Valutafondets årsmøte et par år etter, takket jeg for hans vennlige ord. Han svarte da at de var tatt inn i foredraget ikke bare for å være hyggelig mot meg, men også for å øke presset på Norges Bank for flere kvinner på sedler. "Og hvis de ikke kommer, sa han, må jeg gjøre fullstendig klart at det vil komme til å stå ganske andre ting om deg i mitt neste foredrag."

Så kom reaksjonene mot den nye 50-kroneseddelen med Noregs Bank og bilde av A. O. Vinje. Noen var meget glade for den. Forlagsredaktør Ottar Grepstad skrev i Dagbladet bl.a.: "Det er ikkje namnet Noreg som er det viktige, men den budskapen som følgjer med. Derfor er Noreg like viktig for målfolket som krossen for kristenfolket." Han minnet om at Stortinget vedtok i 1977 at bankene skulle lage en pengeseddel med nynorsk motiv og innskrift. "Det nyttar ikkje å lese korrektur på symbol -" slik sluttet han artikkelen.

Men reaksjonene i motsatt lei var nok mer utbredte og høylydte. C.C. i Morgenbladet klaget over

Bilde 9 Portrett av Camilla Collett ble benyttet som forsidemotiv på norske 100-kronesedler utgitt i perioden 1979-1997 (utgave VI). Den kunstneriske utformingen av seddelmotivet ble utført av Norges Banks egen grafiker, Knut Løkke-Sørensen.

at "Norges Bank har byttet Riksmålsmannen fra Aulestad ut med en bladfyk fra Telemark i selveste jubileumsåret."

Vårt Land skrev at "Bjørnson må vike plass for en skjeggete målmann fra Telemark." Denne avisen skrev også at "femtilappen er vel valgt fordi Getz Wold - som vi tror skal ha æren for dette - er gammel Venstremann og at den grønne lappen derfor er ham spesielt kjær". Unektelig en noe overraskende kommentar.

Men jeg fikk nok av personlige meningsytringer i negativ lei. En ettermiddag ringte en opphisset offiser som fortalte at han hadde vært på postkontoret for å kjøpe frimerker. "Og hva byr De meg? Jeg fikk utlevert frimerker som det stod NOREG på. Jeg sa selvsagt klart ifra at jeg skal meget ha meg frabedt å la min private korrespondanse tilsvine av den slags frimerker. Men nå er jo situasjonen enda verre. Vi trues med sedler som er tilsvinet på samme vis - Jeg er offiser! Jeg forlanger å få vite: Er jeg pliktig til å ta imot slike sedler?" Til dette svarte jeg ja og pekte på at også den nye seddelen er et lovlig betalingsmiddel. Offiseren svarte; "De skal få høre fra meg! Jeg skal protestere!"

Flere jurister ringte og reiste spørsmålet om det var rettslig adgang til å nytte også et annet navn på landets sentralbank, hvis navn var fastlagt i loven. Jeg svarte at vi hadde forelagt spørsmålet for Justisdepartementets Lovavdeling, som hadde gitt sitt samtykke. Jeg husker spesielt svaret fra en advokat som sa: "Enhver praktiserende jurist som har sans for sin egen karriere, vet at man må ikke legge vekt på hva Lovavdelingen mener!"

Men når det gjaldt folks reaksjon på den rekken av betalingsmidler som Norges Bank har ansvaret for, var det likevel overgangen til en 10-kronemynt som falt brukerne særlig tungt for brystet. Og denne mynten er framdeles meget upopulær.

Nå er det selvsagt så at en seddel med såpass begrenset verdi som 10-kronen, blir heller raskt slitt og må inndras ofte og erstattes med en ny. Belastningen på Seddeltrykkeriet blir stor, og det samme gjelder bankene, kassene, butikkene og andre seddelbrukere. Det ble også pekt på at 10-kronemynten ofte trengtes i automater.

Men disse momentene kan jo ikke oppveie det forholdet at nesten alle nordmenn bruker 10-kronen ofte, og at overgangen til mynten var upraktisk og generende og ofte fører til direkte feilavregning. Min frisør fortalte meg at en av hans kunder - en gammel mann - som skulle betale 53 kroner, hadde levert en 50-kroneseddel og 3 10-kronemynter i den tro at det var det riktige beløp. Vel, denne mannen var altså så heldig at han fikk det overskytende beløpet tilbake.

I vekslepenger vil en uunngåelig ofte få en haug med 10-kronemynter. De sliter på vesker og lommer. I Norges Banks direksjon prøvde jeg å motarbeide forslaget om å inndra 10-kroneseddelen, men altså uten hell. Jeg fikk heller ikke gjennomslag for et forslag om å få arrangert en bred enquete for å klarlegge folks preferanser presist.

Nå viste mange tilhengere av ombyttet til at det ikke vakte så sterke reaksjoner da 5-kroneseddelen ble erstattet med en mynt. Men disse to tilfellene er i virkeligheten ikke parallelle, fordi 10-kronen er et ledd i det desimale tellesystem. Seddelen etterlater seg derfor et stort savn. Og er en så heldig at en fremdeles har noen 10-kronesedler, kan en merke nesten i enhver butikk at den mottas med stor tilfredshet. Det kan ikke være riktig at de som avgjør slike saker, ikke legger noen særlig vekt på publikums sterke preferanser og saklige behov.

Når jeg syntes denne saken var så interessant, hang det også sammen med reaksjoner i to andre land på en omlegging av meget lik type. Verdien av franske francs er meget lik norske kroner. Banque de France utviklet sin 10-franc seddel og erstattet den med en mynt. Jeg var på en konferanse i Paris i overgangstiden. På de betalinger jeg gjorde, syntes jeg å merke en sterk preferanse for 10-franc seddelen og like sterk uvilje mot den nye 10-franc mynten. Jeg spurte kolleger i Banque de France om mitt inntrykk var korrekt. Og det bekreftet de sterkt. Ja, de sa at det var som en slags løpende folkeavstemning over hele Frankrike, og den viste et meget stort flertall mot den nye mynten. Nå bør det vel her føyes til at denne reaksjonen fant sted flere år tilbake. Og senere har den sterke protestholdningen gitt seg. Folk har ganske enkelt kapitulert.

Men det har de ennå ikke gjort i Storbritannia. Der ble pundmynten introdusert for å erstatte pundseddelen for et par år siden. Et pund er verdt litt over 10 kroner, slik at også dette tilfellet er jevnførbart med vårt eget.

Og også i Storbritannia er uviljen mot å gi slipp på den populære og praktiske pundseddelen og erstatte den med den upopulære og skadelige mynten meget utbredt. Skadelig? Ja, det spørsmålet ble belyst gjennom en interpellasjon i Overhuset av et kvinnelig parlamentsmedlem. Hun understreket at de nye myntene var upraktiske i det daglige betalingssamkvem, tunge og skadelige. Det skulle ikke mange til for å skade vesken hennes. Men hun pekte i interpellasjonen på at hennes mann var enda verre stilt, for de nye myntene slet hull på baklommen i benklærne. Altså også i England!

Danmark fulgte en rasjonell mellomvei ved å gi ut en 20-kroneseddel. Men også der var savnet av 10-kroneseddelen sterkt. På et nordisk sentralbankmøte i Danmark viste det seg at Sveriges Riksbank hadde utstyrt de svenske delegasjonsmedlemmene med rikelig av de gamle danske 10-kronesedlene fordi den ennå hadde et visst lager av dem. Og ved oppgjøret på hotellet hylte mottakerne av begeistring over å få mye av betalingen i 10-kronesedler. Altså den samme reaksjon som en ofte kan merke her i landet dersom en er i stand til å betale med 10-krone-sedler.

I Sverige var jeg tilfeldigvis til en konferanse hos finansminister Sträng på den tiden utredningene og drøftingene pågikk om å erstatte 5-kroneseddelen med en 5-kronemynt. Sträng tok opp dette emnet på slutten av vår konferanse. Han var tydeligvis selv i atskillig tvil og sa med ettertrykk at Sverige er et demokrati, og det er helt klart at folkeflertallet ønsker å beholde 5-kroneseddelen. Men slik gikk det altså ikke der heller!

Det har altså vært en utbredt uvilje mot de nye myntene og sedlene. Det kom også ofte til ut-

trykk på Norges Banks orienteringsmøter med bankene rundt om i landet. Selvsagt var disse møtene konsentrert om kredittpolitiske og valutapolitiske spørsmål. Men kommentarer til de nye sedlene og myntene kom også ofte med.

Fra orienteringsmøter helt tilbake i 1964 har jeg f.eks. følgende notater:

Møte i Lillehammer:

Direktør Getz Wold: Vil noen uttale seg om de nye 100-kronesedlene?

Banksjef Brodtkorb: De er fordelaktige for lommebokfabrikantene.

Møte i Gjøvik:

Er den nye fem-krone populær?

Banksjef Haugen: Ja, men de nye 100-kronesedler er ikke populære.

Møte i Stavanger:

Direktør Getz Wold: Hvorledes er det med de nye 100- kronesedlene? Er de blitt populære?

Enn de nye 5-krone myntene?

Banksjef Line: De er upopulære begge to

Direktør Rogstad: Norges Bank tok initiativ til at det, i forbindelse med den forestående innføring av nye 50-kronesedler, ble nedsatt en komité til å bedømme spørsmålet om sedlenes størrelse. Komitéen var allsidig sammensatt, og den avgav en enstemmig uttalelse om en form som stort sett tilsvarende den de nye 100-kronesedler har.

Banksjef Line: Jeg synes det er rart at bankene utover i distriktene ikke får uttale seg i et så viktig spørsmål.

Møte i Trondheim:

Direktør Getz Wold: Til slutt vil jeg spørre bankene om hva de mener om den nye 100-kroneseddelen og 5-kronemynten.

Banksjef Andresen: De er ikke populære noen av dem, særlig ikke 5-kronen.

Banksjef Landfald: Nei, de er ikke populære.

Banksjef Andresen: Og den nye 10-kronen er jo bare en "utstillingsfigur".

Direktør Getz Wold: Vel, den er en jubileumsmynt. Det koster 6 1/2 krone å lage den. Resten går til veldedige formål.

Banksjef Andresen: Det måtte nesten være en tanke å gjøre det samme med 100-kroneseddelen. Porteføljefabrikkene må jo være de eneste som tjener penger på den.

Møte i Ålesund:

På forespørsel ble det gitt uttrykk for misnøye med den nye 100-krone, mens 5-kronen var akseptert.

I en forretning på Hønefoss takket kassereren meg hjertelig for at jeg betalte med et par 10-kronesedler i 1984. Hun fortalte at de hadde forberedt seg på hva som skulle skje ved å veksle til seg i banken i god tid før overgangen et lite lager av slike sedler. For stort sett førte de jo de samme dagligvarer til noenlunde samme priser som de konkurrerende butikker. Og da mente hun det var klart at svært mange kunder ville foretrekke den butikken der de fikk den populære 10-kroneseddelen som vekslepenger også etter at mynten var kommet.

Til slutt en episode fra en tur i Nordmarka et halvt års tid etter at jeg var gått av. Min kone og jeg besøkte en restaurant, og ved oppgjøret skulle jeg ha tilbake på en 100-kroneseddel noe over 50 kroner. Innehaveren gav meg 5 10-kronemynter + småpenger. Men han sa samtidig at han bad meget om unnskyldning for ikke isteden å levere en 50-kroneseddel. "Men vi har ikke noe valg", hevdet han. "Hele dagen må vi arbeide systematisk for å bli kvitt disse fæle myntene. Og vi vet jo at de

som mottar dem, etterpå vil overveie sterkt om det ikke er noe de skal kjøpe eller betale som gjør det mulig å bli kvitt dem raskt.”

Plutselig merket jeg at han kjente meg igjen. Han fortalte da at hans kone hadde sagt til ham at det er jo ikke så lenge siden Getz Wold gikk av. ”Tror du ikke han har vært med på beslutningen om disse myntene?”, spurte hun.

Men restaurantsjefen sa at han ikke var enig med sin kone i dette og hadde sagt til henne: ”Nei, Getz Wold er en bra mann. Han er sikkert ikke medskyldig i det svineriet som disse myntene er.”

Konklusjonen bør være at en heretter ikke bare legger vekt på regjeringens, Norges Banks, bankenes og kasserernes preferanser når det gjelder pengesedler og mynter. En bør også undersøke grundig og legge stor vekt på hva nær 4 millioner hyppige brukere av disse betalingsmidlene ønsker. Det bør være rom for demokratiske spilleregler her også.

To statsrådstilbud

Selv om jeg altså hadde hatt min politiske orientering fra ungdommen av, hadde jeg ikke gått inn for noen aktiv partipolitisk karriere. Derfor var det overraskelser for meg da jeg to ganger - i 1963 og 1972 - fikk tilbud om å bli statsråd. Men det bør vel legges til at det i begge tilfelle var tale om høyst særpregete politiske konstallasjoner.

Det var som kjent Kings Bay konflikten som førte regjeringen Lyng til makten i 1963 - om enn for meget kort tid. Ved en eksplosjon i statens gruver ved Kings Bay på Svalbard i november 1962 mistet 21 mennesker livet. Denne ulykken kom som et sjokk, ikke minst fordi det var fjerde gang et slikt ulykkesbudskap kom fra Kings Bay. Det hadde vært 48 dødsulykker i løpet av fem år.

Reaksjonene også i Stortinget var naturlig nok sterke. Regjeringen nedsatte en granskingskommisjon med sorenskriver Per Tønseth som formann. Både ulykken, kommisjonens arbeid og dens innstilling av juni 1963 førte til en rekke politisk tilspissete situasjoner.

Tønseth-kommisjonen kritiserte myndighetene for at man ikke hadde overholdt sikkerhetsforskriftene ved gruvedriften i Kings Bay. Industriminister Kjell Holler søkte avskjed på grunn av tendensen og konklusjonene i Tønseth-kommisjonens innstilling.

Den politiske situasjon i denne saken med dens tragiske bakgrunn var meget komplisert. Under arbeidet med saken i Stortingets kommunalkomité viste det seg at Arbeiderpartiet og de borgerlige partiene hadde et meget forskjellig syn på de viktigste spørsmålene som var til behandling. De borgerlige partiene satte fram et direkte mistillitsforslag. Men de hadde jo ikke flertall i Stortinget. SF var ikke representert ved komitébehandlingen, og dets to representanter satt "på vippen" i Stortinget. Resultatet ble altså at opposisjonens mistillitsforslag ble vedtatt i Stortinget med 76 mot 74 stemmer. I så måte en parallell til Carl I. Hagens vipp i motsatt lei 23 år senere.

Regjeringen Gerhardsen var falt, og Høyres John Lyng tok over - for fire uker.

Venstres formann Bent Røiseland ringte meg 22. august og bad meg om å bli handelsminister i den nye regjeringen. Jeg var forberedt på å få en slik forespørsel på grunn av samtaler dagen før med Odd Grande og Helge Rognlien. Røiseland sa at på grunn av Willochs kandidatur var det ikke helt sikkert at Venstre kunne få handelsministerposten. Men hvis jeg var villig, mente han det kunne være en "nokså bra sjanse". Han sa videre at hvis ikke jeg reagerte positivt, kom ingen Venstremann fra den yngre garde med i regjeringen.

Jeg takket, men sa at jeg ikke fant dette mulig av politiske grunner. En regjering av bare de borgerlige partier, og der Høyre hadde statsministeren, betydde en blokk av den ene halvdel av folket. Og det var en politisk konstallasjon som stod i dårlig samsvar med mitt syn.

Røiseland pekte på at han tidligere hadde gått inn for en samlingsregjering av alle partier, men

at dette ikke var mulig nå. På mitt spørsmål om hvorfor han selv ikke skulle bli statsminister, svarte han at Senterpartiet hadde nektet å gå med på dette, mens Høyre hadde vært villig.

Røiseland bad meg en gang til, men var visst egentlig ikke så overrasket over avslaget.

Selvsagt er et statsrådsverv en meget stimulerende og fristende oppgave i vårt samfunn. Men flere forhold virket med til at jeg kom til en negativ konklusjon i dette tilfellet. Som alt nevnt reagerte jeg noe mot selve den politiske blokkdannelsen. Like viktig var nok følelsen av at en gruveulykke på Svalbard med tap av mange menneskeliv var et tvilsomt grunnlag for et regjeringsskifte. Siden den nye regjeringen ikke hadde noe flertall i Stortinget, og ikke kunne regne med noe langt liv, ble jo det politiske demonstrasjonselementet enda mer markert.

Men viktigst var vel følelsen av at jeg allerede hadde en så sentral og viktig stilling at jeg burde fortsette å sette mine evner og krefter inn der. Derfor var det med glede jeg leste John Lyngs egne kommentarer i hans erindringer "Vaktskifte", som kom i 1973:

"Jeg vet også at Venstre hadde kontakt med direktør Knut Getz Wold i Norges Bank.

Som rimelig kan være foretrakk han å fortsette i den nøkkelposisjon han allerede var plassert i. Det gikk jo ikke så mange år før han rykket opp til å bli bankens sjefdirektør. Et par andre ble også spurt, men sa seg nødt til å avslå."

Sommeren 1970 startet forhandlingene om norsk medlemskap i Fellesmarkedet, som skulle føre til så tilspissete politiske stridigheter to år etter. Regjeringen gikk inn for å be meg bli norsk hovedforhandler på embetsmannsplan. Jeg fikk anmodningen overbrakt i en rekke samtaler med statsminister Bratteli [les: Borten (red. anm.)], utenriksminister Stray og handelsminister Grieg Tidemand. Jeg takket for anmodningen, men pekte på at dette store forhandlingsoppdraget meget vanskelig kunne forenes med min stilling i Norges Bank. Jeg måtte derfor be om ikke å få dette oppdraget. Det ville under alle omstendigheter være et vanskelig tidspunkt fordi Brofoss hadde bestemt seg for å gå av.

Statsministeren mente det måtte kunne ordnes med en permisjon fra Norges Bank. Han viste til situasjonen i Finland, der medlemmene av direksjonen i Finlands Bank gikk ut og inn av regjeringen og andre viktige verv. Dette mente han var en glimrende ordning og uttalte seg sterkt positivt om utviklingen i Finland.

Handelsministeren sa at han selv ikke hadde regnet med at jeg kunne svare positivt på bakgrunn av den aktuelle situasjonen i Norges Bank. Andre regjeringsmedlemmer hadde derimot ment at arbeidet i Norges Bank var så lite byrdefullt at det ikke kunne skape noen problemer om både Brofoss og jeg var borte.

Hallvard Eika telefonerte til meg 10. oktober 1972 etter folkeavstemningen måneden før og varslet om at statsministerkandidaten Lars Korvald kom til å be meg om å ta utenriksministerstillingen i den nye regjeringen. Forslaget var blitt sterkt støttet av de fem i Venstres gruppe.

Samme ettermiddag ringte Korvald selv. Jeg husker hans innledende ord: "Dette er lagtingspresident Lars Korvald som ringer. Og når du hører det, vet du også hvorfor jeg ringer!" Jeg sa at jeg godt kunne komme ned til ham i Stortinget, slik at vi fikk snakke sammen. Men den tanken avviste han. "Nei, her nede vrimler det av journalister, som følger alt som skjer. Jeg skal komme hjem til deg."

En av Korvalds stortingskolleger kjørte ham hjem til meg samme kveld. Da jeg senere traff ham som hadde kjørt, fikk jeg en munter og livlig beretning om hvordan de først hadde sirklet rundt i strøket trass i at de visste hvor jeg bodde. Og Korvald gikk selv det siste stykket i ulike retninger - alt for å dekke seg mot media.

Vi hadde en lang og hyggelig samtale. Korvald tilbød meg å bli utenriksminister. Det ville jo føre

med seg sentrale og krevende forhandlingsoppgaver etter utfallet av folkeavstemningen. Tilbudet var fristende. Men jeg måtte forklare hvor vanskelig det var å forlate den sentrale stillingen som sjefdirektør i Norges Bank. Jeg nevnte for ham at jeg hadde stemt ja ved folkeavstemningen. Han sa at han ikke la noen vekt lenger på hvilket standpunkt en her hadde inntatt. Han bad meg inntrengende om å gå inn, og virket personlig sterkt opptatt av dette. Vi ble imidlertid enige om at jeg skulle sove på saken til dagen etter. Og dagen etter sa jeg det definitive nei takk til tilbudet og la hovedvekten på arbeidsoppgavene i Norges Bank. Jeg fikk også en henvendelse fra Venstre-formannen Hallvard Eika, som mente at jeg ville bidra til å dempe de politiske motsetningene i saken, konflikten innen Venstre og problemene overfor næringslivet. Han understreket også at det bare var tale om å binde seg for knapt ett år til over valget året etter.

Lars Korvald har selv i sine memoarer "Politikk og kall" skrevet følgende om vår kontakt:

"Hvem skal ha utenriksministeren?"

Ettersom regjeringens hovedoppgave ville bli å få til en handelsavtale med EF, var det også av den grunn rimelig at partiene betraktet utenriksministerstillingen som den viktigste posten etter statsministeren.

Hvis derimot forhandlingene med EF skulle ledes av Handelsdepartementet, ville handelsministeren innta en nøkkelposisjon.

Senterpartiet følte at det hadde renonsert på statsministerstillingen enda partiet var det største. Nå mente man at utenriksdepartementet selvsagt måtte tilfalle Senterpartiet.

Venstre satt med sitt behov for å "markere seg" gjennom sammensetningen av regjeringen. Partiet følte at det først hadde gitt avkall på statsministeren - som man nok hadde ventet skulle bli Hallvard Eika. Venstres delegasjon var derfor ikke uten videre villig til å la utenriksledelsen gå til Senterpartiet.

Korvald hadde på et tidlig tidspunkt understreket viktigheten av at regjeringen fikk sterke og dyktige folk. Partiene måtte heller la partiprestisjen vike til fordel for den best mulige regjering.

I pakt med dette ønsket fremmet Korvald forslag på Knut Getz Wold som utenriksminister. Direktøren i Norges Bank var Venstre-mann, men ikke så nært knyttet til partiet, og fremfor alt hadde han stått utenfor den aktuelle striden rundt EF-saken og regjeringdannelsen. Verken Senterpartiet eller Venstre var vel uvillige til å akseptere Getz Wold som utenriksminister.

Korvald oppsøkte ham sent på kvelden den 10. oktober. For å holde massemedia på avstand, lot statsministerkandidaten sjåføren kjøre et godt stykke forbi Getz Wolds hus. Selv spaserte Korvald tilbake og unngikk på den måten eventuelle journalister.

At bankdirektøren var på tale som utenriksminister den gangen, har til i dag vært en godt bevart hemmelighet.

For Getz Wold sa dagen etter nei. Han opplyste dessuten at han hadde stemt ja til norsk medlemskap i EF. Trass i dette siste faktum ville sannsynligvis alle tre partiene ha godtatt ham. Men det var altså kandidaten selv som takket nei."

Først lenge etter fikk jeg vite at mitt navn også hadde vært på tale en kort tid i 1977. Valgutfallet det året var meget spennende, og en tid på formiddagen etter valget så det ut til å være muligheter for et borgerlig flertall. Under et møte mellom partiformennene gikk Erling Norvik inn for at Finansdepartementet burde overlates til en person utenfor partiapparatene. Han nevnte Knut Getz Wold som en slik kandidat. Preben Munthe kunne også komme på tale. Korvald støttet idéen, men

reiste spørsmålet om hvilket parti som i tilfelle skulle ta finansministeren på sin kvote i tildelingen av departementer.

Men saken var altså ikke lenger aktuell etter at valgutfallet var klart.

17. mai 1980

I 1980 ble jeg innbudt til å holde årets 17. mai tale i min hjembygd Verdal. Det var et stimulerende oppdrag, som jeg møtte i følgende ordelag:

”Vi feirer atter en gang 17. mai i frihet og fred. Vi lever i et samfunn preget av indre samarbeid og solidaritet, i et land i velstand og vekst.

Vi vet at store deler av jordas befolkning ikke er like lykkelig stilt. Indre ufrihet eller ytre konflikter er hverdag for mange folk. Og vi har vel alle en kjensle av at det siste året har økt internasjonal uro og skapt ny spenning og nye konfliktfærer. Store folkegrupper lider direkte nød.

På en slik dag har vi grunn til å se tilbake i takk til de slektledd som skapte dagens Norge, og fram til de nye oppgavene vi skal løse sammen her i landet og ute i verden.

For 600 år siden - i året 1380 - gikk Norge inn i den endeløst lange tiden av ufrihet under fremmed herredømme. Folk som stod oss nær riktignok, men selvstendigeten var gått tapt. Men viljen til frihet levde og vokste i de mørke hundreårene. Og folket hadde på mange vis likevel større frihet og flere rettigheter enn i de fleste andre land.

Frihetsviljen ble styrket av de nasjonale strømmingene ute i verden i begynnelsen av det forrige hundreåret. I 1814 var tiden moden. Det året ble ”annuum mirabilis” - miraklenes år, slik Jens Arup Seip har kalt det. Den fulle selvstendigheten nådde en ikke trass i Eidsvollmennes innsats. Krigens harde realiteter sørget for det. Men det ble en langt friere og mer likeverdig union med Sverige enn hundreårene under Danmark.

Og 17. mai 1814 ble fødselsdagen for Norges grunnlov. En av verdens frieste konstitusjoner. Den tok opp i seg grunntrekk fra land som stod oss nær og der folkestyret og folkets rettigheter var nådd langt. Den var nasjonal og internasjonal på samme tid. Størst betydning hadde den franske forfatningen. Den amerikanske uavhengighetserklæringen og grunnloven, britisk statspraksis og andre frie forfatninger var også blant den norske grunnlovens viktigste kilder. Men den hadde også særpreg fra norsk samfunnsstruktur, som bøndernes odelsrett og individets rettsvern. Grunnlovens hovedtanker var folkets suverenitet, maktfordelingsprinsippet og vernet om de enkelte borgeres frihet og trygghet.

Det kom lenge til å stå hard strid om feiringen av 17. mai, både i forhold til den svenske kongen og innad her hjemme. Men etter hvert vant den fram og ble til vår samlende nasjonale høytidsdag. Henrik Wergeland ”innstifta da'n”, og han og senere Bjørnstjerne Bjørnson ble de to store pionérer for 17. mai-feiringen. Det første 17. mai-toget gikk i Trondheim i 1826 - også den gangen var trønderne i første rekke!

Men det skulle vare helt til 1870 før barnetogene, som nå gleder oss alle landet over på denne dagen, skulle bli vanlig. Og så - 17. mai 1889 - kom jentene med i barnetoget!

Eidsvollswerket la grunnlaget for en sterk grotid i det forrige hundreåret. Veksten i folkets rettigheter og folkestyret ble ikke minst kjennetegnet av formannskapslovene i 1837 som innførte det kommunale selvstyre - av gjennomføringen av parlamentarismen i 1884, og gradvis utviding av stemmeretten. Det var en tid av økende opplysning for stadig større grupper av folket, av økonomisk og sosial framgang:

”Opplysning, frihet, folkestyre -
Se, det ble dugg og dag,
en lysets folkeskole
for alle folkets lag.”

Og 7. juni 1905 nådde Norge den fulle selvstendighet. Om tre uker feirer vi 75-årsdagen for den. I denne bygda fins det så mange minner om krig med grannefolket. Men 7. juni 1905 la grunnlaget for et bedre og nærere forhold til svenskene enn vi nordmenn vel har til noe annet folk. La oss gi en honnør til dem i Sverige som gikk i brodden for et fredelig oppgjør den gangen, og som vant fram. Historien byr dessverre på meget få eksempler på at to folk på denne måten har kunnet løse en alvorlig politisk konflikt i fred og deretter gå inn i et nært og godt samarbeid.

Det stod strid om 17. mai også i mellomkrigstida. Men etter hvert stilnet striden av. Uværskskyer samlet seg på horisonten ute, og det som bandt nordmenn sammen, kjentes verdifullere enn før.

Vår generasjon har opplevd den svarteste dagen i Norges historie. Nylig var det 40 år siden 9. april 1940. Det fulgte fem 17. mai dager uten norske flagg, uten frihet og uten fred. I denne tiden lærte vi at friheten er verd enhver innsats og ethvert offer. Og så kom en ny 17. mai for 35 år siden i dag da gleden var sterkere og inderligere enn noensinne.

Vi minnes i dag i ærbødighet og taknemlighet de nordmenn som gav sitt liv for landet og friheten. Og vi minnes de folk som kjempet den felles kamp som gjorde den nye arbeidsdagen i frihet og fred til virkelighet for oss alle.

De 35 årene fram til i dag har gitt oss del i en velstand og vekst uten noe sidestykke i vår historie. I begynnelsen av dette hundreåret var Norge det nest fattigste landet i Europa. Målt med dagens mål et U-land. Det lever ennå mange blant oss som minnes denne tiden. I dag er produksjonen pr. innbygger (målt i reelle mål) 8 - åtte- ganger så høy som den var i 1900. Og Norge har nådd opp i den lille gruppen av verdens aller rikeste land. Og dit nådde vi alt før oljen.

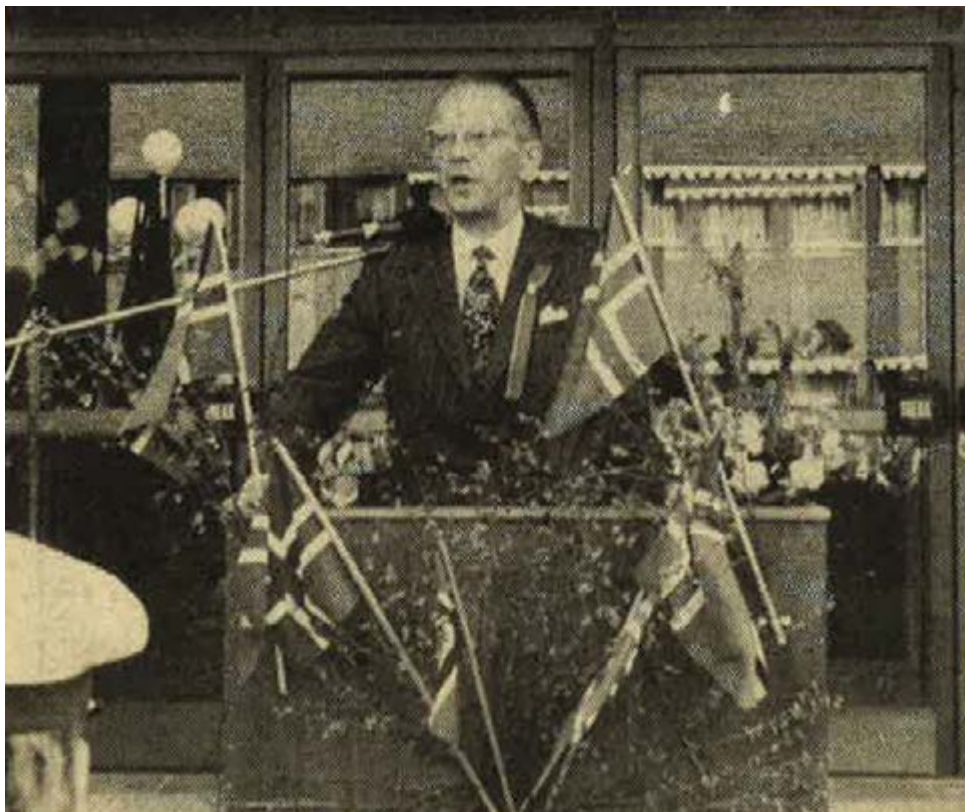
Omkring 800.000 nordmenn utvandret til Amerika. De fleste på grunn av trange økonomiske kår. Noen var det også som reiste fordi de følte at samfunnet den gang ikke var romslig nok når det gjaldt å tåle avvikende syn.

Og våre landsmenn ble tatt vel imot vest for havet. Mange kom også her fra Verdal. Alle er de blitt gode borgere i sitt nye samfunn. Og de fleste har også lagt vekt på å holde båndene ved like med gamlelandet.

Den tiden er kommet da vi her i landet møter flere innvandrere fra andre land. Det er en glede å se at verdalingene har tatt så vel imot dem som er kommet hit for å ta del i den sterke veksten i næringslivet her. De har fått arbeid og bolig her og blitt en del av samfunnslivet.

Nå kan selvsagt Norge bare gjøre en beskjeden innsats for å løse de enorme problemene som overbefolkning og fattigdom i U-landene skaper. Men det er meget viktig at vi gjør vår del i forhold til folketall og ressurser. Det er vår stolthet og glede at i forhold til økonomisk evne hører Norge til de 3 land i verden som gjør mest for å hjelpe utviklingslandene.

Her i Norge har vi skapt et samfunn som er preget ikke bare av velstand, men også av solidaritet. Vi har latt mye av veksten komme dem til gode som trengte det mest. Da alderstrygden ble innført

Bilde 10 Æresruss og hovedtaler i hjembygda Verdal 17. mai 1980. Foto: Innherreds blad og Verdalingen.

i 1936, var det en stor sosial reform. Realverdien av minstepensjonen er idag mer enn 6 ganger så høy som den gang. Hele vår sosialpolitikk bærer preg av denne sterke veksten. Inntektsfordelingen i Norge i det hele er jevnere enn i noe annet land der en har jevnførbare tall. Det har minsket spenningsforholdene mellom ulike grupper og virket med til å skape samhørighet og samkjensle i folket. Mye står likevel igjen, og det blir en oppgave for åra som kommer å bygge samfunnet videre ut. Vi har ulike syn på *hvordan* det bør gjøres. Slik bør det være i et demokrati. Men det er likevel ikke så mye som skiller oss. Målene er i stort monn felles, selv om det er ulike syn på midlene.

En ny og verdifull utvikling i etterkrigstiden og særlig de siste åra er den økende vekt som blir lagt på natur- og miljøverdier. Med det skal jeg ikke ta noe standpunkt til de meningsforskjellene som også preger ordskiftet på dette området. Noen av mine tilhørere vil nok bygge ut Alta og Forra for å skape grunnlaget for fortsatt vekst og for å kunne løse nye oppgaver. Andre krever: "La elva leve" og "Let Forra vårrå!" Det hører til gledene ved å leve i et fritt samfunn at vi kan være uenige om slike spørsmål, men samtidig ha respekt for andres syn.

La oss på denne vakre 17. maidagen samles i glede og takk over det landet, den freden, den friheten og den grunnloven som er vårt felles eie. La oss bygge landet videre ut i aktivt samarbeid med andre folk som står oss nær og som deler våre idealer. Da kan vi si om Norge:

25 17. mai 1980

”Og som det erdest ned,
alt fagarar’ led for led,
det byggjast skal i fred
åt våre born.” ”

Milton Friedman

Forholdet mellom sentralbankene på den ene siden og regjeringen og Finansdepartementet på den andre er et vanskelig avveiningsspørsmål, ikke bare i Norge, men i alle land med demokratisk styresett og markedsøkonomi. Teoretisk sosialøkonomi har nesten overalt sterk innflytelse. Uten å gjøre de mange fremragende teoretikere urett må en vel kunne si at John Maynard Keynes og Milton Friedman fremdeles ruver som høvdingeskikkelser.

En grunntanke hos Keynes var at staten bør spille en aktiv rolle ved å regulere landets økonomi gjennom skattepolitikken og statsutgiftene. I inflasjonstider er en Keynes-tilhenger i favør av høyere skatter. Under et økonomisk tilbakeslag med høyere arbeidsløshet kaller han på høyere statsutgifter og lavere skatter.

Milton Friedman går imot disse tesene. Han mener at Keynes' ideer vil føre til sterke konjunktursvingninger - til inflasjon fulgt av økonomisk tilbakeslag. Han hevder at denne filosofi vil føre til altfor omfattende statsreguleringer og svekke den individuelle handlefrihet.

En grunntanke hos Milton Friedman er at pengetilgangen - og ikke regulering av statens skatter og utgifter - er nøkkelen til løsning av inflasjons- og resesjonsproblemene. Sentralbanken bør øke pengetilgangen i en regulær og fast rate. Det vil bringe stabilitet til vårt økonomiske system, hevder han.

Milton Friedman er i dag en levende og fargerik personlighet med en nesten utrolig sterk innflytelse. At hans sentrale teoretiske sentenser er så enkle, har nok medvirket sterkt til hans popularitet. Mange politikere i sentrale stillinger går inn for hans tilråding for løsning av et av de mest kompliserte og vanskelige problemer i et moderne samfunns økonomi.

Den boka han skrev i 1979 sammen med sin frue: "Free to choose", er velskrevet og lettfattelig og ble en stor suksess. Jeg husker at jeg gikk innom en stor bokhandel i New York og så etter den i avdelingen for økonomisk litteratur. Da jeg overrasket spurte hvorfor den ikke var der, fikk jeg til svar: "Oh, Milton Friedman! Han ligger da i avdelingen for bestsellers!" Denne boka ble fulgt opp av en TV-serie, også like enkel som appellerende, som ble sendt i en lang rekke land. Det gjaldt også her i Norge.

Vi sentralbanksjefer har hatt høve til å treffe Milton Friedman i tilknytning til flere internasjonale møter. Jeg husker hans oppsummering fra flere diskusjoner: "Let me repeat: Control of the money supply is not only necessary, it is also sufficient - it is also sufficient!" Denne tese er grunnleggende hos ham.

Få sentralbanksjefer er enige med ham i dette. Mange har ved flere høve gitt eksplisitt uttrykk for at kontroll av pengetilgangen er nødvendig, men ikke tilstrekkelig. Kanskje dette har medvirket til hans betydelige skepsis overfor sentralbanksjefer. Denne skepsis kom også til uttrykk på en nesten

dramatisk måte på en IMC-konferanse i Mexico City i 1978. Friedman tok da opp valutaspørsmålet og sa omtrent følgende: "La oss være realistiske: alle valutaproblemer i verden skyldes sentralbanksjefene og deres "senior staff". De elsker sine internasjonale reiser og møter så høyt at de vil gjøre sitt ytterste for å holde mest mulig uro vedlike på valutamarkedene. Det gir dem et løpende påskudd for stadig nye internasjonale møter og konferanser. Ja, de vil til og med nyte den ekstra glede at "the man in the street" sier om dem: "Oh, poor fellow! Now he must go abroad again to sort things out for us." Det er en ting sentralbanksjefene frykter mer enn noe annet: "One day a strong politician will put an end to all this nonsense and simply decide: just leave it to the market, the market will sort it all out!" "

Dette var jo noe hard kost for mange av oss tilhørere. Det gledet oss derfor mye at den britiske sentralbanksjefen på den tiden, Gordon Richardson, gikk opp på talerstolen og fortalte Friedman i utvetydige ordelag hva vi egentlig mente om ham.

Ved et senere høve var jeg så heldig å få en personlig samtale med Milton Friedman, denne gang i Washington. Han var meget elskverdig, men konklusjonene var utvetydige: "I don't know much about Norway. But if you are a central bank governor, I am sure you are like your colleagues in virtually all countries: you are always on the look-out for excuses why you are not doing the one job you are paid for doing: keeping the rate of increase of money supply at a low level."

Da jeg noe senere omtalte denne samtalen for en forretningsbanksjef jeg traff i New York, sa han at han hadde merket seg mitt utsagn at jeg hadde hatt "the good luck" å møte Milton Friedman. Denne banksjefen hadde også møtt ham og hatt en samtale med ham. "I consider that bad luck", sa han.

Oss kolleger imellom

Da den irske sentralbanksjefen Charles H. Murray gikk av i 1981, hadde han et langt avskjedsintervju med en irsk avis. En grunntanke som han understreket tre ganger i intervjuet, var at den ekspansive finanspolitikken la tunge byrder på kredittpolitikken og sentralbanken.

Intervjueren la for egen regning til at dette ikke bare var noe den irske sentralbanksjefen sa når han gikk av. Det var hva alle hans kolleger i alle land sa når de ble utnevnt, gjennom hele sin tjenestetid og når de gikk av, hevdet han. I klagemålet overfor finansdepartementet lå en parallell til hva "the wise old owl" sa til kaninen: "Du bør bli en fugl!" Kaninen gikk bort, men kom tilbake og spurte: Men hvordan blir jeg en fugl?" "Well, that is not my department", var svaret.

Sentralbankenes ledelse og høyere tjenestemenn har en meget bred internasjonal kontaktflate. For de vestlige sentralbankenes vedkommende er BIS (Bank for International Settlements) i Basel med sine månedlige styremøter en av de aller viktigste møteplassene. I så måte kan en si det var godt at det vedtaket som ble gjort i Bretton Woods, og som Wilhelm Keilhau var den første forslagsstiller til, om å nedlegge BIS, aldri ble gjennomført.

Fem sentralbanker har faste plasser med to representanter hver i styret for BIS. Tre andre sentralbanker har i praksis vært like fast representert med ett styremedlem hver. Selv om vedtektene forutsetter muligheter for veksling, har sentralbankene i de tre landene: Sveits, Nederland og Sverige, avvist tanken på endringer her. Prinsipielt er et slikt system uheldig og langt stivere enn i andre internasjonale organer som f.eks. IMF, der sammensetningen veksler systematisk.

Fire av oss andre, nemlig sentralbanksjefene i Østerrike, Irland, Danmark og Norge, har arbeidet for å få til en forandring med en rimelig veksling i styrerepresentasjonen. Vi fire - Koren, O'Cofoigh, Hoffmeyer og jeg selv - ble faktisk kalt "the gang of four" av våre kolleger. Som et kompromiss arrangeres imidlertid særlige møter der alle aksjonærbankene i BIS kan delta. Og enda viktigere er at vi alle er invitert til de samråd som finner sted om kvelden i samband med middagen, og dessuten til lunsjene. Dette gir muligheter for meget nyttige samråd og en bred personlig kontaktflate.

Den østerrikske sentralbanksjefen professor dr. Stephan Koren var ikke bare en aktiv deltaker i vår lille gruppe, men gjorde seg også sterkt gjeldende i de generelle samråd. Og han kunne komme med treffende replikker. Et typisk eksempel i så måte var hans reaksjon da en tysk professor utvidet omtalen av "de gygne 60-år" slik:

"Die wunderbaren sechsziger Jahre
Die schwierigen siebziger Jahre
Die traurigen achtziger Jahre."

Da han hørte om dette, kastet Koren inn følgende replikk:

”Ja, und die schrecklichen neunziger Jahre!”

Dermed hadde altså årtiene fått en annen karakteristikk enn den tidligere:

”Die goldenen fünfziger Jahre
Die silbernen sechsziger Jahre
Die bleiernen siebziger Jahre
Die eisernen achtziger Jahre.”

Årsmøtene i Valutafondet og Verdensbanken er også særlig viktige møteplasser, som oftest i Washington, men hvert tredje år i andre hovedsteder verden over. Under et møte i Toronto i 1982 møtte canadiske ungdommer oss med kjempestore plakater med teksten: ”Bankers are crooks! Bankers starve 3rd world babies!” Jeg spurte en av dem om de tok sikte på ”central bankers or commercial bankers”. Svaret var: ”Of course, both!”

Under en sight-seeing-tur som ble arrangert, konstaterte sjåføren på den bussen som jeg kjørte med, at de fleste passasjerene var amerikanere. Han sa over høyttaleren: ”You Americans have Cash and you have Hope and you have president Reagan. We Canadians have no cash and we have no hope and we have Trudeau!” Da jeg senere siterte denne uttalelsen for en canadisk forretningsbankmann, svarte han at det har jo sjåføren helt rett i!

Utsagn av denne type kan vi også treffe her i Norge. F.eks. publiserte Aftenposten i desember 1986 følgende under tittelen ”Innsendt”:

”America is a great country, vi har Ronald Reagan, Bob Hope, Stevie Wonder og Johnny Cash. What med Norge?

Æææ, vi har Gro Harlem Brundtland, but no hope, no wonder and no cash.”

Det er underlig at slike utsagn skal leve på folkemunne, for det er jo ingen dekning for dem verken i Canada eller Norge.

Da jeg kom tilbake, spurte en ung mann som stod utenfor hotell døren: ”Where do you come from?” ”Well, I am a Norwegian”, svarte jeg. ”Ah, count yourself happy - you are not a Swede!”, sa han.

Viktige møteplasser er også OECD og EFTA og utvalg under disse internasjonale institusjonene. En gang om året holder sjefene for de største forretningsbankene et internasjonalt møte i IMC (International Monetary Conference). Til disse møtene blir også sentralbanksjefene i deltakerlandene innbudt. Foredragene og diskusjonene på disse møtene ligger meget høyt saklig og er av stor informativ verdi.

Norge er altså ikke med i EMS og heller ikke assosiert med dette viktige organ. Men Norges Bank har omfattende kontakt med deltakerlandenes sentralbanker, særlig når det gjelder intervensjons-spørsmål på valutamarkedet.

Ordsiftene i BIS er preget ikke minst av den amerikanske sentralbanksjefen Paul Volcker og Governor Henry C. Wallich. De er begge meget dyktige sosialøkonomer med betydelig økonomisk-politisk handlefrihet og innflytelse. Og de er realister. Jeg husker at Volcker i en debatt i IMC understreket at den viktigste faktor i analysene av internasjonale valutaproblemer er ”errors and omissions”. Og det er faktisk underlig at dette framheves så sjelden. Summen av betalingsbalansene for alle land i verden burde jo være null. Men det er langt fra tilfellet. Driftsbalansen for alle land i verden til sammen viser faktisk et underskott, som har ligget over 120 milliarder dollar de siste årene. Og jorden kan jo ikke godt ha et slikt underskott overfor himmelen. Selv i USA er det store feil i

statistikken på dette området. Når mexikanerne strømmer inn i USA fra syd og kanadierne fra nord og kjøper billige varer og tjenester, kommer storparten av dette ikke inn i statistikken. Det samme gjelder for øvrig tallene for mye av nordmenns kjøp i Sverige og Danmark.

I det internasjonale økonomisk-politiske ordskiftet de siste årene har debatten mye konsentrert seg om USA's "lokomotiv-rolle". De positive virkningene av denne rollen på verdensøkonomien har vært meget markert. Ikke minst u-landene har nytt godt av at USA's økonomi har trukket verdensøkonomien oppetter. Men dette gjelder også industrilandene, i høy grad også et land som Norge. Utførselen til USA har steget sterkt, men enda viktigere for norsk økonomi har vært prissettingen i dollar verden over for flere av våre viktigste utførselsvarer som olje, aluminium, ferrolegeringer og treforedlingsprodukter.

USA fortjener internasjonal anerkjennelse for denne rollen. Jeg la merke til at både Volcker og Wallich satte pris på min omtale av lokomotiv-rollen i positive ordelag ved flere høve. Men den sterke dollaren har medført store problemer for USA selv, for landets betalingsbalanse, den finansielle balansen osv. Det er etter hvert blitt klart nødvendig at andre industriland, framfor alt Japan og Vest-Tyskland, tar over en større del av USA's ekspansive effekt på verdensøkonomien. Den fargerike og særdeles produktive Wallich er en energisk talsmann verden over for USA's ekspansive politikk.

Et oppsiktsvekkende initiativ fra Volcker's side gjaldt handelspolitikken. Han gikk på et møte i BIS i mars 1984 faktisk åpent og meget sterkt inn for å gjeninnføre fri rett til tollbeskyttelse og oppheve alle internasjonale avtaler som regulerer dette så nøye. Til gjengjeld skulle alle - absolutt alle - andre former for beskyttelse av innenlandsk produksjon mot utenlandsk konkurranse og for offentlige og private avtaler på dette området avvikles. "Back to tariffs", ropte han.

På denne sammenkomsten var også OECD's generalsekretær van Lennep til stede. Og overraskende nok gikk han energisk inn for Volcker's forslag.

Ved samme høve uttalte van Lennep seg relativt optimistisk om den generelle økonomiske utvikling, men understreket samtidig at det ikke forelå noen sikkerhet om varig ikke-inflasjonistisk vekst. En viktig hindring var stivhetene både på arbeids- og kapitalmarkedet. Det forelå alvorlige stivheter når det gjaldt lønnsfastsettelse og også når det gjaldt arbeidskraftens bevegelighet mellom ulike typer av økonomisk virksomhet. Men også på kapitalmarkedet var det økende hindringer for den nødvendige mobilitet og tilpassing til skiftende økonomiske og teknologiske omstendigheter. Det trengtes i høy grad tiltak for å fremme fleksibiliteten både på arbeids-, kapital- og produkt-markedene. Hvis den nåværende rigiditet ikke blir fjernet, vil vi ikke få noen økonomisk vekst, hevdet van Lennep.

Rigiditetene i det økonomiske liv styrker i høy grad proteksjonismen i det økonomiske samkvem mellom landene. Her står vi overfor en "vicious spiral". Stivhetene fører lett til enda lavere økonomisk vekst. Dette styrker igjen regjeringenes og bedriftenes tiltak for å bevare produksjonsstrukturen og hindre nødvendige forandringer. Her trengtes i høy grad en energisk internasjonal innsats for å "dismantle protectionist measures".

Saken var blitt ytterligere komplisert på grunn av strømmen av nye tiltak med beskyttelsesformål. Ofte tok de formen av frivillig tilbakeholdenhet med eksport til andre land og økt konkurranse der mot at eksportører i vedkommende land til gjengjeld begrenset sin egen utførsel til partnerlandet. En mengde raffinerte former av offentlige subsidier kom til. Ofte hadde disse støttetiltakene former som gjorde det mulig å prøve å unngå å forelegge dem for GATT. Kontrollen var derfor lite effektiv, og beskyttelsestiltakene var "mushrooming". En kunne også reise spørsmål om regjeringene hadde noen effektiv kontroll over det innenlandske markedssystemet. Ulike former for avtaler med sikte på å unngå forandringer og omlegging gjorde seg gjeldende også her.

van Lennep understreket meget kraftig at et fortsatt økonomisk oppsving i tiden framover er helt avhengig av at det lykkes å nedbygge handelsrestriksjonene mellom landene. Det trenges en virkelig forståelse blant regjeringene av at "trade matters". van Lennep sluttet med en appell: I denne kompliserte situasjon er det meget vanskelig for handelsministrene å treffe de nødvendige tiltak hvis de ikke får klar støtte fra finansministre og sentralbanksjefer.

Under det langvarige ordskiftet svarte Paul Volcker, på van Lennep's spørsmål at proteksjonismen utvilsomt spilte en økende rolle i USA og ble stimulert av det faktum at landet var inne i en valgkamperperiode. Selv pekte jeg på at en vel burde se en forbindelse mellom den generelle økonomiske politikken og beskyttelsestiltakene. Situasjonen var en annen i 1960-årene med høy sysselsetting og god vekst. Da var også utenrikshandelen relativt fri. Men i en stagnerende verdensøkonomi med meget høy arbeidsløshet er det mye enklere å få gjennomslag for kravene om handelsrestriksjoner og andre typer av støttetiltak.

Under en samtale den følgende dag fikk jeg anledning til å spørre Volcker om det ikke lå en risiko i hans forslag, nemlig at det ville være vanskelig å sikre seg full avvikling av alle eksisterende støttetiltak fordi mange av dem var så vanskelige å kontrollere. Om en stor industribedrift i et land avtalte med en industribedrift i et annet land at de skulle la være å konkurrere på hverandres markeder, var vel ikke det lett å hindre. Til dette svarte Volcker at avtaler av denne type var ulovlige i USA, og direktører i firmaer som gjorde seg skyldig i noe slikt, ville havne i fengsel. Tiltak for å hindre konkurranse er ganske enkelt en forbrytelse ("a criminal offence"), sa han.

van Lennep's og Volcker's synsmåter ble livlig diskutert både i samrådet mellom sentralbanksjefene og i diskusjoner for øvrig. Men det gjorde seg nok gjeldende atskillig tvil om hvor realistisk en så vidtgående omlegging kunne være.

Da den belgiske sentralbanksjefen Ansiaux gikk av i styret for BIS i 1982, holdt Volcker en stor tale for ham, der han redegjorde for hva han hevdet var sentrale og oppsiktsvekkende begivenheter i sentralbankkretser. En sentralbanksjef var nemlig kommet til St. Peter og anmodet om å få komme inn i himmelen. St. Peter spurte ham: "Min kjære Mr. Governor, hvilke gode gjerninger har så du utført?" Og sentralbanksjefen svarte: "Jeg har kjempet for sentralbankens uavhengighet i forhold til Finansdepartementet, og jeg har holdt vekstraten i pengetilgangen nede på et moderat nivå." St. Peter sa: "Min kjære Mr. Governor, her har du nøklene til en vakker villa i en nydelig hage", og sentralbanksjefen takket og gikk tilfreds bort.

Nestemann til St. Peter var en biskop. Han hadde naturligvis så mange gode gjerninger å berette at det tok lang tid. Da han var ferdig, sa St. Peter til ham: "Min kjære biskop, her har du nøklene til en leilighet med 2 rom og kjøkken i et pent blokkbygg". Men biskopen hadde overhørt den foregående samtalen og pekte nedtrykt på at sentralbanksjefen hadde fått en vakker villa i en pen hage. Til det svarte St. Peter: "Men min kjære biskop! Du må jo forstå at i årenes løp har mange biskoper kommet her. Men dette er det første tilfelle vi noensinne har hatt av en sentralbanksjef!"

Også den tyske sentralbanksjefen Karl Otto Pöhl deltar aktivt i ordskiftene. Han har stilt seg kritisk overfor andre lands store innkjøp av dollar i perioden med de store underskott på den amerikanske betalingsbalansen. Kritikken har også gjeldt Norge. Dollaren er en valuta som bør selges, ikke kjøpes, hevder Pöhl. Da jeg spurte ham hvor Norges Bank i tilfelle burde selge mer dollar, svarte han: "På det norske markedet! Det vil jo bringe dollarkursen ned og kursen på norske kroner opp, noe som er naturlig og nyttig." Et tilsvarende råd gav han også Storbritannia, Sverige og andre land.

President Mitterand's valgseier i 1982 førte som kjent til omlegging av den franske økonomiske politikken i ekspansiv retning. Mange sosialøkonomer tolket dette som et klart eksempel på Keynesianisme i praksis. I en samtale jeg hadde en tid senere med den franske sentralbanksjefen de la

Genière, sa jeg at den nye franske økonomiske politikken hadde vakt stor glede i de nordiske land. Vi så på det som et viktig skritt framover i økonomisk politikk.

de la Genière takket og fortalte at han skulle i audiens til president Mitterand dagen etter. Han ville fortelle ham det jeg hadde sagt, og det ville sikkert glede presidenten. Men vi i Banque de France ser slett ikke med glede på den nye franske økonomiske politikken. I sum er den et skritt tilbake og ikke framover, og den vil lett føre til sterkere inflasjon i Frankrike, sa han.

Den sveitsiske sentralbanksjefen Fritz Leutwiler, som også var president for BIS, var meget aktiv deltaker i ordskiftene. I mellomfolkelig økonomisk politikk er jo Sveits et interessant eksempel fordi landet har den laveste inflasjonsrate i hele den vestlige verden. Det har også det høyeste bruttonasjonalproduktet pr. innbygger i OECD-landene med Norge som en god nr. 2. Da jeg en gang nevnte dette, sa Leutwiler til meg: "Ja, men glem nå ikke at vi har klart dette uten hjelp av oljen!"

I de grunnleggende økonomisk-politiske ordskiftene understreket Leutwiler hyppig at pengepolitikken nok er et viktig og nødvendig ledd i den økonomiske politikken som tar sikte på å skape en lav inflasjon. Men han hevdet også bestemt at pengepolitikken ikke er tilstrekkelig. Like viktig er at de sveitsiske fagforeningene er mer moderate og mer samarbeidsvillige enn fagforeningene i noe annet land - endog mer enn i Vest-Tyskland, sa han.

Noen tid etter et stort ordskifte i 1979 om dette skulle jeg holde et foredrag på en internasjonal sparebankkonferanse i Oslo. Jeg ville gjerne sitere Leutwiler og bad ham om tillatelse til det. Han svarte bekræftende og sendte meg til og med kopi av manuskriptet til et foredrag han selv nettopp hadde holdt i Vest-Tyskland. Der foreslo han bl.a. å gi de sveitsiske fagforeningene "Ehrenbürgerschaft" av Sveits på grunn av deres kloke moderasjon og samarbeidsvilje. Og jeg siterte naturligvis denne uttalelsen på konferansen i Oslo.

Da jeg noen tid senere traff Leutwiler igjen, sa han til meg: "Hvis du skal holde flere foredrag, så vær så snild ikke å sitere meg mer. For mellom oss har jeg hatt besøk av våre fagforeningsledere. De har sagt til meg i utvetydige ordelag at de er bestemt imot en sentralbanksjef som endog reiser til andre land og forteller at vi er så kloke, så forsiktige, så moderate. Dette, hevdet de, undergraver deres stilling overfor deres egne medlemmer."

I senere samtaler med andre sveitsere har jeg fått vite at dette er et voksende problem. Nesten alle de mange sveitsiske sosialøkonomer, bankfolk og politikere som holder foredrag og skriver artikler om sveitsisk økonomi, kommenterer naturligvis den meget lave inflasjonsraten og roser gjerne i denne forbindelse de sveitsiske fagforeningene. Men nå har dette gått så langt at det har skapt en sterkt økende uro blant fagforeningenes menige medlemmer. De vil ikke lenger akseptere en så myk og moderat linje.

Den nederlandske sentralbanksjefen Zijlstra var også president i BIS i flere år. Han hadde en sterk økonomisk og politisk bakgrunn. Da "The Economist" skrev at Norges økonomi lider av "the Dutch disease", sa Zijlstra til meg at "The Economist" hadde rett: "You do suffer from the Dutch disease!" Dette betydde nok at Norge lånte penger i utlandet i tillit til kommende oljeinntekter, slik Nederland hadde gjort i forventning om gassinntekter. I et ordskifte ved en lunsj i 1981 hadde han for øvrig en kommentar til skandinavenes holdning til sigarer og til kvinner: "It is the role of the Scandinavians to be leading the world in permissiveness".

I sin Per Jacobsson Lecture i 1981 polemiserte Zijlstra sterkt mot den oppfatning at kontrollen av "money supply" er tilstrekkelig: "In my opinion, as an instrument for adequately guiding the economy, control of the money supply is necessary but not sufficient. Fiscal policy plus wage and price developments cannot be dispensed with or ignored."

Dette grunnsynet at kontrollen av pengetilgangen er nødvendig, men ikke tilstrekkelig, deles nok

av de aller fleste sentralbanksjefer. På denne bakgrunn kan det være forståelig at Milton Friedman ikke er tilfreds med profesjonen.

Høsten 1978 foregikk som kjent en del justeringer av enkelte av de viktigste lands valutakurser. Den gang gjaldt ennå Bretton Woods avtalen om at slike justeringer bare kunne skje i tilfelle av "fundamental disequilibrium". Det foregikk vanskelige forhandlinger med sterke motsetningsforhold mellom de landene som var involvert. En medarbeider i Federal Reserve Bank skrev i en liten bok om disse forhandlingene bl.a.: "Dr. Zijlstra, a former Dutch Finance Minister and a former Dutch Prime Minister, politely asked Dr. Schiller (den tyske økonomiminister) to go to hell." Jeg fikk tilsendt denne boka, og da jeg kort tid etter traff Zijlstra i BIS, prøvde jeg forsiktig å nærme meg dette emnet. Men hans reaksjon var meget uventet. Han fortalte at forfatteren hadde vært så hensynfull å sende ham manuskriptet til vedkommende kapittel til gjennomsyn på forhånd. Og Zijlstra hadde straks bekreftet det, sa han. For dette var jo helt korrekt. Men han tilføyde: "Remember, I did it politely".

Også med nordiske kolleger var det naturligvis hyppige kontakter i BIS, på årsmøtene i Valutafondet osv. foruten ved de regelmessige nordiske sentralbankmøtene og på bilateral basis. De nordiske land har en felles representasjon i styrene for Valutafondet og Verdensbanken, og denne går på regelmessig omgang mellom de fem landene. Normalt har det vist seg meget lett å samordne standpunktene til de internasjonale problemene vi alle med de åpne nordiske økonomiene har stått overfor.

Praksis for utpeking av sentralbanksjef varierer sterkt mellom de nordiske land. Sverige er et ekstremt internasjonalt eksempel fordi stillingen som riksbankschef helt følger den politiske konstellasjon i Riksdagen etter hvert valg. Før i tiden da sosialdemokratene satt nesten permanent ved makten, hadde dette liten betydning. Men situasjonen ble en helt annen etter 1970 da den politiske konstellasjon i Riksdagen og finanskomiteen kom til å skifte hvert tredje år. Sveriges Riksbank fikk også en ny sjef hvert tredje år. (I løpet av mine 14 år som formann i direksjonen for Norges Bank har jeg i alt hatt 5 svenske kolleger.) De svenske riksbankschefene er meget dyktige og erfarne. Men det tar naturligvis tid selv for de beste å gjøre seg fullt kjent med en ny og sentral oppgave og bygge opp de nødvendige kontakter ute og hjemme. Et offentlig utvalg foreslo i 1986 en ny valgordning, slik at sentralbanksjefen ikke lenger velges på partipolitisk grunnlag.

De har alle vært meget positivt innstilt til samarbeidet med de andre nordiske sentralbankene. Men en av dem, Per Åsbrink, var kritisk innstilt overfor noe han så på som en stor norsk svakhet. En gang jeg tok et glass sherry som aperitiff ved en internasjonal middag, reagerte han skarpt: "Du drikker sherry, Erik Brofoss drikker sherry, Jens Chr. Hauge drikker sherry. Dere drikker jo alle sherry. Ja, misforstå meg ikke. Jeg har mange gode venner i Norge, men jeg kan ikke utstå sherrydrikkevanen som dominerer slik hos dere. Dette er et nytt bevis på den anglofile dominans over alle aspekter av det norske liv." "Hva bør man så drikke", spurte jeg. "Selvsagt whisky og soda", svarte han.

Mine fire andre svenske kolleger hadde nok ikke et tilsvarende engasjement på dette området. Jeg har stor respekt for posisjon og innflytelse hos alle fem. Men selvsagt må det være en byrde at truselen om bare tre års engasjement henger over selv den aller dyktigste svenske riksbankschef hvis Riksdagsvalget skulle føre til et slikt resultat. Det gjorde det imidlertid ikke siste gang.

Danmark er i så måte nesten det motsatte eksempel. Professor, dr. Erik Hoffmeyer er senior blant verdens sentralbanksjefer målt gjennom tjenestetidens lengde trass i at han bare er vel 60 år. Også Jóhannes Nordal i Island har en meget lang tjenestetid og stor innflytelse.

Finlands Banks ledelse er sterkt preget av sentralbankens politiske stilling og innflytelse. Repu-

Bilde 11 Governor Knut Getz Wold taler på årsmøtet i det Internasjonale valutafondet 10. april 1979. Foto: tanjugfoto/UPI

blikkens nåværende president Koivisto var tidligere Finlands Banks sjef. Og hans etterfølger Karjalainen var en sterk kandidat til presidentembetet.

Besøk utenfra

Selvsagt får en sentralbank hyppige besøk utenfra. Interessante kontakter, men også meget tidkrevende. Det gjaldt i særlig høy grad i tiden etter oljens ankomst. Da ble Norge og ikke minst Norges Bank et særlig interessant studie- og forhandlingsobjekt. De utenlandske ambassader ble merkbart mer aktive, og det samme gjaldt pressen. Valutafondets representanter besøkte selvsagt Norges Bank, slik som andre medlemmer. Store forretningsbanker verden over avla oss besøk enda hyppigere enn før. Det lille landet som plutselig var blitt så rikt på grunn av oljen, var i det hele en interessant partner.

Endog Norges Banks kontroversielle nybygg vakte internasjonal oppmerksomhet. En dag jeg gikk fra banken, så jeg et høyt trestativ med en fotograf på toppen utstyrt med det største kamera jeg har sett i mitt liv. Han ville tydeligvis gjerne snakke og viste seg å være engelskmann. Han fortalte at han representerte et magasin i London. Redaktøren hadde bedt ham reise til dette lille landet som plutselig var blitt så rikt på grunn av oljen. "Se om du kan ta noen gode bilder som viser hva de bruker alle disse pengene til", var den instruksjonen han fikk.

"Først ble jeg meget fornøyd, også fordi jeg aldri hadde vært i Norge før", sa fotografen. "Men så ble jeg bekymret. For hva skulle jeg fotografere? England har jo også oljeinntekter, og hva ville jeg fotografere der?"

Men så strålte han opp og sa at på flyet fra London til Oslo hadde han vært så heldig å komme i prat med tre norske forretningsmenn og fortalt dem om sitt dilemma. Deres reaksjon var entydig og sterk: "Oh, go straight to the Bank of Norway where they are building their new headquarters. You see: that is where we waste our oil-money", they told me!"

Men fagfolkenes besøk var jo av mer seriøs natur. En faktor som stimulerte utenlandske forretningsbankers interesse for Norge sterkt, var det høye rentenivået på obligasjoner i begynnelsen av 1980-åra. De la ikke skjul på at dette var en av de privat-økonomisk mest interessante investeringsmuligheter som fantes i verden, og den ble anbefalt bankenes kunder. Noen av de besøkende forretningsbankfolkene føyde forsiktig til at de var fullt klar over at det forelå en kursrisiko dersom norske kroner skulle bli devaluert, f.eks. gjennom en av de såkalte "tekniske" justeringer som vi lot til å foretrekke. Men når en norsk statsobligasjon gav 10% rente og en tysk 5% over 5 år, ble det en renteforskjell på over 25% i løpet av disse 5 årene. Og en så stor nedskrivning kom sikkert ikke på tale. Fortjenesten var derfor helt sikker.

Det var særlig tyske og østerrikske bankfolk som var sterkt interessert i dette. Men det paradoksale var jo at Norge med sine økende betalingsoverskott slett ikke hadde noe behov for denne kapitalimporten. Tvert imot skapte den bare problemer. Og hvis en likevel tenkte seg at Norge hadde trengt kapitaltilførsel utenfra, kunne dette skjedd til meget lavere renter.

Det ble derfor satt en grense på 1 million kroner for hver utenlandsk kjøper av norske obligasjoner. Det førte bl.a. til at enkelte tyske finansinstitusjoner organiserte slike oppkjøp for sine kunder. Men i slutten av 1984 ble det nødvendig å stoppe utlendingers kjøp av norske obligasjoner. Det var jo ikke rimelig å fortsette å "gi bort penger" på denne måten.

Fremdeles foreligger det muligheter for smarte utenlandske eksportører eller importører til å presse penger inn i høyrentelandet Norge gjennom kreditter som enten formelt eller reelt er "kommersielle".

En pussig særform for kapitaltilgang utenfra er at de utenlandske ambassadører i Oslo og deres personale har rett til å overføre sine sparepenger til Norge og f.eks. kjøpe de ettertraktede norske obligasjoner. Under den lunsjen som Norges Bank arrangerte etter det siste årsforedraget jeg holdt for de utenlandske ambassadørene i Oslo i mars 1985, tok noen av dem opp dette emnet. En av ambassadørene sa ettertrykkelig: "We are residents of Norway." Og faktisk finnes det en internasjonal avtale som gir ambassadepersonalene rett til å plassere sine private midler i oppholdslandet. Men noen av ambassadørene som var med på lunsjen, hadde antakelig oversett dette, for de takket begeistret for opplysningen.

Bankfolk, industriledere og politikere er nå for tiden i økende grad på utkikk etter *vekstnæringer* - "growth industries". Investeringer og økt produksjon på slike områder skaper grunnlag for økt vekst, høyere sysselsetting og stigende levestandard. Et viktig eksempel på dette fra de senere årene er fiskeoppdrett eller "fish farms". De blomstret opp over USA, her i Norge og i en rekke andre land i raskt tempo. Forretningsbankledere liker å satse på en slik vekstnæring. Fisken ble i økende utstrekning et husdyr. Men etterspørselen i USA økte enda mye sterkere enn produksjonen i oppdretteriene der. Derfor var det rom for sterk øking i utførselen til USA, ikke minst fra Norge.

Amerikanske forretningsbankfolk var ivrige etter å satse på denne vekstnæringen, også her i Norge. Jeg traff flere av dem som også avla Norges Bank et besøk. Vi drøftet naturligvis hvorfor denne næringen nøt godt av så utpreget framgang. Noen av banksjefene hevdet at dette skyldtes det grunnleggende faktum at hele det amerikanske folk nå er blitt klar over at laksen er den beste fisk som finnes.

Men selv om laks og ørret dominerer, finnes det jo også andre fiskeslag i oppdretteriene. Representantene fra en av de største amerikanske bankene fortalte meg ved avslutningen av forretningsreisen til Norge at de her hadde funnet et svært interessant eksempel på en *langsiktig* investering i et fiskeoppdretteri. Det gjaldt "a lobster farm". Og hvorfor var så et hummeroppdretteri så langsiktig? "Because the male lobster will not marry until it has passed 10 to 12 years of age." Denne interessante opplysning var ny for meg. Men jeg har senere fått bekreftet at det faktisk er korrekt at hummeren ikke gifter seg før den er 10-12 år gammel.

Under et besøk i USA ble jeg orientert om et annet interessant eksempel på en vekstnæring. En forretningsbank hadde invitert til middag i New York. Ved hver kuvert lå det 7 fyrstikkhefter med banknavn på. Det viste seg at denne banken hadde 6 eierbanker. Og både vertsbanken og eierbankene var representert ved et fyrstikkhefte med navn og/eller slagord på.

Jeg syntes dette var morsomt, for på reiser verden over hadde jeg begynt å samle på slike fyrstikkhefter eller små esker til minne om reisen. Men et problem var unektelig hvordan en egentlig skulle oppbevare alle disse fyrstikkheftene.

Problemet ble løst da en av vertene oppfordret oss til å ta med alle de 7 pakkene. Jeg takket for den velkomne gaven, men nevnte også at jeg ikke riktig visste hvordan en skulle oppbevare fyrstikkene. Banksjefen likte tydeligvis dette spørsmålet. Han forklarte at fyrstikkene burde ligge i pene glassboller. Produksjon av slike boller var nå blitt en ny og interessant vekstindustri i USA. Å

samle fyrstikker var i ferd med å bli like interessant og populært som det å samle frimerker tidligere hadde vært. Og glass-samlerbollene tok over fra frimerke-albumene! Slik skapes altså en "growth industry".

Blant Norges Banks aller nærmeste og beste utenlandske kontakter var Hambros Bank med hovedsete i London. Som alt nevnt stod Hambros Bank i en særstilling på grunn av sin innsats for Norge under krigen og senere i finansieringen av norsk næringsliv i gjenoppbyggingsperioden og da den hjalp Borten-regjeringen med å skaffe staten aksjemajoriteten i Norsk Hydro på en diskret måte. Senere har vi hatt hyppige og nyttige kontakter med ledelsen i Hambros Bank i alle år. Charles Hambro og Rupert Hambro har besøkt oss i Oslo, og vi har besøkt dem i London. Jeg avla selv en avskjedsvisitt i London til Bank of England og til Hambros Bank noen dager før jeg gikk av.

En så nær og særpreget kontakt er positiv og produktiv, ikke minst i det internasjonale finansielle miljø med dets mange viktige og delikate aspekter. Men det sier seg selv at en sentralbank vil være varsom med å følge en helt nøytral linje overfor alle de forretningsbanker den har å gjøre med.

De nordiske sentralbankmøtene var et nyttig ledd i samarbeidet med våre nordiske kolleger. Et slikt møte ble holdt hver sommer i rekkefølge mellom de nordiske landene og på ulike steder. De ble også kombinert med besøk i distriktene, f.eks. lange fotvandringar i finske og islandske fjellområder. Slikt hjalp godt til med å samordne de nordiske sentralbankenes holdning i Valutafondet og BIS og det internasjonale samarbeidet ellers.

Governor Henry C. Wallich fra Federal Reserve, som spiller en så sentral rolle i de fleste internasjonale sentralbankmøter, har selvsagt også vært i Norges Bank. På hans siste besøk her våren 1985 viste det seg at han var sterkt opptatt av de sentrale problemene som lønnsfastsettingen skaper for den økonomiske politikken i moderne industriland.

Men Wallich avviste kategorisk tanken om at en løsning skulle kunne være en form for offentlig fastsetting av lønningene i de enkelte fag. Det ville jo stå i strid med elementære demokratiske prinsipper om en skulle gripe inn i den frie forhandlingsretten, hevdet han. Og på dette punkt erklærte jeg meg helt enig med ham.

En sentralbank får også hyppige besøk fra den internasjonale presse - aviser og ikke minst økonomiske tidsskrifter. Oljeproduksjonen stimulerte i høy grad denne interessen utenfra, både på grunn av den sterke veksten i norsk økonomi, utviklingen i betalingsbalansen valutatransaksjonene, forholdet til OPEC osv.

En ledende representant for internasjonal fagpresse er selvsagt det meget ansette britiske tidsskriftet *The Economist*. Selv hadde jeg lenge stått i et spesielt forhold til dette tidsskriftet og noen av dets medarbeidere. Det gjaldt framfor alt Dick Leonard, som i slutten av 1975 produserte en omfattende og stimulerende og stort oppslått oversikt over "The next richest nation". Han hevdet i overskriften at "Norway, once the poorest country in western Europe, with water power its only important resource, is now near the top of the league of wealthy nations. By 1980 it will be the world's richest country."

Nesten riktig altså. Men han unnlot nok å besøke Sveits!

I sin meget omfattende analyse av utviklingen av norsk økonomi og politikk understreket Dick Leonard sterkt professor Ragner Frischs rolle. Han var "the inventor of the science of econometrics" og den første vinner av Nobelprisen i sosialøkonomi. Og i oversikten i *The Economist* står det videre: "Frisch's most brilliant pupil was Mr. Getz Wold, now director-general of the Bank of Norway, and arguably the most intellectually able banker in the world." Morsomt - men rent for mye av det gode!

En presseman av en helt annen kategori hadde vært amerikansk ambassaderåd i Oslo. Men så gikk han av tidlig og viet seg til pressearbeid. Han kom innom en gang i 1980 da han skulle lage

en oversikt over norske samfunnsforhold for en britisk avis. Vi hadde en utførlig samtale om den aktuelle økonomiske situasjonen. I samtalen løp kom jeg tilfeldigvis til å referere til våre egalitære forhold. Men amerikanerens reaksjon var overraskende sterk: "Egalitære forhold! Jeg vet nok at dette er noe dere nordmenn liker å fortelle oss utlendinger. Men dere lurer ikke meg. Jeg har bodd her i nesten 20 år, og jeg forstår til og med norsk. Nei, Norge er ikke noe egalitært samfunn. Det er et klassesamfunn på linje med de mest ekstreme klassesamfunn i verden! Jeg har vært hjemme hos noen industriarbeidere på østkanten i Oslo som bor under verre forhold enn slummen i amerikanske storbyer. Men jeg har også vært hos skipsredere oppe på Holmenkollen som velter seg i mere utfordrende luksus enn amerikanske mangemillionærer!"

Dette var jo kraftig kost. Noen tid senere kom jeg til å referere disse uttalelsene da jeg traff en professor i sosiale fag ved Universitetet i Trondheim på en stor mottakelse i Oslo. Denne professoren hadde nylig vært i USA og studert forholdene i slumområder der. Han hadde for øvrig også vært innom noen av de områdene på østkanten i Oslo som har så slett boligstandard. Men han hevdet bestemt at det ikke var riktig at disse Oslo-strøkene var verre enn amerikanske slumdistrikter. "Men det andre denne amerikaneren fortalte deg", fortsatte professoren, "at skipsrederne på Holmenkollen velter seg i mere utfordrende luksus enn amerikanske mangemillionærer - det hadde han helt rett i!"

En hyppig gjest her var F. Donald Kenney styreformann i Goldman Sachs International Corp. Ham traff vi også ofte i New York. Han hadde en helt uvanlig bred kontaktflate både i Norge og de andre nordiske landene.

Våren 1983 la New Zealands statsminister Muldoon fram et forslag om en grunnleggende revurdering av hele det internasjonale handels- og finanssystem. Han ville ha en ny Bretton Woods konferanse for å bringe de mellomfolkelige betalingsforholdene i samsvar med 1980-åras økonomiske realiteter. Valutafondets aktivitet burde styrkes og dets vilkår endres, utviklingslandenes store gjeldsproblem lettes, sterkt gjeldbundne land burde få større muligheter til å konvertere gjeld til langsiktig gjeld osv. Muldoon mente det burde bli mer effektiv symmetri i Valutafondets overvåkingspolitikk. Det burde derfor stilles større krav til overskottslandenes aktive medvirkning. Fondet burde gå inn for "a more flexible and sympathetic approach to conditionality."

New Zealands ambassadør i Oslo, Basil Bolt, arbeidet aktivt for disse omfattende forslagene, som også førte til stor aktivitet på norsk side i Finansdepartementet, Utenriksdepartementet og Norges Bank. Vi fikk også besøk fra ledelsen i sentralbanken i New Zealand. Resultatet ble at en fra norsk side i betydelig utstrekning erklærte seg villig til å støtte disse forslagene. Men noen ny Bretton Woods konferanse førte de jo ikke til.

Blant de mange besøk fra ledelsen i andre lands sentralbanker kom professor Nikiforov til å stå i en særstilling. Ifølge Randi Brattelis referat i Verdens Gang med tittelen "Grand(e) skandale" hendte følgende:

"Sjefen for den bulgarske nasjonalbanken, professor Nikiforov, har under sitt besøk i Oslo fått en støkk i livet han aldri kommer til å glemme.

Nikiforov er Norges Banks offisielle gjest i Norge. Under sitt besøk i Norge bor Nikiforov på Grand Hotel i Oslo.

Første natt på hotellet våknet Nikiforov av at det banket på døra hans. Det var noen som forsøkte å komme inn til den prominente gjesten. Etter en kort stund låste "inntrengerne" seg inn, men Nikiforov hadde satt på sikkerhetslenken på døra.

Skrek på hjelp

Den bulgarske banksjefen skrek på hjelp, og var livredd, dette var noe han ikke hadde drømt om å oppleve i Norge.

Plutselig begynte inntrengerne å file over sikkerhetslenken, og enda mer skremt ble Nikiforov.

Nå viste det seg at det var to sikkerhetsvakter samt nattportieren som tok seg inn på rommet til den bulgarske banksjefen, og hverken mordere eller terrorister.

Den store misforståelsen ble raskt oppklart. Det viste seg at Nikiforov ikke hadde blitt registrert i resepsjonen ved ankomsten, bare hans to venner hadde blitt sjekket inn av hotellet. Utpå natten ville hotellet putte en ny gjest inn på Nikiforovs rom, ettersom man ikke hadde registrert at han hadde kommet.

Hotelldirektør Helge Holgersen ved Grand Hotel beklager sterkt det som skjedde, han bedyrer at noe slikt aldri har skjedd tidligere. Både sikkerhetsvakter og resepsjonsvakten har vært inne på "teppet" hos Holgersen.

Skriflig unnskyldning

Det er også blitt sendt skriflig unnskyldning til den bulgarske ambassaden, til Norges Bank og til UD.

Sitt besøk i Stavanger dagen etter "innbruddet" avlyste Nikiforov. I dag reiser han hjem til sikkerheten i Bulgaria."

Dette var jo en høyst uvanlig og meget kjedelig episode både for Grand Hotel og Norges Bank. Men professor Nikiforov tok den med godt humør etter at den var oppklart. Og det var en trøst, ikke minst fordi jeg året før hadde vært på et hyggelig og nyttig besøk til den bulgarske sentralbanken i Sofia. Men det var altså et sikrere land enn Norge!

Senere samme år kom formannen for den kinesiske nasjonalbanken, Bu Ming, sammen med en rekke av sine medarbeidere på besøk til Norges Bank. Ledelsen i Banque Indosuez kom hit i 1983 for å forberede etableringen av en datterbank i Oslo.

Besøket av presidenten i Den afrikanske utviklingsbank, Mr. Mung'Omba, året etter var meget nyttig, både for Departementet for utviklingshjelp, Norges Bank og banker, bedrifter og organisasjoner. I løpet av disse årene kom også representanter for EF-kommisjonen på flere besøk hit.

Ja, dette er altså noen eksempler, men heller ikke mer, fra Norges Banks brede internasjonale kontaktflate. "Sentralbank i samarbeid" - det gjelder verden over.

Nytt bygg

Perioden fra midten av 1970-årene til midten av 1980-årene var i høy grad preget av to store saker: Norges Banks byggeplaner og Ryssdal-utvalgets arbeid med den nye loven om Norges Bank, som ble til en realitet i 1985.

Behovet for mer kontorplass og mer rom for produksjon og distribusjon av sedler og mynter hadde lenge vært åpenbart og økende, og i begynnelsen av 1970-årene tok forberedelsene til. Nå ble presset for en tid sterkt redusert da vi fikk tilbud fra Forsvarsdepartementet om å overta Bankplassen 2. Først gledet dette oss meget. Men det var noe skuffende å komme dit bort og se hvor nedslitte og stygge disse lokalene var den gang. Imidlertid er det utrolig hva som kan gjøres for å pusse opp og modernisere et bygg når en har penger nok. Resultatet ble meget vellykket, og bygget har vært til stor glede og nytte for Norges Bank. Men noen offiserer kom ned på en diskret visitt og ble rystet over hvor flott det bygget nå så ut som de høyst frivillig hadde gitt fra seg. De angret på dette og gikk sterkt inn for å få flytte tilbake når Norges Banks nybygg var ferdig. Og det fikk de selvfølgelig. Selv hadde jeg et kontor som pensjonist i Bankplassen 2 et års tid og hadde det meget bra der.

Et stort spørsmål i samband med Norges Banks byggeplaner var hvor det nye hovedsetet skulle ligge. I første omgang konsentrerte interessen seg om Kirkegaten og Bankplassen - altså det miljøet der Norges Banks hovedsete holdt til.

Men så steg Vaterland-prosjektet fram. I august 1972 fikk jeg en henvendelse fra adm. direktør Johan Melander i Den norske Creditbank om saken. Creditbankens planer om utbyggingen av kompleksene i Vaterland ble samkjørt med utbyggingen av Sentralstasjonen, Postgirobygget og de andre aktuelle byggeplanene i strøket. En ville i første rekke konsentrere seg om å bygge kontorlokaler. Det ville ikke bli så mye butikklokaler som en opprinnelig hadde tenkt seg. Det ville bli pent med f.eks. hengende hager. Fra den nye Sentralstasjonen ville det føre rullende fortau inn i det nye Vaterland-området osv. Et sentralt spørsmål var planen om et stort hotell. Men hvis Norges Bank var interessert i å plassere nytt hovedsetebygg i Vaterland, ville planene kunne tilpasses slik at Norges Bank kunne regne med meget gode forhold. I så fall var det viktig at bankens standpunkt ble klarlagt raskt, framholdt Melander.

I den følgende tiden hadde vi hyppige kontakter med Melander. Men selvsagt ville Oslo kommunes holdning bli av stor betydning dersom Norges Banks organer skulle gå inn for Vaterland-prosjektet. I en telefonsamtale jeg hadde med ordfører Brynjulf Bull i slutten av januar 1974, gav han uttrykk for at han var sterkt interessert i et møte med oss om Vaterland-planene og Norges Banks to alternative byggeprosjekter. Han opplyste at utviklingen syntes å gå i retning av at Grønland ville bli disponert for boligformål, mens andre aktiviteter skulle innpasse i Vaterland. Det var ikke tvil om at et eventuelt nybygg for Norges Bank i Vaterland sett fra kommunens side ville bety en

”sukring av den bitre pille” som Vaterland-saken ellers representerte, og for så vidt stå i en liknende klasse som Postgirobygget under oppføring. Det var lettere å akseptere bygg som Postgiroen og Norges Bank enn en del ”undefinerbare kommersielle aktiviteter”, sa ordføreren. Han forutsatte da at Norges Bank hørte til de institusjoner som måtte forbli i Oslo.

En tid etter ble det så holdt et møte om saken mellom representanter for Oslo kommunes og Norges Banks ledelse. Noen bestemt konklusjon ble ikke trukket. Men ordfører Bull gav uttrykk for at for kommunen var det mer attraktivt å ha Norges Bank i Vaterland enn de alternative forslag den hadde stått overfor. Oslo kommune så på tanken om innpassing av Norges Bank i Vaterland med velvilje. Han pekte videre på at Vaterland var et sted der mange arbeidsplasser burde legges på grunn av at kommunikasjonsmulighetene var bedre enn noe annet sted i Oslo.

Varaordfører Wivegh delte ordfører Bulls syn på det ønskelige i å konsentrere arbeidskrevende virksomhet i Vaterland. Han uttalte seg også for øvrig velvillig om prosjektet. Det samme gjaldt kommuneråd (senere ordfører) Nordengen og finansrådmann Bernt Lund. Nordengen hadde opprinnelig vært i tvil, men ble etter hvert klart positivt innstilt til Vaterlandalternativet. Derimot var byplansjef Helene Kobbé sterkt opptatt av de fordelene Norges Banks første prosjekt på Bankplassen bød på når det gjaldt å bevare verdifulle miljøkvaliteter i denne del av byen.

De følgende par år var preget av grundige utredninger og intense drøftinger i Norges Bank av de to alternative byggeprosjektene. Oslo kommunes politiske ledelse hadde altså en klart positiv holdning til Vaterland. Jeg hadde flere samtaler med ordfører Bull om saken. En gang ringte han meg uventet og sa at han ville understreke at alle problemene i samband med denne saken ville løses mye lettere om vi nå definitivt bestemte oss for Vaterland-prosjektet. ”Veien er bredere over Vaterland enn den andre veien”, sa han.

Kommunevalget i 1975 brakte et politisk skifte i Oslo kommunes ledelse. Men ikke i dens syn på Norges Banks byggeplaner. For ordfører Albert Nordengen var like sterkt i favør av Vaterland. Her forelå derfor en tverrpolitisk linje, klart støttet av begge de to store politiske partiene.

Men forarbeidene i Norges Bank førte ikke til noen samstemmig konklusjon da direksjonen tok sitt standpunkt i februar 1976. Flertallet var i favør av det tradisjonelle området ved Kirkegaten og Bankplassen. Nostalgiske og prestisjemessige faktorer veide tungt.

Men jeg gikk inn for Vaterland-alternativet og fant at tungtveiende argumenter talte til fordel for det. Jeg var langt på vei enig i de synsmåtene som først ordfører Bull og så ordfører Nordengen hadde gitt uttrykk for. Og jeg syntes også det burde veie meget tungt for ledelsen i landets sentralbank at hovedstadens politiske ledelse hadde så klare preferanser om hvor det store nybygget burde ligge.

Og flere argumenter talte i samme lei. Et bygg i Vaterland ville kunne oppføres på atskillig kortere tid. På grunn av de mange bygg i området ved Bankplassen og Kirkegaten forelå det jo en rekke praktiske problemer der. To av byggene mot Rådhusgata var meget gamle og bevaringsverdige. Byplansjef Helene Kobbé ville bevare begge disse byggene og også bevare det bygget Andresens Bank hadde i Kirkegata. Jeg var overrasket over denne siste avgjørelsen. Det skyldtes en samtale jeg hadde med daværende banksjef Schnitler da denne banken flyttet ut. Han fortalte at både ledelsen og personalet i Andresens Bank var begeistret over å slippe ut av det nedslitte og uskikkete bankbygget som helst burde rives. Men det skulle vise seg å bli radikalt forbedret og meget attraktivt etter at Norges Bank hadde fått det oppusset. Et nytt bevis på hva penger kan utrette. Senere traff jeg arkitekter som hevdet at byplansjef Helene Kobbé alltid kunne være sikker på at hennes vedtak ble støttet av mannlige arkitekter av hennes generasjon. De husket henne fra studietiden ved Norges Tekniske Høyskole i Trondheim og sa: ”Å, den søte jenta!”

Et bygg i Vaterland ville også kunne bli billigere. En viktig årsak til det var at det kunne bygges

høyere. En annen årsak var at bygget ved Bankplassen ble pålagt store ekstrautgifter, både på grunn av de gamle bygningene som skulle oppusses og innpasses i det, og som følge av grunnlinjeprosjektet. Resultatet av dette prosjektet ble en meget kostbar parkeringsplass under jorden.

Jeg syntes også det var viktig at et høybygg i Vaterland kunne bli et frittstående høybygg med rekordmessig mye dagslys til forskjell fra alle etasjene under jorda i det andre prosjektet. Og det ville bety atskillig større trivsel blant de ansatte. Når jeg tilla dette argumentet stor vekt, skyldtes det også hva jeg hadde sett ved andre sentralbanker som hadde reist nybygg. Det gjaldt f.eks. Deutsche Bundesbanks nybygg i Frankfurt am Main og Sveriges Riksbanks nybygg i Stockholm. Disse frittstående og høye bankbyggene lå også på relativt høytliggende tomter. De var populære blant de ansatte, og typisk nok var det særlig ettertraktet å få arbeidsplass høyt oppe i de nye byggene.

Et tredje alternativ ble lagt fram av direktør Leiv Vidvei. Han var mot begge de nevnte alternativene og ønsket at Norges Bank skulle skrinlegge sine planer om et stort nybygg. En burde heller starte med å rehabilitere Riksarkivet og så fortsette med å overta de militære bygningene sør for Bankplassen 2. Kort sagt skulle en basere seg på de byggene som alt var i bruk og gjennomføre den oppussing og de utvidelser som var påkrevd.

Direksjonen mente at både prosjektet ved Bankplassen og prosjektet i Vaterland var realisérbare. En utvidet rehabilitering av de eldre bygningene i Akershusområdet til bruk for Norges Bank hvilte imidlertid på for mange usikre forutsetninger til at en kunne gå inn for den selv om planen i og for seg var interessant.

For en samfunnsinstitusjon som Norges Bank var det naturlig å legge vekt på at de fleste representanter for Oslo kommune syntes å ha en preferanse for Vaterland-prosjektet. Til fordel for dette prosjektet talte også at det ville bli liggende i et område med svært gode kommunikasjoner. Men en måtte likevel kunne gå ut fra at det i de kommunale organer også var betydelig interesse for et prosjekt ved Bankplassen. Kommunen ville nok stille seg positivt til gjennomføring av det prosjektet banken valgte.

Flertallet i direksjonen kom altså til at bankens nybygg burde reises ved Bankplassen. Flertallet la her særlig vekt på følgende formål:

”Dette alternativ gjør det mulig fortsatt å bruke den nåværende bygning som en integrerende del av bankens kontorer. Derved får banken mulighet for større arealer enn etter de planer man hittil har basert seg på. Man får et mer økonomisk nybygg, og det gir den samfunnsøkonomisk beste utnyttelse av den nåværende bygning som ikke lett lar seg anvende til så mange formål.

Bankens plassering vil fortsatt være knyttet til det sted der den har sine tradisjoner, og hvor flertallet av funksjonærene ønsker den skal bli liggende, formodentlig av samme grunn.

Bankplassprosjektet gir mulighet for en elastisk og gradvis utbygging. For de som arbeider i banken betyr det også mye at de ikke vil bli genert av andre byggearbeider enn bankens egne. Dette forhold kan imidlertid ikke tillegges den samme vekt i en samfunnsmessig sammenheng.

Direksjonens flertall vil således tilrå at representantskapet treffer vedtak i samsvar med Plankomiteéns innstilling.”

Jeg var altså mindretallet og oppsummerte mitt standpunkt i følgende ordelag:

”Direksjonens mindretall, formannen, er enig i at prosjektet ved Bankplassen har betydelige miljømessige og tradisjonsmessige fortrinn. Han finner imidlertid også å måtte legge stor vekt på følgende forhold: I Vaterland kan en få et konsentrert og mer rasjonelt bygg enn det lave bygget som forutsettes reist ved Bankplassen. Oslo kommunes politiske ledelse foretrekker Norges Banks plassering i Vaterland fordi det synes å være en forutsetning for å komme videre med utbyggingen av området. Norges Bank kan regne med å få disponere hele det areal en har bruk for i Vaterland. Utflytting og omplussing av det store tall bedrifter som har sin virksomhet ved Bankplassen vil lett kunne skape betydelige problemer. Ut fra en samlet vurdering av de to prosjekter finner mindretallet å burde tilrå at Norges Bank aksepterer tilbudet om plassering av nybygget i Vaterland.”

Da representantskapet behandlet saken 23. februar 1976, sluttet flertallet på 10 medlemmer, ledet av formannen Kristian Asdahl, seg til tilrådingen fra direksjonens flertall. Mindretallet i Representantskapet, som utgjorde 5 medlemmer, ledet av nestformannen Sverre Frogner, sluttet seg til direksjonens mindretall. Frogner understreket at plassering av hovedsetet i Vaterland ville være i overensstemmelse med de ønsker flertallet i den politiske ledelse i Oslo hadde i denne saken.

Dermed var vedtaket truffet. Men det skulle vise seg at Norges Banks nybygg førte med seg flere vanskelige problemer og stadig større utgiftsoverslag som samlet stor offentlig interesse. Prosjektet fikk imidlertid også et energisk forsvar fra byggekomitéens formann, Hermod Skånland, som den gang var nestformann i direksjonen. I en rapport fra Plankomitéen av august 1984 ble kostnadene ved det nye hovedsetet beregnet til litt over 2 milliarder kroner. Skånlands argumenter var sterke, men overbeviste ikke sivilingeniør Eilif Holte. For meg var ordningen med en sterk formann i byggekomitéen en praktisk fordel.

Grunnstensnedleggelsen til det nye hovedsetebygget fant sted ved et festlig arrangement 27. august 1982. Flere hundre gjester møtte fram, ledet av representanter for Stortinget og regjeringen, bankvesenet osv.

I min korte velkomsttale prøvde jeg også forsiktig å antyde noen av problemene i samband med det store nybygget:

”Herr Stortingspresident, ærede gjester.

På Norges Banks vegne har jeg den ære og glede å ønske velkommen til grunnstensnedleggelsen for Norges Banks nye hovedsetebygg.

Lang tids planlegging ligger bak den. Mange viktige avgjørelser er truffet, og mange gjenstår. Vi kunne flyttet til en annen del av byen. Men tradisjoner og fordeler ved det sentrale sted som banken alltid har ligget på, kom til å veie tyngst.

Bygget blir rasjonelt, men det blir også kostbart. Det skyldes i stor utstrekning en rekke vilkår som er pålagt oss utenfra av kommunale organer ut fra motiver som vi må forstå og godta. Nok hadde vi ønsket et høyere bygg med lysere arbeidslokaler, slik vi nå ser i mange utenlandske byer og også i flere nye sentralbankbygg i andre land. Men igjen får vi bøye oss for de grenser som vi er pålagt. Vi ser i alle fall med forventning i møte et samlet og rasjonelt bygg for landets sentralbank.

Jeg har den glede å gi ordet til Plankomitéens formann, direktør Hermod Skånland, som vil presentere bygget.”

Skånland redegjorde så nærmere for byggeplanene. Kostnadene ble angitt til omkring 720 mill. 1981-kroner (ekskl. tomt, avgifter og byggherreutgifter). Men mye av dette skyldtes de kravene som var blitt pålagt utenfra. Flere bevaringsverdige bygninger av historisk interesse skulle settes

Bilde 12 Nedleggelse av grunnsteinen, Bankplassen 27. august 1982. Fra venstre Knut Getz Wold, Per Hysing-Dahl (stortingspresident), i bakgrunnen Hermann Bratvold (representant for entreprenøren). Foto: Privat.

istand og inngå. De ansatte hadde krav på et godt arbeidssted som tilfredsstilte arbeidsmiljølovens krav. Kontorstørrelser m.v. var lagt opp etter de samme normer som staten nytter. Og sentralbankens hovedsetebygg i et selvstendig land måtte representere nasjonen på en verdig måte.

Jeg ledsaget så stortingspresident Per Hysing-Dahl fram til plattformen der grunnsteinen skulle legges ned, og overrakte ham murerskjeen. Dette velpolerte redskap var det samme som ble nyttet i 1903 da grunnsteinen til Norges Banks daværende hovedsete ble lagt ned. Men stortingspresidenten sa "Nei, den kan jeg ikke bruke, den er altfor fin." Han tok isteden fatt i en helt vanlig murerskje for å utføre den høytidelige handling.

I sin hilsmingstale understreket Hysing-Dahl at Norges Bank har vært og er et uvurderlig symbol på vår nasjonale selvstendighet. Men han understreket også at det er menneskene selv, gjennom arbeid for å skape trivsel og samarbeid, som vil gi Norges Bank ny bygning, en mening og en funksjon i det norske samfunn.

I pressen ble det understreket at hovedsetet skulle reises i "Norges for tiden største hull".

Etter som byggarbeidene kom i gang, ble byggekomitéens formann, Hermod Skånland, utsatt for sterk kritikk i pressen på grunn av de høye og økende byggekostnader. I en pressemelding fra direksjonen i slutten av juni 1984 ble det derfor presisert at alle viktige avgjørelser om oppføringen av det nye hovedsetebygget hadde vært behandlet av Norges Banks direksjon og representantskap. Disse organer stod ansvarlig for vedtakene. Derfor syntes direksjonen at det var helt urimelig at kritikken mot nybygget i en slik grad hadde rettet seg mot Hermod Skånland som person. I desember samme år beklaget også representantskapet den negative omtale direktør Skånland hadde fått i en rekke media i forbindelse med denne saken. De fant at denne kritikken var urettferdig fordi direksjonen og representantskapet hadde ansvaret for byggesaken, mens plankomiteén, som Skånland var formann i, hadde ansvaret for gjennomføring av planene. I uttalelsen, som ble offentliggjort, sa representantskapet seg enig i at bygget var blitt usedvanlig dyrt. Men dette hadde sin naturlige forklaring i en rekke forhold som representantskapet redegjorde utførlig for.

I Verdens Gangs store oppslag med tittelen "Skånland på plass" 9. september 1986 heter det bl.a.: "Hermod Skånland kan ikke garantere at 2,3 milliarder kroner vil dekke regningen for Norges Banks nybygg i Oslo Og sjefen for Norges Bank forsvarer sitt monumentale byggverk til siste krone."

Da det nye bygget ble høytidelig innviet i Kongens nærvær 13. oktober 1986, holdt ordfører Albert Nordengen avslutningstalen. Her kom han også inn på de to alternativene som hadde foreligget for nybyggets plassering. Men Bankplassen var altså blitt foretrukket framfor Vaterland, og Nordengen gav uttrykk for at han selv var enig i dette valget.

Dette var jo en overraskende uttalelse. Da jeg traff Nordengen på veien ut fra innvielseshøytideligheten, tok jeg forsiktig saken opp med ham og spurte om jeg hadde misforstått ham da vi drøftet saken sammen i midten av 1970-åra. "Jeg fikk det bestemte inntrykket den gangen at du gikk inn for Vaterland?" Han svarte: "Ja, du har forstått meg helt riktig! Jeg har inntatt begge standpunkter. Det gjør jeg ofte i politisk omstridte saker."

Ja, så er også Nordengen en meget dyktig politiker.

Bilde 13 Norges Banks nybygg på Bankplassen ble kostbart – Knut Getz Wold og Rolf Presthus 1984. Tegning: Pedro / VG. Foto: Privat.

Ny lov

Loven om Norges Bank av 1892 ble etter hvert utidsmessig og delvis direkte foreldet. En del endringer ble selvsagt foretatt i årenes løp, men de ble holdt innen trange rammer og stod ikke i fullt samsvar med hva den økonomiske, politiske og tekniske utvikling egentlig krevde. Grunnen til dette var nok at det etter hvert ble stadig mer klart at det burde foretas en grunnleggende gjennomgåelse og revisjon av hele loven for å bringe den i fullt samsvar med tidens krav. Noe liknende gjaldt også loven om pengevesenet av 1875.

Like viktig var at den utidsmessige lovgivningen ikke hadde skapt praktiske problemer for styringen av penge-, kreditt- og valutapolitikken. Den var basert på et løpende og godt samarbeid mellom Norges Bank og Finansdepartementet og delvis Utenriksdepartementet og Handelsdepartementet. Fra mine 26 år i Norges Bank kan jeg ikke minnes noen alvorlig konfliktsituasjon mellom regjeringen og Norges Bank (jfr. avsn. 17 foran).

Både Brofoss og jeg mente at sentralbankens ledelse burde kunne forfekte sine synspunkter og sine forslag offentlig og i klare ord. Gjennom sine initiativ, forslag og utredninger kunne den påvirke avgjørelsesprosessen. Men det var aldri aktuelt å bruke bankens avgjørelsesmyndighet på viktige områder i de tilfelle der regjeringen hadde et klart definert syn som avvek fra bankens. Brofoss understreket, som alt nevnt, at Norges Bank er regjeringens bank. Selv har jeg gjerne nyttet målsetningen "Sentralbank i samarbeid" når jeg holdt foredrag og skrev artikler om saken.

I midten av 1960-årene ble spørsmålet om å få utredet en revidert og mer tidsmessig ny lov om Norges Bank gradvis mer aktuelt. Brofoss var enig i mitt forslag om at Norges Bank burde gå inn for nedsetting av en komité til behandling av saken. Også finansministeren gikk inn for oppnevning av en komité.

I januar 1968 ble så utvalget til å gjennomgå lovgivningen om pengevesenet og Norges Bank oppnevnt. Formann ble høyesterettsdommer, senere høyesterettsjustitiarius Rolv E. Ryssdal. Brofoss var meget positivt innstilt til hans kandidatur. Jeg husker Brofoss kom tilbake fra et besøk hos Ryssdal kort tid før utvalget ble oppnevnt. Brofoss var da svært tilfreds med at Ryssdal var innstilt på å ta imot det nye oppdraget.

Men det var altså et utvalgsmandat som omfattet to store og viktige lover som krevde betydelig omredigering. Klart nok ville dette bli et stort og tidskrevende arbeid. Innstillingen fra Ryssdalutvalget kom da heller ikke før over 15 år senere - høsten 1983. Nå er ikke dette noen absolutt rekord i langvarighet blant norske regjeringsoppnevnte utvalg. Men det kommer i så måte meget høyt på listen.

Nå fikk jeg underhånden vite fra vårt kantinepersonale at dette mye skyldtes de særdeles vel-

smakende smørbrødene som ble servert til utvalgets møter. En hovedansvarlig fortalte med stolthet at smørbrødene var så utsøkt gode at de hadde forlenget utvalgets liv med 3 år.

Da jeg fikk høre dette, mintes jeg et besøk kort tid før på TV's anlegg på Marienlyst, der jeg hadde avtalt et opptak. Da den damen jeg først møtte, fikk høre at jeg kom fra Norges Bank, reagerte hun skarpt. Hun pekte på at staten eier både Norges Bank og Kringkastingen, men likevel serverer Norges Banks kantine mye bedre smørbrød. Hun satt i styret for funksjonærforeningen der oppe og fortalte at styret hadde sendt en "studiedelegasjon" ned til Norges Banks kantine. Og denne delegasjonen kom forskrekket tilbake. For smørbrødene i Norges Bank var enda bedre og enda billigere enn de hadde trodd på forhånd.

Verken Ryssdal-utvalgets innstilling eller den nye loven av 1985 innebar noen større forandringer i arbeidsdelingen mellom regjeringen og Norges Bank. Regjeringen utformer penge-, kreditt- og valutapolitikken. Norges Bank har viktige oppgaver når det gjelder å ta initiativ og komme med råd på disse områdene og når det gjelder den økonomiske politikken generelt. Og banken har viktige utøvende oppgaver med et betydelig spillerom.

Men Ryssdal-utvalgets innstilling hadde likevel en viss underliggende tendens som noe for sterkt understreket bankens rolle som forvaltningsorgan under Finansdepartementet. En gradvis overgang til sterkere preg av markedsøkonomi i kredittpolitikken og valutapolitikken har imidlertid i noen grad begrenset omfanget av de direkte reguleringer.

Men forslaget om en instruksjonsparagraf spilte en viktig rolle i utvalgets innstilling. Utvalget foreslo at Kongen i statsråd kan treffe vedtak om bankens virksomhet. Slike vedtak kan være generelle regler eller pålegg i enkeltsaker. Banken skal ha høve til å uttale seg før det treffes slikt vedtak.

Melding om vedtak skal sendes Stortinget snarest mulig. Naturlig nok var det sterk meningsforskjell om dette forslaget i diskusjonen om utvalgets tilråding. Nå har tre land lenge hatt en slik lovbestemmelse som åpner adgang for Finansdepartementet eller regjeringen til å instruere sentralbanken om konkrete kredittpolitiske og valutapolitiske spørsmål. Det gjelder Storbritannia, Canada og Nederland.

Denne paragrafen har imidlertid aldri vært brukt i noen av disse landene. Det er i og for seg ikke overraskende, fordi forholdet mellom regjering og sentralbank også der har vært preget av samarbeid.

Og ingen av de tre sentralbankene regner med at det er noen nærliggende mulighet for at instruksjonsretten skal bli brukt. Den kanadiske sentralbanksjefen har endog gitt uttrykk for at hvis en likevel tenkte seg at bestemmelsen skulle bli brukt, ville det "almost certainly" føre til at sentralbanksjefen gikk av.

Men hvis et land innfører en lovbestemmelse som en på forhånd vet ikke vil bli brukt, kan det få indirekte konsekvenser. Mange vil se på bestemmelsen som en slags flaggbærer. Min svenske kollega gav uttrykk for at Ryssdal-utvalgets innstilling ikke minst av denne grunn hadde vakt sterk bekymring også i Sveriges Riksbank.

Nederlenderen Dr. Zijlstra, som både har vært statsminister, finansminister, sentralbanksjef, professor i sosialøkonomi og president i BIS, har gitt sterkt uttrykk for behovet for et nært samarbeid mellom finansministeren, som er sterkt utsatt for press fra statsrådene i de departementene som bruker penger, og sentralbanken: "Therefore, in the world in which we live, with its deep-seated inflationary tendencies, there is an intense need for a close alliance between these two parties."

Ved behandlingen i Norges Banks direksjon gikk jeg sterkt imot forslaget om en instruksjonsparagraf og grunnngav dette bl.a. slik:

”Direksjonens formann vil frarå at det blir innført en instruksjonsparagraf i loven om Norges Bank. Det finnes ikke noe behov for en slik bestemmelse. Det karakteristiske for forholdet mellom sentralbank og regjering i Norge, som i de aller fleste andre land, er et rådgiver- og samarbeidsforhold.

I hele etterkrigstiden har det overhodet ikke vært noen konflikt mellom Norges Bank og Finansdepartementet. Norges Banks tilrådingen om bruk av kredittloven er i de aller fleste tilfelle blitt fulgt opp av regjeringen. I praksis følger Norges Bank på sin side regjeringens eller Finansdepartementets standpunkt i viktige økonomisk-politiske spørsmål, også i de tilfelle der den formelle avgjørelsesmyndigheten er tillagt Norges Bank.

En kan også reise spørsmålet om mulige praktiske konsekvenser av en slik lovbestemmelse. Et grunnleggende problem i den økonomiske politikken i Norge, som i de aller fleste andre land, er at finanspolitikken lett blir for ekspansiv og legger for tunge byrder på kredittpolitikken med sikte på å rette opp konsekvensene av finanspolitikken. Dette er en naturlig konsekvens av Finansdepartementets utsatte stilling i alle vestlige land overfor kravet om høyere bevilgninger eller eventuelt lavere skatter. En ny instruksjonsadgang kan tenkes å gi grunnlag for press på sentralbanken når det gjelder gjennomføringen av kredittpolitikken, uten at instruksjonsparagrafen derfor blir tatt eksplisitt i bruk.

Betydningen av en instruksjonsparagraf vil i tilfelle lett komme til å øke på grunn av andre forslag i utvalgets innstilling. Det gjelder den sterke nedbyggingen av avdelingenes status og oppgaver. Og det gjelder forslagene om at Stortinget ikke lenger skal velge medlemmene av hovedstyret og styrene for avdelingene. Sammen kan disse framleggene lett tolkes som et systematisk forsøk på å svekke Norges Banks stilling. Utvalget har ikke pekt på noen faktiske hendinger som viser behov for en slik reduksjon av Norges Banks innflytelse på landets økonomiske politikk.

Et nært samarbeid er grunntonen i forholdet mellom Norges Bank og Finansdepartementet. En formell instruksjonsadgang i den nye loven vil ikke styrke et slikt samarbeid, men kan lett komme til å svekke det.”

Også de andre medlemmene av direksjonen var i noen tvil med omsyn til behovet for og ønskeligheten av en instruksjonsmyndighet. Men flertallet fant likevel at det ikke var unaturlig at det ble åpnet adgang i loven for Kongen i statsråd til å gi Norges Bank instruksjon i penge-, kreditt- og valutapolitiske spørsmål. Men også flertallet understreket at det bare er i spesielle situasjoner, som en normalt vil søke å unngå, at instruksjonsretten kan tenkes å bli brukt. Og flertallet foreslo en annen utforming av bestemmelsen enn utvalget hadde foretatt.

Ved behandlingen i representantskapet fikk jeg tilslutning av et stort flertall på 11 av 15 medlemmer i min motstand mot forslaget til instruksjonsbestemmelse. Mindretallet på 4 støttet direksjonens flertall. Finansdepartementet sluttet seg i det alt vesentlige til Ryssdal-utvalgets vurderinger og forslag. Departementet viste til at sentralbanken bør ha en særstilling i forvaltningen ut fra de oppgaver sentralbanken har. Flertallet i Stortingets Finanskomiteé var enig, men gav samtidig uttrykk for at det bare i unntakstilfelle vil være behov for å nytte en slik regel. Instruksjonsparagrafen kom altså inn i den nye loven.

Et medlem av Stortingets Finanskomiteé, Carl I. Hagen, gikk sterkt ut mot instruksjonsmyndighet for regjeringen overfor Norges Bank. Han hadde også for øvrig en rekke dissenser og gikk hardt inn for en meget uavhengig sentralbank og for begrensning av regjeringens virkeområde i den økonomiske politikken.

Da jeg kort etter traff Carl I. Hagen, spurte han meg om jeg hadde lest hans dissenser i Finans-

komitéens innstilling til ny lov om Norges Bank. Det kunne jeg selvsagt bekrefte. Han reagerte umiddelbart: "Og du er enig, ikke sant?" Ja, jeg kunne jo ikke nekte for at dette langt på vei var tilfellet.

Et annet konkret spørsmål i det nye lovframlegget som det var sterk meningsforskjell om, gjaldt avdelingenes stilling. Den gjeldende loven bestemte at myndigheten til å opprette og nedlegge avdelinger av Norges Bank tillå direksjonen og representantskapet i fellesskap. Ryssdal-utvalget foreslo at representantskapet etter forslag fra hovedstyret skulle kunne opprette og nedlegge distriktskontorer (avdelinger) og utenlandskontorer. Utvalget foreslo også at hovedstyret skulle kunne bestemme om avdelingene skulle ha eget styre. Dette var et avvik fra den gjeldende loven, som bestemte at hver avdeling skal ha eget styre.

Direksjonens flertall sluttet seg til framlegget. Det pekte bl.a. på det meget ulike arbeidsområde, arbeidsmengde og geografiske utstrekning av de enkelte avdelingers område. Hvis avdelingsnettets skulle organiseres fra nytt av, ville en ikke valgt den etablerte ordning, som er betinget av helt andre forhold. Og det kan bli nødvendig med forandringer også i årene som kommer. En bør derfor unngå at karakteren av avdelingsnettets blir låst fast i loven, hevdet flertallet. Det bør også være mulig for bankens organer å avgjøre hvorvidt den enkelte avdelings oppbygging, funksjoner og arbeidsoppgaver gjør det naturlig at den skal ha et lokalt styre. Med representantskapets brede politiske bakgrunn bør det også oppnevne medlemmene av avdelingsstyrene. Ordningen med at Stortinget oppnevner styrene er historisk betinget og synes unødig krevende på bakgrunn av styrenes stilling og funksjon, het det i flertallets uttalelse.

Jeg delte ikke flertallets syn på denne saken og gav uttrykk for det i min dissens:

"Direksjonens formann kan ikke slutte seg til utvalgets forslag om en sterk forandring i den stilling Norges Banks avdelinger i dag inntar og de oppgaver de utfører. I innstillingen foreslås avdelingene erstattet med distriktskontorer. Hovedstyret skal kunne bestemme om et slikt kontor skal ha eget styre og skal i tilfelle oppnevne det.

Det er nok så at det kan reises tvil om alle de 20 avdelingene er nødvendige under dagens forhold. Loven tillegger Norges Banks egne organer avgjørelsen av spørsmålet om oppretting eller nedleggelse av avdelinger. Det nye forslaget vil for så vidt ikke bety noen avgjørende forandring på dette punkt. Men på bakgrunn av sakens store politiske interesse har banken foranlediget forslag om reduksjon av tallet på avdelinger lagt fram for Stortinget. Der er slike forslag blitt avvist under henvisning til den store betydning avdelingene antas å ha for næringslivet i vedkommende distrikter.

På grunn av den distriktpolitiske betydning Norges Banks avdelinger har, synes det heller grunn til å styrke enn til å svekke deres status og selvstendighet. Norges Banks direksjon og representantskap har da også tatt initiativet til å overføre enkelte avgjørelser, f.eks. om tilsetning av nye funksjonærer, til bestyrelsene ved avdelingene.

Men av sentral betydning er det forholdet at Norge med sin spredte befolkning på et stort landområde har store distriktsøkonomiske problemer. Forholdene er derfor meget forskjellige i de ulike landsdeler.

Norges Banks avdelinger og deres stortingsvalgte styrer er også instrumenter i den økonomiske politikk som tar sikte på å løse disse problemene blant annet gjennom standpunktene til lokale kredittpolitiske og bankpolitiske avgjørelser og ved flere avdelinger gjennom arbeidet for Distriktenes Utbyggingsfond og for Folketrygdens Fondsforvaltning.

Det er derfor viktig at avdelingene beholder den styrke og status som ligger i stortingsvalgte styrer, og at det ikke reises tvil om deres framtid."

Dissensen var grunnet på erfaringene fra tallrike og omfattende kontakter landet rundt gjennom en lang årrekke. Bedriftsledere og andre næringslivsrepresentanter understreket ofte den store betydningen Norges Banks avdelinger har for de vedtak bedriftene treffer om lokalisering av nye bedrifter, utvidelser og investeringer osv. Ledelsen og styrene i Norges Banks avdelinger hadde det samme grunnsyn. Det samme gjaldt tallrike banksjefer og politikere. Tenker en seg f.eks. en avdeling nedlagt og dens oppgaver overført til naboavdelingen, kan det få meget negative konsekvenser for byens og distriktets framtid. Det ville bli tolket som et signal om at myndighetene ser pessimistisk på utsiktene til vekst der. En avdeling av Norges Bank er ganske enkelt en viktig vekstfaktor i et distrikt.

Selvsagt er det riktig at om avdelingsnettene skulle organiseres fra nytt av med dagens kommunikasjonsforhold, næringsstruktur og bankteknikk osv., ville en kommet til andre resultater. Men så distriktpolitisk viktige avgjørelser som det her er tale om, kan ikke vurderes bare på et slikt grunnlag.

Da saken kom opp i representantskapet, fikk jeg tilslutning der fra flertallet på 13 av de 15 medlemmene. De gikk inn for at det var viktig å opprettholde egne styrer for avdelingene. Dette systemet gav bankens sentrale administrasjon en verdifull kontakt med næringsliv og politiske myndigheter i distriktene. Og de deltidsoppnevnte styremedlemmene burde fortsatt oppnevnes av Stortinget.

Finansdepartementet pekte i proposisjonen på at Norges Banks avdelingssystem har lang tradisjon og er etablert i en periode hvor sentralbankens forretningsmessige virksomhet var langt mer framtreddende. Departementet foreslo at representantskapet etter forslag fra hovedstyret skulle kunne opprette eller nedlegge avdelinger av Norges Bank. Representantskapet skulle kunne bestemme at avdelingen skulle ha eget styre, nemlig lederen og tre medlemmer oppnevnt av representantskapet.

Men Stortingets finanskomité gikk lenger og fikk Stortingets støtte ved lovbehandlingen i 1985. Det ble fastslått i loven at Stortinget kan opprette eller nedlegge avdelinger av Norges Bank i Norge. I styrene, som skal ha fire medlemmer, er avdelingens daglige leder formann. De øvrige tre medlemmer oppnevnes av Stortinget.

Denne saken fikk altså et meget positivt og gledelig utfall, som styrker avdelingenes stilling.

Avgang

Den gamle loven som gjaldt til september 1985, var altså unik ved at det verken var noen aldersgrense eller åremål for formannen og nestformannen i direksjonen. De ble ansatt av regjeringen med en gjensidig oppsigelsesfrist på 6 måneder. Men denne fristen var aldri nyttet slik.

Klart nok var det litt vanskelig å håndtere denne situasjonen. Forgjengerne i stillingen hadde også fratrådt i helt forskjellig alder - de fleste over 70 år, men Brofoss mye før. Jeg følte at ingen ville ha noen innvendinger mot at jeg ble til 70 år, som jo også er aldersgrensen for embetsstillinger som finansråden og høyesterettsdommere osv. Samtidig hadde jeg jo hatt gleden av å sitte lenge i stillingen. Den var meget krevende, men heldigvis følte jeg meg i god form.

Konklusjonen ble altså at det var naturlig å vise en viss moderasjon ved å antyde en litt tidligere avgang - altså en gang mellom 69 og 70 år. Jeg husker at da Brofoss tok sikte på å gå av, tok han underhånden kontakt med statsministeren og finansministeren. Jeg fulgte hans eksempel og gav uttrykk for en viss fleksibilitet når det gjaldt tidspunktet. Jeg holdt også løpende kontakt med representantskapets formann og nestformann og direksjonens nestformann.

Jeg ønsket ikke å påvirke valget av min etterfølger. Det var det jo regjeringens sak å avgjøre.

Alt tidlig i 1984 presiserte finansminister Presthus at jeg måtte delta i Valutafondets årsmøte i Washington i september samme år. Det var en særlig velkommen innbydelse fordi det betydde at jeg skulle holde talen på de nordiske lands vegne på dette årsmøtet. De nordiske land hadde truffet avtale om at det skulle holdes et slikt innlegg på vegne av alle de nordiske landene hvert år i regelmessig sirkulasjon, slik at det enkelte land slapp til hvert femte år. Jeg hadde holdt en slik tale en gang før, nemlig på Valutafondets årsmøte i Beograd i Jugoslavia i 1979. Manuskriptet til den nordiske talen ble hvert år utarbeidet grundig av de nordiske land i fellesskap. Grunntonen var derfor klar; økonomisk vekst, full sysselsetting, friere handelspolitiske spilleregler og større innsats for hjelp til u-landene gjennom Verdensbanken og på annet vis.

Valutafondet sørget som vanlig for en rekke meget gode fargefotografier. En særlig attraksjon for oss talere var båndopptakene. Jeg fikk overrakt et slikt opptak av den siste talen med en vennlig oppfordring om å spille det hjemme for barn og barnebarn.

Nå var denne siste sommeren i jobben særlig rik på internasjonale møter med ialt tre reiser til USA. I midten av mai ble det arrangert en minnekonferanse i Bretton Woods i anledning av 40-årsjubileet for det store møtet som la grunnlaget for Det internasjonale valutafondet IMF. Det var meget interessant å besøke dette historiske stedet. En pussig detalj var at et minnesmerke utenfor bygget viste til Verdensbanken og ikke også til Valutafondet. Det var en meget bred deltakelse både fra sentralbanker og finansdepartementer.

Underlig nok kom ikke den tyske sentralbanksjefen Karl Otto Pöhl. Da jeg traff ham i Basel

(a) Knut Getz Wold

(b) Norges Bank

Bilde 14 Knut Getz Wold var formann i direksjonen for Norges Bank fra 1970 til 1985. I forbindelse med Getz Wolds avgang i 1985 ble det laget medalje med hans portrett. Baksiden av medaljen viste Norges Banks hovedsete med inskripsjon. Formgiver: Øivind Hansen. Foto: Norges Banks samlinger.

kort tid på forhånd og spurte om han hadde meldt seg på, svarte han nei. Han grunn gav dette med at blant de viktigste foredragsholderne var noen av våre fremste kolleger: Dr. Otmar Emminger og Governor Henry C. Wallich. "Og du tror vel ikke de kan lære meg noe?"

Vel, det ble en meget inngående og saklig konferanse. Da jeg i debatten bl.a. takket USA for at landets økonomi spilte en lokomotivrolle for verdensøkonomien, og appellerte til Japan og Tyskland om å spille med, takket Volcker meg også denne gang.

I begynnelsen av juni holdt IMC (International Monetary Conference) møte i Philadelphia, Pennsylvania. Denne konferansen bød også denne gangen på nyttig og oppriktig kontakt mellom de største forretningsbanksjefene verden over og sentralbanksjefene.

Disse tre store internasjonale konferansene la et lyst trekk over innspurten i jobben og over visse praktiske problemer med å fastlegge tidspunktet for avgangen.

Etter noen tidligere uformelle underhåndskontakter hadde jeg et møte med finansminister Rolf Presthus i slutten av februar 1984. Jeg viste til hans anmodning om at jeg måtte delta i Valutafondets årsmøte samme høst og antydte at på denne bakgrunn var kanskje 1. november et naturlig tidspunkt for min fratreden. Finansministeren var innforstått med dette, men tidspunktet burde foreløpig holdes fortrolig. Han ville orientere statsministeren og eventuelt regjeringen om saken.

Jeg nevnte at da Erik Brofoss ville fratre sin stilling i Norges Bank, hadde han tatt kontakt foruten med finansministeren også med statsministeren. Presthus mente dette var riktig og bad om at jeg tok direkte kontakt med statsminister Willoch om saken.

Vi drøftet videre det brede rekrutteringsgrunnlaget som slike stillinger har i de fleste land. Og avtalte til slutt at jeg skulle sende et brev til Finansdepartementet om saken med henvisning til samtalen med finansministeren.

Kort tid etter - i begynnelsen av mars 1984 - hadde jeg så en samtale med statsminister Kåre Willoch. Jeg pekte på at vervene som formann og nestformann i Norges Banks direksjon visstnok var de eneste her i landet der det verken var noen aldersgrense- eller åremålsregler. Og praksis gav altså heller ikke synderlig veiledning, idet mine tre forgjengere fratradte i en alder av henholdsvis 74, 71 og 62 år. Jeg syntes imidlertid det var naturlig å fratre noen tid før jeg ble 70 år, som er den vanlige aldersgrensen for embetsstillinger i staten. Jeg nevnte også at det kom henvendelser underhånden fra pressen. Ulike kandidater til stillingen ble nevnt, ikke minst statsministeren selv. Og vervet som sentralbanksjef har også et bredt rekrutteringsgrunnlag i de fleste land. Ledende politikere, embetsmenn, banksjefer og professorer i sosialøkonomi er blitt utnevnt, og i noen få tilfelle har opprykk i sentralbanken selv vært aktuelt. Jeg orienterte statsministeren om brevvekslingen med finansministeren. På bakgrunn av anmodningen om at jeg måtte delta i Valutafondets årsmøte til høsten var kanskje 1. november et naturlig tidspunkt.

Statsministeren var innforstått med avtalen med finansministeren. Men han understreket samtidig at tidspunktet 1. november foreløpig burde behandles meget fortrolig og ikke gjøres kjent i noen bredere fora. Jeg nevnte at jeg i samtaler med formannen og nestformannen i representantskapet og nestformannen i direksjonen hadde presisert overfor disse at de måtte betrakte datoen som fortrolig.

Statsministeren la tydeligvis stor vekt på at en ikke måtte binde seg på dette punkt. Det var altfor tidlig å fastlegge tidspunktet ennå. Vi avtalte å holde fortsatt kontakt, og at tidspunktet for kunngjøring av min fratreden burde avtales på forhand.

I slutten av april hadde jeg så en ny samtale med finansminister Rolf Presthus. Han sa da at det fortsatt var meget viktig at ingen dato ble nevnt. Han var også så vennlig å si at jeg hadde "håndtert denne saken på en utmerket måte". I en rommelig tid framover var det viktig ikke å nevne noen dato slik at en risikerte at den ble kjent for offentligheten.

Presthus gav meg videre den interessante opplysningen at han ikke selv gikk inn for denne stillingen. Han grunnlag dette med at han ikke var sosialøkonom av utdannelse.

Presthus hadde videre en meget interessant refleksjon da han hevdet at noe spesielt ved sjefdirektørstillingen var at ingen som var kvalifisert, ville si nei takk til tilbud om en slik stilling. I så måte var den en slags parallell til vervet som statsråd. Jeg var den eneste han hadde hørt om som hadde sagt nei takk til et tilbud om å bli statsråd, føyde han til.

I slutten av juni spurte jeg finansministeren om det forelå noen avklaring om tidspunktet for min fratreden. Men han bad meg inntrengende om å utsette saken til over ferien og takket for at jeg hittil hadde klart å unngå publisitet om dette i de mange kontakter med pressen.

Så den 31. juli fikk jeg en henvendelse fra finansråd Eivind Erichsen som på finansministerens vegne bad meg sette tidspunktet for min fratreden til 1. januar 1985. Årsskiftet var et høvelig tidspunkt. Jeg sa meg innforstått med dette. På et møte jeg hadde med finansministeren og finansråden 1. august, erklærte de seg enige i et utkast til pressemelding om saken, som jeg hadde utarbeidet med sikte på at det skulle sendes ut etter direksjonsmøtet i Norges Bank 3. august.

Men allerede den følgende morgen telefonerte Presthus og kom med en inntrengende henstilling om ytterligere utsettelse. Han hadde orientert statsministeren om vårt møte foregående dag. Statsministeren hadde gitt uttrykk for bekymring over sakens stilling. Stortingsmeldingen om Norges Banks årsberetning skulle opp til behandling i Stortinget samme høst. Stortinget ville ikke denne gangen interessere seg så mye for kredittpolitikk og valutapolitikk, men desto mer for byggekostnader. En måtte vente en svær, vulgær debatt om Norges Banks byggesak. Det var uunngåelig at denne saken ville bety en belastning av byggekomitéens formann Hermod Skånland. Dersom han så kort tid etter skulle bli ansatt av regjeringen i stillingen som formann i Norges Banks direksjon, ville dette skape en politisk vanskelig situasjon.

Ut fra dette ville finansministeren rette en henstilling til meg om å utsette avgangen inntil etter Norges Banks årsmøte til våren. Dette var jo i seg selv en høytidelig anledning, som kunne passe bra for å markere en slik begivenhet. Jeg ville også gjennom årstalen kunne markere mine synsmåter. Han tilføyde at denne anmodningen gav uttrykk for tillit til meg. Han pekte på at jeg var i god form og ennå ikke ville være fylt 70 år.

Jeg takket og gav uttrykk for en viss overraskelse over sakens utvikling. Jeg nevnte at jeg nettopp skulle til å orientere Norges Banks direksjon og representantskap om den avtalen vi var blitt enige om dagen før. Siden statsråden hadde nevnt hensynet til Skånland, pekte jeg på at han nok ville være misfornøyd med ytterligere utsettelse av saken, selv om det var motivert av hensynet til ham. Presthus forstod godt at det ville bli reaksjonen, men det var en uunngåelig komplikasjon.

Presthus var klar over at dette forslaget kom plutselig og at jeg trengte litt tid til å tenke meg om. Han bad om at jeg ringte ham tilbake i løpet av formiddagen om hvilken konklusjon jeg var kommet til.

Jeg takket for anmodningen, men måtte samtidig peke på at det er et temmelig omfattende arbeid med årstalen, som jeg alltid har lagt vekt på å utforme selv. Finansministeren forstod det, men syntes denne talen og hele årsmøtet måtte være en pen avslutning.

Og det hadde han jo rett i. På mange måter var det fristende å kunne avslutte vervet med årsmøtet, både på grunn av årstalen, festmiddagen og møtet med de utenlandske ambassadørene noen dager etter.

Jeg ringte tilbake og bekreftet avtalen om 1. april. Pressemelding gikk ut i samsvar med det. Og stillingen ble annonsert ledig i begynnelsen av januar 1985. Pressekommentarene ble straks meget livlige og omfattende. Og de var svært vennlige, positive og generøse.

Men pressen spekulerte naturlig nok også over hvem som skulle bli min etterfølger. To navn dominerte, nemlig foruten direktør Hermod Skånland også statsminister Kåre Willoch. Endog NRK brakte sommeren 1984 rykter om at Willoch var interessert i "toppjobben i Norges Bank". Men dette var jo ikke en realistisk vurdering av intensjonene hos landets statsminister og meget dyktige og fargerike leder av landets nest største politiske parti.

I konferanser om saken ble også generalsekretær Per Kleppe i EFTA og professor Preben Munthe nevnt. Også disse to ville jo vært meget godt kvalifisert for stillingen.

Flere økonomiske tidsskrifter inviterte til lange avskjedsintervjuer, som handlet om aktuelle økonomiske problemer. Men de kom også inn på mine lange erfaringer fra økonomisk politikk i inn- og utlandet. Jeg understreket bl.a. Erik Brofoss' store innsats i gjenoppbyggingen av Norge etter krigen. Og jeg presiserte det gode samarbeidet vi begge hadde hatt med skiftende regjeringer uansett hvilken politisk farge de enkelte regjeringer og finansministre hadde hatt. Noe av det morsomste og mest positive internasjonale samarbeidet jeg hadde deltatt i, var styret for EPU og senere valutanslangen.

Og store deler av min tid i sentralbanken falt sammen med en blomstrende utvikling økonomisk. 1960-åra var i sannhet en gylden tid med solid vekst, en tid alle økonomer og sentralbanksjefer lengter tilbake til. Her i Norge ble jo også 1970-åra og første halvdel av 1980-åra meget gode. Etter som oljeinntektene kom til og økte sterkt, satte de selvsagt et positivt preg på økonomisk vekst, på betalingsbalanse og valutareserver og på statsbudsjett. Men det var sterke grunner til å mane til større tilbakeholdenhet. Usikkerheten var stor, reservene burde bygges opp som et vern mot omslag i oljeprisene. Og dette omslaget kom altså i 1985 og årene etter. Langt på vei hadde styringen tatt fornuftige veier. Men altså ikke langt nok, slik at behovet for kraftig tilstramming kom til å prege 1986 og 1987.

Men flere av avisene og tidsskriftene som kommenterte avgangen, hadde naturligvis også interesse for andre forhold. I intervjuene gav jeg uttrykk for syn på den nye loven om Norges Bank, ikke minst instruksjonsparagrafen. "Økonomisk Revy"'s overskrift til et stort avskjedsintervju lød: "- Instruksjonsparagraf for Norges Bank kan frata sentralbanken mye av dens selvstendighet".

Jeg gikk inn for en forsiktig tilstramming av rentefradraget, moderat heving av skattetaksten på fast eiendom og en reduksjon av næringsstøtten med større vilje til omstillinger. Alt dette ville være steg i rett lei for å skape grunnlag for en friere kredittpolitikk. Også i disse intervjuene pekte jeg på at her i Norge som i så mange andre land er finanspolitikken for ekspansiv og legger store byrder på kredittpolitikken.

Karin Bøhm Pedersen hadde et stort oppslag i Dagbladet om overgangen til pensjonisttilværelsen - også kalt "pensjoneringssjokk". Hun illustrerte dette ved konkret omtale av flere navngitte kandidater. Om meg skrev hun:

"Spesielle planer har jeg ikke. I en stilling som denne har det ikke vært tid til å planlegge pensjonisttilværelsen. Jeg både gleder og gruer meg, og synes det er synd at det ikke er noen nedtrappingsmuligheter. Den ene dagen blir en hektisk arbeidsdag, den neste skal du plutselig ikke gjøre noen ting.

To forlag har vært interessert i meg som forfatter av to bøker. Det er moro, men jeg har ikke truffet noen avtale ennå, og jeg vil ikke si hva bøkene eventuelt skal handle om. Flere turer i marka blir det nok, i ungdommen var jeg en ivrig amatør fotograf - kanskje jeg tar opp den interessen igjen? filosoferer han.

Stillingen som sjef for Norges Bank er verken alders- eller åremålbegrenset. I forståelse med finansminister Rolf Presthus er det Knut Getz Wold selv som har bestemt seg for å gå av med pensjon før han fyller 70 år den 3. august 1985.

Getz Wold har tre barnebarn, og kona Astrid Wold er bare 58 år, med mange år foran seg både som yrkesaktiv og i tilfelle som bystyrerepresentant i Oslo. Dessuten vil pensjonisten Knut Getz Wold bli å finne i Norges Bank også etter at han går av i april. Han flytter inn i et eget "pensjonistkontor", og vil nok bli rådspurt både titt og ofte."

"Sosialøkonomen"s store avskjedsintervju hadde overskriften "Dengang Brofoss var handelsminister nyttet det ikke å be om flere appelsiner". Dette fagtidsskriftet tok også opp spørsmålet om sentralbankens forhold til regjeringen:

"Er du i likhet med Skånland kommet til at det er behov for en relativt uavhengig sentralbank?

- Den sterke inflasjonen på 1970-tallet har nok gjort spørsmålet mer aktuelt, men i hovedsak tror jeg at mine tidligere innvendinger mot en slik autonomi er gyldige. I et moderne demokratisk samfunn er det regjeringen som må stå ansvarlig for den økonomiske politikken. Jeg anser det nærmest for utenkelig at Norges Bank vil gå imot et klart ønske fra regjeringen i en viktig sak. Vi har heller ingen eksempler på at en slik situasjon har foreligget. Min egentlige innvending mot instruksjonsparagrafen er derfor at den er unødvendig. Men det kan få betenkelige faktiske konsekvenser å innføre en lovbestemmelse som ikke vil bli brukt.

- Et viktig synspunkt i dine tidligere artikler og foredrag er at den økonomiske politikken må vurderes i sammenheng og ut fra en samlet plan. Enkelte biter, f.eks. prispolitikken, kan vanskelig isoleres. Du tilhører selv en generasjon av økonomer med betydelig tro på planlegging. Er ikke denne tro blitt svekket med tiden?

- Det er nok i noen grad tilfelle. Erfaring har vist at mange forhold er mer kompliserte enn vi trodde da vi studerte under professor Frischs kateter. Jeg er med tiden blitt mer på vakt overfor såkalt "kunstige" løsninger. Et eksempel på dette kan være forslaget om å fastsette prisen på elektrisitet etter en såkalt langtids grensekostnad. Det er et prinsipp som ellers ikke brukes og som ville føre til klare urimeligheter om man forsøkte å gjennomføre det, f.eks. i varehandelen i byens sentrum. Å oppføre et nytt varemagasin der vil i dag falle meget kostbart, sier Getz Wold som har et betydelig kjennskap til byggekostnadene i sentrale strøk av Oslo.

- Planleggingen og politikernes begrensninger kommer tydelig til uttrykk i forbindelse med motkonjunkturpolitikken på 1970-tallet som i ettertid må sies å ha vært noe mislykket. Den ekspansive økonomiske politikken, bl.a. med de såkalte Kleppepakken skulle bygge bro over den internasjonale lavkonjunkturen. Kleppes revaluering i 1973 skulle bremse kostnadspresset som fulgte. Så langt var det rimelig god sammenheng i politikken, men på toppen av dette fikk vi et ekstremt kostnadskrevende lønnsoppgjør året etter. Så gikk det som det måtte gå. Prisene steg og steg."

Og "Nationen" skrev bl.a.:

Som sjefdirektør har han ligget meget lavt i det politiske terrenget, i motsetning til den sannsynlige etterfølger Skånland og forgjengeren Brofoss. Vi tror ham uten videre på at han har hatt et utmerket forhold til alle sittende finansministre, uansett partifarge.

Og innflytelse, ja, den mener han beror mye på Finansdepartementet. Det er samarbeid som er stikkordet. Selv om Norges Bank skulle ha en sterk oppfatning i en sak, vil man ikke gå på tvers av departementets syn. Noen konflikter her kan han da heller ikke huske.

Det eneste problem han har hatt med Finansdepartementet, er at dette toppes av en finansråd (Eivind Erichsen) som rett og slett elsker tidlige møter. Og Getz Wold - ja, man trenger ikke være direkte syvsover for å synes at halv åtte i departementet er bra tidlig.

Bilde 15 VGs illustrasjon av Knut Getz Wold og Hermod Skånland 6. august 1984. Tegning : Pedro / VG. Foto: Privat.

I tillegg til et meget stort antall kommentarer, biografier og spekulasjoner i pressen fikk jeg også gleden av å se flere glimrende tegninger. Og i noen tilfelle har jeg originaltegningene. En stor tegning som jeg har fått rammet inn og har hengt opp på veggen hjemme, er av Pedro i Verdens Gang 6. august 1984. Den viser Skånland og meg ved et bord i banken. På tegningen har jeg reist meg, peker ned på den tomme stolen og sier til Skånland; "Ikke vil jeg sitte her når du får summert hele byggeregningen."

En annen Pedro-tegning med overskriften "Norges Banks nybygg dyrest i Norge" viser Presthus sammen med meg. Og Presthus er tillagt følgende uttalelse: "Si meg har dere bygget med gullbarrene?"

En tegning av Inge Grørdum i Nationen etter årsforedraget i 1984 viste Willoch, Presthus og meg og hadde tittelen "Mot lysere tider". På tegningen stod det "Det lysner for norsk økonomi ifølge Knut Getz Wold". Jeg var også utstyrt med et lys som pekte oppover på tegningen. Men enten Willoch eller Presthus var tillagt replikken: "Du er sikker på at det ikke er den generelle vårlysningen?"

En lang rekke avdelingsbesøk det siste året brakte meg vakre og oppmuntrende avskjedstaler.

Jeg fikk også en rekke festlige avskjedsgaver, som gir mange gode og vakre minner fra samarbeid og samvær landet over.

Fra Bankforeningen og en rekke av de store bankene fikk jeg rødvin, bilder og blomsterdekorasjoner. Rødvinen skulle vise seg også å bli et meget velkomment vern mot to harde polstreiker.

Fra Norges Bank v/Representantskapet fikk jeg et vakkert maleri og v/Direksjonen en sølvvase med blomster. Det kom også en rekke pene gaver fra de forskjellige funksjonærorganisasjonene, fra kolleger og pensjonister. Postdirektoratet sendte meg festlige innrammete ark med frimerker fra Norges Banks 150 årsjubileum i 1966.

Og blant de mange blomster var jo gavene fra statsminister Kåre Willoch og ordfører Albert Nordengen særlig velkomne.

Og så kom avskjedstilstelningene.

Men først kom den siste årstalen 25. februar 1985. Noen rådet meg til å gi den et perspektiv fra hele min tid i Norges Bank. Men jeg trodde det ville bryte det mønster de fleste gjestene ventet og ønsket. Derfor konsentrerte jeg meg også da om den aktuelle økonomiske situasjon. Og bildet var jo så tidlig i dette året oppmuntrende nok.

Men oppgangen hadde vært såpass lenge at det var større usikkerhet i konjunkturprognosene. Det skyldtes ikke minst at det internasjonale "lokomotivet" USA ikke lenger hadde samme drivkraft som før. Og det var uvisst i hvilken grad andre sterke industriland kunne overta en del av vekstoppgangen. Bildet av norsk økonomi var ennå positivt, både når det gjaldt tradisjonell industri og oljevirksohmheten. Men kostnadsutviklingen og arbeidsløsheten representerte store problemer. Nå kunne en notere en viss bedring på begge disse områdene, særlig når det gjaldt arbeidsløsheten. Og jeg så det som en hovedoppgave for norsk økonomisk politikk å underbygge de tendensene som hadde ført til denne bedringen.

Statens oljeinntekter hadde året før utgjort over 38 milliarder kroner, og overskottet på driftsbalansen overfor utlandet var mer enn 28 milliarder kroner. Norges sparerate og investeringsrate var den nest høyeste blant OECD-landene. Men dette var altså mens de høye oljeinntektene ennå strømmet inn. Og vendepunktet skulle vise seg å være meget nær. I talen understreket jeg da også usikkerheten på dette området. En mer forsiktig politikk når det gjaldt bruken av oljeinntektene var påkrevd både for å bremse inflasjonistiske skadevirkninger og for å muliggjøre fortsatt oppbygging av store valutareserver. Året før hadde Norges Banks internasjonale reserver økt med 35 milliarder kroner til 86 milliarder. Et annet mål er Norges nettogjeld overfor utlandet, som året før ble redusert fra 90 til 75 milliarder kroner. Gylne år, altså, men slutten var snart etter inne.

Jeg sluttet det siste årsforedraget med noen takkens ord:

"Dette årsforedraget på Norges Banks representantskapsmøte er mitt 15. og siste. Jeg vil gjerne nytte høvet til å takke mine tilhørere for den interesse og velvilje de har vist gjennom disse årene.

Jeg ser det slik at sentralbankens motto er samarbeid. Og jeg vil gjerne takke hjertelig for at så mange av mine tilhørere har deltatt i et slikt samarbeid."

Og representantskapets formann Kristian Asdahl takket meg i meget vennlige ord.

Ved den tradisjonelle middagen som fulgte etter årsforedraget, talte direktør Strømme på vegne av de 20 distriktsavdelingene og overrakte meg et maleri av Per Krogh. Jeg takket og appellerte til samhold innen banken og dens avdelinger når den nye loven nå kommer. "Harde tider har vi døyet, ble til sist forstøtt." Men oppmuntringen følger i ordene: "Men i verste nød blåøyet, frihet ble oss født." Og det gjelder jo også overfor Finansdepartementet trass i den nye loven.

Og så - 19. mars - ble det holdt en stor avskjedsmottakelse på Hotel Continental. Omkring 200 representanter fra offentlig og privat virksomhet, med statsministeren i spissen, var til stede. Og det var en rekke taler og gaveoverrekkelser.

Statsminister Kåre Willoch innledet sin tale med en interessant observasjon: "Getz Wold er trønder - en utpreget urbanisert sådan." Talen gav en meget fyldig oversikt over mine stillinger og verv i inn- og utland og med meget vennlige og positive kommentarer. For sikkerhets skyld føyde han til noen få reservasjoner, f.eks. om formannsvervet for styret i Dagbladet: "uten at han dermed skal tillegges ansvar for alt som står der". Når det gjaldt Studentvenstrelaget, sa Willoch at det "kom til å vokse mindre enn meget av det andre som han har engasjert seg i". Grunntonen var svært vennlig og generøs. Og talen ble fulgt opp med vakre blomster. Jeg gleder meg over et stort fotografi hjemme av overrekkelsen fra en smilende statsminister.

Formannen i representantskapet, Kristian Asdahl, gav også en fyldig oversikt over min karriere, inklusive forfatterskap. Han la bl.a. vekt på mitt arbeid med sosialpolitiske problemer og områdeplanlegging og distriktsutbygging, penge- og kredittpolitiske problemer og internasjonalt økonomisk samarbeid. Han sa at jeg gjennom de senere årene hadde gått sterkere inn for å gi markedskref-tene større spillerom, og føyde til: "Etter min vurdering har du med årene beveget deg forsiktig mot høyre, etter hvert som vi har fått rommeligere økonomiske forhold. Men i din grunnholdning er du fremdeles opptatt av Keynes' filosofi."

Også finansråd Eivind Erichsen holdt en meget vennlig tale. Denne "Norges mektigste embetsmann" var en god venn helt fra studietiden. Og vi hadde samarbeidet utmerket både i Norge og internasjonalt, ikke minst i OECD. Vi arbeidet begge i Erik Brofoss' tid i Finansdepartementet og Handelsdepartementet. Og vi hjalp nok begge til med det nære samarbeidet mellom Finansdepartementet og Norges Bank.

Det var også flere taler, og i min svartale takket jeg varmt for de mange vennlige ord. Jeg fortalte også at Financial Times nettopp hadde offentliggjort en ny definisjon av en sentralbanksjef: "Man who wants to keep his hand in as many pies as possible without accepting responsibility for anything in particular". Og Aftenposten skrev: "Når sjefdirektøren anbefaler en strammere finanspolitikk, gjelder det kanskje ikke minst i byggevirksomheten". På denne aktuelle bakgrunn var de gode ordene dobbelt velkomne.

Min viktigste erfaring fra stillingen var samarbeidets store og økende betydning. Derfor trenges ikke nye lovbestemmelser som aldri vil bli brukt. Blant erfaringene omtalte jeg samtalen med Milton Friedman og hans karakteristikk av sentralbanksjefer.

Jeg viste også til Ryggs svar da Johan Ludvig Mowinckel kom til ham for å få vite om Hornsrud-regjeringen burde felles. Jeg merket at denne historiske episode moret statsminister Willoch meget.

Og så - 22. mars - tok funksjonærene ved hovedsetet, Seddeltrykkeriet og DKM avskjed. Omkring 500 var til stede i Scandinavia Hotel. Jeg fikk fotoutstyr som gave fra funksjonærene for å stimulere min gamle hobby. Og Pensjonistklubbens vakre hilsen og blomster ønsket meg velkommen i pensjonistenes rekke. Min gode venn direktør Per Mjelve kronet sin vennlige tale med et dusin Dry Sack fra 34 kolleger og venner i banken. Min etterfølger Hermod Skånland holdt også en vennlig tale.

Og på direksjonens avskjedsmiddag 12. april i Shippingklubben nøt jeg også godt av en rekke hjertelige avskjedstaler. Også ved denne tilstelningen holdt Kristian Asdahl en stor tale. Han pekte innledningsvis på at "Endelig er "familien" samlet" og konstaterte at "Du hører med til dem som har levd på solsiden i Ditt liv". Og det krediterte han meg for i en ny fyldig oversikt over hele min faglige karriere. Det var bare en meget liten "krøll" i den ellers meget positive framstillingen.

Det gjaldt mitt "engasjement i den privatkapitalistiske sektor", sa han. Ikke Alcan, men Dagbladets styre. Han mente at det "må ha vært en mental påkjenning å sitte i en boulevard-avis som Dagbladet - og det så lenge!" Der hadde jeg "ikke hatt gjennomslagskraft for Dine synspunktet", sa han. Han grunn gav dette med "den respektløse og til tider usaklige måte denne avis omtaler Norges Bank på".

Men ellers var det altså bare positive ord. Et fornøyet avsnitt lød slik: "Antrekket er velkjent. Ulastelig skreddersydd dress fra Mehren." Neste gang jeg besøkte skredderen, siterte jeg disse ordene og fikk følgende svar: "Å, ja! Kristian Asdahl er en av våre beste kunder!"

Og Norges Bank var så vennlig å trykke en rekke taler og en bunke fotografier fra studenterdagene, NRK, familieturer i marka, møter i inn- og utland, helt til statsministeren overrakte blomsterhilsen fra regjeringen på Continental.

Et ekstranummer av "Penger og kreditt" inneholdt også en liste over mitt forfatterskap i bøker og tidsskrifter fra 1936 til 1985 - i alt 174 trykte arbeider i tillegg til de 15 årsforedragene jeg holdt i Norges Bank. Det var velkomment å få en slik liste som ajourførte den tilsvarende liste for årene 1936 til 1975 i boka "Økonomisk styring i et fritt samfunn" som ble utgitt av Aschehougs Forlag til min 60-årsdag i 1975. Denne boka inneholdt 15 utvalgte artikler fra min produksjon før den tid. Utvalget var foretatt av Preben Munthe, Hermod Skånland og Arnljot Strømme Svendsen. De forsynte også boka med en biografi, og jeg var meget tilfreds med og takknemlig for begge deler.

Også utenfra kom mange avskjedshilsener. En strøm av brev fra sentralbanksjefer og ledere i internasjonale økonomiske samarbeidsinstitusjoner verden over med takk for godt samarbeid var meget velkommen. Og jeg skrev tilbake og gjengjeldte takk og gode ønsker.

I BIS i Basel 11. mars takket presidenten Godeaux meg på den tradisjonelle guvernør-middagen i meget vennlige ordelag. Dagen etter holdt Danmarks Nationalbank en avskjedsmiddag for meg i Basel, der de nordiske delegasjonene var innbudt. Hjertelige taler kom fra verten, nationalbankdirektør Erik Hoffmeyer, og våre nordiske kolleger, riksbankschefene Bengt Dennis, Rolf Kullberg og Jóhannes Nordal og også fra Bengt Erne. Jeg takket varmt for talene og mange års nyttig og konstruktivt samarbeid. Og også for den utsøkte middag på Restaurant Bruderholz. Den hadde 8 retter - faktisk den største jeg har nytt i mitt liv. Ja, danskene er et generøst folkeferd. Jeg fikk også en kasse utsøkt god rødvin fra Danmarks Nationalbank da jeg noen måneder senere fylte 70 år.

Det er uenkelig tungt på en bestemt dag plutselig å tre av fra en sentral og interessant og krevende stilling. Men de omfattende og hjertelige avskjedsarrangementer, de vennlige taler og velkomne gaver kastet et meget forsonende skjær over avgangen. Og innbydelsen til å skrive memoarer vender den i positiv og stimulerende lei.

Statsministeren overrekker blomsterhilsen fra Regjeringen ved mottakelsen på Continental 19. mars 1985

Kvinnene ved hans side: t.v. fru Astrid Wold og t.h. hans sekretær, Solveig Andresen

Bilde 16 Oppslag i Norges Banks interne nyhetsblad Orientering 1985/2 i forbindelse med Knut Getz Wolds avgang i 1985. Foto: Norges Banks samlinger.

Knut Getz Wolds forfatterskap 1936-1985

År	Tittel	Publisert
1936	Planøkonomi i Norge.	Samtiden, h.9, s.613-616.
1937	Socialpolitikken og dens økonomiske grunnlag. Innledningsforedrag av Arne Skaug i samarbeid med Knut Getz Wold.	Socialpolitik och planekonomi, Helsingfors 1937, s.5-28, og i Socialt arbeid, 1938, nr. 1, s.15-29.
	Trustlovsforslaget og forbrukerne.	Oslo. 18s. bl. NKLs forlag.
	Alderstrygdens fondsopplegging.	Socialt arbeid, h.5, s.178-184.
1938	Vår sosialpolitikk. Midler, mål og muligheter.	Oslo. 62s. Utg. av Norges Venstrevalg.
	Socialøkonomisk Samfund, et dobbeltjubileum 1908-1918-1938.	Statsøkonomisk tidsskrift, h.5, s.224-236.
1939	Ferien og dens bruk.	Socialt arbeid, nr.8, s.313-328, og nr.9, s.353-369.
	Socialøkonomene i offentlig og privat virksomhet. (Vesentlig utarbeidet av Knut Getz Wold og Erling Wærenskjold.)	Utg. av Socialøkonomisk Samfund. Oslo. B.Bentzens boktr. 32s.
	Barnetrygdkomiteens innstilling.	Socialt arbeid, 1938, h.8, s.324-338, og 1939, h.4, s.141-150, h.5, s.184-190. Svar fra Margarete Bonnevie i Socialt arbeid, 1939, h.7, s.299-300.
	Krigens krav til Norge.	Fritt Ord, nr.6, s.1-12.
1940	Problemer i krigførende lands sosialpolitikk.	Socialt arbeid, nr.10, s.329-339.

År	Tittel	Publisert
1941	Kosthold og levestandard; en økonomisk undersøkelse. Med et forord og et innledningskapittel av Ragnar Frisch.	Publikasjoner fra Økonomisk strukturoversikt for Norge. Fabritius & Sønner. Oslo. 225 s.
	Sveriges økonomi under avsperringskrisen.	Statsøkonomisk tidsskrift, h.1-2, s.32-49.
	Boligproblemet fra forbruksøkonomisk synspunkt.	Statsøkonomisk tidsskrift, h.5, s.151-187.
	Sosialpolitikk og levestandard.	Sosialt arbeid, h.4, s.106-118.
	Norges økonomi under okkupasjonen.	Tidskriften Ekonomen, Stockholm.
	Norsk økonomi under kriget.	Tiden, h.1, Stockholm. s.25-33.
1942	Samtiden. Märklige Tidskrifter V.	Tiden, h.5, Stockholm. s.293-296.
	Arbete och förtröstan i Storbritannien.	Tiden, h.3, Stockholm. s.149-158.
1943	Norge okkupert og fritt. Av Willy Brandt, Torolf Elster, Knut Getz Wold, Philip Houm, Otto Chr. Malterud, Christian Munthe og John Sannes.	K.F.s bokforlag. 2.uppl. Stockholm. 352s.
1944	International aspects of Norwegian economic reconstruction.	International Affairs, vol.XX, no. 1. London. s.54-57.
	Norway's Problems of Social and Economic Reconstruction.	International Labour Review, vol.XLIX, no.6, s.585-607.
1945	Sosialpolitikk og samfunnsøkonomi.	Sosialt arbeid, h.8/10, s.173-184.
	Norden i fredens verdensøkonomi.	Tiden, nr.9. Stockholm. s.541-546.
	Svensk-norsk debatt.	Svensk Tidskrift, s.673 flg.
1946	Norges økonomi i det første fredsåret.	Forbrukeren, nr.3-4, s.56-62.
	Herbert Hoover.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.27-42.
1946-47	Likebehandlingsprinsippet i handelspolitikken.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.5-6, s.231-256.
1947	Plan for velstand, TVA og Norge.	Kultur og samfunn, nr.3. NKLs forlag. Oslo. 99s.
	Familiepolitikk.	Sosialt arbeid, h.9-10, s.285-294.
	Planøkonomiens fremtid.	Samtiden, s.242-248.
	Statisk og dynamisk grensenyttelære.	Stimulator, s.19-27.

År	Tittel	Publisert
1947 (forts.)	Britisk kostholdspolitik under den annen verdenskrig.	Sosialt arbeid, h.3-4, s.94-101.
	Aktuelle oppgaver i norsk sosialpolitikk.	Forbrukeren, nr.4-5, s.89-92.
	Marshall-planen.	Forbrukeren, nr.10-11, s.243-247.
	Planøkonomi i Amerika.	Verden idag, h.10, Aschehoug, s.73-80.
	Forord til norsk utgave av Wendel Berge: "Kartellene"	NKLS forlag, Oslo.
	Vennenes Samfunn.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.73-81.
	Frihet fra nød.	Samfunnsliv I, Norsk Rikskringkasting, s.77-84.
1948	Opprinnelsen til og grunnprinsippene for den europeiske sosiallovgivning i det 19. århundre. Økonomisk embetseksamen II. avd., våren 1939.	Stimulator, nr.5, s.20-27.
	Det økonomiske og finansielle grunnlaget for utviding av sosialtrygden.	Stimulator, nr.7, s.4-11.
	Havana-Charteret i verdensøkonomien.	Havana-konferensen och dess resultat. Finlands Utrikeshandelsförbund, Helsingfors, s.23-35.
	Full sysselsetting og lønnsstopp i Norge.	Tiden, nr.9, Stockholm. s.527-531. (Oversatt til en rekke språk i Echo, nr. 21, London og Paris.)
	Havana-Charteret.	Forbrukeren, nr.4, s.80-83.
	Varebyttet mellom Norge og Sovjet-Samveldet.	Kontakt med Sovjet-Samveldet, utg. av Norsk-Sovjetrussisk Samband, Oslo. s.3-4.
	Raoul Wallenberg.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.42-55.
1949	Levestandardens økonomi.	Oslo. 255s. Bibliografi s.248-255.
	Nasjonalbudsjettet i administrasjonen.	Nordisk administrativt tidsskrift, h.3-4, s.205-242.
	Folketrygden.	Sosialt arbeid, nr.4, s.97-113.
	Norway's Economic Reconstruction.	Triangle, No.6, The Scandinavian Advertising Pool, Stockholm, s.7-10.
	Penning- og valutapolitiska förutsättningar för nordisk samarbete.	Nordisk ekonomi. K.F.s bokförlag, Stockholm, s.84-92.
	Lord John Boyd Orr.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.27-45.

År	Tittel	Publisert
1950	Den nye inter-europeiske betalingsordning.	(Universitetets socialøkonomiske institutt. 22/4 1950.) Oslo. 9s.
	Råstoffer og økonomisk utvikling.	Samtiden, nr.3, s.149-159.
	Den europeiske betalingsunion.	Norges utenrikshandel, nr.16, s.605-608.
	Economic and financial aspects of social insurance schemes.	Public Finance, s.240-249.
	George Marshall.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.37-74.
	Folketrygden.	Norges Trygdekasselag, 19s.
1951	Fra gjenoppbygging til beredskap.	Samtiden nr.1, s.61-73.
	Gransking av Norges Banks virksomhet i okkupasjonstiden. Uttalelse av professor Keilhau.	Skriv av 20. april 1949 til Stortingets Finans- og tollkomité, vedlegg 4 til Innst. S.nr.32-1951.
	Cooperative for American Remittance to Europe (CARE).	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.54-61.
	International Order of Good Templars.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.62-72.
1952	Verdensøkonomien i opprustningens tegn.	Internasjonal politikk, nr.2, s.28-32.
	Vår økonomiske stilling ved inngangen til 1952.	Sparebankbladet, nr.1, s.1-3.
	Utviklingslinjer i norsk økonomi i 1952.	Sparebankbladet, nr.4, s.89-91.
	Norges økonomi inn i vanskeligere farvann.	Sparebankbladet, nr.7-8, s.181-183.
	Frank Buchman.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.15-17.
	Sir Benegal Rau.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.31-51.
1953	Statsøkonomisk forening i London.	Statsøkonomisk tidsskrift, s.58-72.
	Økonomisk samarbeid i Vest-Europa. Resultater og aktuelle problemer.	Kontakt, nr.6, s.20-22.
	Den økonomiske utvikling i Norge gjennom et halvår og et halvt hundreår.	Sparebankbladet, nr.7-8, s.151-154.
	Har vi råd til nye sosialpolitiske tiltak?	Sosialt arbeid, nr.2, s.33-45.
	Nasjonalbudsjettet for 1953.	Funksjonæren, nr.3, s.3-8.
	Jawaharlal Nehru.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.39-43.

År	Tittel	Publisert
1953 (forts.)	Margaret Sanger.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.45-62.
	Comité International Olympique.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.70-75.
1954	Norge i 50-årenes verdensøkonomi.	Samtiden, h.2, s.79-92.
	Norges økonomi ved årsskiftet.	Sparebankbladet, nr.1, s.1-4.
	Vest-Tysklands maktstilling truer samarbeidet innen OEEC.	Norsk Handel, nr.10, s.5-6.
	Clement Attlee.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.13-29.
1955	Norge.	Nordisk samling. Stockholm. s.44-(58).
	Nordisk økonomisk samarbeid.	Foredrag på Foreningen Nordens kongress. 1.-2.juli 1954. Oslo. s.86-101.
	Økonomisk samarbeid i Norden.	Samtiden, nr.2, s.88-102.
	Fra E.P.U. til konvertibilitet.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.2-3, s.119-144.
	Tilgangen på kapital.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.4, s.309-332.
	Can the modern state afford more welfare?	International labour review, vol.71, nr.5, s.441-455.
	Anföranden om förutsättningarna för och nyttan av en nordisk myntunion.	Nordisk Samling, K.F.s bokförlag, Stockholm, s.44-58.
	Dollarsituasjonen i Vest-Europa blir bestemmende for handelens liberalisering.	Norsk Handel, nr.7, s.153-176.
	Sir Anthony Eden.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.28-52.
Automobilimporten.	Bilbransjen, nr.9, s.331-339, 346.	
1956	Det nordiske fellesmarked og vårt økonomiske samkvem med andre land.	Norsk Handel, nr.5, s.95-96.
	Fellesmarkedet og den økonomiske politikken i deltakerlandene.	Norsk Handel, nr.6, s.119-120.
	Fellesmarkedet og norsk næringsliv.	Norsk Handel, nr.7, s.143-144.
	Kontinental tollunion vil stille norsk eksport overfor store problemer.	Norsk Handel, nr.19, s.401 og 423-424.
	Sarvepalli Radhakrishnan	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.52-65.
1957	Norsk utenriksøkonomi, nye problemer og muligheter.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.4, s.279-310.

År	Tittel	Publisert
1957 (forts.)	Økonomisk samarbeide i Norden og Europa.	Svensk sparbanktidsskrift, nr.8, s.361-371.
	Nye strømninger i mellomfolkelig økonomisk samarbeid.	Norsk Skogsindustri, nr.2, s.41-46.
	Økonomisk samarbeid i Norden og Europa.	Sparebankbladet, nr.9, s. 191-195.
	Nordisk fellesmarked og europeisk frihandelsområde.	Nordens Nytt, nr.4, s.7-17.
	Et år i velstand og vekst.	Sparebankbladet, nr.1, s.1-6.
	Norge i internasjonal økonomi.	Vår Bank, nr.3, s.46-47, fortsatt i nr.4, s.69-71.
	Service Civil International.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.39-47.
1958	Torggrim Barding in memoriam.	Sosialøkonomen, nr.1, s.4.
	Arne Skaug.	Norsk Biografisk Leksikon, bind XIII, s.483-486.
	Fra høykonjunktur til stagnasjon i verdensøkonomien.	Sparebankbladet, nr.1, s.3-8.
	Det internasjonale handelskammer.	Det norske Stortings Nobelkomité. Redegjørelse for Nobels fredspris. s.35-44.
1959	Norwegian Industry.	Scandinavia Past and Present. Five Modern Democracies. Arnkrone, Denmark. s.636-658.
	Internasjonale betalingsproblemer og økonomisk samarbeid.	Sosialøkonomen, nr.1-2, s.15-21.
	Frihandelsplanene og Norge.	Sparebankbladet, nr.10, s.281-288.
1960	Mellomfolkelige betalings- og kredittproblemer.	(Forelesninger ved Norges Handelshøyskole 9. og 10. november 1969.) Oslo, 29.s.tab. Stensiltrykt.
	Norges stilling i verdensøkonomien. Noen hovedpunkter i de viktigste internasjonale økonomiske avtaler og organisasjoner som Norge deltar i.	Oslo. 9.bl.
	Norge i 60-årenes verdensøkonomi.	Samtiden, nr.2, s.89-103.
	EFTA-avtalen og Norges valuta- og kapitalproblemer.	Norges Grossisttidende, nr.9, s.13-15.
	Britisk økonomi i dag - og det nye statsbudsjett.	Norsk Handel, nr.8, s.205-206.

År	Tittel	Publisert
1961	Mellomfolkelig økonomisk integrasjon og pengepolitikken.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.2-3, s.73-90.
	Kan vi forene full sysselsetting med stabilt prisnivå?	Sosialt arbeid, s.81-89.
	De internasjonale økonomiske organisasjoner og de små land.	Nordisk Tidsskrift for International Ret, København. Vol. 31, s.11-32.
	Norsk næringsliv i lys av EFTA og Fellesmarkedet.	Teknikk, nr.20, s.316-322.
	EFTA's virkninger for næringslivet i de nordiske land.	Tollbladet, s.89-95 og 106-111.
1962	Det europeiske felleskapet og vår utenriksøkonomiske politikk.	Statsøkonomisk tidsskrift, nr.1, s.21-45.
	Aktuelle økonomiske problemer i Norge.	Sparebankbladet, nr.11, s.241-248.
	Nord-Norges næringsliv og Fellesmarkedet.	Nord-Norge. Næringsliv og økonomi. Studieselskapet for Nord-Norsk næringsliv. Skrift nr.28, Bodø, oktober 1962, s.11-28 og diskusjonsinnlegg.
1963	Norge, Norden og markedsproblemene.	Nordisk Kontakt, nr.10, Stockholm, s.580-584.
	Innlegg i ordskiftet om "Nordisk social- og lokaliseringspolitikk vid europeisk integration" og om "Frihandelspolitikens förutsättningar".	Nordiskt Nationalekonomiskt jubileumsmöte, Göteborg, s.86-88 og 144-145.
1964	Innstilling fra den penge- og kredittpolitiske komité oppnevnt ved kgl. res. 11. november 1960. Bergen. 341s. + vedl.	Finans- og tolldepartementet (Wold, Knut Getz, komitéformann).
	Aktuelle problemer for kapitalimporten til de nordiske land. Foredrag ved Ekonomiska samfundets møte 3. februar 1964.	Ekonomiska samfundets tidsskrift, nr.1, s.28-43, Helsingfors.
	Innenlandsk og utenlandsk finansiering av Norges utvikling.	Nationalekonomiska föreningens förhandlingar, h.2, s.37-65.
	As a borrower Sees It.	The Economist, September 19, 1964, London, s.1142-1144.
	European Recovery Program Interview with Knut Getz Wold, May 21, 1964 by Dr. Philip C. Brooks, Director, Harry S. Truman Library.	Stensilert utgave 16s.
1965	Norsk utenriksøkonomi i dag og i morgen.	Næringsrevyen, nr.37, s.691-696.

År	Tittel	Publisert
1965 (forts.)	Nordic Economic Cooperation.	Nordic Cooperation. Nordic Council, Stockholm, s.48-60. (Også fransk utg.)
	Fondsforvaltningen i Folkepensjonen og kredittfordelingsproblemet.	Sosialøkonomen, nr.1, s.9-10.
1966	Nordisk økonomisk samarbeid. Overs. og bearbeid. etter et foredrag ved konferansen som Nordisk Råd arrangerte for internasjonale organisasjoner i Europa på Hässelby Slott, Stockholm, 3. juni 1966.	(Nordens opplysn.skr.3.), 31s., Utg. av Foreningen Norden. Oslo 1966.
	Norges stilling til markedsproblemene.	En verden i omveltning, red. av Gunnar Garbo, Epoke Forlag, Oslo, s.128-148.
	Innlegg i ordskiftet om "Kapitalförsörjningen vid den ekonomiska omvandlingen i mindre industriländer".	Förhandlingar vid XIX Nordiska Nationalekonomiska Mötet i Helsingfors, s.60-61 og 145-146.
	Selective Measures of Monetary and Credit Policy.	Monetary and Credit Policy and the Banking Community, The Norwegian Bankers' Association, Stockholm, s.47-67.
1967	Norden som handelspolitisk enhet.	Norden. Förenad framtid. Utg. av Föreningarna Nordens Förbund, Stockholm, s.13-18.
1968	Kapital, valuta og finansiering.	Bedriftsøkonomen, nr.4, s.146-157.
	Administrasjon og Politikk.	Nordisk administrativt tidsskrift, h.2, s.82-100.
	Konjunkturutvikling og økonomisk beredskap.	Sparebankbladet, nr.9, s.283-285.
1969	Statens Energiråd (Wold, Knut Getz, rådsformann)	Uttalelse om energiforsyningen i Norge. (Utg. av Industridepartementet. 30s. med vedlegg) Oslo.
	Konglomerater og utenlandsk kapital.	Senit, nr.3, s.36-41.
	1969 - Muligheter og problemer for norsk næringsliv.	Foredrag i Bergens Handelsforening 18. februar 1969. (Stensilert) Bergen, 20s.
1970	Den senere tids utvikling i USA's økonomi.	Norges Industri, nr.10, s.16-17.
	Wenn jemand eine Reise tut...	Vår Bank, nr.3, s.84-86.
1971	Utenlandsk kapital i norsk næringsliv.	Økonomi og politikk. 15 artikler skrevet av ... (Festskrift til Ole Myrvoll) Oslo. (249s), s.173-188.
	Scandinavia.	Intervju med The Banker, August 1971, London, s.910-916.

År	Tittel	Publisert
1972	Norges Bank samarbeide med statsmak- tene, bankene og utlandet.	(Norges Handelshøyskole, Kristofer Lehmkuhl forelesning.) Bergen, 50s.
	Den globale utfordring i sikringen av stabile valutaforhold.	Foredrag på Norrønakonferansen i Stavanger 14. april 1972. Norrønakonferansen, Sandnes. (20 + 30 + 7 + 29s.), s.1-20.
1973	Minnetale over direktør Gunnar Jahn holdt i den historisk-filosofiske klasses møte den 25. mai 1973. 11.s. portrett.	Bibliografi s.9-11. Særtr. av Det norske videnskaps-akademi i Oslo, Årbok 1973. 1. Jahn, Gunnar, 1883-1971.
	Nordøk-forhandlingene.	Internasjonal Politikk, nr.3, s.619-620.
1974	Nordøk-forhandlingene.	Internasjonal Politikk, nr.2, s.412-413.
	Administrasjon og politikk.	De utro tjenere, red. av Gleditsch, Østerud og Elster, Pax Forlag, Oslo, s.29-48. (Opptrykk av artikkel i Nordisk Administrativ Tidsskrift, 1968.)
	North Sea Oil and Its Impact on Nor- way's Future Economy.	Norges Banks Economic Bulletin, nr.4/1974, s.172-180. (Lecture at the meeting of the As- sociation of Honorary Norwegian Consuls in the United Kingdom & Ireland, 2nd November 1974.)
	Penge- og kredittloven, snart 10 år etter.	Penger og Kreditt, nr.4/1974,s.220-234, og i Sosialøkonomen, nr.1/1975, s.27-29.(Foredrag på høstkonferanse i Norske Sosialøkonomers Forening 5.11.74)
	A central banker's view of the Basle agreement.	Euromoney, December 1974, London, s.66-67.
1975	Varför lyckas Norge? Är den norska blandekonomin bättre än den svenska?	Vårt ekonomiska läge, 1975, Stockholm. (Foredrag ved Svenska Sparbankföreningens konferanse 14. mars 1975.)
	Knut Getz Wold. Artikler utvalgt av Pre- ben Munthe, Hermod Skånland og Arn- ljot Strømme Svendsen.	Aschehoug. Oslo 1975.
1976	A strategy for Growth and Full Employ- ment - The Norwegian Experience.	UMBC Economic Review (United Malayan Banking Corp), No.1, s.6-11.
	The Challenge of Uncertainties - Pro- blems Facing Banks and Central Banks in a Changing National and International Economic and Political Environment.	Norges Banks Economic Bulletin, nr.2/1976, s.80-90. (Foredrag ved "15th General Assem- bly of the International Savings Banks Insti- tute" i Genève 2. juni 1976)
	International aspects of the monetary po- licies of the EFTA countries. 4. Norway.	EFTA Bulletin, nr.5, juni 1976, s.8-10.

År	Tittel	Publisert
1977	Norway's Monetary Policies.	World Traders, April-June 1977, s.8-11. Utgitt av The World Trade Center of Japan, Inc.
	Meeting the Challenge of Uncertainties - Economic and Financial Problems of the Late 1970's.	Aktuelle Økonomiske og Handelspolitiske Spørsmål, nr.7/november 1977, s.47-64. (Foredrag ved International Insurance Seminars IIS i Oslo 8.8.1977), utgitt av Handelspolitisk avdeling, Utenriksdept., Oslo.
	Marshall-planen 30 år etter.	Norsk Militært tidsskrift, nr.12/1977, s.531-544. (Foredrag i Oslo Militære Samfund 14. november 1977.)
1978	Currency Fluctuations, Slow Growth Lead to Tightening of Norway's Economy.	American Banker, 19. mai 1978.
1979	Credit and Monetary Policies and Their Role in General Economic Policies.	Norges Banks Economic Bulletin nr.2/1979, s.105-114, og i UMBC Economic Review (United Malayan Banking Corp), nr.1/1979, s.64-70. (Foredrag ved 2nd International Credit Conference of the International Savings Banks Institute i Oslo 14. mai 1979.)
	Norway's Economic Problems and Prospects.	UMBC Economic Review (United Malayan Banking Corp), nr.2/1979, s.39-43. (Foredrag ved SRI World Business Session i Sandefjord 1. juni 1979.)
	Norges Banks samarbeid med statsmakten. Tilsvar til professor Carsten Smith.	Penger og Kreditt, nr.3/1979, s.184-186.
1980	Norsk valutapolitikk.	I Sosialøkonomen, nr.7/1980, s.13-18. (Foredrag i Norges Handelshøyskoles Studentforening 24. april 1980.)
1981	Hovedtrekk ved den aktuelle rentepolitikken.	Penger og Kreditt, nr.2/1981, s.114-124. (Foredrag ved Samråd mellom Nordiske Realkreditinstitusjoners direktørmøte i Stavanger 20. mai 1981.)
	Main Features of the Current Interest Rate Policy in the Nordic Countries.	Norges Banks Economic Bulletin, nr.2/1981, s.123-134. (Speech at the meeting of the Council of Nordic Mortgage Institutions in Stavanger, May 20, 1981.)
	Norway's Economic Problems and Prospects.	Norges Banks Economic Bulletin, nr.4/1981, s.293-299.
1982	Sentralbank i samarbeid. Norges Banks rolle i samfunnsstyringen.	Bedrift og samfunn - et festskrift til Preben Munthe til 60-årsdagen 15/10-1982, s.117-133.
1983	The World Economy: Problems Before Governments and Banks.	UMBC Economic Review (United Malayan Banking Corp), nr. 1/1983. s.40-44.

Den økonomiske situasjon. Foredrag på Norges Banks representantskapsmøte.

År	Dato	Sted. Antall sider.
1971	22. februar	Oslo. 16s.
1972	14. februar	Oslo. 18s.
1973	26. februar	Oslo. 19s.
1974	25. februar	Oslo. 15s.
1975	24. februar	Oslo. 16s.
1976	23. februar	Oslo. 16s.
1977	28. februar	Oslo. 16s.
1978	27. februar	Oslo. 16s.
1979	26. februar	Oslo. 17s.
1980	21. februar	Oslo. 14s.
1981	23. februar	Oslo. 16s.
1982	22. februar	Oslo. 16s.
1983	28. februar	Oslo. 16s.
1984	5. mars	Oslo. 15s.
1985	25. februar	Oslo. 15s.

Tidligere utgivelser i Norges Bank skriftserie

Previously issued in this series:

(Prior to 2002 this series also included doctoral dissertations written by staff members of Norges Bank. These works are now published in a separate series: «Doctoral Dissertations in Economics».)

- Nr. 1 Leif Eide: Det norske penge- og kredittsystem, Oslo 1973, utgått, erstattet med nr. 23
- No. 1 Leif Eide: The Norwegian Monetary and Credit System, Oslo 1973, replaced by No. 23/24
- Nr. 2 En vurdering av renteutviklingen og rentestrukturen i Norge, Oslo 1974
- No. 3 Arne Jon Isachsen: The Demand for Money in Norway, Oslo 1976
- No. 4 Peter Karl Kresl: The Concession Process and Foreign Capital in Norway, Oslo 1976
- Nr. 5 Leif Eide og Einar Forsbak: Norsk rentepolitikk, Oslo 1977
- No. 6 A credit model in Norway, Oslo 1978
- Nr. 7 Struktur- og styringsproblemer på kredittmarkedet, Oslo 1979
- Nr. 8 Per Christiansen: Om valutalovens formål, Oslo 1980
- Nr. 9 Leif Eide og Knut Holli: Det norske penge- og kredittsystem, Oslo 1980, utgått, erstattet med nr. 23
- No. 9 The Norwegian Monetary and Credit System, Oslo 1980, replaced by No. 23/24
- Nr. 10 J. Monnesland og G. Grønvik: Trekk ved kinesisk økonomi, Oslo 1982
- No. 11 Arne Jon Isachsen: A Wage and Price Model, Oslo 1983
- Nr. 12 Erling Børresen: Norges gullpolitikk etter 1945, Oslo 1983
- No. 13 Hermod Skånland: The Central Bank and Political Authorities in Some Industrial Countries, Oslo 1984
- Nr. 14 Norges Banks uttalelse NOU 1983:39 «Lov om Norges Bank og Pengevesenet», Oslo 1984, med vedlegg
- Nr. 15 Det norske penge- og kredittsystem, Oslo 1985, utgått, erstattet med nr. 23
- No. 15 The Norwegian Monetary and Credit System, Oslo 1985, replaced by No. 23/24
- Nr. 16 Norsk valutapolitikk, Oslo 1986, utgått, erstattet med nr. 23
- No. 16 Norwegian Foreign Exchange Policy, Oslo 1987, replaced by No. 23/24
- Nr. 17 Norske kredittmarkeder. Norsk penge- og kredittpolitikk, Oslo 1989, utgått, erstattet med nr. 23
- No. 17 Norwegian Credit Markets. Norwegian Monetary and Credit Policy, Oslo 1989, replaced by No. 23/24
- No. 18 Ragnar Nymoen: Empirical Modelling of Wage-Price Inflation and Employment using Norwegian Quarterly Data, Oslo 1991 (Doct.d.)
- Nr. 19 Hermod Skånland, Karl Otto Pöhl og Preben Munthe: Norges Bank 175 år. Tre foredrag om sentralbankens plass og oppgaver, Oslo 1991
- No. 20 Bent Vale: Four Essays on Asymmetric Information in Credit Markets, Oslo 1992 (Doct.d.)
- No. 21 Birger Vikøren: Interest Rate Differential, Exchange Rate Expectations and Capital Mobility: Norwegian Evidence, Oslo 1994 (Doct.d.)
- Nr. 22 Gunnvald Grønvik: Bankregulering og bankatferd 1975–1991, Oslo 1994 (Doct.d.)
- Nr. 23 Norske finansmarkeder, norsk penge- og valutapolitikk, Oslo 1995. Erstattet av nr. 34
- No. 24 Norwegian Monetary Policy and Financial Markets, Oslo 1995. Replaced by no. 34
- No. 25 Ingunn M. Lønning: Controlling Inflation by use of the Interest Rate: The Critical Roles of Fiscal Policy and Government Debt, Oslo 1997 (Doct.d.)
- No. 26 ØMU og pengepolitikken i Norden, Oslo 1998
- No. 27 Tom Bernhardsen: Interest Rate Differentials, Capital Mobility and Devaluation Expectations: Evidence from European Countries, Oslo 1998 (Doct.d.)
- No. 28 Sentralbanken i forandringens tegn. Festskrift til Kjell Storvik, Oslo 1999
- No. 29 Øistein Røisland: Rules and Institutional Arrangements for Monetary Policy, Oslo 2000 (Doct.d.)
- Nr. 30 Viking Mestad: Frå fot til feste – norsk valutarett og valutapolitikk 1873–2001, Oslo 2002
- Nr. 31 Øyvind Eitheim og Kristin Gulbrandsen (red.): Hvilke faktorer kan forklare utviklingen i valutakursen? Oslo 2003
- No. 32 Øyvind Eitheim og Kristin Gulbrandsen (eds.): Explaining movements in the Norwegian exchange rate, Oslo 2003
- No. 33 Thorvald G. Moe, Jon A. Solheim og Bent Vale (eds.): The Norwegian Banking Crisis, Oslo 2004
- Nr. 34 Norske finansmarkeder – pengepolitikk og finansiell stabilitet, Oslo 2004
- No. 35 Øyvind Eitheim, Jan T. Klovland og Jan F. Qvigstad (eds.): Historical Monetary Statistics for Norway 1819–2003, Oslo 2004
- Nr. 36 Hermod Skånland: Doktriner og økonomisk styring. Et tilbakeblikk, Oslo 2004
- Nr. 37 Øyvind Eitheim og Jan F. Qvigstad (red.): Tilbakeblikk på norsk pengehistorie. Konferanse 7. juni 2005 på Bogstad gård, Oslo 2005
- No. 38 Øyvind Eitheim, Jan T. Klovland og Jan F. Qvigstad (eds.): Historical Monetary Statistics for Norway – Part II, Oslo 2007
- No. 39 On keeping promises, Oslo 2009

- No. 40 Wilson T. Banda, Jon A. Solheim and Mary G. Zephirin (eds.): Central Bank Modernization, Oslo 2010
- No. 41 On transparency, Oslo 2010
- No. 42 Sigbjørn Atle Berg, Øyvind Eitrheim, Jan F. Qvigstad and Marius Ryel (eds.): What is a useful central bank?, Oslo 2011
- No. 43 On making good decisions, Oslo 2011
- Nr. 44 Harald Haare og Jon A. Solheim: Utviklingen av det norske betalingsssystemet i perioden 1945–2010, med særlig vekt på Norges Banks rolle, Oslo 2011
- No. 45 On managing wealth, Oslo 2012
- No. 46 On learning from history – Truths and eternal truths, Oslo 2013
- No. 47 On institutions – Fundamentals of confidence and trust, Oslo 2014
- Nr. 48 Harald Haare, Arild J. Lund og Jon A. Solheim: Norges Banks rolle på finanssektormrådet i perioden 1945–2013, med særlig vekt på finansiell stabilitet, Oslo 2015
- Nr. 49 Martin Austnes: Kampen om banken. Et historisk perspektiv på utformingen av det nye Norges bank- og pengevesen ca. 1814–1816, Oslo 2016
- Nr. 50 Øyvind Eitrheim, Ib E. Eriksen og Arild Sæther (red.): Kampen om spediдалeren
- Nr. 51 Øistein Røisland (red.): Review of Flexible Inflation Targeting (Refit). Sluttrapport
- No. 51 Øistein Røisland (Ed.): Review of Flexible Inflation Targeting (Refit). End of Project Report

NORGES BANK
Bankplassen 2, Postboks 1179 Sentrum, 0107 Oslo
www.norges-bank.no

ISSN 0802-7188 (print), 1504-0577 (online)
ISBN 978-82-7553-008-5 (print), 978-82-7553-009-2 (online)

Norges Banks skriftserie | Occasional Papers | No. 52

